

Toril Sandnes (red.)

Ungdoms levekår

Toril Sandnes (red.)

Ungdoms levekår

Statistiske analyser

I denne serien publiseres analyser av statistikk om sosiale, demografiske og økonomiske forhold til en bredere leserkrets. Fremstillingsformen er slik at publikasjonene kan leses også av personer uten spesialkunnskaper om statistikk eller bearbeidingsmetoder.

© Statistisk sentralbyrå, juni 2013.

Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.

ISBN 978-82-537-8671-1 Trykt versjon

ISBN 978-82-537-8672-8 Elektronisk versjon

ISSN 0804-3221

Emnegruppe

Sosiale forhold og kriminalitet, befolkning

Omslag: Siri E. Boquist

Trykk: Statistisk sentralbyrå

Standardtegn i tabeller**Symbol**

Tall kan ikke forekomme	.
Oppgave mangler	..
Oppgave mangler foreløpig	...
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
Foreløpig tall	*
Brudd i den loddrette serien	—
Brudd i den vannrette serien	

Forord

Denne publikasjonen beskriver ulike sider ved levekårene til ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år i Norge. Hovedformålet med publikasjonen er å gi en beskrivelse av levekårene med særlig vekt på unge marginaliserte. Marginalisering betyr at man befinner seg i utkanten eller utenfor en gruppe eller en sammenheng.

Det er brukt forskjellige datakilder i de ulike kapitlene, og derfor har vi også ulik definisjon av marginalisering i publikasjonen. De viktigste datakildene er befolkningsstatistikk (kapittel 1), utdanningsstatistikk og tall fra utdanningsdatabasen NUDB (kapittel 2), arbeidskraftundersøkelsen og den registerbaserte sysselsettingsstatistikken (kapittel 3), inntektsstatistikk (kapittel 4), levekårsundersøkelsene tverrsnitt og EU-SILC (kapittel 3, 5, 6, 8, 10 og 11), kriminalitetsstatistikk (kapittel 9), og forløpsdatabasen FD Trygd (kapittel 7).

Publikasjonen er finansiert av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og utarbeidet ved seksjon for levekårsstatistikk, med bidrag fra flere seksjoner i Statistisk sentralbyrå. Toril Sandnes har vært redaktør og koordinert arbeidet med publikasjonen. Minja Tea Dzamarija har skrevet kapittel 1 om demografi. Rita Aanerud, Silvia Holmseth og Anita M. Johansson har skrevet kapittel 2 om utdanning. Tor Petter Bø, Åsne Vigran og Signe Vrålstad har skrevet kapittel 3 om arbeid og arbeidsmiljø. Kapittel 4 om inntekt er skrevet av Jon Epland, Erlend Sandø Kiel og Frødis Strøm. Kapittel 5 om materielle og sosiale mangler er skrevet av Lotte R. Thorsen, og helsekapitlet, nummer 6, er skrevet av Elin Skretting Lunde. Fra videregående opplæring til jobb og sosiale stønader, kapittel 7, er skrevet av Øyvind Sivertstøl, og Tor Morten Normann har skrevet kapittel 8 om bolig. Kapittel 9 om ungdomskriminalitet er skrevet av Reid Stene og Stian Lid. De to siste kapitlene, 10 og 11, om sosial kapital og internasjonalt perspektiv er skrevet av Toril Sandnes.

Gunn Bredevang har lest korrektur, og Helga Nordermoen har stått for redigeringen. Siri E. Boquist har designet forsiden.

Takk til alle som har bidratt som konsulenter og referansepersoner.

Statistisk sentralbyrå
Oslo/Kongsvinger, juni 2013

Hans Henrik Scheel

Sammendrag

Ungdoms levekår beskriver ulike sider ved levekårene til ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år i Norge. Hovedformålet er å gi en beskrivelse av levekårene med særlig vekt på unge marginaliserte. Det vil si de som på en eller annen måte befinner seg i randsonen eller utenfor samfunnet.

Kapittel 1 presenterer demografiske trekk ved ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år. De fleste unge fullfører grunnskolen og begynner direkte på videregående utdanning (kapittel 2). I underkant av 7 prosent av de i alderen 16-30 år stod utenfor arbeid og hadde ikke fullført videregående opplæring i 2011.

I overkant av 17 400 personer i alderen 15-19 år var registrert som enten helt arbeidsledige eller som å være utenfor arbeidsstyrken i 2008 (kapittel 3). Etter ett år var over en tredel av disse kommet i arbeid, en andel som økte til 40 prosent etter ytterligere ett år. I 2011 var 8 prosent av 15-19 åringene som var ledige i 2008, fremdeles helt ledige. Jo yngre man er, jo større sannsynlighet er det for å ha usikre vilkår på arbeidsplassen. Videre kan dårlig arbeidsmiljø ses på som en egen måte å være marginalisert. Unge voksne arbeidere eksempelvis i noe mindre grad enn arbeidstakere over 30 år på arbeidsplasser med fagforeninger.

På samme måte som resten av befolkningen har ungdommer og unge voksne hatt en sterk økning i husholdningsinntektene det siste tiåret (kapittel 4). Andelen marginaliserte unge har for øvrig endret seg lite de siste årene, men ser ut til å følge de økonomiske konjunktorene. Ungdom som kommer fra familier som mottar sosialhjelp, som mangler yrkestilknyttede voksne, og som har lav husholdningsinntekt, har større sannsynlighet for å bli marginalisert som voksne, enn andre ungdommer. Det er få som rapporterer om materielle mangler i Norge (kapittel 5), men ungdom rapporterer i større grad enn voksne at de mangler enkelte materielle goder på grunn av økonomi. Sannsynligheten for å mangle minst ett materielt gode er størst blant ungdom som er i en lavinntekts-husholdning. Den er også større for ungdom som er enslige, innvandret fra Afrika, Asia etc., marginaliserte og studenter.

Vi ser en klar tendens til flere helseproblemer blant unge i alderen 16-30 år uten tilknytning til arbeidsliv eller utdanningssystemet, selv om det er snakk om få (kapittel 6). De har dårligere selvpoplevd helse enn andre unge, flere sykdommer og flere plager. Men vi ser ingen store forskjeller mellom marginaliserte og unge generelt i bruken av helsetjenester.

Blant unge født i 1980 som fullfører videregående opplæring er hele ni av ti langvarig sysselsatt minst en gang i perioden 1996-2010, før de fyller 30 år (kapittel 7). Dette gjelder åtte av ti blant dem som ikke fullfører videregående opplæring. Kun 5 prosent av personer født i 1980 har mottatt hjelp fra barnevernet en eller flere ganger i perioden 1994-1998, det vil si i løpet av tenårene. Ser vi på dem som har mottatt hjelp fra barnevernet som en egen populasjon, var det hele 70 prosent som ikke fullførte videregående opplæring i perioden 1996-2000. Dette betyr at de ikke har fullført videregående innen de fyller 20 år.

Vi finner liten forskjell mellom hvilken boligtype de marginaliserte unge bor i, sammenlignet med dem som ikke er marginaliserte i samme alder, selv om en noe høyere andel ser ut til å bo i rekkehus eller tomannsboliger (kapittel 8). Langt tydeligere forskjeller er det for andel eiere og selveiere. Marginaliserte unge eier sjeldnere sin egen bolig enn unge voksne som ikke er marginalisert.

En mindre andel av dagens ungdom (15-29 år) ender opp som siktede for vinningskriminalitet og trafikkriminalitet nå enn 20 år tilbake (kapittel 9). Men aldri før har så mange ungdommer og unge voksne blitt siktet for narkotikakriminalitet og seksuallovbrudd. Antall siktede for lovbrudd har utviklet seg vesensforskjellig for de yngste ungdommene, eldre ungdom og voksne i løpet av de siste 30 årene.

Sosial kapital defineres i kapittel 10 som en ressurs bestående av to deler: nettverk og tillit. Ungdom og unge voksne generelt er i hovedtrekk sosialt aktive, de har tillit til andre og et godt nettverk. De har fortrolige og noen som viser interesse for det de gjør. Men andelen er lavere på disse levekårsområdene blant ungdom og unge voksne som står utenfor arbeid og utdanning, og blant sosialhjelpsmottakere, som er dem vi her har definert som marginaliserte.

Til slutt i kapittel 11 ser vi på hvordan unge i Norge har det sammenlignet med Norden og resten av Europa når det kommer til fattigdom, arbeidstilhørighet, marginalisering, ekskludering og uførhet, samt egenvurdert helse og nedsatt funksjonsevne.

Abstract

The main purpose of this publication is to provide a description of the living conditions among youth and young adults aged 16-30 years living in Norway, with particular emphasis on those who are young and marginalized. Chapter 1 presents the demographic characteristics of youth and young adults aged 16-30. Most young people complete primary school and immediately continue on to secondary education (Chapter 2). Less than 7 percent of those aged 16-30 years were without work and had not completed upper secondary education in 2011.

In excess of 17 400 people aged 15-19 were registered as either unemployed or not in the labor force in 2008 (Chapter 3). After one year, over a third of these were employed, a figure that rose to 40 percent one year later. In 2011, 8 percent of the 15-19 year olds who were outside the labor market in 2008, were still unemployed. The younger you are, the more likely it is to have unsafe conditions at the workplace. Furthermore, poor working environment is seen as a special way of being marginalized.

Like the rest of the population, youth and young adults experienced a strong increase in household income over the past decade (Chapter 4). Young people who come from families receiving social welfare, and who have low household income, are more likely to be marginalized as adults than other children.

There are few reports on material deprivation in Norway (Chapter 5), but youth report to a greater extent than adults that they lack certain material goods because of the economy. The probability of missing at least one material good is highest among young people who are in a low income household. It is also greater for youth who are single, who have immigrated from Africa, Asia etc., who are marginalized and are students.

We see a clear trend towards more health problems among young people aged 16-30 years who are not employed or in education, even if they in numbers are few (Chapter 6). They have poorer self-rated health than other youth, more diseases and more ailments. But we see no major differences between the marginalized and young people in general in the use of health services.

Among young people born in 1980 who complete secondary education, nine out of ten have had long-term employment at least once in the period 1996-2010, before the age of 30 years (Chapter 7). This holds for eight out of ten of those who do not complete secondary education. Only 5 percent of those born in 1980 have received help from the Child Welfare Services one or more times in the period 1994-1998, ie during the teenage years. Among those who have received help from the Child Welfare Services, 70 percent did not complete secondary education in 1996-2000. This means that they have not completed high school before the age of 20.

There is little difference between type of housing among the marginalized and those who are not marginalized in the same age group, although a slightly higher proportion seem to live in terraced or semi-detached houses (Chapter 8). There are greater differences bet-

ween those who rent and those who own their home. Marginalized young people are less likely to own their own home compare to young people who are not marginalized.

Today, a smaller proportion of today's youth (15-29 years) end up being accused of offenses for profit and traffic than 20 years ago (Chapter 9). But never before have so many youth and young adults been charged with drug offenses and sexual offenses. The number of persons charged with offenses have evolved differently for the youngest adolescents, older adolescents and adults during the last 30 years.

Social capital is defined in Chapter 10 as a resource consisting of two parts: network and trust. Youth and young adults are in general socially active, have trust in others, and have a good social network. They are surrounded by someone they trust who shows an interest in what they do. But this is less prevalent among youth and young adults who do not work or study, and among social assistance recipients, i.e. the marginalized.

Finally, in Chapter 11, we look at how young people in Norway fare compared to the Nordic countries and the rest of Europe when it comes to poverty, work affiliation, marginalization, exclusion, and self-assessed health and disability.

Innhold

Innledning	11
<i>Minja Tea Dzamarija</i>	
1. Demografi blant ungdom og unge voksne	25
<i>Rita Aanerud, Silvia Holmseth og Anita M. Johansson</i>	
2. Ungdom og unge voksnes utdanning	47
<i>Tor Petter Bø, Åsne Vigran og Signe Vrålstad</i>	
3. Arbeid og arbeidsmiljø for ungdom og unge voksne	77
<i>Jon Epland, Erlend Sandø Kiel og Frøydis Strøm</i>	
4. Inntekt og marginalisering	103
<i>Lotte Rustad Thorsen</i>	
5. Materielle og sosiale mangler	125
<i>Elin Skretting Lunde</i>	
6. Ungdom og unge voksnes helse.....	147
<i>Øyvind Sivertstøl</i>	
7. Fra videregående opplæring til jobb og sosiale stønader	167
<i>Tor Morten Normann</i>	
8. Unge voksne på boligmarkedet.....	189
<i>Reid Stene og Stian Lid</i>	
9. Ungdomskriminalitet i aldring og endring	217
<i>Toril Sandnes</i>	
10. Unges sosiale kapital	243
<i>Toril Sandnes</i>	
11. I et internasjonalt perspektiv	259
12. Figurregister	287
13. Tabellregister.....	291

Ungdoms levekår

Innledning

Marginaliserte ungdommer og unge voksne

I denne publikasjonen har vi sett nærmere på ungdom og unge voksne som er marginalisert på ulike levekårsarenaer. De som på en eller annen måte befinner seg i randsonen eller har falt utenfor samfunnet, er marginalisert.

Selve begrepet marginalisering defineres gjerne som prosesser som bidrar til at noen støtes ut til utkanten av en gruppe eller utenfor en gruppe eller sammenheng. Det å være i utkanten omfatter liten grad av deltakelse i gruppen eller sammenhengen vi beskriver. Personene i aldersgruppen 16-30 år, som vi her ser på, er fremdeles relativt unge, og de har fremdeles muligheter til å bli integrert. Marginalisering vil først bli et problem dersom det blir en tilstand av en viss varighet. Kortvarig opphold i utdanning og arbeid trenger ikke å bety at man er marginalisert.

Når vi bruker marginalisering som et overordnet begrep for vår publikasjon, er det likevel viktig å presisere at innholdsdefinisjonen er tilpasset underveis slik at den passer til de tema og datakilder som analyseres i hvert kapittel. I mange kapitler er de som er utenfor arbeid og utdanning, definert som en marginalisert gruppe, men hva som ligger i definisjonen *utenfor arbeid og utdanning*, kan variere med hvilket datagrunnlag som er brukt. Sosialhjelps-

mottakere blir også trukket frem som en gruppe som er i randsonen eller står i fare for på sikt å bli marginalisert.

Vi har valgt å definere ungdom og unge voksne som alle personer i alderen 16-30 år. Vi tar derfor for oss en gruppe hvor mange befinner seg i vidt forskjellige livsfaser og livsløp. I løpet av årene fra man fyller 16 til man fyller 30 år skjer det mye i de unges liv, og det er mange forventninger knyttet til denne fasen i livet. Man skal gjennom utdanning, frigjøre seg fra foreldre, etablere seg på arbeidsmarkedet og på boligmarkedet, kanskje etablere familie og få barn. Man går fra å være ungdom til å bli ung voksen. Forventninger kan være både kollektive og individuelle, og man kan oppleve at de ikke oppfylles. Et mindretall opplever at de ikke fullt ut blir integrert på de samfunnsarenaene det er forventet av dem, de opplever å bli marginalisert.

Flertallet av norsk ungdom gjennomfører utdanning, etablerer seg på arbeidsmarkedet og opplever objektivt sett gode levekår i løpet av tiden som ungdom og ung voksen. Gjennom å analysere sentrale trekk ved ungdoms levekår ønsker vi å finne ut hvor mange og hvem som ikke gjennomfører utdanning, har svak tilknytning til arbeidsmarkedet, eller som opplever å arbeide under usikre forhold og har dårlig arbeidsmiljø. Vi ser også på hvem som

opplever svekkede økonomiske, helsemessige og sosiale levekår, har vanskelige boforhold og boligøkonomi, og vi undersøker nærmere hvilke lovbrudd unge blir siktet for. Gjennom elleve kapitler skal vi ta for oss temaer som demografi, utdanning, arbeid og arbeidsmiljø, inntekt, materielle og sosiale mangler, helse, veien fra videregående opplæring til jobb og sosiale stønader, bolig, ungdomskriminalitet, sosial kapital og til slutt ungdom og unge voksne i et internasjonalt perspektiv.

Demografi

Personer i alderen 16-30 år utgjorde ved inngangen til 2012 litt i underkant av 20 prosent av befolkningen, mer nøyaktig 977 500 personer. Befolkningsveksten vil trolig fortsette å være betydelig de neste 30 årene på grunn av høy innvandring, likevel forventes det at andelen ungdom og unge voksne vil synke til om lag 18 prosent i 2040.

Oslo hadde høyest andel unge voksne i aldersgruppen 16-30 år per 1. januar 2012, nesten 24 prosent, etterfulgt av fylkene Sør-Trøndelag, Rogaland og Hordaland (21 prosent). Hedmark og Akershus hadde den laveste andelen unge voksne (17 prosent).

Vi har en stadig økende levealder, giftealder og alder for førstegangs fødende. At giftermålet kommer sent, betyr ikke nødvendigvis at samlivet starter sent. Den økte giftermålsalderen må ses i sammenheng med samboerskapets fremvekst. Et annet trekk ved utviklingen er at stadig flere tar høyere utdanning og gjennomfører lange studier, og ønske om arbeidserfaring trekker familieetablering ut i tid.

Befolkningens kjønnsfordeling påvirkes av at det fødes flere gutter enn jenter. På den annen side er dødeligheten større for menn enn for kvinner, slik at mannso-

verskuddet minker med alderen. Det er langt flere kommuner som har et mannsoverskudd, enn det er kommuner med kvinneoverskudd i aldersgruppen 16-30 år. Dette henger sammen med menns og kvinners ulike flyttmønstre. Unge kvinner flytter, mens mennene oftere blir boende. Kvinnene flytter fra de minst sentrale kommunene til tettsteder og byer.

2011 ga innvandringsrekord av unge voksne her til lands. Svenske, polske og litauiske statsborgere utgjorde de største gruppene som innvandret til Norge. To av ti unge voksne i Norge har innvandrerforeldre, og hver tredje av disse bor i Oslo. Hovedstaden utpeker seg spesielt blant norske kommuner når det gjelder unge voksne med innvandrerbakgrunn, og innvandrere generelt, for ingen har tilnærmelsesvis så mange innvandrere verken i absolutte tall eller i forhold til folkemengden. I seks av Oslos 17 bydeler var minst halvparten av befolkningen i alderen 16-30 år enten innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre.

Utdanning

De fleste ungdommer klarer seg bra på skolen. De fleste fullfører grunnskolen, og rundt 96-97 prosent begynner direkte på videregående utdanning. Men ikke alle klarer å komme i gang med noen utdanning eller fullføre den de har begynt på. Omtrent 30 prosent av elevene som har startet på en videregående utdanning, har ingen formell kompetanse etter fem år. Etter ti år er det fortsatt 20 prosent innenfor et kull som ikke har fullført og bestått videregående opplæring. Vi ser en sammenheng med innvandrerbakgrunn og hvem som ikke går direkte over fra grunnskole til videregående opplæring.

Noen innvandrergrupper skiller seg ut med svært lav andel med direkte overgang, noe som kan forklares med at de har

kort botid i Norge, har dårlige norskkunnskaper, mangelfull utdanning fra hjemlandet og flyktningbakgrunn.

Det er i overgangen mellom det andre og tredje året i videregående opplæring at flest elever faller fra, og frafallet er størst ved yrkesfagutdanningene. Foreldrenes utdanningsnivå spiller en viktig rolle for gjennomstrømningsresultatene. Når foreldrene har lang høyere utdanning, er gjennomstrømningen på hele 88 prosent, mens den nesten er halvert når foreldrenes høyeste utdanningsnivå er grunnskole. Gutter har i gjennomsnitt dårligere gjennomstrømning i videregående opplæring enn jenter. Blant innvandrere er kjønnsforskjellene enda større.

Fullføring av videregående opplæring er en stor fordel for videre arbeids- og utdanningskarriere. Studier viser at personer som har fullført videregående opplæring, oftere er sysselsatt, havner sjeldnere i fengsel og har lavere sannsynlighet for å havne på stønads- og trygdeordninger enn personer som ikke har fullført videregående.

I 2011 var det blant ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år i underkant av 7 prosent som ikke hadde fullført videregående opplæring, og som ikke var i arbeid. I absolutte tall utgjør det hele 65 000 personer, det vil si et årskull. Vi ser en klar sammenheng mellom gode skoleresultater og høy gjennomføring i videregående opplæring.

Samtidig som stadig flere studerer på høyere utdanningsnivå, øker også andelen som ikke fullfører en grad. Vi ser at foreldrenes utdanningsbakgrunn gir seg tydelige utslag i fullføringsgraden hos studentene, med en høyere fullføringsgrad blant dem som har foreldre med lang høyere utdanning, sammenlignet med dem

som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanning.

Det kan være mange grunner til at enkelte unge faller utenfor både arbeid og utdanning, blant annet dårlige karakterer fra grunnskolen, prioritering av fritid fremfor skolearbeid, lese- og skrivevansker uten ekstra oppfølging, dårlig fysisk eller psykisk helse som har medført fravær eller manglende læring, ønske om et friår/tjene penger, vanskelige oppvekstforhold og/eller familieproblemer. Det er en økt risiko for marginalisering om ungdommene står utenfor jobb og utdanning i mer enn ett år. Det å komme i utakt med ulike sosiale relasjoner og forventninger ser ut til å være en viktig forklaring.

Arbeid ...

Arbeidslivet er en viktig arena for levekårene, både økonomisk og sosialt. I takt med stigende kvalifikasjonskrav og utvidelser i utdanningstilbudet er ungdom blitt stadig eldre før de melder seg på arbeidsmarkedet for fullt, om vi ser bort fra mer sporadiske jobber ved siden av skolegang eller studier. Også slike deltidsjobber er av betydning for ungdom og unge voksne levekår, ikke minst økonomisk, selv når utdanningen er hovedaktiviteten.

Man kan oppleve å bli marginalisert i arbeidsmarkedet på tre måter: enten ved å bli utestengt fra å delta i inntektsgivende arbeid (ikke få noe fotfeste), ved å bli utstøtt fra arbeidsmarkedet (etter å ha fått fotfeste) eller ved å bli innelåst i «dårlige» jobber kjennetegnet av lavt lønnsnivå, midlertidige kontrakter og få karrieremuligheter. For ungdom og unge voksne som er nykommere på arbeidsmarkedet, er det i større grad utestengning enn utstøting som kan bli en realitet. Faren for en slik marginalisering er ikke bare avhengig av personens kvalifikasjoner og eventuelle helseproblemer, men også av etterspør-

selen etter ulike typer arbeidskraft og utformingen av det offentlige tiltaksapparatet. Det viser seg også at ens sosiale bakgrunn, det vil si foreldrenes utdanning og yrkesaktivitet, innvirker på faren for å bli marginalisert.

I 2008 var i overkant av 17 400 personer i alderen 15-19 år registrert enten som helt arbeidsledige eller som å være utenfor arbeidsstyrken fordi de mottok helserelaterte ytelser eller andre former for støtte fra det offentlige, som etterlattepensjon, sosialhjelp, stønad til enslig forsørger eller kontantstøtte. Etter ett år var over en tredel av disse kommet i arbeid, en andel som økte til 40 prosent etter ytterligere ett år. I 2011, altså tre år etter, var 8 prosent av 15-19 åringene som var ledige i 2008, fremdeles helt ledige.

Blant 15-19-åringene som stod utenfor arbeidsmarkedet i 2008, var i overkant 7 prosent innvandrere, og noe under 4 prosent var norskfødte med foreldre som hadde innvandret. Relativt få av disse var helt ledige, de fleste var under utdanning. Om lag 750 av de unge under 20 år (4,3 prosent) var registrert med helserelaterte ytelser i 2008. Etter tre år mottok fortsatt to tredeler av disse slike ytelser.

Helseproblemer og uførhet i ung alder kan imidlertid også innvirke på så vel skolegang som tilknytning til arbeidslivet. Siden 2006 har det vært en sterkere økning i antall mottakere av uførepensjon blant dem under 30 år enn i befolkningen ellers. Det kan med andre ord se ut som om mot-tak av helserelaterte ytelser kan føre til langvarig utenforskap.

... og arbeidsmiljø

I flere kapitler er det å være marginalisert definert som å være utenfor arbeidslivet (og utdanning). Ser vi på unge voksne som er i jobb, finnes det forskjeller i både til-

knytning og arbeidsmiljø som gjør at noen kan defineres som marginaliserte selv om de er innenfor arbeidslivet. Marginaliserte i arbeidslivet kan være unge som enten mangler arbeidskontrakt, eller som har en midlertidig stilling, eller begge deler (som arbeider under usikre vilkår). Til sammen utgjør denne gruppen av utsatte unge voksne 27 prosent av unge ansatte i alderen 18-30 år.

Hvis de praktiske og sosiale forholdene på en arbeidsplass ikke fungerer, kan dette legge hindringer i veien for de positive mulighetene en jobb kan gi. Uforutsigbarhet med tanke på hvilke rettigheter man har som ansatt, fysiske belastninger eller et ugunstig sosialt miljø er eksempler på dette. Slik kan man tenke seg at forhold enten ved arbeidsmiljøet der man jobber, eller vilkårene man jobber under, kan virke marginaliserende.

Jo yngre man er, jo større sannsynlighet er det for å ha usikre vilkår på arbeidsplassen. 39 prosent av unge i alderen 18-19 år arbeider på usikre vilkår, mens 21 prosent av unge i alderen 25-30 år gjør det samme. Det å være født i land i Afrika, Asia etc. øker sannsynligheten for usikre vilkår, mens kjønn ikke har noe å si.

Unge med nedsatt funksjonsevne deltar i mindre grad på arbeidsmarkedet enn andre unge, og de har i større grad deltidsjobb. Det å ha nedsatt funksjonsevne øker sannsynligheten noe for å arbeide på usikre vilkår.

Høyt utdannede har større sannsynlighet for å arbeide på usikre vilkår enn dem med videregående utdanning. Ungdom blir stadig eldre før de melder seg på arbeidsmarkedet for fullt, så noe av dette kan skyldes at de unge fortsatt studerer og arbeider ved siden av studiene. Generelt er unge voksne særlig overrepresentert innenfor

salgs- og serviceyrker og noe overrepresentert blant håndverkere sammenlignet med arbeidstakere over 30 år. Unge på usikre vilkår er særlig overrepresentert i salgs- og serviceyrker.

Av dem som hadde usikre vilkår i 2006, og som hadde havnet utenfor arbeidslivet i 2009, regnet 64 prosent seg som studenter eller vernepliktige i 2009. 29 prosent var enten arbeidsuføre eller arbeidsledige, mens 8 prosent regnet seg som hjemmearbeidende eller annet. Flertallet av dem som har gått ut av arbeidslivet, er altså under utdanning som gir muligheter for fremtidig arbeid. Likevel kan det se ut til at en noe større andel blant dem med usikre vilkår i 2006 ender opp som arbeidsledige/uføre enn blant dem som hadde sikre vilkår i 2006.

Videre kan dårlige arbeidsmiljø ses på som en egen måte å være marginalisert. På en arbeidsplass kan både arbeidstaker og arbeidsgiver stille krav til hverandre, en måte er for eksempel gjennom fagforeninger. Unge voksne generelt arbeider i noe mindre grad enn arbeidstakere over 30 år på arbeidsplasser med fagforeninger.

Samtidig har vi sett at unge mennesker på usikre vilkår ikke rapporterer om et problematisk arbeidsmiljø i større grad enn andre unge voksne. Unge voksne er ikke mer utsatt for dårlig psykososialt arbeidsmiljø enn arbeidstakere over 30 år. De unge opplever i noe større grad krav som går på å ha ansikt-til-ansikt-kontakt med kunder, og i noe mindre grad at de ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig. Unge ansatte bestemmer imidlertid i mindre grad over egen arbeidshverdag enn eldre arbeidstakere, og de er i mindre grad organisert. Unge på usikre vilkår kan se ut til i mindre grad å være organisert enn det unge voksne generelt er.

Inntekt og marginalisering

Et viktig skille mellom marginalisering og de vanlige definisjonene av fattigdom (eller lavinntekt) er at marginalisering ses på som en prosess knyttet til enkeltindividet, mens fattigdom er en tilstand bestemt av husholdets økonomiske ressurser, for eksempel inntekt. Således kan en person som blir definert som marginalisert i dette kapitlet, gjerne være i en husholdning med romslig økonomi.

Mange unge er bare kortvarig marginalisert, det vil si at de står utenfor både arbeidslivet og utdanningssystemet. I 2011 var 19 prosent av dem i aldersgruppen 18-30 år verken yrkesaktive eller under utdanning. Over en treårsperiode (2009-2011) var det bare 6 prosent av de unge som var marginalisert, det vil si at de hadde stått utenfor både arbeidslivet og utdanningssystemet i hele perioden. En relativt høy andel av dem som verken jobbet eller tok utdanning i 2011, var hjemmeboende 19-åringer som nettopp hadde avsluttet videregående utdanning. Andelen marginaliserte unge har for øvrig endret seg lite de siste årene, men ser ut til å følge de økonomiske konjunkturer.

Blant dem som var marginalisert i 2011, var det en overvekt av unge med lav formell utdanning. Også ungdom og unge voksne som selv har innvandret til Norge, eller som er født i Norge av to foreldre som har innvandret, er også klart overrepresentert. Særlig er det en stor andel marginaliserte blant innvandrere fra Afrika, Asia etc. Ungdom som kommer fra familier som mottok sosialhjelp, som manglet yrkestilknyttede voksne, og som hadde lav husholdningsinntekt, har større sannsynlighet for å bli marginalisert som voksne, enn andre ungdommer.

Personer som vokser opp i husholdninger med lave inntekter, kan ha mindre

muligheter til å trekke på ressurser fra foreldrene senere i livet. Dette kan gjøre barn av slike hushold mer utsatt for ulike grader av marginalisering. Ser vi nærmere på alle dem som var 23-24 år i 2011, etter ulike bakgrunnskjennermerker ved den husholdningen de tilhørte syv år tidligere (2004), det vil si den gang de var i alderen 16-17 år og fremdeles bodde med foreldrene, er andelen marginaliserte rundt 11 prosentpoeng høyere blant dem som i 2004 var barn i husholdninger som mottok sosialhjelp, eller der det manglet yrkestilknyttede voksne, enn blant dem som ikke tilhørte slike husholdninger som barn.

Hos dem som vokste opp i lavinntekts-hushold (i 2011 tilsvarte dette beløpet 185 000 kroner), er skillet noe mindre. Andelen marginaliserte ligger likevel i underkant av 8 prosentpoeng høyere enn for dem som ikke tilhørte lavinntekts-hushold som barn. Også de som tilhørte en enslig forsørgerhusholdning som barn, er overrepresentert blant de marginaliserte syv år senere. Skillet mellom barn fra enslige forsørgerhushold og andre barn i samme aldersgruppe er i underkant av 4 prosentpoeng.

Vi ser en klar sammenheng mellom ungdommenes utdanningsnivå og sannsynligheten for å ha vedvarende lavinntekt. For de av ungdommene som kun har grunnskole som høyeste fullførte utdanning, var andelen med vedvarende lavinntekt 9 prosent i 2011. Til sammenligning hadde bare 3 prosent av dem med lang universitets- eller høgskoleutdanning det samme. I tillegg er innvandrerbakgrunn et av kjennemerkene som er sterkest forbundet med det å ha lave inntekter over en periode på flere år.

Materielle og sosiale mangler

Vi har i dette kapittelet sett på mulige utslag av fattigdom, som materielle mangler,

oppfatning av egen økonomi, betalingsproblemer og sosial ekskludering. Vi har også sett på sammenhengen mellom det å være marginalisert eller være i en lavinntekts-husholdning og å oppleve levekårsproblemer. Marginaliserte er i dette kapittelet definert som ungdom og unge voksne som er svakt tilknyttet utdannings og arbeidsmarkedet.

Det er få som rapporterer om materielle mangler i Norge, men også når det gjelder dette, rapporter ungdom i større grad enn voksne at de mangler enkelte materielle goder på grunn av økonomi. På samme måte som for oppfattelse av egen økonomi, er det enslige unge som i størst grad rapporterer om materielle mangler. Det er størst andel som ikke har råd til å ha privatbil eller en ukes ferie. Vi finner her at ungdom som er i en lavinntekts-husholdning, i langt større grad enn marginalisert ungdom rapporterer om materielle mangler.

Sannsynligheten for å mangle minst ett materielt gode er størst blant ungdom som er i en lavinntekts-husholdning. Den er også større for ungdom som er enslige, innvandret fra Afrika, Asia etc., marginaliserte og studenter.

Ser vi på hvem som har vedvarende levekårsproblemer, finner vi at mange av ungdommene har levekårsproblemer et år, mens andelen som er i slik situasjon over tre sammenhengende år, er betraktelig lavere. Når det gjelder mangler av materielle goder, er andelen som har mangler over tre sammenhengende år, mer eller mindre lik blant ungdom og voksne. Ungdom skiller seg fra voksne ved at det er en større andel som stabilt over tre år rapporterer at de ikke har råd til å ha bil eller ikke klarer en uforutsett regning på 10 000 kroner.

Vi finner små forskjeller mellom ungdom i alderen 16-30 år og voksne når det gjelder

å ha råd til å gå ut og spise, invitere venner eller familie hjem på mat eller drikke samt å ha råd til å delta på fritidsaktiviteter. Når det gjelder ungdom som ikke er i arbeidslivet eller under utdanning, og ungdom i lavinntektshusholdninger, ser vi at det er forskjell fra annen ungdom. Spesielt ungdom som er marginalisert, rapporterer i langt større grad å ikke delta på slike sosiale arenaer på grunn av økonomi. Ungdom som er marginalisert, rapporterer også i større grad at de har sjelden eller ingen vennekontakt og mangler en fortrolig venn. Samlet kan dette tyde på at ungdom som ikke deltar i arbeidslivet eller i utdanningssystemet, oftere er ekskludert på andre sosiale arenaer. Dette gjelder ikke i samme grad ungdommer i lavinntektshusholdninger.

26 prosent av ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år faller inn under indikatoren for å være i risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon, tilsvarende andel blant personer over 30 år er 12 prosent. Her finner vi også at det er enslige unge som er spesielt utsatt, mens unge i parforhold er utsatt i mer eller mindre samme grad som voksne.

Ungdom som har lite penger, mangler i større grad materielle goder, mens ungdom som står utenfor arbeidslivet eller utdanning, i større grad mangler sosiale goder. Dette viser at konsekvensen av å ikke delta på vanlige sosiale arenaer som arbeid eller skole, også påvirker det sosiale livet ellers, mens ungdom som har lavinntekt, ikke nødvendigvis blir ekskludert fra sosiale arenaer i samme grad.

Det å være i en lavinntektshusholdning i ung alder er mer vanlig, og for de aller fleste vil den økonomiske situasjonen bedre seg over tid. På denne måten er gruppen av unge som faller inn under lavinntektsgrensen, ikke nødvendigvis en gruppe som

er i fare for sosial eksklusjon, men i en fase av livet der de aller fleste enten studerer eller er i startfasen av yrkeslivet.

Helse

De fleste ungdommer og unge voksne er i jobb eller i utdanning, men enkelte sliter med sykdom, både fysiske og psykiske plager som legger begrensninger på hverdagslivet. En liten andel unge står utenfor både arbeidsliv og utdanningssystemet, og enkelte mottar sosialhjelp.

De unge som står utenfor både arbeidsmarked og utdanningssystem, 9 prosent i alderen 16-30 år ifølge levekårsundersøkelsen om helse, kan sies å stå i en posisjon mellom det å være integrerte samfunnsmedlemmer og det å være ekskludert. I kapitlet om helse er marginalisering definert ut fra to dimensjoner, en økonomisk og en helsemessig. Den første dimensjonen gjelder de unge med svak tilknytning til arbeidsliv og utdanningssystemet, mens den andre gjelder unge med psykiske helseproblemer.

Ni av ti unge i alderen 16-30 år oppgir at de har god eller meget god egenvurdert helse. Unge som står utenfor skole, verneplikt og jobbmarked, har dårligere egenvurdert helsetilstand enn unge flest og befolkningen generelt. Det er langt færre som forteller om god eller meget god helse. Dårligst ut kommer unge på sosialhjelp, hvor 13 prosent rapporterer om dårlig helse, mot 2 prosent blant unge generelt. Blant unge marginaliserte uten jobb eller skoleplass oppgir 7 prosent å ha dårlig helse.

Vi ser en klar tendens til flere helseproblemer blant unge i alderen 16-30 år uten tilknytning til arbeidsliv eller utdanningssystemet. De har dårligere selvopplevd helse enn andre unge, flere sykdommer og flere symptomer og plager. Det er også en

høyere andel blant disse som opplever å ha nedsatt funksjonsevne. Men vi ser ingen store forskjeller mellom marginaliserte og unge generelt i bruken av helsetjenester.

Legetjenester brukes omtrent likt, det samme gjør mange av de andre tjenestene, med unntak av bruk av psykolog og psykiater som domineres av unge marginaliserte, hvor en av fem har fått slik behandling de siste tolv månedene. Her kunne man forventet økt bruk av andre tjenester også, siden mange sliter med ulike helseplager. Unge marginaliserte røyker mer enn andre, men de drikker ikke mer og trener omtrent like mye som unge flest.

Det er flere unge enn voksne som sliter med betydelige psykiske plager, og her ser andelenes ut til å øke, spesielt blant unge kvinner. Andel unge som oppgir psykiske plager, øker med antallet negative livshendelser, noe som viser hvor sårbare vi er overfor vonde opplevelser. Det er mange unge med nedsatt psykisk helse som er misfornøyde med livet sitt, 35 prosent. 22 prosent oppgir at de er fornøyde, mens bare 6 prosent er svært fornøyde med livet sitt. Blant unge som ikke har jobb eller skoleplass, oppgir 22 prosent at de er misfornøyde, mens 38 prosent er svært fornøyde med eget liv.

Det har også vært en kraftig økning i antall unge uføre de senere årene, og vanligste uføreårsak er ulike psykiske lidelser. Økningen ses både blant tyngre og lettere psykiske diagnoser.

Fra videregående opplæring til jobb og sosiale stønader

Vi har i dette kapitlet fulgt unge født i 1980, sett om de fullfører videregående opplæring eller ikke i perioden 1996-2000, og om de får seg jobb eller mottar noen sosiale stønader før de fyller 30 år.

De fleste unge fullfører videregående opplæring på normert tid. Nær halvparten så mange fullfører ikke før de fyller 20 år. Vi ser også at mange unge som mottar hjelp fra barnevernet, ikke fullfører videregående opplæring.

Blant de unge som fullfører videregående opplæring (både på normert tid og mer enn normert tid), er hele ni av ti langvarig sysselsatt minst en gang i perioden 1996-2010, det vil si før de fyller 30 år. Dette gjelder åtte av ti blant dem som ikke fullfører videregående opplæring.

De som ikke fullfører videregående opplæring, kan deles i to grupper ut fra om de er marginalisert eller ikke: De som blir sysselsatt tidlig, gjerne før 23 år, og de som ikke blir sysselsatt. En stor andel som ikke får seg jobb ved 25-årsalderen, står også uten jobb ved fylte 30 år, som er siste målepunkt i denne analysen. Det er også de som ikke fullfører videregående som går tidligst ut i arbeidsledighet og ordinære arbeidsmarkedstiltak. Arbeidssøking og bistand gjennom tiltak er først og fremst sentrert rundt de unges tidlige forsøk på å få seg jobb.

Når det gjelder ytelser som sykepenger og medisinsk rehabilitering, og for dem som er yrkeshemmet, er det høyest andel mottakere blant dem som ikke fullfører videregående opplæring. Det er samtidig positivt at tunge ytelser som uførepensjon sjelden mottas før fylte 30 år.

Kun 5 prosent av personer født i 1980 har mottatt hjelp fra barnevernet en eller flere ganger i perioden 1994-1998, det vil si i løpet av tenårene. Ser vi på dem som har mottatt hjelp fra barnevernet som en egen populasjon, er det hele 70 prosent som ikke fullfører videregående opplæring i perioden 1996-2000. Dette betyr at de ikke har fullført videregående innen de

fyller 20 år. I overkant av 14 prosent fullfører videregående på normert tid, mens 8 prosent fullfører på mer enn normert tid. 7 prosent har ikke startet videregående i det hele tatt innen de fyller 20 år.

Økonomisk sosialhjelp fungerer som en tidlig og akutt økonomisk problemløser ved overgang til en ny livssituasjon, spesielt for dem som ikke fullfører videregående opplæring. De fleste førstegangsmottakene mottar stønaden første gang mellom 18 og 22 år. Samtidig er sosialhjelp en midlertidig ytelse, og det stemmer for de aller fleste sosialhjelpsmottakere.

Ytelsen avsluttes tidlig for dem som fullfører videregående opplæring. Det motsatte er, derimot, tilfelle for dem som ikke fullfører, det vil si at de første som gikk inn i sosialhjelpsmottak, er de siste til å avslutte ytelsen.

Bolig

12 prosent av unge i alderen 20-35 år som ikke bor sammen med foreldre, betraktes som marginaliserte. Her er marginaliserte definert som unge voksne i alderen 20-35 år som jobber mindre enn 19 timer per uke, samtidig som de ikke går på skole eller studerer minst 10 timer per uke,

Ser vi videre på unge voksnes boforhold og boligøkonomi, finner vi liten forskjell mellom hvilken boligtype de marginaliserte unge bor i, sammenlignet med dem som ikke er marginaliserte i samme alder, selv om en noe høyere andel ser ut til å bo i rekkehus eller tomannsboliger. Langt tydeligere forskjeller er det for andel eiere og selveiere. Marginaliserte unge eier sjeldnere enn unge voksne som ikke er marginalisert, sin egen bolig, forskjellen er på 19 prosentpoeng og 16 prosentpoeng for det å være selveier.

Boligstandarden ser også ut til å være dårligere for marginaliserte unge. De bor oftere trangt når vi ser på forholdet mellom antall personer og antall rom. I alt 18 prosent av de marginaliserte bor trangt, mens det gjelder 11 prosent blant dem som ikke er marginaliserte. Boligene er også mindre målt i antall kvadratmeter, 81 mot 94 kvadratmeter i gjennomsnitt, og dermed har marginaliserte mindre plass til rådighet enn andre unge, siden husholdningene i gjennomsnitt er omtrent like store.

I tillegg rapporterer marginaliserte unge også oftere problemer med råte eller fukt i boligen, 15 prosent opplever dette problemet i boligen sin, mot 9 prosent blant dem som ikke er marginalisert. Jevnt over rapporterer også marginaliserte at bomiljøet er dårligere. De er oftere plaget av støy (22 mot 15 prosent), er mer utsatt for forurensning (11 mot 8 prosent) og bor oftere i områder plaget av kriminalitet, vold og hærverk (11 mot 6 prosent).

Hele 18 prosent av de marginaliserte unge rapporterer at de har vært ute av stand til å betale husleie ved minst en anledning siste år (gjelder også fellesutgifter for eiere), mens det gjelder bare 5 prosent av andre unge. Vi finner ikke tilsvarende forskjell for problemer med boliglån, men her har jo også de marginaliserte langt mindre utgifter enn dem som ikke er marginalisert, og eierandelen er også lavere.

Unge marginaliserte, definert ved løs tilknytning til arbeids- og utdanningsmarkedet, bor altså dårligere og har en mer anstrengt boligøkonomi enn andre unge. Men det finnes flere måter å måle utsatthet på boligmarkedet på, og det finnes også unge som er i en vanskelig boligsituasjon selv om de ikke er marginalisert, for eksempel dem som har lavinntekt (studenter er holdt utenfor) samtidig som de opplever svekkede boforhold eller høy boutgiftsbe-

lastning. Med denne definisjonen er knapt 8 prosent av alle unge i alderen 20-35 år vanskeligstilt på boligmarkedet, og da regner vi heller ikke med dem som bor sammen med foreldre.

Til sammenligning er andelen blant 36-66-åringer knappe 3 prosent. Det er et nokså klart overlapp mellom vanskeligstilte på boligmarginale og marginaliserte, blant de marginaliserte unge er over tre av ti vanskeligstilt på boligmarkedet.

Marginaliserte sliter også mer med boligøkonomien enn det andre unge voksne gjør. Nesten seks av ti marginaliserte har høy boutgiftsbelastning, mens dette gjelder fire av ti blant dem som ikke er marginalisert. De marginaliserte har da også en langt mer negativ vurdering av den belastningen boutgiftene utgjør.

I tillegg til å se på marginaliserte har vi også definert en gruppe som vi kaller vanskeligstilte på boligmarkedet. Våre data kan tyde på at det å være vanskeligstilt først og fremst er et etableringsfenomen tidlig i boligkarrieren. Det henger også sammen med husholdningsstørrelse, da aleneboende og enslige forsørgere har større fare for å være vanskeligstilt enn andre.

Ungdomskriminalitet i aldring og endring

Hvilke lovbrudd begår egentlig ungdom i Norge i dag, og er det like mange som begår de samme typene av lovbrudd som før? Med bruk av statistikkene over siktede og siktelsler kan vi synliggjøre hvilke kriminalitetstyper som ungdom og unge voksne ble tatt for før og i dag.

Ser vi på utviklingen for dem i alderen 15-29 år i perioden 1992-2010, ser vi at en mindre andel av dagens ungdom ender opp som siktede for vinningskriminali-

tet og trafikkriminalitet. Men aldri før har så mange ungdom og unge voksne blitt siktet for narkotikakriminalitet og seksuallovbrudd, og kun i årene rundt tusenårsskiftet var det større andeler av ungdomsbefolkningen som ble siktet for voldskriminalitet, skadeverk og handlinger som inngår i lovbruddsgruppen «annen kriminalitet».

Antall siktede for lovbrudd har utviklet seg vesensforskjellig for de yngste ungdommene, eldre ungdom og voksne i løpet av de siste 30 årene. I denne perioden har det også vært en stor befolkningsøkning i aldersgruppen 30 år og over, mens ungdomsbefolkningen ikke har økt på tilsvarende måte. Tar man høyde for disse ulikhetene i befolkningsutviklingen, dempes forskjellene i kriminalitetsutviklingen noe, men økningen for dem i alderen 30 år og over er fremdeles langt større enn for de eldre ungdommene – og endringen for de yngste forblir beskjeden.

I 2010 ble 39 300 forskjellige personer i alderen 15-29 år siktet for lovbrudd. Disse personene hadde nesten 90 400 siktelsler i løpet av dette året. Ungdom og unge voksne utgjør med dette nesten halvparten av alle siktede personer, og de står bak halvparten av alle de oppklarte lovbruddene i Norge.

Dette tilsvarer også at mer enn 4 prosent av ungdomsbefolkningen i alderen 15-29 år blir siktet for lovbrudd hvert år. I nesten alle de enkelte alderstrinnene mellom 15-29 år er det flere siktede enn i de øvrige alderstrinnene. Vanligst er det å bli tatt for lovbrudd i alderen 18-20 år, og i løpet av 2010 ble tilsvarende 5,5 prosent av ungdomsbefolkningen i denne alderen siktet for ett eller flere lovbrudd.

I nesten alle alderstrinn er det betydelig flere menn enn kvinner som blir siktet for

lovbrudd. I 2010 var om lag 84 prosent av alle siktede i alderen 15-29 år menn. Denne andelen er omtrent den samme blant de siktede for forbrytelser som blant dem som kun ble siktet for forseelser. Nesten halvparten av alle siktelsene mot barn under den kriminelle lavalder i 2010 ble gitt på grunn av vinningskriminalitet, mens 19 prosent var for skadeverk og 15 prosent for vold. Blant ungdom i alderen 15-17 år var 30 prosent av siktelsene for vinningslovbrudd, mens det for denne aldersgruppen var trafikkriminalitet og annen kriminalitet som var den nest største og tredje største lovbruddsgruppen – med henholdsvis 18 og 15 prosent av siktelsene.

Siktelsene mot dem i alderen 18-29 år har en noe annen sammensetning enn blant de yngre, og er mer lik siktelsene til dem som er i aldersgruppen 30-39 år. Av alle siktelsene til dem i alderen 18-29 år var 26 prosent for narkotikakriminalitet, 24 prosent for trafikkriminalitet og 20 prosent for vinningskriminalitet.

Det er i mange sammenhenger problematisk å definere entydig hvem «ungdom» er, og hva som bør regnes som «ungdomskriminalitet». For noen lovbrudd vil det være mer relevant å se kriminaliteten til de yngste ungdomsgruppene som en del av lovbruddsbildet blant barn. For andre kriminalitetstyper vil det være mer fruktbart å betrakte de unge lovbrakterne sammen med de mer voksne.

Sosial kapital

Det finnes mange måter å måle sosial kapital på, men i denne analysen er sosial kapital definert som en ressurs bestående av to deler: *nettverk* og *tillit*. Aldersgruppen vi ser nærmere på, er 16-30 år. Hvis vi tenker oss at de som står utenfor arbeid eller utdanning, er en marginalisert gruppe, har vi også trukket inn sosialhjelpsmottakere

som en gruppe som er mer i randsonen, eller er en mulig gruppe som på sikt kan falle utenfor.

I dette kapitlet har vi ved hjelp av levekårsundersøkelsene sett nærmere på to spørsmål som fanger opp mellommeneskelig tillit. På spørsmålet i hvilken grad man forventer rettferdig behandling av andre, er det få blant dem i alderen 16-30 år som svarer at de tror at andre vil utnytte dem, og enda færre blant dem som er 31 år og eldre. Det er noe høyere andel blant dem som står utenfor arbeid og utdanning, mens andelen er høyest blant sosialhjelpsmottakerne i samme alder. Den samme tendensen ser vi på det andre spørsmålet om tillit; der er det også en høyere andel som svarer at man ikke kan være for forsiktig i omgang med andre, blant dem som står utenfor arbeid og utdanning, enn blant dem i alderen 16-30 år og blant dem 31 år og eldre. Høyest andel ser vi blant sosialhjelpsmottakerne.

Videre har vi sett nærmere på om vi har noen som står oss nær hvis vi får personlige problemer, og noen å spørre om råd og hjelp. Vi ser den samme tendensen her; de fleste har noen å spørre til råd og hjelp og noen som står en nær. Men andelen er likevel lavere blant dem i alderen 16-30 år som står utenfor arbeid og utdanning, og lavest blant sosialhjelpsmottakerne.

Gjennom den sosiale kontakten vi har med andre, bygger vi opp sosial kapital som bidrar til at vi integreres i samfunnet og kan delta på viktige samfunnsarenaer. Vennskap er en viktig del av den sosiale kontakten, og de aller fleste har en fortrolig venn. Høyest andel finner vi blant dem i alderen 16-30 år, og noe lavere, men lik andel blant dem som er 31 år og over, og blant dem utenfor arbeid og utdanning. Igjen ser vi lavest andel blant sosialhjelpsmottakere.

Ungdom og unge voksne er generelt noe mer plaget av ensomhet enn personer på 31 år og over. Unge kvinner mer plaget av ensomhet enn unge menn. Blant dem som er 31 år og over, er kjønnsforskjellene mindre. Men vi ser at en mye høyere andel kvinner enn menn er plaget av ensomhet blant dem uten arbeid og utdanning i alderen 16-30 år. Men igjen, tallene fra 2008 tyder på at sosialhjelpsmottakere er mest utsatt for ensomhet, blant de gruppene vi ser på.

Organisasjoner er viktige som arena for sosial kontakt, og som arena for å bygge opp sin sosiale kapital. Å være medlem av et politisk parti er en kanal for påvirkning, og i underkant av en av ti unge bruker denne kanalen, noen færre blant dem som står utenfor arbeid og utdanning, men enda færre blant sosialhjelpsmottakerne. Langt flere bruker stemmeretten sin. Men vi ser likevel samme tendens; flere eldre enn unge (her definert som 18-31 år) stemmer ved valg, noe lavere andel blant dem utenfor utdanning og arbeid, og lavest andel ser vi blant sosialhjelpsmottakerne.

Det finnes mange måter å gå frem på for å prøve å forbedre ulike forhold i samfunnet eller forhindre at ting går galt. Den vanligste formen for politisk påvirkning av dem vi har sett på i levekårsundersøkelsen, er å kontakte en politiker eller offentlig tjenestemann. Ved å slå sammen en del spørsmål for politisk påvirkning ser vi her at det er flere aktive blant dem uten arbeid og utdanning og sosialhjelpsmottakere sammenlignet med befolkningen ellers. Men ser vi nærmere på hvor aktive ulike grupper er i organisasjoner, ser vi at ungdom totalt sett er noe mindre aktive enn personer 31 år og over. De som står utenfor arbeid og utdanning, er mindre aktive enn ungdom generelt, og lavest aktivitet finner vi blant sosialhjelpsmottakerne.

Mottakere av sosialhjelp har per definisjon et levekårsproblem som gjør at de har behov for støtte til livsopphold. Vi ser her at det å være ung og sosialhjelpsmottaker gjør at man er mer utsatt for sosiale problemer enn andre, også sammenlignet med dem som står uten arbeid og utdanning. Det samme viser Slagsvold og van der Wel til i sin analyse av sosial kapital blant langtidsmottakere av sosialhjelp. De kjennetegnes av å ha lite sosial kapital, mindre tilgang til nettverk, og de har mindre kontakt med familie og venner enn andre.

I et internasjonalt perspektiv

Til slutt i publikasjonen ser vi på hvordan unge i Norge har det sammenlignet med Norden og resten av Europa når det kommer til fattigdom, arbeidstilhørighet, marginalisering, ekskludering og uførhet, samt egenvurdert helse og nedsatt funksjonsevne. Her er det valgt ut noen få sentrale indikatorer, og tidsperioden er 2006-2011.

I EUs strategi for å bekjempe fattigdom har de utarbeidet en indikator (EU 2020) for måle andel personer som bor i en husholdning med lavinntekt og/eller lav arbeidsintensitet og/eller materielle mangler i Europa. Norden kjennetegnes med høy levestandard og lav arbeidsledighet sammenlignet med mange andre land.

Få opplever materielle mangler eller bor i husholdninger med lav arbeidsintensitet, men andelen unge med lavinntekt er høy i Norden sammenlignet med andre europeiske land. Dette kan skyldes forskjellige studielånsordninger i de ulike landene og hvor stor andel som fortsatt bor hjemme hos mor og far, har også stor betydning for inntektsnivået. Dermed nyter nordisk ungdom i mindre grad godt av foreldrenes høye inntekter og stordriftsfordelene ved å høre til en familie.

Latvia, Litauen, Romania, Bulgaria, Ungarn og Hellas skårer alle høyt på EU 2020-indikatoren blant de unge i 2011. Det er særlig materielle mangler som gir de høye andelenene, ikke lavinntekt som er tilfelle for de nordiske landene.

Det har vært mye oppmerksomhet rundt de unges posisjon på arbeidsmarkedet i forbindelse med den økonomiske krisen i Europa. Ser vi andelen sysselsatte 15-24 åringer fra 2006 til 2011, kan vi også se på trenden i løpet den økonomiske krisens første år, og for de nordiske landene ser vi særlig en nedgang fra 2008 til 2009. Vi ser den samme trenden i resten av Europa, med en nedgang i sysselsettingen fra 2006 til 2011, og særlig fra 2008 til 2009.

Arbeidsledigheten i Norden er lav sammenlignet med resten av Europa. Norge har lavest andel blant dem under 25 år, og virkningene av finanskrisen er også relativt liten, selv om vi ser en økning fra 2008 til 2009. I nesten alle de europeiske landene er arbeidsledigheten blant personer under 25 år høyere i 2011 enn i 2006.

Marginalisering, ekskludering og uførhet er indikatorer som kan si noe om de unge er utenfor eller i randsonen av arbeidsmarkedet. Utviklingen fra 2006 til 2010 gir ikke noe entydig bilde av lik utvikling i Norden for de unge i alderen 16-30 år. Men Island er landet hvor vi ser at andelen sysselsatte har gått mest ned og andelen arbeidsledige mest opp fra 2006 til 2010. Vi ser også at flere er marginalisert og ekskludert på Island sammenlignet med unge ellers i Norden. Tar vi som utgangspunkt at andelen uføre er nokså uendret, og at andelen marginaliserte og ekskluderte har gått ned, skiller altså Norge seg ut med den mest positive utviklingen av de nordiske landene.

I resten av Europa ser vi at Estland, Spania og Latvia har høy andel marginaliserte i alderen 16-30 år i 2010. Vi ser en nedgang for de unge i de fleste europeiske land fra 2006 til 2007 for andelen marginaliserte, men siden har andelen økt frem til 2010. Andelen ekskluderte er høy blant de unge i de fleste land sydover i Europa i 2010, sammenlignet med Norden. Og derfor har disse landene samtidig lav andel sysselsatte unge og høy andel arbeidsledige. Andelen uføre i alderen 16-30 år holder seg for de fleste land på et lavt nivå. Jevnt over er det en høyere andel kvinner enn menn som er marginaliserte, ekskluderte og uføre blant de unge i Europa i 2010.

Egenvurdert helse og nedsatt funksjonsevne kan gi en indikasjon på befolkningens helsetilstand og potensialet for å øke eller unngå nedgang i sysselsettingen i årene som kommer. Få blant de unge i alderen 16-30 år i Norden og Europa ellers vurderer helsen sin som dårlig, og det er også svært få med sterkt nedsatt funksjonsevne i perioden vi ser på, 2006-2010.

Marginalisering gir levekårsproblemer, og mye tyder på at det ikke er tilfeldig hvem som står i fare for å bli marginalisert. Mer detaljerte beskrivelser om marginaliserte ungdommer og unge voksne finnes i de enkelte kapitlene.

Minja Tea Dzamarija

1. Demografi blant ungdom og unge voksne

Per 1. januar 2012 utgjorde personer i aldersgruppen 16-30 år 20 prosent av befolkningen. Selv om befolkningsveksten trolig vil fortsette å være betydelig de neste 30 årene, forventes det at andelen ungdom og unge voksne vil synke, til om lag 18 prosent i 2040. Unge voksne flytter hyppigere enn resten av befolkningen, og de sto for halvparten av alle flyttinger mellom landets kommuner i 2011. Oslo var det fylke med høyest andel ungdom og unge voksne per 1. januar 2012, med 24 prosent. To av ti ungdommer og unge voksne i Norge har innvandrereforeldre, og hver tredje av disse bor i Oslo.

1.1. Demografisk utvikling over tid og fylkesvise forskjeller

I løpet av livet opplever vi flere demografiske begivenheter, og mange av disse skjer i overgangen fra å være ungdom til å bli voksen, nærmere bestemt det å flytte hjemmefra, stifte familie, gifte seg og bli foreldre. I dette kapitlet presenteres tall som belyser demografiske faktorer ved personer i aldersgruppen 16-30 år (se tekstboks om datagrunnlag).

Over tid har dødeligheten sunket kraftig i alle industrialiserte land, og fruktbarheten har også gått ned. Så også i Norge – noe som har ført til en betydelig endring av den aldersmessige sammensetningen av

befolkningen. De siste 30 årene har Norges befolkning økt kraftig, fra 4,1 millioner i 1982 til over 5 millioner i 2012 (se figur 1.1), men andelen av ungdom og unge voksne (16-30 år) har gått ned fra 23 til 20 prosent av befolkningen i det samme tidsrommet (se figur 1.2).

Andelen av ungdom og unge voksne var på sitt høyeste nivå på slutten av 1930-tallet, da aldersgruppen utgjorde 27 prosent av hele befolkningen.

I etterkrigsårene frem til 1953 var andelen ungdom og unge voksne i befolkningen høy, og holdt seg på mellom 20 og 25 prosent. Lavest var andelen på slutten av

Datagrunnlag

Datagrunnlaget som er benyttet i befolkningsstatistikken bygger på folkeregisteropplysninger. Befolkningsstatistikken gjelder alle personer registrert bosatt i Norge per 1. januar.

Datailden til befolkningsstatistikk om samboere er Statistisk sentralbyrås reiseundersøkelse og folkeregisteropplysninger. Tidligere kilder har vært Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 og omnibusundersøkelser 1993-2004. Spørsmålsstillingen har vært den samme i undersøkelsene, og vi antar at det ikke har ført til brudd i tidsseriene.

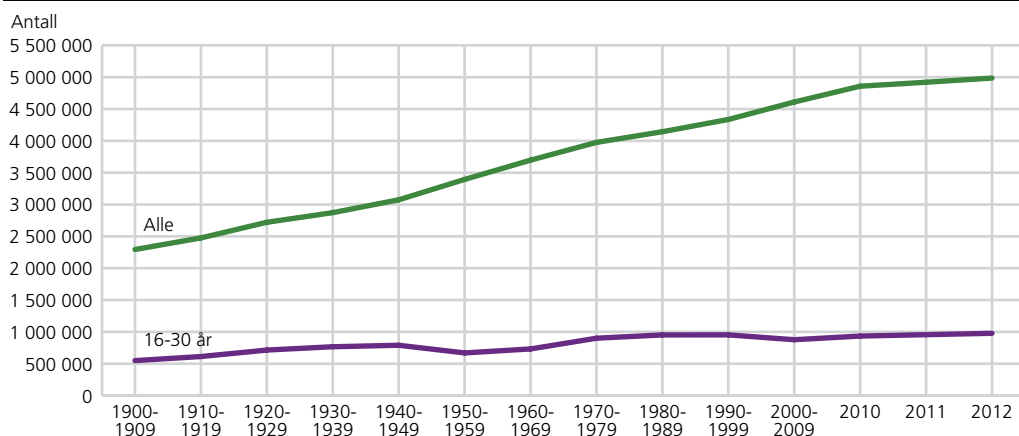
1950-tallet da aldersgruppen utgjorde 18 prosent av hele befolkningen. For 30 år siden utgjorde 16-30 åringene 23 prosent av hele befolkningen. Fra 1990 og frem til 2006 registrerer vi en synkende andel ungdom og unge voksne for hvert år (se figur 1.2), fra 23 til 18,5 prosent.

Med den rekordhøye innvandringen til Norge de siste årene har også denne aldersgruppen vokst, både i absolutte tall og i prosent av den totale befolkningen. Tall for folkemengde i Norge viser at 977 500

personer i alderen 16-30 år bodde i landet ved inngangen til 2012. Dette er nesten 20 prosent av befolkningen. Oslo hadde høyest andel unge voksne i aldersgruppen 16-30 år per 1. januar 2012, nesten 24 prosent, etterfulgt av fylkene Sør-Trøndelag, Rogaland og Hordaland hvor andelen lå på rundt 21 prosent.

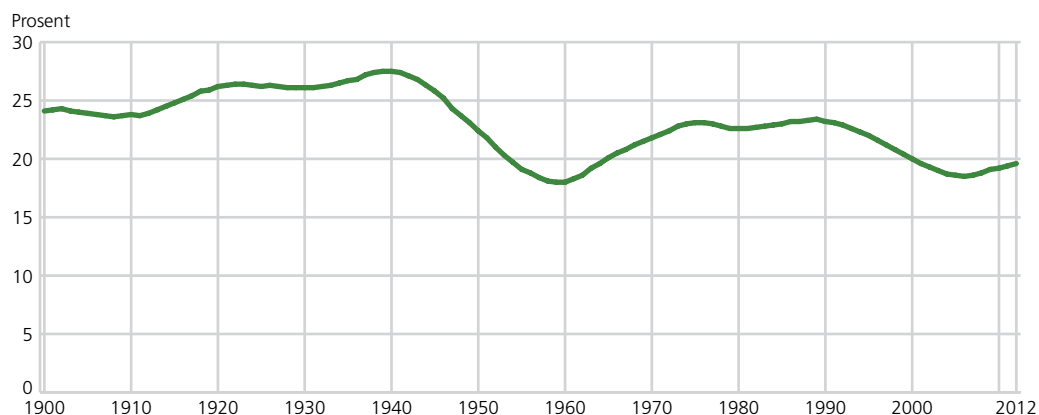
Hedmark og Akershus hadde den laveste andelen unge voksne med vel 17 prosent. Disse tallene bygger på hvor folk er registrert bosatt i folkeregisteret. I denne grup-

Figur 1.1. **Befolkningsutvikling i Norge. 1900-2012. Absolutte tall**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.2. **Andel personer i alderen 16-30 år i befolkningen. 1900-2012. Prosent**

pen er det mange ugifte studenter som formelt bor hos foreldrene, mens faktisk er bosatt i nærheten av studiestedet. Tallene underestimerer derfor andelen personer i denne aldersgruppen som bor i fylker med mange studenter.

I by og bygd

Storbyene har hatt en betydelig befolkningsvekst de siste årene (se figur 1.3). De fire største byene Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger har til sammen 270 000 av landets 980 000 unge voksne – hver fjerde innbygger i aldersgruppen 16-30 år i Norge bor nå i en av de fire byene. Tallet er i realiteten høyere da alle fire byene har et vesentlig antall borteboende studenter som er registrert på foreldrenes adresse i en annen kommune.

1.2. Kvinneunderskudd i mange kommuner

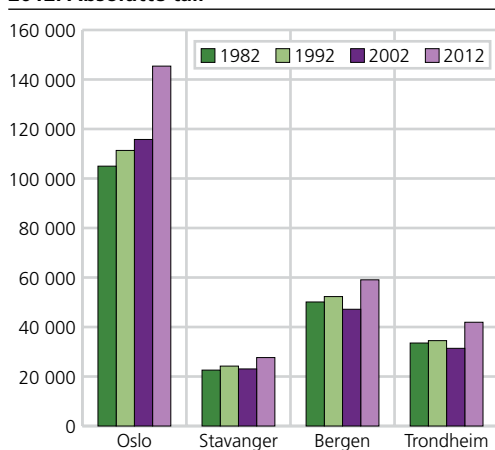
Befolkningens kjønnsfordeling påvirkes av at det fødes flere gutter enn jenter. På den annen side er dødeligheten større for menn enn for kvinner, slik at mannsoverskuddet minker med alderen. For 100 år siden var det prosentvis flere kvinner enn

menn fra 20-årsalderen og oppover. Ved inngangen til 2012 var det 22 200 flere menn enn kvinner i aldersgruppen 16-30 år. Det vil si en kjønnsfordeling på 96 kvinner per 100 menn. Mannsoverskuddet henger også sammen med at det er flere unge menn enn kvinner som innvandrer.

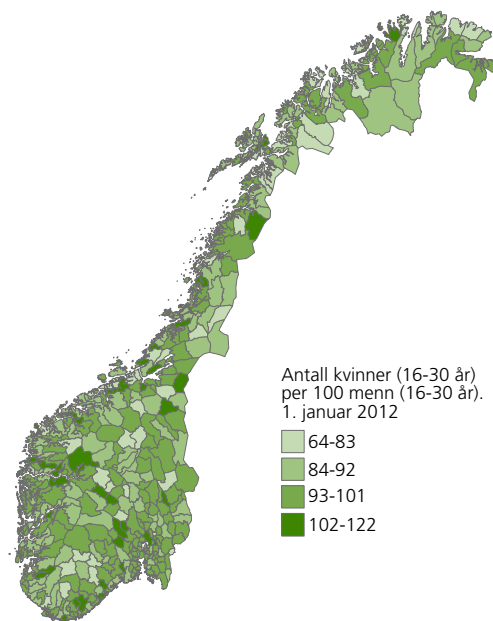
Oslo var fylket med høyest andel unge kvinner per 1. januar 2012. Her finner vi 106 kvinner per 100 menn i aldersgruppen 16-30 år. De fleste fylkene hadde et lite mannsoverskudd (se figur 1.4). Ser vi på enkeltkommuner, blir forskjellene enda større: I noen kommuner er det opp til 120 menn per 100 kvinner i denne aldersgruppen, som i Værøy (Nordland), Stordal (Møre og Romsdal) og Balestrand (Sogn og Fjordane), mens det i andre enden av skalaen finnes kommuner med bare vel 60 menn per 100 kvinner som i Nissedal (Telemark), Kvænangen (Troms) og Hyllestad (Sogn og Fjordane).

Figur 1.4. **Antall kvinner (16-30 år) per 100 menn (16-30 år). 1. januar 2012**

Figur 1.3. **Befolkningsutvikling for personer i alderen 16-30 år i de fire største byene. 1982-2012. Absolutte tall**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Kartverket.

Det er langt flere kommuner som har et mannsoverskudd enn det er kommuner med kvinneoverskudd i aldersgruppen 16-30 år. Dette henger sammen med menns og kvinners ulike flyttmønster: unge kvinner flytter, mens mennene oftere blir boende. Kvinnene flytter fra de minst sentrale kommunene til tettsteder og byer; noe som resulterer i et kvinneunderskudd i denne aldersgruppen i fraflyttingsområdene (Statistisk sentralbyrå 2006).

Befolkningsutsikter fremover

Befolkningsveksten vil trolig fortsette å være betydelig de neste 30 årene (Statistisk sentralbyrå 2012). Folketallet passerte 5 millioner i mars 2012, og det samlede tallet for aldersgruppen 16-30 år vil øke med drøyt 95 000 personer frem til 2020 (se vedleggstabell 1). I 2040 forventes det med Statistisk sentralbyrås befolkningsfremskrivninger at denne aldersgruppen vil telle omtrent 1 160 000 personer. Det betyr at andelen ungdom og unge voksne vil synke til om lag 18 prosent i 2040.

I den regionale befolkningsutviklingen forventes vekst i folketallet i alle landets fylker, men det innenlandske flyttmønsteret som er preget av sentralisering opprettholdes. Rundt 30 prosent av landets unge voksne kommer til å bo i de fire største byene i 2040, mot dagens 28 prosent.

Høy levealder

Levealderen i 2011 var den høyeste noen gang i Norge. I løpet av de siste 20 årene

har den forventede levealderen (se tekstboks) i Norge økt med nesten fem år for menn og over tre år for kvinner.

Beregnet gjennstående levetid i 2011 var 67,7 år for 16-årige jenter og 63,3 år for gutter i samme alderen. 30-årige kvinner kunne forvente å leve 54 år til og 30-årige menn 50 år. Levealderen har økt uavbrutt de siste 30 årene for begge kjønn. Kvinner lever fortsatt lenger enn menn, men forskjellen mellom kjønnene blir stadig mindre.

I 2011 ble det registrert 41 400 dødsfall i Norge, 20 100 menn og 21 300 kvinner. Aldersfordelingen i befolkningen, med flere eldre kvinner enn menn, er årsaken til at flere kvinner enn menn dør. I aldersgruppen 16-30 år var dødeligheten lav, men det var et overveldende flertall av menn som døde. 500 ungdommer og unge voksne døde i 2011, og 71 prosent av dem var menn.

En sammenligning av aldersavhengige dødsfallsrater (se tekstboks) for de siste 40 årene viser en markert nedgang i dødeligheten for både unge menn og kvinner i alderen 15-29 år, men dødeligheten blant

Dødsrate

Hyppigheten av dødsfall i befolkningen. I de fleste tilfellene er raten ganget opp med 1 000 slik at den kan tolkes som antall dødsfall per 1 000 mennesker.

Forventet levealder

Statistisk sentralbyrå beregner forventet levealder årlig ut fra alderen på dem som døde, og dem som overlevde forrige kalenderår. Hvis dette mønsteret i dødelighet holdes uendret for årene fremover, kan det beregnes hvor gammelt et «gjennomsnittlig» nyfødt spedbarn vil bli ut fra denne forutsetningen.

Forventet levealder beregnes i en dødelighetstabell ut fra de aldersavhengige dødssannsynligheter for et gitt år for hvert kjønn og for ulike alderstrinn. Vi vet imidlertid at mønsteret i dødelighet vil endres. Hvis den gunstige utviklingen som påvirker levealderen fortsetter, vil den faktiske levetiden bli lengre enn den «forventede».

unge menn er omtrent dobbel så stor som for kvinner (se tabell 1.1). Tabell 1.1 inneholder historiske tall fordelt på fastsatte aldersgrupper, derfor har vi ikke samlet tall for aldersgruppen 16-30 år.

1.3. Samlivsmønsteret mindre homogent enn for 30 år siden

Av alle personer i alderen 16-30 år var bare 10 prosent registrert gift per 1. januar 2012 (se vedleggstabell 2). Gifteandelen blant unge voksne var naturlig høyest i aldersgruppen 26-30 år hvor 23 prosent var gift. I aldersgruppen 21-25 år var tilsvarende andel bare 6 prosent. Flere kvinner enn menn i aldersgruppen 20-30 år var gift. Dette henger sammen med at kvinner ofte er noen år yngre enn mannen hun lever sammen med.

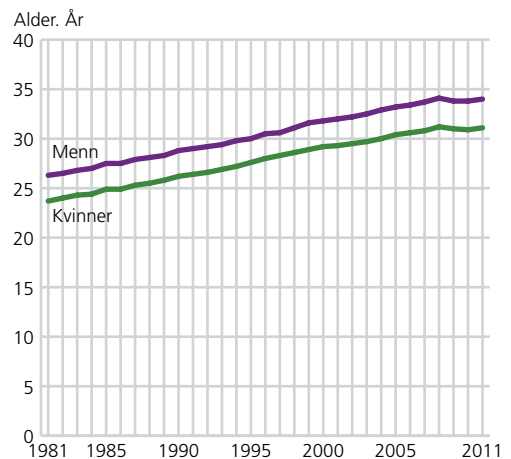
Ved inngangen til 2012 hadde 92 prosent menn og 86 prosent kvinner i aldersgruppen 16-30 år aldri vært gift. 30 år tidligere, i 1982, var tilsvarende andel ugifte på henholdsvis 74 og 59 prosent.

Denne utviklingen har sammenheng med at flere velger samboerskap fremfor tradisjonelt ekteskap, og at giftermålsalderen stiger. For noen tiår siden ble ungdomstiden gjerne avsluttet med forlovelse, ekte-

skap og barn, og giftermål var den viktigste grunnen til å flytte hjemmefra. I dag gjør flere valgmuligheter samlivsmønsteret mindre homogent. De som gifter seg, er blitt stadig eldre. Tidlig på 1980-tallet var gjennomsnittsalderen for inngåelse av første ekteskap henholdsvis 26 år for menn og 24 år for kvinner. I 2011 var den økt til henholdsvis 34 og 31 år (se figur 1.5).

At giftermålet kommer sent, betyr ikke nødvendigvis at samlivet starter sent. Den

Figur 1.5. Gjennomsnittsalder ved giftermålet, etter kjønn. Ikke tidligere gifte. 1981-2011

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.1. Aldersavhengige dødsfallsrater for menn og kvinner. Døde pr. 100 000 middelfolkemengde. Årsgjennomsnitt. 1971-2011

	1971-1975	1981-1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	2011
Menn i alt	1 099	1 128	1 141	1 082	1 008	918	842	809
15-19	108	94	92	74	65	61	46	57
20-24	114	116	111	91	99	104	82	79
25-29	109	101	100	93	106	100	92	75
30-34	127	106	119	113	110	102	85	96
Kvinner i alt	902	934	1 001	1 011	993	950	900	862
15-19	35	33	30	28	31	27	23	36
20-24	33	32	32	30	29	36	30	26
25-29	42	33	39	33	36	38	35	32
30-34	59	49	52	53	48	45	38	42

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

økte giftermålsalderen må, som tidligere nevnt, ses i sammenheng med samboerskapets fremvekst. Andelen samboere i forhold til gifte har økt gradvis fra 1980-tallet. Innslaget av samboere blant de yngste – de mellom 20 og 24 år – har endret seg lite siden slutten av 1980-tallet. For aldersgruppen 25-29 år ser man en tydelig økning i andel samboere, fra 26 prosent i 1988 til 41 prosent i 2011.

Et annet trekk ved utviklingen er at stadig flere tar høyere utdanning, og lange studier og ønske om arbeidserfaring kan også trekke familieetableringer ut i tid. Tidspunktet for samliv har endret seg med tiden. Ifølge Statistisk sentralbyrå

Par

Som et par regnes to personer som er registrert bosatt i samme bolig, og som er gift med hverandre, er registrerte partnere eller er samboere, det vil si at de er i samliv uten å ha inngått ekteskap eller registrert partnerskap. For å regnes som samboere må personene i tillegg til å være registrert bosatt i samme bolig og være av motsatt kjønn, enten

- ha felles barn
- eller ha oppgitt på spørreskjemaet i Folke- og boligtellingsen 2001 (FoB2001) at de er samboere
- eller ha blitt slått sammen til samboerpar i revisjonsrutinen for oppdaterte FoB2001-husholdninger.

Datagrunnlaget inneholder ikke god nok informasjon om samboerpar som består av personer av samme kjønn, og det kan derfor ikke gis tall for denne gruppen.

Separerte som er registrert bosatt i samme bolig, regnes som par når de oppfyller minst ett av de tre ovenfor nevnte kravene for samboerskap. Fordi separerte par juridisk sett fremdeles er gift med hverandre, har vi valgt å klassifisere dem som ektepar i familie- og husholdningsstatistikken. Skilte par som er registrert bosatt i samme bolig, og som fyller minst ett av de ovenfor nevnte kravene for samboerskap, regnes som samboerpar.

husholdningsstatistikk er det mest vanlig for aldersgruppen 18-29 år å bo i en husholdning som ikke består av et par (se tekstboks). Så mange som åtte av ti menn og sju av ti kvinner i aldersgruppen 18-29 år sto registrert i en privat husholdning uten par, per 1. januar 2011 (Statistisk sentralbyrå 2011).

Skilsmisseutviklingen fra de senere årene lar seg ikke tolke uten å ta hensyn til at det er blitt langt vanligere å være samboende. Hvis vi bare ser på de formelle skilsmis-sene, ekteskap oppløst etter gjeldende ekteskapslov og registrert i den løpende befolkningsstatistikken, ser vi at skilsmisseratene er høyere for unge mennesker enn for andre aldersgrupper.

Skilsmisseratene for alle de tre unge aldersgruppene er høyere enn gjennomsnittet for alle aldre (se tabell 1.2), men forskjellene er større i dag enn for noen tiår siden. Det har altså utviklet seg slik at det både er færre unge mennesker som gifter seg, og at det er flere av dem som skiller seg.

1.4. Familieforøkelsen – når kommer barna?

Stadig senere førstefødsler har vært et tydelig trekk ved fruktbarhetsutviklingen i Norge (se figur 1.6). Det ble født 60 400 barn i Norge i 2011. Mødre i aldersgruppen 16-30 år sto for 55 prosent av føds-

Tabell 1.2. Skilsmisserater for menn og kvinner, etter alder. 1981-2010

	Skilsmisser per 1 000 gifte og separerte menn ¹				
	1981	1990	2000	2005	2010
Alle aldre	7,4	10,9	11,4	12,6	11,2
20-24 år	9,1	15,3	17,7	18,7	12,2
25-29 år	14,1	23,0	19,3	20,2	14,9
30-34 år	13,7	20,7	20,8	20,4	17,6

¹ Mannen bosatt i Norge.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

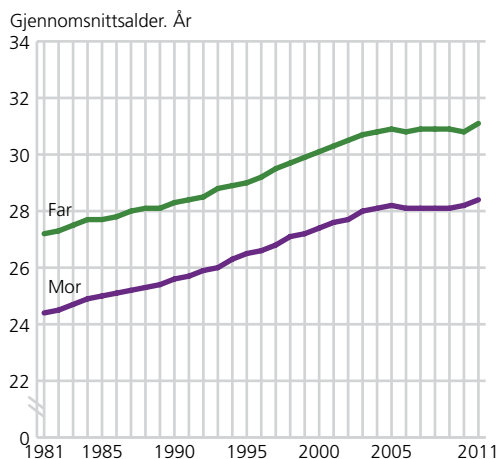

lene. I 1980 var andelen 80 prosent (se tabell 1.3).

Alderen for når kvinner får sitt første barn, er stadig økende (se figur 1.6). Tidlig på 1980-tallet var gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende kvinner 24,4 år, mens den var økt til hele 28,4 år i 2011. Mennene er gjennomsnittlig 2-3 år eldre enn kvinnene når de får barn (se vedleggstabell 3).

At kvinner utsetter tidspunktet for når de blir mødre for første gang, er en gene-

Figur 1.6. Foreldrenes gjennomsnittsalder ved førstefødsler. 1981-2011

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

rell trend i hele landet. Samtidig er det fortsatt en liten andel av kvinner som får barn i ung alder, selv om andelen har vært synkende i forhold til tidligere generasjoner. Kvinner som velger å bli mødre senere i livsløpet, utsetter stadig lenger. Tidlig på 1980-tallet var nesten halvparten av mødrene 25 år eller yngre. I 2011 var det bare en av fem kvinner som fikk barn i så ung alder (se tabell 1.3).

Utsettelse av tidspunktet kvinner etablerer seg med familie, må ses i sammenheng med at de i en stadig lengre periode bruker tiden på utdanning og jobb, mens barna får vente (Lappegård og Noack 2009). Selv om kvinnene utsetter tidspunktet for når de blir mødre, er det, som vi har sett fra tabell 1.3, fortsatt slik at over halvparten av barna blir født av kvinner i 20-årene, men stadig flere får barn mens de er i 30-årene.

1.5. Høy mobilitet blant unge voksne

I løpet av 2011 ble det registrert 226 400 flyttinger mellom landets kommuner. Personer i aldersgruppen 16-30 år sto for 48 prosent av disse, og flest blant 21-25 åringer. Uansett om man flytter innenfor kommunen, til nabokommunene eller til en annen landsdel, er det høyest andel som flytter i 20-årene.

Tabell 1.3. Fødte¹ etter mors alder ved fødselen. 1980-2011. Antall og prosent

	1980	1990	2000	2010	2011
Alle	51 402	61 218	59 459	61 632	60 418
16-20 år	6 199	4 645	2 679	2 394	2 112
21-25 år	18 335	17 954	11 269	11 086	10 661
26-30 år	16 600	22 051	22 469	20 396	20 397
I prosent av alle fødte	100	100	100	100	100
16-20 år	12,1	7,6	4,5	3,9	3,5
21-25 år	35,7	29,3	19,0	18,0	17,6
26-30 år	32,3	36,0	37,8	33,1	33,8

¹ Fødslene omfatter både levende- og dødfødte.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Flytting henger sammen med livsfase. Unge voksne flytter mest, og årsakene til flytting hjemmefra er flere. Noen flytter for å etablere seg med en partner, andre flytter for å ta utdanning eller arbeid. Og hadde alle studentene som i realiteten flyttet hjemmefra, blitt registrert i statistikken, ville antall flyttinger for unge voksne vært enda høyere. Mobiliteten synker i 30-årsalderen. At flere unge kvinner enn unge menn er på flyttefot, henger sammen med at kvinner er yngre når de danner familie. Yngre flytter oftere enn eldre til en ny kommune, fordi de er mindre etablerte enn eldre både sosialt og økonomisk.

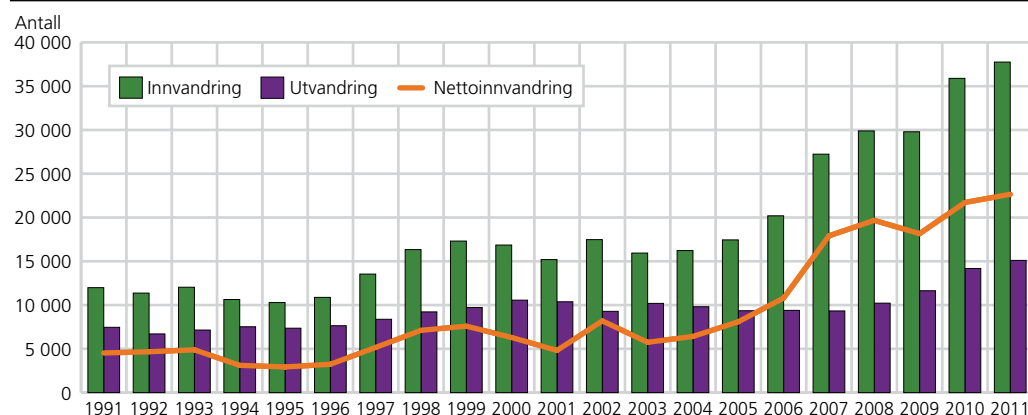
Fremdeles går flyttestrømmen av unge voksne i Norge til hovedstaden. Oslo hadde den største nettoinnflyttingen av 16-30-åringer, med 7 400 personer, mens Akershus fylke opplevde den største nettoutflyttingen i denne aldersgruppen med 1 200 personer. Sør-Trøndelag og Hordaland hadde, i tillegg til Oslo, større innflytting enn utflytting av ungdom og unge voksne, med henholdsvis 700 og 300 personer (se vedleggstabell 4). Med andre ord hadde 16 av 19 fylker større utflytting enn innflytting i den aktuelle aldersgruppen.

Befolkningsstatistikken gir ikke et fullstendig bilde av hvor mange eller hvem som oppholder seg i Oslo eller i de andre mest sentrale kommunene. I tillegg kommer store grupper studenter, arbeidsinnvandrere med midlertidig opphold og pendlere. Som tidligere antydte er det mange studenter som faktisk bor i de største byene, selv om de er manntallsført i en annen kommune.

1.6. 2011 ga nettoinnvandringsrekord

Det ble registrert 79 500 innvandring til Norge i 2011, og 32 500 utvandring, de høyeste tallene noensinne. I aldersgruppen 16-30 år var det 37 800 innvandring og 15 100 utvandring. Dette ga en nettoinnvandring (differansen mellom innvandring og utvandring) på 22 700 unge voksne, også den høyest registrerte noensinne (se figur 1.7). Personer i aldersgruppen 16-30 år sto for omtrent 47 prosent av alle innvandringene i 2011. Høyest nettoinnvandring hadde fylkene Oslo og Akershus. Disse to østlandsfylkenes andel av den totale nettoinnvandringen var henholdsvis 23 og 11 prosent (se vedleggstabell 5).

Figur 1.7. Antall flyttinger til/fra utlandet. Personer i alderen 16-30 år. 1991-2011

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Som i de siste årene registrerte vi i 2011 den største nettoinnvandringen av unge polakker til Norge (4 700), tett fulgt av unge litauerne (3 400) (se vedleggstabell 6).

Høy andel unge voksne blant innvandrere

Hvis vi sammenligner innvandrere i Norge med den samlede befolkningen, er innvandrerne en mye yngre gruppe, konsentrert innenfor de mest yrkesaktive aldersgruppene. Andel barn under 16 år blant innvandrerne var lavere enn andelen i befolkningen i alt, mens det var relativt mange i alderen 16-30 år, sammenlignet med befolkningen som helhet.

Ved inngangen til 2012 var 28 prosent av alle innvandrere i alderen 16-30 år, dette gjaldt 20 prosent i hele befolkningen (se figur 1.8). Forskjellene mellom de to gruppene skyldes at de fleste som innvandrer til Norge, er unge voksne. Det er forholdsvis få barn og eldre som kommer til landet,

mens mange av dem som har innvandret, har fått barn etter at de kom hit.

Barna til innvandrere er imidlertid svært unge. Her er det svært mange førskole- og skolebarn, hele tre av fire norskfødte barn og unge med innvandrerforeldre var yngre enn 16 år per 1. januar 2012. 22 prosent var i aldersgruppen 16-30 år (se figur 1.8).

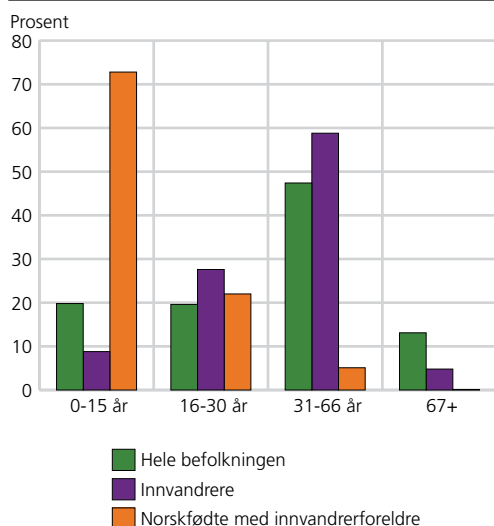
Ungdom og unge voksne innvandrere utgjør en stadig større andel av Norges unge befolkning (16-30 år). Ved inngangen til 1980 talte innvandrere i aldersgruppen 16-30 år 20 000 personer, og tilsvarte 2 prosent av alle unge voksne. Ved inngangen til 2012 hadde denne gruppen økt til 151 000 personer, og sto for 15 prosent av folkemengden 16-30 år.

Flest unge innvandrere fra Europa

Det bodde 175 000 innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i aldersgruppen 16-30 år i Norge per 1. januar 2012. 86 prosent av disse ble født i utlandet, mens de resterende 14 prosent hadde Norge som sitt fødeland.

Det er ikke bare aldersstrukturen blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre som er forskjellig. Det er også forskjell på gruppene med hensyn til hvor de har sine røtter. Nesten halvparten av ungdom og unge voksne innvandrere kommer fra et europeisk land. De fem største gruppene innvandrere i aldersgruppen

Figur 1.8. **Hele befolkningen, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, etter alder. I prosent av alle i gruppen. 1. januar 2012**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre

Statistisk sentralbyrå definerer innvandrere som personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre.

Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge med to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

16-30 år er fra Polen, Sverige, Litauen, Somalia og Irak (se vedleggstabell 7). At det er så mange unge voksne innvandrere fra Polen og Litauen, har sammenheng med utvidelsen av EU i 2004, som ga lettere adgang til innreise og opphold i Norge for borgere fra disse landene.

Fra nabolandet Sverige kommer mange unge voksne, men til forskjell fra annen innvandring til Norge skjer det også en stor utvandring til Sverige, slik at nettoinnvandringen av unge voksne fra Sverige kan svinge i begge lands favør. Tidlig på 2000-tallet var utvandringen av unge voksne til Sverige større enn innvandringen, mens de siste fem årene har flyttestrømmen fra og til Sverige i denne aldersgruppen gitt en positiv nettoinnvandring på rundt 2 000 personer.

Blant norskfødte med innvandrerforeldre i samme alder var det flest med bakgrunn fra Pakistan, Vietnam, Tyrkia, Sri Lanka og India (se vedleggstabell 7).

De fleste unge voksne med innvandrerbakgrunn bor i og nær Oslo

Oslo hadde klart flest unge personer med innvandrerbakgrunn per 1. januar 2012. Av Oslos 145 400 unge voksne var 41 200 innvandrere og 11 600 norskfødte med innvandrerforeldre. Dette gir en andel med innvandrerbakgrunn på 36 prosent i den aktuelle aldersgruppen, og 9 prosent av hele byens befolkning uansett alder. Oslo er helt spesiell blant norske fylker når det gjelder innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, for ingen andre fylker har tilnærmelesvis så mange personer med innvandrerbakgrunn verken i abso-

Tabell 1.4. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 16- 30 år, etter bydel i Oslo. 1. januar 2012. Antall og prosent

	Hele befolkningen	Alle 16-30 år	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 16-30 år	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i prosent av folke-mengden 16-30 år	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i prosent av hele befolkningen
I alt	613 282	145 399	52 775	36,3	8,6
Grünerløkka	49 307	16 743	5 955	35,6	12,1
Alna	47 786	9 673	5 774	59,7	12,1
Gamle Oslo	44 958	12 463	5 097	40,9	11,3
Søndre Nordstrand	36 304	7 731	4 674	60,5	12,9
Frogner	52 531	16 585	4 626	27,9	8,8
Stovner	30 554	5 860	3 739	63,8	12,2
St. Hanshaugen	34 109	12 485	3 313	26,5	9,7
Nordre Aker	48 432	10 466	3 124	29,8	6,5
Bjerke	29 090	5 784	2 879	49,8	9,9
Grorud	26 777	5 235	2 860	54,6	10,7
Sagene	35 990	11 526	2 822	24,5	7,8
Østensjø	47 164	8 126	2 405	29,6	5,1
Vestre Aker	45 186	7 971	1 845	23,1	4,1
Nordstrand	47 696	8 142	1 754	21,5	3,7
Ullern	31 275	5 145	1 150	22,4	3,7
Uoppgitt, uten fast bopel	3 523	687	439	63,9	12,5
Sentrum	963	491	280	57,0	29,1
Marka	1 637	286	39	13,6	2,4

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

lutte tall eller i forhold til og tilsvarte 15 prosent av de i alderen 16-30 år.

Det finnes bydeler i hovedstaden med en svært høy konsentrasjon av unge voksne med innvandrerbakgrunn. Stovner og Søndre Nordstrand hadde den høyeste andelen ungdom og unge voksne med innvandrerbakgrunn. Over 60 prosent av befolkningen i aldersgruppen 16-30 år som var registrert bosatt i disse to bydelene per 1. januar 2012 hadde innvandrerbakgrunn. Bydelene Nordstrand og Ullern hadde den laveste andelen med rundt 22 prosent, om vi holder Marka utenom (se tabell 1.4).

1.7. Oppsummering

Ved bruk av Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk har vi i dette kapitlet vist at vi i mange år har hatt en generell befolkningsvekst, men andelen unge og unge voksne (16-30 år) har vært synkende i en lengre periode. Med den rekordhøye innvandringen til Norge de siste årene har også denne aldersgruppen begynt å vokse, både i absolutte tall og i prosent av den totale befolkningen. Befolkningsfremskrivningen viser imidlertid at frem til 2040 vil andelen unge voksne i befolkningen synke igjen fra dagens 20 prosent til om lag 18 prosent.

Vi har en stadig økende levealder, giftealder og alder for førstegangsfødende. De unge voksne er også en gruppe med høy mobilitet, og de flytter hyppigere enn resten av befolkningen, gjerne til sentrale strøk. Dette er en medvirkende årsak til at andelen unge i befolkningen er størst i de store byene.

2011 ga nok en innvandringsrekord av unge voksne her til lands. Svenske, polske og litauiske statsborgere utgjorde de største gruppene som innvandret til Norge.

To av ti unge voksne i Norge har innvandrerforeldre, og hver tredje av disse bor i Oslo. Hovedstaden er helt spesiell blant norske kommuner når det gjelder unge voksne med innvandrerbakgrunn, og innvandrere generelt, for ingen har tilnærmelesvis så mange innvandrere verken i absolutte tall eller i forhold til folkemengden. I seks av Oslos 17 bydeler var minst halvparten av befolkningen i alderen 16-30 år enten innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre.

Referanser

Lappegård Trude og Turid Noack (2009): Familie og jobb i ulike kvinnegenerasjoner: <http://www.ssb.no/ssp/utg/200901/04/>

Statistisk sentralbyrå (2006): Dette er Kari & Ola: kap 4. Vi är många, vi är hälften: http://www.ssb.no/ola_kari/bef/

Statistisk sentralbyrå (7. april 2011): Befolkningsstatistikk. Familie og husholdninger, 1. januar 2011: <http://www.ssb.no/familie/>

Statistisk sentralbyrå (20. juni 2012): Rask utvikling mot 6 millioner innbyggere: <http://www.ssb.no/folkfram/>

Vedleggstabell 1. **Framskriving av folkemengden, etter alder, kjønn og fylke. 2015-2040¹. Absolutte tall og prosent**

	Folkemengde per 1.1.2012	2015	2020	2030	2040
Hele landet, i alt	4 985 870	5 183 868	5 511 036	6 037 326	6 400 409
16-30 år, i alt	977476	1 029 835	1 073 981	1 074 215	1 159 141
16-30 år, i prosent av alle	19,6	19,9	19,5	17,8	18,1

Menn

16-30 år	499 847	525 694	546 498	546 494	592 337
16 år	33 438	32 592	32 579	36 099	40 106
17 år	33 341	33 766	32 036	35 892	40 231
18 år	33 369	34 508	32 781	35 340	40 242
19 år	34 090	34 343	34 157	36 011	40 084
20 år	34 358	34 277	34 448	36 692	39 882
21 år	34 366	34 423	34 178	36 334	39 606
22 år	33 914	35 404	35 488	35 498	39 321
23 år	33 452	35 961	36 602	35 889	39 084
24 år	32 262	36 361	36 949	35 330	38 920
25 år	32 779	36 260	37 456	35 932	38 823
26 år	32 398	36 191	38 167	36 143	38 840
27 år	32 473	35 203	39 593	35 969	38 840
28 år	33 084	35 733	40 413	37 086	38 554
29 år	33 624	35 359	40 921	38 833	39 466
30 år	32 899	35 313	40 730	39 446	40 338

Kvinner

16-30 år	477 629	504 141	527 483	527 721	566 804
16 år	31 335	31 033	31 135	34 132	37 898
17 år	31 264	31 788	30 721	33 880	37 946
18 år	31 359	32 504	31 314	33 160	37 932
19 år	31 522	32 503	32 691	34 352	37 972
20 år	32 401	32 779	33 063	34 841	37 927
21 år	33 083	33 193	33 232	34 552	37 770
22 år	32 603	33 556	34 355	34 219	37 612
23 år	32 440	34 631	35 570	34 756	37 502
24 år	31 716	35 525	35 899	34 575	37 439
25 år	31 291	35 320	36 565	35 162	37 427
26 år	31 328	35 284	37 366	35 568	37 514
27 år	31 534	34 579	37 946	35 611	37 577
28 år	31 511	33 992	38 955	36 559	37 155
29 år	32 170	33 770	39 608	37 967	38 331
30 år	32 072	33 684	39 063	38 387	38 802

¹ Alternativ MMMM (middels nasjonal vekst) kombinerer middels fruktbarhet med middels levealder, middels sentralisering og middels innvandring.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabell 2. **Folkemengde, etter kjønn, alder og sivilstand. 1. januar 2012. Absolutte tall**

	I alt	Sivilstand					
		Ugifte	Gifte	Enker/ enkemenn	Separerte	Skilte	Andre ¹
Begge kjønn							
I alt	4 985 870	2 540 809	1 753 747	243 898	64 177	379 791	3 448
16-30 år	977 476	873 347	95 351	244	3 609	4 767	158
16-20 år	326 477	325 606	840	5	19	7	-
21-25 år	327 906	307 406	19 297	31	682	481	9
26-30 år	323 093	240 335	75 214	208	2 908	4 279	149
Menn							
I alt	2 498 871	1 359 865	889 981	48 839	31 594	166 616	1 976
16-30 år	499 847	462 160	35 144	53	1 098	1 302	90
16-20 år	168 596	168 462	127	1	3	3	-
21-25 år	166 773	161 084	5 441	9	148	89	2
26-30 år	164 478	132 614	29 576	43	947	1 210	88
Kvinner							
I alt	2 486 999	1 180 944	863 766	195 059	32 583	213 175	1 472
16-30 år	477 629	411 187	60 207	191	2 511	3 465	68
16-20 år	157 881	157 144	713	4	16	4	-
21-25 år	161 133	146 322	13 856	22	534	392	7
26-30 år	158 615	107 721	45 638	165	1 961	3 069	61

¹ «Andre» omfatter registrerte partnere, gjenlevende partnere, separerte partnere og skilte partnere.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabell 3. **Foreldrenes gjennomsnittsalder ved fødsler. 1946-2011**

	Observert fødealder ¹				Mors gjennomsnittsalder ved alle fødsler	Fars gjennomsnittsalder ved alle fødsler
	Foreldrenes gjennomsnittsalder ved første barns fødsel					
	Mor, alle førstefødsler ²	Mor, førstefødsler i ekteskap	Far, alle førstefødsler			
1946-1950	..	26,9	..	..	..	
1951-1955	..	26,1	..	..	..	
1956-1960	..	25,3	..	..	..	
1961-1965	24,0	24,1	27,5	..	..	
1966-1970	23,3	23,6	26,2	..	..	
1971-1975	23,4	23,4	26,0	26,0	..	
1976-1980	24,0	24,8	26,8	26,4	..	
1981-1985	24,7	25,8	27,5	27,1	..	
1986-1990	25,3	26,6	28,1	27,7	..	
1991-1995	26,1	27,7	28,7	28,5	..	
1996-2000	27,0	28,6	29,7	29,3	..	
2001-2005	27,9	29,0	30,6	30,0	33,0	
2006-2010	28,1	29,5	30,9	30,3	33,4	
1987	25,2	26,4	28,0	27,6	..	
1988	25,3	26,6	28,1	27,7	..	
1989	25,4	26,8	28,1	27,8	..	
1990	25,6	27,0	28,3	28,0	..	
1991	25,7	27,3	28,4	28,2	..	
1992	25,9	27,5	28,5	28,3	..	
1993	26,0	27,7	28,8	28,5	..	
1994	26,3	28,0	28,9	28,7	..	
1995	26,5	28,0	29,0	28,8	..	
1996	26,6	28,3	29,2	29,0	..	
1997	26,8	28,5	29,5	29,2	..	
1998	27,1	28,8	29,7	29,3	..	
1999	27,2	28,6	29,9	29,5	32,2	
2000	27,4	28,7	30,1	29,6	32,6	
2001	27,6	28,9	30,3	29,8	32,8	
2002	27,7	29,0	30,5	29,9	32,8	
2003	28,0	29,0	30,7	30,1	33,1	
2004	28,1	29,1	30,8	30,2	33,2	
2005	28,2	29,2	30,9	30,2	33,3	
2006	28,1	29,3	30,8	30,3	33,3	
2007	28,1	29,4	30,9	30,3	33,4	
2008	28,1	29,5	30,9	30,3	33,4	
2009	28,1	29,6	30,9	30,3	33,4	
2010	28,2	29,5	30,8	30,3	33,4	
2011	28,4	29,6	31,1	30,4	33,5	

¹ Basert på faktiske fødsler i perioden.² Tall for 1986-2008 er oppdatert etter ny beregningsmetode i 2009.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabell 4. Innenlandske flyttinger, etter alder og fylke¹. 2011. Absolutte tall

	Alle aldere	16-30 år	Innflytting		
			Av dette		
			16-20 år	21-25 år	26-30 år
Hele landet	226 361	108 839	24 808	46 419	37 612
Østfold	13 387	5 622	1 574	2 354	1 694
Akershus	34 567	13 415	2 856	5 272	5 287
Oslo	28 214	18 556	3 323	8 528	6 705
Hedmark	8 607	3 490	970	1 396	1 124
Oppland	7 912	3 657	976	1 559	1 122
Buskerud	13 692	5 764	1 363	2 295	2 106
Vestfold	12 539	5 264	1 358	2 183	1 723
Telemark	7 172	3 276	903	1 411	962
Aust-Agder	5 034	2 163	546	907	710
Vest-Agder	7 012	3 533	924	1 505	1 104
Rogaland	21 338	10 457	2 155	4 314	3 988
Hordaland	18 605	9 765	1 987	4 416	3 362
Sogn og Fjordane	3 288	1 518	305	658	555
Møre og Romsdal	8 850	4 169	909	1 747	1 513
Sør-Trøndelag	13 323	7 609	1 792	3 536	2 281
Nord-Trøndelag	5 281	2 315	636	981	698
Nordland	8 130	3 724	1 039	1 471	1 214
Troms Romsa	6 352	3 170	821	1 357	992
Finnmark Finnmarku	3 058	1 372	371	529	472
	Alle aldere	16-30 år	Utflytting		
			Av dette		
			16-20 år	21-25 år	26-30 år
Hele landet	226 361	108 839	24 808	46 419	37 612
Østfold	12 151	5 929	1 663	2 518	1 748
Akershus	31 917	14 621	3 483	6 228	4 910
Oslo	28 631	11 134	1 574	4 255	5 305
Hedmark	8 433	4 172	1 111	1 815	1 246
Oppland	8 200	4 226	1 070	1 879	1 277
Buskerud	13 121	6 141	1 506	2 578	2 057
Vestfold	11 950	5 874	1 562	2 505	1 807
Telemark	7 412	3 766	984	1 648	1 134
Aust-Agder	4 799	2 482	640	1 110	732
Vest-Agder	7 092	3 779	900	1 662	1 217
Rogaland	21 497	10 491	2 208	4 429	3 854
Hordaland	18 839	9 422	1 844	4 049	3 529
Sogn og Fjordane	3 973	2 153	403	1 035	715
Møre og Romsdal	9 615	5 133	1 136	2 279	1 718
Sør-Trøndelag	13 267	6 886	1 361	3 141	2 384
Nord-Trøndelag	5 272	2 766	715	1 262	789
Nordland	9 259	4 680	1 315	1 987	1 378
Troms Romsa	7 223	3 570	960	1 423	1 187
Finnmark Finnmarku	3 710	1 614	373	616	625

Vedleggstabell 4 (forts.). **Innenlandske flyttinger, etter alder og fylke¹. 2011. Absolutte tall**

	Nettoinnflytting				
	Alle aldere	16-30 år	Av dette		
			16-20 år	21-25 år	26-30 år
Hele landet	-	-	-	-	-
Østfold	1 236	-307	-89	-164	-54
Akershus	2 650	-1 206	-627	-956	377
Oslo	-417	7 422	1 749	4 273	1 400
Hedmark	174	-682	-141	-419	-122
Oppland	-288	-569	-94	-320	-155
Buskerud	571	-377	-143	-283	49
Vestfold	589	-610	-204	-322	-84
Telemark	-240	-490	-81	-237	-172
Aust-Agder	235	-319	-94	-203	-22
Vest-Agder	-80	-246	24	-157	-113
Rogaland	-159	-34	-53	-115	134
Hordaland	-234	343	143	367	-167
Sogn og Fjordane	-685	-635	-98	-377	-160
Møre og Romsdal	-765	-964	-227	-532	-205
Sør-Trøndelag	56	723	431	395	-103
Nord-Trøndelag	9	-451	-79	-281	-91
Nordland	-1 129	-956	-276	-516	-164
Troms Romsa	-871	-400	-139	-66	-195
Finnmark Finnmarku	-652	-242	-2	-87	-153

¹ Tallene omfatter også flyttinger mellom kommunene i fylkene.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabell 5. **Flytting til og fra utlandet¹, etter fylke. 2011. Absolutte tall**

	Alle aldere	16-30 år	Innvandring		
			Av dette		
			16-20 år	21-25 år	26-30 år
Hele landet	79 498	37 755	6 084	16 137	15 534
Østfold	3 236	1 333	228	521	584
Akershus	9 130	3 997	590	1 692	1 715
Oslo	18 744	10 719	1 837	4 877	4 005
Hedmark	1 979	824	164	320	340
Oppland	2 095	946	173	401	372
Buskerud	4 029	1 791	269	697	825
Vestfold	2 909	1 318	259	532	527
Telemark	1 686	689	111	295	283
Aust-Agder	1 301	534	121	190	223
Vest-Agder	1 955	874	163	356	355
Rogaland	7 946	3 415	447	1 370	1 598
Hordaland	7 285	3 274	407	1 382	1 485
Sogn og Fjordane	1 495	663	173	237	253
Møre og Romsdal	3 905	1 644	219	691	734
Sør-Trøndelag	4 192	2 294	246	1 213	835
Nord-Trøndelag	1 360	557	107	211	239
Nordland	2 684	1 199	188	514	497
Troms Romsa	2 272	1 159	293	422	444
Finnmark Finnmarku	1 295	525	89	216	220
	Alle aldere	16-30 år	Utvandring		
			Av dette		
			16-20 år	21-25 år	26-30 år
Hele landet	32 466	15 100	2 754	6 603	5 743
Østfold	1 239	492	120	205	167
Akershus	3 611	1 507	289	621	597
Oslo	10 002	5 462	880	2 594	1 988
Hedmark	629	259	73	100	86
Oppland	535	248	50	97	101
Buskerud	1 172	496	110	205	181
Vestfold	1 132	578	153	248	177
Telemark	627	267	64	120	83
Aust-Agder	342	134	26	51	57
Vest-Agder	706	294	65	128	101
Rogaland	3 892	1 420	214	583	623
Hordaland	3 118	1 446	183	650	613
Sogn og Fjordane	523	310	165	75	70
Møre og Romsdal	1 073	400	75	151	174
Sør-Trøndelag	1 624	829	95	383	351
Nord-Trøndelag	306	143	39	70	34
Nordland	741	326	61	126	139
Troms Romsa	793	323	54	129	140
Finnmark Finnmarku	401	166	38	67	61

Vedleggstabell 5 (forts.). **Flytting til og fra utlandet¹, etter fylke. 2011. Absolutte tall**

	Nettoinnvandring				
	Alle aldere	16-30 år	Av dette		
			16-20 år	21-25 år	26-30 år
Hele landet	47 032	22 655	3 330	9 534	9 791
Østfold	1 997	841	108	316	417
Akershus	5 519	2 490	301	1 071	1 118
Oslo	8 742	5 257	957	2 283	2 017
Hedmark	1 350	565	91	220	254
Oppland	1 560	698	123	304	271
Buskerud	2 857	1 295	159	492	644
Vestfold	1 777	740	106	284	350
Telemark	1 059	422	47	175	200
Aust-Agder	959	400	95	139	166
Vest-Agder	1 249	580	98	228	254
Rogaland	4 054	1 995	233	787	975
Hordaland	4 167	1 828	224	732	872
Sogn og Fjordane	972	353	8	162	183
Møre og Romsdal	2 832	1 244	144	540	560
Sør-Trøndelag	2 568	1 465	151	830	484
Nord-Trøndelag	1 054	414	68	141	205
Nordland	1 943	873	127	388	358
Troms Romsa	1 479	836	239	293	304
Finnmark Finnmarku	894	359	51	149	159

¹ Omfatter både norske og utenlandske statsborgere.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabell 6. Innvandring, etter fraflyttingsland og utvandring, etter tilflyttingsland. 2011.

Absolutte tall

	Innvandring				Utvandring				Nettoinnvandring			
	Alle aldere		16-30 år		Alle aldere		16-30 år		Alle aldere		16-30 år	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	44 434	35 064	19 255	18 500	17 206	15 260	6 934	8 166	27 228	19 804	12 321	10 334
Europa i alt	33 478	22 311	14 797	12 359	10 525	9 106	4 598	5 264	22 953	13 205	10 199	7 095
Polen	9 120	3 495	3 463	1 780	1 394	470	362	186	7 726	3 025	3 101	1 594
Sverige	5 448	4 446	3 507	3 317	3 959	3 498	2 276	2 393	1 489	948	1 231	924
Litauen	4 916	2 713	2 167	1 386	246	119	105	65	4 670	2 594	2 062	1 321
Danmark ¹	1 581	2 080	785	1 535	1 317	1 805	705	1 341	264	275	80	194
Tyskland	1 354	1 156	455	566	564	500	198	236	790	656	257	330
Storbritannia	1 416	902	483	338	729	692	198	225	687	210	285	113
Latvia	1 334	784	548	351	91	44	37	29	1 243	740	511	322
Island	1 016	737	298	241	366	253	151	122	650	484	147	119
Spania	914	716	333	255	296	274	57	69	618	442	276	186
Romania	777	594	306	301	104	40	34	16	673	554	272	285
Estland	707	349	324	167	57	44	23	26	650	305	301	141
Russland	316	650	156	321	63	74	31	32	253	576	125	289
Frankrike	540	410	298	251	243	222	77	82	297	188	221	169
Bulgaria	466	308	200	116	33	23	13	8	433	285	187	108
Nederland	399	323	122	115	174	167	48	77	225	156	74	38
Afrika i alt	3 137	2 969	1 386	1 361	517	444	139	132	2 620	2 525	1 247	1 229
Eritrea	851	713	402	301	6	6	4	0	845	707	398	301
Somalia	739	718	426	423	35	23	10	9	704	695	416	414
Etiopia	318	309	104	131	59	42	18	13	259	267	86	118
Sudan	243	229	73	83	11	12	5	4	232	217	68	79
Kenya	77	112	20	52	72	66	6	8	5	46	14	44
Nigeria	84	80	38	36	24	10	9	1	60	70	29	35
Egypt	86	67	34	19	53	51	9	5	33	16	25	14
Marokko	65	85	21	40	23	18	2	1	42	67	19	39
Tunisia	64	69	35	37	5	9	2	0	59	60	33	37
Sør-Afrika	75	56	29	19	31	37	8	20	44	19	21	-1
Tanzania	67	58	18	18	28	28	3	12	39	30	15	6
Ghana	67	50	46	30	42	25	20	12	25	25	26	18

Vedleggstabell 6 (forts.). **Innvandring, etter fraflyttingsland og utvandring, etter tilflyttingsland. 2011.**
Absolutte tall

	Innvandring				Utvandring				Nettoinnvandring			
	Alle aldere		16-30 år		Alle aldere		16-30 år		Alle aldere		16-30 år	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Asia i alt	5 238	7 264	2 203	3 817	1 494	1 388	380	553	3 744	5 876	1 823	3 264
Filippinene	428	1 686	176	1 235	91	198	5	137	337	1 488	171	1 098
Thailand	328	1 090	55	360	204	127	16	45	124	963	39	315
India	705	456	344	243	167	129	64	53	538	327	280	190
Kina	511	611	293	312	131	144	53	86	380	467	240	226
Afghanistan	534	333	273	161	11	6	5	2	523	327	268	159
Iran	376	436	163	227	23	17	8	6	353	419	155	221
Pakistan	355	335	181	185	63	68	14	10	292	267	167	175
Irak	277	398	101	189	94	76	14	15	183	322	87	174
Tyrkia	233	166	109	84	82	48	24	12	151	118	85	72
Vietnam	74	252	25	135	18	31	7	19	56	221	18	116
Singapore	151	162	35	74	106	74	29	22	45	88	6	52
Det palestinske området	104	150	30	48	15	14	6	7	89	136	24	41
Sør-Korea	124	114	18	56	32	39	8	16	92	75	10	40
Nepal	113	81	69	55	40	26	20	16	73	55	49	39
Sri Lanka	83	110	26	51	17	27	7	4	66	83	19	47
Amerika i alt	1 740	1 916	605	776	993	989	325	342	747	927	280	434
Nord-Amerika	1 077	1 029	355	377	751	770	241	249	326	259	114	128
Canada	172	190	60	81	139	151	47	48	33	39	13	33
USA	905	839	295	296	612	619	194	201	293	220	101	95
Sør- og Mellom-Amerika	663	887	250	399	242	219	84	93	421	668	166	306
Brasil	189	325	76	160	73	66	26	24	116	259	50	136
Colombia	82	106	21	34	15	13	8	4	67	93	13	30
Mexico	86	63	44	33	22	20	8	15	64	43	36	18
Chile	61	74	18	28	37	30	12	11	24	44	6	17
Venezuela	51	57	21	24	13	8	4	0	38	49	17	24
									0	0	0	0
Oseania i alt	295	223	137	88	174	176	66	63	121	47	71	25
Australia	252	183	120	76	144	148	57	56	108	35	63	20
Uoppgitt	546	381	127	99	3 503	3 157	1 426	1 812	-2 957	-2 776	-1 299	-1 713

¹ Færøyene og Grønland er ikke medregnet.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabell 7. **Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, etter alder og landbakgrunn.**
1. januar 2012. Absolutte tall

	Innvandrere		Norskfødte med innvandrerforeldre			Innvandrere		Norskfødte med innvandrerforeldre	
	Alle aldere	16-30 år	Alle aldere	16-30 år		Alle aldere	16-30 år	Alle aldere	16-30 år
Hele landet	546 732	150 896	108 438	23 848	Estland	3 630	1 382	187	:
Polen	67 339	18 862	4 764	448	Brasil	3 201	1 113	126	14
Sverige	34 838	11 917	1 740	204	Det palestinske området	3 197	860	396	27
Tyskland	23 740	4 254	1 943	126	Bulgaria	3 138	874	199	10
Litauen	22 673	9 242	1 268	:	Ukraina	3 104	1 150	239	8
Irak	21 784	7 535	7 151	239	Myanmar	3 069	1 017	458	:
Somalia	20 976	7 894	8 419	579	Spania	2 977	865	155	27
Danmark	18 227	1 800	1 596	323	Kroatia	2 828	684	623	117
Pakistan	17 893	4 133	14 844	6 156	Slovakia	2 801	885	158	12
Russland	14 953	4 567	1 880	26	Serbia	2 635	622	643	124
Filippinene	14 903	5 512	1 528	502	Ungarn	2 474	461	474	48
Iran	14 795	4 036	3 118	678	Italia	2 389	526	124	16
Thailand	13 882	3 441	516	73	Makedonia	2 290	621	1 074	336
Vietnam	13 222	2 353	7 649	2 909	Kongo	1 895	644	389	29
Storbritannia	13 211	1 478	748	192	Libanon	1 715	396	851	211
Bosnia-Hercegovina	13 146	3 400	3 192	482	Canada	1 612	325	54	14
Afghanistan	11 279	5 621	1 940	74	Tsjekkia	1 601	395	179	36
Tyrkia	10 696	2 557	6 046	2 004	Ghana	1 583	488	582	135
Kosovo	9 686	3 510	4 014	561	Syria	1 571	485	740	115
Sri Lanka	8 816	1 632	5 477	1 239	Sudan	1 463	524	346	8
Eritrea	8 135	2 414	1 431	268	Portugal	1 462	366	95	16
India	7 721	1 844	3 109	1 200	Australia	1 339	364	24	5
USA	7 715	1 097	298	76	Colombia	1 334	364	126	27
Kina	7 126	2 385	1 332	360	Nigeria	1 254	351	323	62
Nederland	6 818	937	739	176	Kenya	1 221	394	199	45
Latvia	6 663	2 583	310	3	Sveits	1 201	205	117	32
Island	6 572	1 497	553	137	Indonesia	1 158	309	185	12
Romania	6 322	2 034	547	30	Algerie	1 140	180	429	79
Finland	6 160	766	500	95	Gambia	1 075	195	450	114
Chile	6 135	1 157	1 647	839	Østerrike	1 071	205	52	5
Etiopia	5 172	1 807	1 233	123	Peru	1 023	239	113	33
Marokko	5 112	810	3 479	1 104	Burundi	1 014	340	235	-
Frankrike	4 424	1 390	292	27	Andre	33 133	8 602	4 790	874

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Rita Aanerud, Silvia Holmseth og Anita M. Johansson

2. Ungdom og unge voksnes utdanning

Gjennom hele utdanningsløpet ser vi en klar sammenheng mellom resultater og evnen til å gjennomføre påbegynt skoleløp. Også individuelle skoleprestasjoner har stor betydning for å lykkes i utdanningssystemet. Sosial bakgrunn virker inn på skoleresultater, og rekruttering til høyere utdanning og foreldres utdanningsnivå ser ut til å ha størst innvirkning på hvilke karakterer elever og studenter oppnår, og hvorvidt de fullfører den utdanningen de starter på. Jenter gjør det best i de fleste utdanningssammenhenger uansett bakgrunnsfaktorer og fag.

2.1. Innledning

Kapitlet gir en oversikt over utdanningsnivå, valg av studieretning, frafall og gjennomføring i utdanning, med særlig henblikk på ungdom og unge voksne i alderen 16 til 30 år. I deler av artikkelen er det lagt vekt på dem som ikke oppnår høyere utdanningsnivå enn det obligatorisk grunnskole gir. Det vil si ungdom som ikke går videre fra grunnskolen til videregående opplæring, og de som starter i videregående opplæring, men som slutter underveis, eller som fullfører uten å oppnå hverken studie- eller yrkeskompetanse. Vi vil også, med henvisning til to NIFU-rapporter se på fullføringer og avbrudd i høyere utdanning.

Vi vil også se nærmere på ungdom som er utenfor utdanning lenge, og ungdom som bytter utdanning, sammenlignet med dem som gjennomfører den utdanningen de i utgangspunktet startet på. Vi ser nærmere på utviklingen over tid fra 1985 og fram til 2011. I denne perioden har det vært to reformer i videregående opplæring, Reform 94 og Kunnskapsløftet fra 2006 (se tekstboks om reformer), og det er interessant å se hvorvidt reformenes virkning avspeiles i tallene.

Reformer i videregående opplæring Reform 94

Reformen i videregående opplæring som kom i 1994, Reform 94, sikret at all ungdom mellom 16 og 19 år fikk rett til tre års opplæring som kunne føre fram til studiekompetanse, yrkeskompetanse eller delkompetanse. Fylkeskommunene fikk ansvaret for å sikre nok plasser til alle som ønsket å ta videregående utdanning.

Voksnes rett til videregående opplæring ble føyd til med lov av 30. juni 2000 nr. 63 (ikrafttreden 1. august 2000, etter res. 30. juni 2000 nr. 645).

Kunnskapsløftet

Kunnskapsløftet er en reform for både grunnskolen og videregående opplæring. Reformen startet i august 2006 og omfatter 1.-10. trinn i grunnskolen og alle trinn i videregående opplæring. Reformen fører til en rekke endringer i skolens innhold, struktur og organisering fra første trinn i grunnskolen til siste trinn i videregående opplæring.

2.2. Endringer i utdanningsnivået i Norge de siste tiår

Etter hvert som kravene til kompetanse og utdanning i samfunnet har økt, har også utdanningsnivået i hele befolkningen steget. De siste 26 årene har andelen som

har grunnskole som høyeste nivå, vært stadig synkende for hele befolkningen over 16 år (se tabell 2.1), mens andelen med videregående nivå har vært ganske stabil,

og andelen med høyere utdanning har vært stigende i perioden (se tekstboks om utdanningsnivå).

Datagrunnlag

Nasjonal utdanningsdatabasen (NUDB) i Statistisk sentralbyrå samler alt av SSBs individbaserte utdanningsdata, fra avsluttet grunnskole til doktorgradsstudier, i én database.

Hovedformålet med basen er å få et statistikkssystem som i mye større grad enn tidligere gir muligheter til å sammenstille tall fra ulike årganger. Dette åpner for å gjennomføre bredere og større analyser av all den informasjonen utdanningsfilene inneholder, spesielt gjennomstrømningsanalyser.

NUDB omfatter utdanningsdata på individnivå tilbake til 1970. Opplysninger om norske studenter i utlandet er lagt inn fra og med 1986. Basen inneholder også opplysninger om demografiske forhold.

Utdanningsnivå

Befolkningens utdanningsnivå deles inn i fire grupper: grunnskole, videregående utdanning, kort høyere utdanning og lang høyere utdanning.

Grunnskole

Det er plikt og rett til å ta grunnskoleutdanning i Norge, og det er ingen som stryker til grunnskoleeksamen. Alle som har gjennomført og avsluttet grunnskolen, regnes med på dette nivået. I tillegg kommer alle som bare har fullført deler av videregående opplæring.

Videregående utdanning

Alle som har avsluttet grunnskolen, og som har søkt videregående opplæring, har rett til inntak på ett av tre valg i videregående opplæring. Det er tolv programområder å velge mellom, tre som fører fram til studiekompetanse (studiekompetanse er det krav som stilles for inntak til studier ved de fleste universiteter og høyskoler), og ni som fører fram til yrkeskompetanse.

De tre områdene som fører fram til studiekompetanse, har et omfang på tre år, mens de yrkesfaglige i hovedsak har to år i skole og to år i lære før lærlingen avlegger fag-/svenneprøve.

Først når en elev har gått gjennom hele programområdet og oppnådd vitnemål og eller fag-/svennebrev, regnes eleven inn i gruppen med videregående utdanning som høyeste utdanningsnivå.

Alle elever som har sluttet underveis, eller som har fullført løpet uten å oppnå vitnemål eller fag-/svennebrev, regnes med i gruppen som har grunnskole som høyeste nivå.

Universitets- og høyskolenivå

For at en utdanning skal regnes med på universitets- og høyskolenivå, må studenten ha oppnådd 120 studiepoeng. Det vil si at man må ha fullført minimum to års høyere utdanning på heltid for å kunne defineres som utdannet på dette nivået.

Dette nivået omfatter:

Kort høyere utdanning, som også omtales som utdanning av lavere grad. Den omfatter høyere utdanning av et omfang til og med fire år. For å regnes med i denne gruppen må en person ha avlagt minimum 120 studiepoeng.

Lang høyere utdanning omfatter personer som har fullført en høyere utdanning av normal varighet over fire år. Forskerutdanning ligger også i dette nivået.

De som har fullført en kortere utdanning med bare noen få studiepoeng, emneeksamener eller forberedende prøver, blir ikke definert som utdannet på universitets- og høyskolenivå, men på videregående nivå.

Dette er en naturlig utvikling i og med at utdanning på grunnskolenivået i dag gir mindre mulighet til å komme inn i arbeidslivet sammenlignet med tidligere. Dette nivået er i første omgang en plattform for videre skolegang. Det er allikevel en knapp tredjedel av befolkningen som fremdeles har grunnskolenivå som sitt høyeste utdanningsnivå, og en stor del av ungdomsgruppen forblir på dette stadiet.

For dem i alderen fra 16-30 år ser bildet noe annerledes ut enn for hele befolkningen 16 år og over (se tabell 2.1). Også for denne gruppen har det vært en nedgang i andelen som har grunnskole som høyeste utdanningsnivå, men naturlig nok ikke i samme grad som for hele befolkningen, siden 16-18-åringene ikke har rukket å fullføre videregående opplæring ennå.

Andelen unge voksne som fullfører videregående opplæring, har vært synkende etter 1995. Andelen unge voksne som har fullført en kort eller lang universitets- eller høgskoleutdanning, ligger noe under snittet for hele befolkningen 16 år og over, men den følger samme utvikling, nemlig at flere og flere beveger seg opp på dette utdanningsnivået. 23 prosent av personene i alderen 16-30 år har oppnådd en universitets- eller høgskoleutdanning, kort eller lang.

De som forblir på grunnskolenivå, vil i noen tilfeller få arbeid, noen vil bli arbeidsledige, og noen vil etter hvert bli uføretrygdet. I denne gruppen forblir også de ungdommene som begynner i videregående opplæring, men som ikke oppnår eller ikke tar sikte på full studie- eller yrkeskompetanse. Disse elevene får det som kalles grunnkompetanse (tidligere delkompetanse), som er en kompetanse på lavere nivå enn full yrkes- eller studiekompetanse. De vil få et kompetansebevis som angir hvilken kompetanse de har oppnådd.

2.3. Høy andel med videregående som høyeste utdanningsnivå ...

Andelen som har videregående opplæring som høyeste nivå, er relativt høy og har vært ganske stabil de siste 27 årene (se tabell 2.1). Det kan delvis forklares med at alle som tar en fagutdanning innenfor

Tabell 2.1. Andel av befolkningen 16 år og over, etter utdanningsnivå. 1985-2011. Prosent

	Grunnskolenivå		Videregående opplæring		Universitets- og høgskolenivå, kort		Universitets- og høgskolenivå, lang	
	16 år og over	16-30 år	16 år og over	16-30 år	16 år og over	16-30 år	16 år og over	16-30 år
1985	45,8	49,0	41,1	40,0	10,2	10,0	2,8	1,0
1990	41,5	44,0	42,9	42,0	12,3	12,0	3,2	2,0
1995	36,4	35,0	44,5	46,0	15,2	17,0	3,9	2,0
2000	33,7	38,0	44,3	41,0	17,2	18,0	4,8	3,0
2005	31,2	42,0	43,6	37,0	19,4	18,0	5,7	3,0
2010	29,1	43,0	42,6	35,0	21,3	18,0	7,1	4,0
2011	28,6	42,0	42,3	35,0	21,7	18,0	7,4	5,0

Kilde: Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Statistisk sentralbyrå.

yrkesfagene, blir kvalifisert direkte til arbeidslivet; dette nivået er derfor utdanningsmessig en naturlig endestasjon for mange. En del av dem som avslutter videregående opplæring med fag-/svennebrev, vil senere ta fagskoleutdanning, men selv med en fagskoleutdanning vil de fortsatt forbli på dette utdanningsnivået.

Gruppen som utgjør utdanningsnivået videregående utdanning, er preget av tilsig av nye personer som etter hvert har oppnådd videregående nivå etter noen år i skoleverket, og avgang av personer som beveger seg opp på neste nivå, ved at de avlegger eksamen ved universitet og høyskoler i den grad at de regnes med på det utdanningsnivået. Men summa summarum er altså gruppens omfang svært stabil over tid når vi ser på befolkningen over 16 år. De siste 15 årene har andelen variert mellom 41 og i underkant av 45 prosent.

For aldersgruppen 16-30 år er utviklingen annerledes; i denne gruppen var andelen med videregående utdanningsnivå økende fra 1985 til 1995 da hele 46 prosent hadde videregående, men etter den tid har andelen vært synkende helt ned til 35 prosent i 2011.

Andelen i befolkningen, 16 år og over, med høyere utdanning, både kort og lang (se tekstboks om utdanningsnivå), har økt med over 16 prosent i perioden 1985-2011, og langt den største økningen er kommet på de korte høyere utdanningene, med over 11 prosent. Tilsvarende tall for aldersgruppen 16-30 år er 12 prosent økning i samme periode.

... men mange har også grunnskole som høyeste utdanningsnivå

Selv med den generelt positive utviklingen i befolkningens utdanningsnivå, er det fremdeles mange her i landet som har grunnskole som høyeste nivå (se tabell

2.2). Hvis vi gjør en finere aldersinndeling, ser vi at det i aldersgruppen 20-24 år er 30 prosent som har grunnskole som høyeste utdanningsnivå. Disse tallene omfatter en del personer som fremdeles er i gang med videregående opplæring, men som ennå ikke har fullført, selv om perioden da de skal ha tatt ut retten sin, for de fleste er over det året de fyller 21 år. I aldersgruppen 20-24 år utgjør mennene 34 prosent og kvinnene 26 prosent.

Blant menn i alderen 20-24 år har 12 prosent høyere utdanning, dette gjelder 24 prosent av kvinnene. Det er stor nedgang i andel med grunnskole som høyeste utdanning når vi ser på aldersgruppen 25-29 år. Her er det bare 22 prosent med dette utdanningsnivået. Fordelingen på menn og kvinner er henholdsvis 25 og 19 prosent. 34 prosent av mennene og 52 prosent av kvinnene i denne aldersgruppen har fullført en høyere utdanning av lang eller kort varighet.

Noen personer er fortsatt underveis i videregående opplæring til de er langt ut i 30-årene. Vi ser en nedgang i andel på grunnskolenivå helt opp til 40 år (se tabell 2.2). Det er i aldersgruppen 30-39 år vi finner den laveste andelen med grunnskolenivå, og spesielt i siste halvdel av 30-årene. I aldersgruppen 35-39 år er andelen med grunnskolenivå nede i 15 prosent.

Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre

Statistisk sentralbyrå definerer *innvandrere* som personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre.

Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge med to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

Ser vi på innvandrere (se tekstboks om definisjon) 16 år og over, er det 24 prosent som har grunnskole som høyeste utdan-

ningsnivå. Ser vi spesielt på innvandrere i aldersgruppen 20-24 år, er det 29 prosent som har grunnskole som høyeste utdan-

Tabell 2.2. **Andel personer, etter utdanningsnivå, kjønn og alder. 16-34 år. 2011. Prosent**

	I alt	Høyeste fullførte utdanningsnivå			
		Grunnskole	Videregående skole	Universitet/høgskole, kort	Universitet/høgskole, lang
Begge kjønn					
16-19 år	259 181	87,7	12,3	0,0	-
20-24 år	329 266	30,0	52,2	17,3	0,5
25-29 år	320 154	22,0	35,2	32,3	10,5
30-34 år	324 353	18,7	35,3	31,6	14,4
Menn					
					8,7
16-19 år	133 979	89,9	10,1	0,0	-
20-24 år	167 713	34,3	53,6	11,7	0,4
25-29 år	163 276	25,4	41,0	24,1	9,5
30-34 år	165 979	21,1	41,5	23,7	13,7
Kvinner					
16-19 år	125 202	85,4	14,6	0,0	-
20-24 år	161 553	25,5	50,8	23,1	0,6
25-29 år	156 878	18,6	29,2	40,7	11,5
30-34 år	158 374	16,3	29,0	39,6	15,1

Kilde: Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.3. **Andel innvandrere, etter utdanningsnivå, kjønn og alder. 16-34 år. 2011. Prosent**

	I alt	Høyeste fullførte utdanningsnivå				Uoppgitt
		Grunnskole	Videregående skole	Universitet/ høgskole, kort	Universitet/ høgskole, lang	
Begge kjønn						
16-19 år	19 613	67,7	5,1	0,0	-	27,2
20-24 år	40 724	28,7	26,9	10,2	1,2	32,1
25-29 år	70 934	19,3	19,3	19,2	10,3	30,9
30-34 år	76 161	19,9	20,7	18,8	13,8	25,6
Menn					8,7	
16-19 år	10 764	66,5	3,7	-	-	29,8
20-24 år	19 479	33,2	25,2	7,6	1,0	32,0
25-29 år	35 037	20,6	20,7	14,8	8,7	34,2
30-34 år	39 168	18,9	22,8	15,1	12,4	29,9
Kvinner						
16-19 år	8 849	69,1	6,8	0,0	-	24,1
20-24 år	21 245	24,5	28,5	12,6	1,4	32,2
25-29 år	35 897	18,0	17,9	23,4	11,8	27,6
30-34 år	36 993	21,0	18,5	22,7	15,4	21,0

Kilde: Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Statistisk sentralbyrå.

ningsnivå (se tabell 2.3), med henholdsvis 33 prosent av mennene og 24 prosent av kvinnene. I aldersgruppen 25-29 år er det 19 prosent av innvandrerne som bare har grunnskole, og her er kjønnsfordelingen 21 prosent menn og 18 prosent kvinner. Disse tallene er svært lik de tilsvarende tallene for den samlede befolkningen. I gruppen innvandrere 16 år og over er andelen uoppgitt for utdanningsnivå litt over 20 prosent.

Det er stor forskjell i fordeling på de forskjellige utdanningsnivåene avhengig av hvor innvandrerne kommer fra. For eksempel har 9 prosent av innvandrere fra USA grunnskole som høyeste nivå, mens blant innvandrere fra Afrika er det 39 prosent som kun har grunnskole. Dette gjelder alle innvandrere 16 år og eldre i 2011.

Blant norskfødte med innvandrerforeldre, 16 år og eldre, er det hele 48 prosent, det

vil si nesten halvparten, som har grunnskolenivå som høyeste utdanningsnivå, 52 prosent av mennene og 44 prosent av kvinnene. Dette er betydelig høyere enn for hele befolkningen, hvor andelen med bare grunnskole utgjør om lag 29 prosent. I dette bildet må vi også ha med at 16-20-åringene ennå ikke har rukket å komme seg gjennom videregående opplæring, og at det er relativt få norskfødte med innvandrerforeldre blant de eldre (Statistisk sentralbyrå 2012).

Ser vi spesielt på de norskfødte med innvandrerforeldre i aldersgruppen 20-24 år, er det 33 prosent som har grunnskole som høyeste utdanningsnivå, henholdsvis 40 prosent av mennene og 26 prosent av kvinnene (se tabell 2.4). En høyere andel sammenlignet med både innvandrere (29 prosent) og for hele befolkningen (30 prosent) i samme alder.

Tabell 2.4. **Andel norskfødte med innvandrerforeldre, etter utdanningsnivå, kjønn og alder. 16-34 år. 2011. Prosent**

	I alt	Høyeste fullførte utdanningsnivå				Uoppgitt
		Grunnskole	Videregående skole	Universitet/høgskole, kort	Universitet/høgskole, lang	
Begge kjønn						
16-19 år	10 086	84,7	10,4	0,0	-	4,8
20-24 år	8 503	33,0	46,7	15,5	1,1	3,6
25-29 år	4 506	26,9	28,6	28,2	13,6	2,7
30-34 år	3 106	27,7	31,9	22,9	15,1	2,4
Menn						
16-19 år	5 230	86,4	8,7	-	-	4,8
20-24 år	4 318	39,7	43,4	12,3	0,8	3,8
25-29 år	2 359	33,6	28,1	23,1	12,5	2,7
30-34 år	1 621	31,4	32,2	19,7	14,1	2,6
Kvinner						
16-19 år	4 856	82,9	12,3	0,0	-	4,8
20-24 år	4 185	26,2	50,0	18,9	1,4	3,4
25-29 år	2 147	19,5	29,3	33,7	14,8	2,7
30-34 år	1 485	23,6	31,5	26,5	16,1	2,2

Kilde: Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Statistisk sentralbyrå.

2.4. Fylkesvis fordeling i utdanningsnivå

Den fylkesvise fordelingen i utdanningsnivå gir et overblikk over hvordan situasjonen er i hele landet (se tabell 2.5). Finnmark har den høyeste andelen med grunnskole som høyeste utdanningsnivå i aldersgruppen 16-30 år (54 prosent), mens andelen er minst i Oslo (30 prosent). Etter Oslo ligger Sør-Trøndelag med 38 prosent, mens i den andre enden av skalaen finner vi Nordland med 51 og Østfold med 50 prosent.

Tabell 2.5. Andel personer, etter utdanningsnivå og fylke. 16-30 år. 2011. Prosent

	Grunnskole-nivå	Videregående-nivå	Universitets- og høgskole-nivå, kort	Universitets- og høgskole-nivå, lang
Alle fylker	43	35	18	5
Østfold	50	34	14	2
Akershus	46	35	16	4
Oslo	30	31	28	11
Hedmark	49	34	15	2
Oppland	46	36	16	2
Buskerud	46	34	17	3
Vestfold	48	35	15	2
Telemark	47	36	16	2
Aust-Agder	46	35	16	3
Vest-Agder	43	38	17	3
Rogaland	41	36	18	5
Hordaland	40	36	20	5
Sogn og Fjordane	42	37	18	3
Møre og Romsdal	43	37	17	3
Sør-Trøndelag	38	37	20	6
Nord-Trøndelag	47	36	15	2
Nordland	51	33	14	2
Troms Romsa	48	32	16	4
Finnmark				
Finnmárku	54	29	14	3

Kilde: Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Statistisk sentralbyrå.

2.5. Kun grunnskoleutdannet i 2000 ...

Vi skal se nærmere på et utvalg av unge voksne som i år 2000 var 21-30 år, og som hadde grunnskole som høyeste utdanningsnivå, og måle hvilket utdanningsnivå de hadde oppnådd i 2011.

I 2000 hadde Reform 94 vært i kraft i seks år, og en del av utvalget hadde da hatt rett til videregående opplæring i disse årene, imidlertid hadde størsteparten av utvalget ikke ubetinget rett, det gjelder dem som var eldre enn 17 år i 1994. Fylkeskommunene pliktet å tilby antall plasser tilsvarende 75 prosent av et årskull til aldersgruppen over 17 år. Aldersgruppen som var 21-30 år i 2000, ble valgt, for da hadde de yngste i utvalget hatt fem år fra de fylte 16 år til å fullføre videregående opplæring.

13 prosent av personene i alderen 21-30 år med grunnskolenivå i 2000 har foreldre med utdanning på universitets-/høgskolenivå, i overkant av halvparten har foreldre med videregående opplæring som utdanningsnivå og om lag 27 prosent har foreldre med grunnskoleutdanning. For 8 prosent av utvalget er ikke foreldrenes utdanningsnivå kjent.

Nesten 12 prosent av utvalget har innvandrerbakgrunn, 11 prosent er innvandrere, mens 1 prosent er norskfødte med innvandrereforeldre (se tekstboks om definisjon). Det er store mangler i statistikken om innvandreres utdanningsbakgrunn, og den store andelen med uoppgitt utdanningsbakgrunn gjør at denne opplysningen blir lite informativ, men vi kan se en tendens.

Av de 3 745 innvandrerne i utvalget hvor foreldrenes utdanningsbakgrunn er kjent, er det 57 prosent som har foreldre med grunnskole, og vel 24 prosent som har foreldre med videregående utdanning som høyeste utdanningsnivå, mens i overkant av 18 prosent har foreldre med høyere utdanning (se tabell 2.6).

Blant norskfødte med innvandrerforeldre er det også en stor andel som har foreldre med bare grunnskole som høyeste nivå,

om lag 45 prosent. Her er andelen med uoppgitt utdanningsnivå mye lavere, så det gir et mer pålitelig bilde enn for innvandrerne. I den øvrige del av befolkningen er foreldrenes utdanningsbakgrunn kjent, og andelen av foreldrene med grunnskole som sitt utdanningsnivå er her 28 prosent.

... og oppnådd utdanningsnivå elleve år etter

I 2011 er personene vi følger fra 2000 blitt 30-41 år, og mange har endret utdanningsnivå. Mens alle i utvalget hadde grunnskole som høyeste utdanningsnivå i 2000, er det 76 prosent som har dette nivået i 2011, mens resten fordeler seg på videregående nivå med 16 prosent og universitet eller høyskole med 8 prosent (se vedleggstabell 1).

Vi ser at norskfødte med innvandrerforeldre og øvrig befolkning nesten er identiske når

Tabell 2.6. **Antall personer på grunnskolenivå, etter kjønn, sosial bakgrunn og innvandringskategori. 21-30 år. 2000**

	I alt	Innvandrere	Norskfødte med innvandrerforeldre	Øvrig befolkning
Begge kjønn	125 042	13 810	1 015	110 217
Lang høyere utdanning	3 387	142	30	3 215
Kort høyere utdanning	12 869	533	155	12 181
Videregående utdanning	64 979	904	250	63 825
Grunnskoleutdanning	33 360	2 156	454	30 750
Uoppgitt	10 447	10 075	126	246
Menn	67 361	6 839	580	59 942
Lang høyere utdanning	2 034	74	20	1 940
Kort høyere utdanning	7 472	299	91	7 082
Videregående utdanning	35 276	524	143	34 609
Grunnskoleutdanning	17 656	1 220	246	16 190
Uoppgitt	4 923	4 722	80	121
Kvinner	57 681	6 971	435	50 275
Lang høyere utdanning	1 353	68	10	1 275
Kort høyere utdanning	5 397	234	64	5 099
Videregående utdanning	29 703	380	107	29 216
Grunnskoleutdanning	15 704	936	208	14 560
Uoppgitt	5 524	5 353	46	125

Kilde: Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Statistisk sentralbyrå.

det gjelder fortsatt grunnskolenivå etter elleve år, med henholdsvis 77 og 75 prosent. Norskfødte med innvandrerforeldre har i større grad enn resten av befolkningen avsluttet en lang høyere utdanning (3,6 prosent). Tilsvarende gjelder dette 1 prosent blant innvandrere og øvrig befolkning. Blant innvandrere er det 82 prosent som fremdeles er på grunnskolenivå etter elleve år.

Foreldrenes utdanningsbakgrunn viser seg å ha betydning for i hvilken grad man beveger seg oppover i utdanningssystemet. Størst utslag ser vi blant norskfødte med innvandrerforeldre hvor foreldrene har lang høyere utdanning. I denne gruppen har kun 46 prosent i utvalget grunnskole som høyeste nivå etter elleve år (se vedleggstabell 1). Vi må ta i betraktning at de prosentvise utslagene her blir store siden utvalget er lite.

I den andre enden av skalaen, der hvor foreldrene har utdanning på grunnskolenivå, er det innvandrere som har høyest andel som fremdeles har grunnskole som sitt høyeste utdanningsnivå, nesten 81 prosent. Også der foreldrene har videregående utdanning, skiller norskfødte elever med innvandrerforeldre seg ut ved at de i sterkere grad enn både innvandrere og den

øvrig befolkningen i gruppen vi følger fra 2000, fortsetter i utdanningssystemet og fullfører kort eller lang høyere utdanning. Også her må vi se mer på dette som en tendens siden opplysningene om foreldrenes utdanningsbakgrunn for innvandrere er mangelfull.

Mannlige innvandrere utgjør den høyeste andelen som fremdeles står med grunnskolenivå som høyeste utdanning etter elleve år, dette gjelder nesten 80 prosent. Norskfødte kvinner med innvandrerforeldre og kvinner i den øvrige befolkningen har den laveste andelen på grunnskolenivået målt elleve år etter utgangspunktet med 62 prosent. 22 prosent av norskfødte kvinner med innvandrerforeldre har på de elleve årene fullført videregående utdanning, og i overkant av 15 prosent har fullført kort eller lang høyere utdanning.

Hele 6,4 prosent av disse kvinnene har tatt lang høyere utdanning, og det er klart den høyeste andelen når både innvandringskategori og kjønn tas i betraktning. Til sammenligning er det snaut 2 prosent av personene som var i alderen 21 til 30 år, og som hadde grunnskole som høyeste utdanningsnivå i 2000, som har oppnådd dette utdanningsnivået.

Ordinære studenter. Studenter som ikke er i etter- eller videreutdanning eller tar fjernundervisning.

Heltidsstudenter. Studentenes samlede oppmeldinger i emner er utgangspunktet for beregningen. For å bli telt som en heltidsstudent, må studenten være påmeldt emner som minst gir 70 prosent av 60 studiepoeng. Noen få er unntatt. Det gjelder noen læresteder der SSB mottar informasjon fra lærestedet om at et studium er heltids- eller deltidsstudium.

Fullføringstid: I SSBs statistikker om gjennomstrømning i høyere utdanning brukes begrepet fullføring. Fullføringstid er beregnet ut fra det antall år det er siden studenten første gang var registrert i høyere utdanning. I tabeller som viser studenter som starter i enkeltstudier, er fullføringstid beregnet ut fra det antall år det er siden studenten startet på det bestemte studiet for første gang. Studenter som ikke fullfører innen forventet fullføringstid, kan ha studert deltid, hatt opphold underveis, byttet studium eller fullført et annet studium tidligere. Det studiet studenten var registrert på første gang, behøver ikke å være det samme som er fullført i de gjengitte tallene.

Andre høyskoler. Kunsthøgskolen i Oslo, Kunsthøgskolen i Bergen, Polithøgskolen og private høyskoler

Det er allikevel ikke stor forskjell mellom kvinner med innvandrerforeldre og kvinner i øvrig befolkning. På grunnskolenivå og på videregående nivå ligger de ganske likt, men mens kvinner med innvandrerforeldre både tar kort og lang høyere utdanning, tar kvinner i øvrig befolkning i langt større grad kort høyere utdanning.

Etter elleve år har 34 prosent av personene i alderen 21-30 år med kun grunnskole i 2000 beveget seg opp på et høyere utdanningsnivå, enten til videregående nivå eller til universitets-/høgskolenivå. Men fremdeles er det 66 prosent av utvalget som har grunnskole som høyeste utdanningsnivå. Det er en større prosentandel menn enn kvinner, og det er større prosentandel innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre enn fra øvrig befolkning blant disse 66 prosentene.

2.6. «Alle» tar videregående opplæring

De fleste 16-åringene går direkte over fra grunnskole til videregående opplæring.

Og rundt 70 prosent av dem som begynner på videregående opplæring, fullfører og består innen fem år. Av de 30 prosent som ikke fullfører videregående opplæring, er det en tredjedel som har fullført innen ti år. Det vil si at det innenfor et kull er 20 prosent som ikke fullfører, og består videregående opplæring innen ti år.

Samfunnsmessig gir lav gjennomføring i videregående opplæring store konsekvenser. Gjennomført videregående opplæring er i stor grad en betingelse for opptak til høyere utdanning, oppnåelse av fagbrev og sertifisering i mange yrker. Personer som faller ut av utdanningssystemet før gjennomføring av et treårig opplæringsløp etter grunnskolen, vil dermed ha betydelig dårligere forutsetninger for videre utdannings- og arbeidslivskarriere.

Personer som har fullført videregående opplæring, er oftere sysselsatt, havner sjeldnere i fengsel, og har lavere sannsynlighet for å havne på stønads- og trygdeordninger enn personer som ikke

Tabell 2.7. Antall deltakere i videregående utdanning, etter alder og utdanningsinstitusjon. 1. oktober 2011

	I alt	Alder					
		-15 år	16-18 år	19-24 år	25-29 år	30-34 år	35- år
I alt	262 834	281	179 012	59 831	8 030	5 007	10 673
Videregående opplæring							
Videregående skoler, elever ¹	195 653	242	168 552	20 250	2 496	1 536	2 577
Lærebedrifter, lærlinger	35 358	-	8 707	23 132	1 764	794	961
Lærebedrifter, lærekandidater	1 505	-	416	988	57	15	29
Fagskoleutdanning ²	11 744	-	17	5 569	2 121	1 170	2 867
Offentlige	6 095	-	2	2 261	1 246	713	1 873
Private	5 649	-	15	3 308	875	457	994
Folkehøgskoler, elever	7 206	-	625	6 466	66	7	42
Arbeidsmarkedskurs, deltakere	7 433	-	19	1 074	1 149	1 290	3 901
Annen videregående utdanning, elever	3 935	39	676	2 352	377	195	296

¹ Elever med vedtak om opplæring som fører fram til grunnkompetanse, og elever med fagopplæring i skole er inkludert.

² Nettskoler er ikke inkludert i tallene for fagskole og annen videregående utdanning for 2011.

Kilde: Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Statistisk sentralbyrå.

har fullført videregående (Falch og Nyhus 2009). Det er et uttalt tverrpolitisk mål at så mange som mulig skal oppnå yrkes- eller studiekompetanse fra videregående.

Et stort flertall av ungdommene velger videregående opplæring. 92 prosent av alle 16-18-åringer i Norge var registrert som elev eller lærling i videregående opplæring per 1. oktober 2011. Andelen er 1 prosentpoeng høyere for jenter enn gutter. Tilsvarende andeler for elever og lærlinger med innvandrerbakgrunn er noe lavere, 68 prosent. Her er forskjellen mellom kjønnene større, henholdsvis 64 prosent av innvandrer menn og 72 prosent av innvandrer kvinner mellom 16-18 år var i videregående opplæring. Mens andelen for norskfødte med innvandrerforeldre er mye høyere, hele 91 prosent, som er samme andel for både kvinner og menn.

Høsten 2011 var det over 262 000 elever og lærlinger i videregående opplæring, 68 prosent av disse var i alderen 16-18 år, mens 32 prosent var over 18 år. Av disse var det 29 000 som gikk på fagskoler, folkehøgskoler, arbeidsmarkeds kurs eller annen videregående utdanning (se tabell 2.7). Det var til sammen 35 000 lærlinger og lære kandidater. Menn utgjør over to tredjedeler av lærlingene.

2.7. Overgang fra grunnskole til videregående opplæring

De fleste går direkte over fra grunnskolen til videregående opplæring, det vil si at de er i videregående opplæring per 1. oktober samme år som de fullførte grunnskole. De siste årene gjelder dette rundt 96-97 prosent av elevene. De 3-4 prosentene som ikke har direkte overgang tilsvarer mellom 2 000-3 000 elever per år.

Hvem er det som ikke går direkte fra grunnskole til videregående opplæring? For det første er det en sammenheng med

innvandrerbakgrunn (overgangen varierer direkte med innvandringskategori). En rapport fra 2011 om fullføring i videregående opplæring og gjennomstrømning blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre beskriver dette i mer detalj (Bjørkeng og Dzamarija 2011).

Blant elever som var innvandrere, gikk 67 prosent direkte over til videregående fra grunnskole, 33 prosent av innvandrerne hadde altså ikke direkte overgang. Blant norskfødte med innvandrerforeldre og den øvrige befolkningen er andelen uten direkte overgang henholdsvis 5 og 4 prosent. Direkte overgang blant elevene med innvandrerbakgrunn varierer også mye med landbakgrunn. Noen innvandrergrupper skiller seg ut med uvanlig høy andel uten direkte overgang. Elever fra Somalia, Irak, Afghanistan og Russland har andeler på mellom 36 og 55 prosent uten direkte overgang.

Den lave andelen kan blant annet skyldes flyktningbakgrunn, kort botid i Norge, dårlige norskkunnskaper eller mangelfull utdanning fra hjemlandet. Noen få har også flyttet tilbake til hjemlandet. De som ikke har direkte overgang, er følgelig eldre enn andre elever på samme trinn. Aldersspredningen blant elevene i 2004-kullet var langt større blant dem som selv hadde innvandret, sammenlignet med norskfødte med innvandrerforeldre og de øvrige elevene.

Betydning av alder

Med naturlig skoleprogresjon er de fleste elevene 15 og 16 år gamle når de avslutter grunnskole. 98 prosent av elevene født i Norge med to norskfødte foreldre og 96 prosent av de norskfødte med to innvandrerforeldre var i den aldersgruppen etter avsluttet grunnskole. Blant elever som selv har innvandret, var den tilsvarende andelen kun 55 prosent. Mange kommer til

Norge med mangelfull grunnskoleutdanning og må starte på et nivå som er lavere enn deres alder skulle tilsi. En tredjedel av elevene i 2004-kullet som selv har innvandret, var 18 år og eldre. Tilsvarende andel blant norskfødte med innvandrerforeldre og de øvrige elevene var henholdsvis 1 og 0,3 prosent.

Blant elevene som selv hadde innvandret, og som ikke gikk direkte over i videregående opplæring, var aldersspredningen enda større. Hele to tredjedeler av innvandrerne var 18 år og eldre.

Hvor mange av disse elevene som kan ha fullført en utenlandsk grunnskoleutdanning som ikke er registrert i SSBs data, er uvisst. Men antagelig har mange av dem ikke fullført grunnskolen, siden fullført utenlandsk grunnskole gir grunnlag for inntak til videregående opplæring, og disse elevene var registrert i grunnskole til tross for høy alder.

For gruppen uten direkte overgang er det ikke overraskende et flertall som har foreldre med lavt utdanningsnivå. For 80 prosent av dem som ikke har direkte overgang, er foreldrenes høyeste fullførte utdanning grunnskole eller videregående opplæring. Det er ingen nevneverdige kjønnsforskjeller i gruppen uten direkte overgang.

Direkte overgang til videregående gir lavest frafall senere i videregående opplæring. Det er markant forskjell i gjennomføringsgrad i videregående opplæring mellom dem som begynner i studieforberedende utdanningsprogram det året de fyller 16 år, og elever som starter når de er 17 år eller eldre.

For elever som startet på grunnkurs det året de fylte 16 år, har 84 prosent studiekompetanse etter fem år innenfor de

studieforberedende utdanningsprogrammene, mens blant dem som startet det året de fylte 17 år, har bare 42 prosent oppnådd studiekompetanse innenfor samme periode (se tabell 2.8).

Studieforberedende utdanningsprogram mest populært

Det er flest elever på studieforberedende utdanningsprogram, det vil si et utdanningsprogram som gir generell studiekompetanse (et faglig grunnlag for å søke opptak til universiteter og høyskoler). På den annen side kan man velge yrkesfag, som vil si at man blir utdannet til å utøve et yrke.

I 2011 var det henholdsvis 113 000 og 82 200 deltakere på studieforberedende og yrkesfaglige utdanningsprogram, noe som tilsvarer henholdsvis 58 og 42 prosent. Det er et flertall av jenter i studieforberedende utdanningsprogram (55 prosent), mens det er flest gutter i yrkesfaglig utdanningsprogram (55 prosent). Av yrkesfagene er det helse- og sosialfag, elektrofag og bygg- og anleggsteknikk som er de tre utdanningsprogrammene med høyest antall deltakere (se tabell 2.9).

Halvparten av elevene som startet på grunnkurs i videregående opplæring i 2006, begynte på et yrkesfaglig utdanningsprogram. Men mange av disse elevene forlater yrkesfag. Om lag 30 prosent av disse elevene fullførte utdanningen med en yrkeskompetanse/fagbrev, mens 25 prosent fullførte med studiekompetanse.

Det har vært en sterk økning i antall elever som tar såkalt påbygging, de siste årene. Påbygging er et ettårig utdanningsprogram for å få generell studiekompetanse og som tilbys elever i norske videregående skoler. Programmet er tilpasset elever som har fullført de to første årene i yrkesfaglige utdanningsprogram, og mange elever går fra yrkesfaglige studieprogram til

påbygging. I 2011 var det 13 500 som gikk på påbygging i Norge, som er rundt en fjerdedel av de som gikk siste år på videre-

gående (Vg3). Til sammenligning var det samme antallet 5 500 deltakere i 2001 og 9 000 deltakere i 2006.

Tabell 2.8. Antall elever¹ som startet på videregående trinn 1 for første gang høsten 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, utdanningsprogram og sluttkompetanse. Prosent

	I alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse ¹			Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført studiekompetanse	Fullført yrkeskompetanse. Oppnådd fag-/svennebrev	Fullført yrkeskompetanse med vitnemål	Fortsatt i videregående opplæring 2011	Gjennomført VKII eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis
I alt	62 452	54	15	2	5	7	18
Under 16 år	145	81	4	1	2	5	7
16 år	30 966	55	15	1	5	7	16
17 år	541	20	10	1	9	8	51
18 år	90	16	9	3	8	8	56
19-20 år	67	18	11	3	3	8	56
21-30 år	67	15	20	2	4	7	52
31-40 år	25	13	22	7	3	3	51
41 år og over	41	5	32	9	-	13	40

¹ Elever i alternativ opplæring er inkludert.

Kilde: NUDB (Nasjonal utdanningsdatabase), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.9. Elever, lærlinger og lærekandidater i videregående opplæring, etter studieretning/utdanningsprogram og kjønn. oktober 2011. Antall og prosent

	Elever			Lærlinger/lærekandidater		
	I alt	Andel kvinner	Andel menn	I alt	Andel kvinner	Andel menn
I alt	195 653	50	50	35 358	29	71
Studieforberedende utdanningsprogram ¹	113 452	55	45	-	-	-
Studiespesialisering	95 590	56	44	-	-	-
Idrettsfag	11 395	39	61	-	-	-
Musikk, dans og drama	6 467	63	37	-	-	-
Yrkesfaglige utdanningsprogram ¹	82 201	44	56	35 125	29	71
Bygg- og anleggsteknikk	8 857	3	97	7 691	3	97
Design- og håndverk	5 491	89	11	2 203	93	7
Elektrofag	9 952	5	95	6 838	5	95
Helse- og sosialfag	19 159	86	14	4 901	88	12
Medier og kommunikasjon	9 557	58	42	205	60	40
Naturbruk	4 343	56	44	776	37	63
Restaurant- og matfag	4 372	48	52	2 057	49	51
Service og samferdsel	7 588	38	62	3 222	35	65
Teknikk og industriell produksjon	12 882	10	90	7 232	10	90
Lærekandidater	-	-	-	1 505	32	68

¹ Ny struktur i videregående opplæring, Kunnskapsløftet fra 2006/07.

Kilde: NUDB (Nasjonal utdanningsdatabase), Statistisk sentralbyrå.

2.8. De fleste begynner på videregående, men mange slutter underveis

Det videregående løpet er 3-4 år langt, avhengig av utdanningsprogram, og der slutter deltakerne ved hver overgang: mellom videregående trinn 1 og 2 (Vg1 og Vg2), mellom Vg2 og Vg3/lære og fra Vg3 til vitnemål eller fag- og svennebrev. Andelen med ordinær progresjon fra Vg1 (til Vg2, lære eller Vg3) lå i 2010 på 84 prosent, hvilket var en økning på 3 prosentpoeng fra 2007. I Ny GIV (nasjonalt prosjekt for å øke gjennomføringen i videregående opplæring, se tekstboks) er det satt som mål å

øke andelen med ytterligere 2 prosentpoeng innen 2013.

Det er i overgangen mellom det andre og tredje året at flest elever faller fra videregående opplæring. Frafallet er størst i yrkesfagene. Det er for få læreplasser i forhold til antallet Vg2-elever, og i forhold til antallet som søker læreplass. Det er også mange elever som ikke søker læreplass, og mange bedrifter som avviser søkere til ledige plasser. Omtrent hver tredje ungdom som var utenfor videregående opplæring ved starten av det tredje året etter grunnskolen, hadde ikke søkt elev- eller læreplass.

Ny GIV

Ny GIV (gjennomføring i videregående opplæring, se tekstboks og mer i kapittel 3, avsnitt 3.4) er regjeringens nye satsing for å få flere til å fullføre videregående opplæring. Ny GIV ble startet i 2010 og er et treårig prosjekt som har som mål å etablere et varig samarbeid mellom stat, fylkeskommune og kommuner for å bedre elevenes forutsetninger for å fullføre og bestå videregående opplæring. Ny GIV-prosjektet består i realiteten av tre prosjekter:

Gjennomføringsbarometeret – felles data- og statistikkgrunnlag for å vurdere måloppnåelsen

Oppfølgingsprosjektet – bedre samarbeid mellom fylkeskommunen og NAV om ungdom som over tid har vært ute av utdanning og arbeidsliv.

Overgangsprosjektet – systematisk samarbeid mellom kommune og fylkeskommune om tett oppfølging av svakt presterende elever som risikerer å ikke mestre videregående opplæring.

Det er satt et nasjonalt mål om å øke andelen som har fullført og bestått videregående opplæring til 75 prosent innen 2015. Det krever at også de elevene som har innvandret til Norge og har særlige utfordringer, følges enda bedre opp. (<http://www.regjeringen.no/>).

Gjennomstrømning i videregående opplæring

Elevenes status etter fem år deles inn i fem ulike kategorier. Den første kategorien er *fullført på normert tid*, som innebærer at eleven har oppnådd vitnemål innen tre år eller fagbrev innen fire år.

Kategori nummer to er *fullført på mer enn normert tid*. Elevene havner i denne kategorien dersom de har oppnådd vitnemål etter mer enn tre år eller fagbrev etter mer enn fire år, forutsatt at de har klart det innen de fem årene måleperioden varer. Ved å slå sammen de to første kategoriene finner man personene som har fullført videregående opplæring i løpet av fem år.

Den tredje kategorien er *fortsatt i videregående opplæring*. Disse personene har ikke fullført videregående, men er registrert som elev eller lærling høsten 2011.

Den fjerde kategorien er *registrert Vg2, men ikke bestått*, og inkluderer både personer som har begynt på det siste skoleåret i videregående opplæring uten å fullføre, og personer som har gått opp til fagprøve uten å bestå. Kategorien skal skille dem som avbryter mot slutten av opplæringsløpet fra dem som avbryter tidligere.

Den siste kategorien, *sluttet underveis*, omfatter personer som har sluttet før de har startet på Vg2 eller gått opp til fagprøve. Disse er heller ikke registrert som elever eller lærlinger høsten 2011.

Gjennomstrømning stabilt på 70 prosent i videregående opplæring

Vi skal se nærmere på gjennomstrømning i videregående opplæring de første fem årene etter påbegynt opplæring (se tekstboks om gjennomstrømning). For å måle gjennomstrømning i videregående opplæring tar vi utgangspunkt i elevene som startet på det første nivået, Vg1, for første gang et gitt år. Etter fem år følger vi de samme elevene igjen, og registrerer hvor langt i skoleløpet de har kommet. For utdanningsmyndighetene gir indikatoren

informasjon om effektiviteten i utdanningssystemet – det vil si hvor stor andel av et kull som oppnår kompetanse i løpet av måleperioden.

Fra kullet som startet i videregående opplæring i 1994, som var startåret for denne statistikken, og fram til kullet som startet i 2006, har gjennomstrømningen ligget stabilt på rundt 70 prosent. For innvandrere er gjennomstrømningen rundt 20 prosentpoeng lavere, altså 50 prosent.

Tabell 2.10. **Antall elever som startet i videregående trinn 1 for første gang høsten 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, etter utdanningsprogram og kjønn. 2006. Prosent**

	I alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse ²		Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid	Fortsatt i videregående opplæring 2011	Gjennomført VG2 eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis
I alt	62 452	56	13	5	7	18
Studieforberedende utdanningsprogram ¹	31 942	74	9	2	7	7
Menn	14 367	69	9	3	10	9
Kvinner	17 575	78	8	2	5	6
Studiespesialisering	25 133	76	9	2	7	5
Idrettsfag	3 832	75	10	2	9	5
Musikk, dans og drama	2 115	82	7	2	5	5
Yrkesfaglige studieretninger	30 510	37	18	9	7	28
Menn	17 696	32	22	9	7	30
Kvinner	12 814	45	14	8	7	26
Bygg- og anleggsteknikk	4 495	29	24	8	7	31
Design- og håndverk	2 629	33	17	10	9	32
Elektrofag	3 801	22	39	11	6	22
Helse- og sosialfag	5 524	44	13	9	7	27
Medier og kommunikasjon	2 799	72	8	3	8	9
Naturbruk	1 305	42	12	9	10	27
Restaurant- og matfag	2 343	31	12	9	7	42
Service og samferdsel	2 477	38	14	8	10	30
Teknikk og industriell produksjon	5 137	34	17	10	4	35
Alternativ opplæring	862	1	3	10	1	85

¹ Elever i alternativ opplæring er inkludert.

² Fullført opplæring betyr at eleven/lærlingen har bestått alle årstrinn i videregående opplæring som fører til vitnemål eller fag-/svennebrev.

Kilde: NUDB (Nasjonal utdanningsdatabase), Statistisk sentralbyrå.

Sammenlignet med andre OECD-land som har gjennomført en slik kartlegging, ligger Norge under gjennomsnittet. I snitt har 85 prosent av elevene som startet videregående opplæring, gjennomført to år etter normert tid i OECD-landene som har deltatt, mens dette gjelder 72 prosent av norske elever. For Finland og Sverige er andelen henholdsvis 80 prosent og 79 prosent (OECD 2012).

Ved å slå sammen de tre siste kategoriene (*fortsatt i videregående opplæring, registrert i Vg2, men ikke bestått og sluttet underveis*, se tekstboks) finner man personene som ikke har fullført videregående opplæring i løpet av fem år. I likhet med tidligere kull i videregående opplæring, oppnådde i gjennomsnitt nesten syv av ti av de 62 000 elevene som startet på grunnkurs i 2006, studie- eller yrkeskompetanse, målt fem år etter at de startet (se tabell 2.10). Halvparten fullførte med studiekompetanse, 20 prosent med yrkeskompetanse, mens vel 30 prosent ikke oppnådde noen formell kompetanse.

En stor andel av elevene som begynner på studieforberedende utdanningsprogram, fullfører videregående opplæring, og de fullfører i større grad enn dem som starter på yrkesfaglige utdanningsprogram. 32 000 elever startet på studieforbere-

dende utdanningsprogram i 2006, og 83 prosent fullførte i løpet av fem år, det tilsvarende tallet er 30 prosent for yrkesfag. Drøyt 80 prosent av dem på studieforberedende utdanningsprogram fullførte med studiekompetanse. 7 prosent av elevene gjennomførte hele utdanningsløpet, men hadde strøket i ett eller flere fag, 2 prosent befant seg fortsatt i videregående opplæring, og 7 prosent hadde sluttet i løpet av opplæringsløpet.

Halvparten av elevene som startet på grunnkurs i videregående opplæring i 2006, begynte på en yrkesfaglig studieretning. Om lag 30 prosent av disse elevene fullførte utdanningen med yrkeskompetanse/fagbrev, mens 25 prosent fullførte med studiekompetanse. 45 prosent av elevene på de yrkesfaglige studieretningene oppnådde ikke noen formell kompetanse i løpet av fem år. Disse elevene hadde enten sluttet i løpet av opplæringsløpet, befant seg fortsatt i videregående opplæring eller hadde gjennomført hele utdanningsløpet, men hadde strøket i ett eller flere fag. Dette gjaldt henholdsvis 28, 9 og 7 prosent av 2006-kullet.

Gjennomstrømning på bare 50 prosent for innvandrere

Blant innvandrere er gjennomstrømningen i videregående opplæring på bare 50 pro-

Grunnskolepoeng kan ses på som et samle-mål for alle karakterene. De oppsummerer alle elevenes resultater i forskjellige fag, og er med på å danne grunnlaget for opptak til videregående skole. Hver tallkarakter får tilsvarende poengverdi som karakteren. Poengsummen får en ved å summere alle tallkarakterene, og deretter dele på antall karakterer. Dette gjennomsnittet multipliseres med ti. En elev vil normalt ha maksimalt 16 tallkarakterer. Slike tallkarakterer er standpunkt-karakterer eller eksamens-karakterer. Dersom eleven derimot har færre enn åtte karakterer totalt, settes grunnskolepoeng til null.

sent. Av dem som startet på videregående i 2006, var det 74 prosent av jentene og 65 prosent av guttene som oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år. Bare 40 prosent av innvandrer guttene og 60 prosent av innvandrerjentene har oppnådd studie- eller yrkeskompetanse på samme tid.

Norskfødte med innvandrerforeldre har bedre resultater, de har en gjennomstrømning på 67 prosent for 2006-kullet. Norskfødte med innvandrerforeldre er mer lik den øvrige befolkningen enn innvandrerne. Men kjønnsforskjellene er store i denne gruppen, gjennomstrømningen er på hele 77 prosent for jentene, mens den er 20 prosentpoeng lavere, 57 prosent, for guttene.

Ni av ti elever med høyest grunnskolepoengsum (55-66 poeng) fra avsluttet grunnskole (se tekstboks om grunnskolepoeng), og som startet på videregående opplæring i 2006, oppnådde studie- eller yrkeskompetanse på normert tid. Nesten alle disse elevene/lærlingene gjennomførte utdanningen i løpet av fem år. Blant elever som gikk ut av grunnskolen med færre enn 40

grunnskolepoeng, oppnådde halvparten eller færre en formell kompetanse (se tabell 2.11). For eksempel var det bare en av tre av elevene/lærlingene med 30-34 grunnskolepoeng som fullførte. Over 40 prosent av disse sluttet underveis i utdanningsløpet.

Det er med andre ord en sterk sammenheng mellom skoleprestasjoner i grunnskolen og gjennomføring i videregående skole.

2.9. Sosial bakgrunn og kjønn gir utslag

Gutter har i gjennomsnitt dårligere gjennomstrømning i videregående opplæring enn jenter. 74 prosent av jentene, mot 65 prosent av guttene, som startet i videregående opplæring i 2006, oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år (se tabell 2.12). For innvandrere er kjønnsforskjellene enda større, 40 prosent av guttene har oppnådd studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år, mot 60 prosent for jentene.

Foreldrenes utdanningsnivå spiller også en viktig rolle for gjennomstrømningsresultatene. Når foreldrene har lang høyere

Tabell 2.11. **Antall elever som startet på videregående trinn 1 for første gang 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, og etter grunnskolepoeng. Prosent**

	I alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse		Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid	Fortsatt i videregående opplæring 2011	Gjennomført VKII eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis
I alt	62 452	56	13	5	7	18
<25	1 742	3	4	11	4	77
25-29	3 036	8	8	13	9	62
30-34	6 030	19	14	12	12	44
35-39	8 833	33	20	10	13	24
40-44	11 150	52	19	6	10	12
45-49	11 983	71	14	3	6	5
50-54	11 666	85	9	1	2	2
55-66	6 471	92	6	0	1	1

Kilde: NUDB (Nasjonal utdanningsdatabase), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.12. **Antall elever som startet på videregående trinn 1 for første gang 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, etter foreldrenes utdanningsnivå. Prosent**

	I alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse		Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid	Fortsatt i videregående opplæring 2011	Gjennomført VKII eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis
I alt	62 452	56	13	5	7	18
Lang høyere utdanning	6 665	78	10	2	5	5
Kort høyere utdanning	19 199	67	13	4	7	10
Videregående utdanning	28 606	51	15	7	8	20
Grunnskoleutdanning	6 793	32	13	8	10	38
Uoppgitt	1 189	31	12	6	11	41

Kilde: NUDB (Nasjonal utdanningsdatabase), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.13. **Antall elever som startet på videregående trinn 1 for første gang 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, etter fylke. Prosent**

	I alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse		Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid	Fortsatt i videregående opplæring 2011	Gjennomført VKII eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis
I alt	62 452	56	13	5	7	18
Østfold	3 443	54	12	5	8	21
Akershus	7 122	63	12	4	6	15
Oslo	4 948	64	10	3	11	11
Hedmark	2 463	54	15	6	7	18
Oppland	2 422	56	13	4	7	20
Buskerud	3 220	55	13	5	8	19
Vestfold	2 962	56	12	4	10	18
Telemark	2 219	53	15	7	6	19
Aust-Agder	1 457	55	13	6	6	20
Vest-Agder	2 364	58	13	4	6	18
Rogaland	5 784	60	13	5	6	16
Hordaland	6 253	58	14	6	7	15
Sogn og Fjordane	1 529	63	14	5	5	14
Møre og Romsdal	3 476	56	15	6	7	16
Sør-Trøndelag	3 679	55	15	7	6	16
Nord-Trøndelag	1 885	53	14	7	7	18
Nordland	3 334	47	15	8	6	23
Troms Romsa	2 089	46	15	7	9	23
Finnmark Finnmarku	1 002	32	18	10	10	30
Utlandet	591	27	14	5	7	47
Uoppgitt	210	31	8	5	7	49

Kilde: NUDB (Nasjonal utdanningsdatabase), Statistisk sentralbyrå.

utdannelse, er gjennomstrømningen på hele 88 prosent, mens det nesten er halvert, 45 prosent, når foreldrenes høyeste utdanningsnivå er grunnskole.

Når Norge sammenlignes med andre OECD-land, finner de at norske gutter i svært liten grad fullfører til normert tid, mens jentene ligger noe nærmere et internasjonalt gjennomsnitt. Ingen av de 20 landene Norge sammenliknes med, har en så dramatisk forskjell mellom gutter og jenter som Norge (Education at a glance 2012).

Forholdet er et annet dersom vi sammenligner jenter og gutter innenfor ulike nivåer for oppnådde grunnskolepoeng. For elever med de beste karakterene fra grunnskolen var det tilnærmet ingen kjønnsforskjeller, men fordi det er flere jenter i gruppene med høye grunnskolepoeng, har jenter i snitt bedre gjennomstrømning. Elever i intervallene 30-34 og 35-39 grunnskolepoeng skilte seg ut ved at guttene hadde oppnådd høyere kompetanse enn jentene.

Andelene som oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år, var her

10 prosentpoeng høyere for gutter enn for jenter. Ikke overraskende spiller foreldrenes utdanningsnivå positivt inn på gjennomstrømningen. Når foreldrene har lang høyere utdanning, fullfører ni av ti innen fem år, mens andelen er 65 prosent når foreldrenes høyeste utdanning er videregående.

Fylkesvise forskjeller i gjennomstrømning

Det er forholdsvis store forskjeller mellom fylkene når det gjelder gjennomstrømning i videregående opplæring. Sogn og Fjordane var det fylket som hadde høyest gjennomstrømningsandel for elevene som startet på videregående opplæring i 2006. 77 prosent av elevene oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år. Akershus, Oslo og Rogaland ligger like etter med henholdsvis 75, 74 og 73 prosent (se tabell 2.13).

Dårligst ut kommer de tre nordligste fylkene samt Østfold hvor gjennomstrømningsprosenten varierer fra 48 til 66 prosent. Det kan være mange grunner til disse forskjellene, og det er til dels svært sammensatt. Men resultater fra grunn-

skolen, foreldrenes utdanningsnivå og reiseavstand til den videregående skolen kan være faktorer som spiller inn.

Man kan oppsummere gjennomstrømning i videregående opplæring med at frafallet er størst for gutter, for elever med svake resultater fra grunnskolen, for elever som har foreldre med lavt utdanningsnivå, innvandrere fra Afrika, Asia og så videre samt elever i de tre nordligste fylkene.

2.10. Hverken fullført videregående opplæring eller i arbeid

Hvis man slutter i videregående opplæring, blir det senere vanskeligere å få tilknytning til arbeidsmarkedet. Alvoret i manglende gjennomføring avhenger av hvorvidt ungdommene får jobb og blir værende i lønnet arbeid. En rapport fra Frischsenteret (Bratsberg mfl. 2010) og

fra SØF (Falch og Nyhus 2009) viser at den tredjedelen som ikke gjennomfører videregående opplæring i løpet av fem år, er overrepresentert blant arbeidsledige, og at andelene i arbeidsledighet faller med utdanningslengde.

De fant også at mange av dem som slutter i skolen, går raskt ut i jobb (mer om dette i kapittel 7). Mange av dem hadde nok allerede en jobb eller gode utsikter til jobb da de sluttet. Samtidig finner ikke studien at lav arbeidsløshet i kommunene der de bor, er med på å trekke elever ut av skolen. Flere rapporter (Falch og Nyhus 2009, Bratsberg mfl. 2010, Opheim 2009) viser også at de som ikke har fullført videregående opplæring, har lavere lønnsinntekt enn dem som har fullført. De viser også en høyere lønnsinntekt for dem som har delkompetanse fra videregående opplæring i

Tabell 2.14. **Personer som ikke har fullført videregående opplæring, og som ikke er i arbeid eller utdanning, etter fylke og alder. 2011. Prosent og absolutte tall**

	Prosent			Absolutte tall		
	16-21 år	16-25 år	16-30 år	16-21 år	16-25 år	16-30 år
I alt	6,0	6,7	6,7	23 518	43 600	64 780
Østfold	7,9	9,3	9,6	1 707	3 187	4 712
Akershus	4,7	5,6	5,8	2 097	3 844	5 623
Oslo	6,0	6,0	5,4	2 317	4 702	7 724
Hedmark	7,5	8,8	9,2	1 123	2 080	3 058
Oppland	5,9	6,8	7,2	875	1 589	2 348
Buskerud	6,7	7,6	7,7	1 339	2 452	3 643
Vestfold	7,3	8,6	8,6	1 369	2 583	3 689
Telemark	6,5	8,0	8,4	893	1 759	2 616
Aust-Agder	7,0	8,0	8,5	646	1 170	1 779
Vest-Agder	6,1	7,4	7,7	919	1 802	2 709
Rogaland	5,1	5,5	5,4	1 889	3 375	4 955
Hordaland	5,3	5,7	5,7	2 115	3 856	5 802
Sogn og Fjordane	3,7	4,1	4,5	345	606	915
Møre og Romsdal	5,2	5,6	5,7	1 073	1 894	2 753
Sør-Trøndelag	6,1	6,3	5,9	1 456	2 649	3 747
Nord-Trøndelag	6,0	6,9	7,1	688	1 232	1 739
Nordland	6,9	7,7	8,0	1 397	2 458	3 572
Troms Romsa	6,3	7,2	7,1	845	1 566	2 242
Finnmark Finnmarku	6,5	7,6	7,7	407	768	1 113

Kilde: NUDB (Nasjonal utdanningsdatabase) og Arbeidstakerregisteret, Statistisk sentralbyrå.

forhold til dem som bare har grunnskole. Men man antar ikke at det er delkompetanse som gir høyere lønn, heller personlige egenskaper hos ungdommene.

Ser vi nærmere på ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år som ikke har fullført videregående opplæring, og som ikke er i arbeid, er andelen 6,7 prosent for hele landet i 2011 (se tabell 2.14). I absolutte tall utgjør det hele 65 000 personer, det er et helt årskull.

I noen fylker er andelen nokså høy. For Østfold er andelen på hele 9,6 prosent, mot 4,5 prosent i Sogn og Fjordane. Det er en klar sammenheng mellom gode skole-resultater, høy gjennomføring i videregående opplæring og en lav andel ungdom og unge voksne som ikke er i videregående opplæring eller arbeid. Sogn og Fjordane har gode skole-resultater, er det fylket som har høyest gjennomføring i videregående opplæring, og har også her den klart laveste andelen ungdom og unge voksne som ikke har fullført videregående opplæring eller er i arbeid. De tre nordligste fylkene har en lav andel fullførte i videregående opplæring i løpet av fem år. Men de skiller seg ikke like sterkt ut i denne statistikken.

Det er mye å spare på å øke gjennomføringen i videregående opplæring. Beregninger gjennomført av Senter for økonomisk forskning (SØF) viser at om fullføringen øker fra 70 til 80 prosent, vil samfunnet spare mellom 5,4 og 8,8 milliarder kroner for hvert kull. Forsinket fullføring er også en vesentlig utgift. Hvis alle elever som fullfører innenfor hvert kull, hadde gjort det på normert tid, ville samfunnet spart 2 milliarder kroner per kull (Falch mfl. 2010).

2.11. Frafall og fullføring i høyere utdanning

Høsten 2011 var det registrert om lag 250 500 studenter ved universiteter og høyskoler i Norge, medregnet de norske studentene i utlandet. Dette er en økning på nær 9 200 studenter sett i forhold til 2010 (Statistisk sentralbyrå 2012a).

De to fagfeltene med flest registrerte studenter var helse-, sosial- og idrettsfag samt økonomiske og administrative fag. De to fagfeltene hadde henholdsvis om lag 55 000 og 47 300 studenter. Det er registrert vekst i antall studenter på alle fagfelt, men økonomiske og administrative fag hadde størst økning. Her var det drøyt 2 500 flere studenter enn i 2010.

På fagfeltet lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk var det i 2011 registrert om lag 34 000 studenter. Det er 450 flere studenter enn i 2010. I løpet av de siste ti årene har antallet studenter på dette fagfeltet økt med nesten 2 600, og andelen menn er økende, fra drøyt 22 prosent i 2010 til noe over 24 prosent i 2011.

Fagfeltet naturvitenskaplige fag, håndverksfag og tekniske fag har den høyeste andel av mannlige studenter, 68 prosent. Kvinnene dominerer i stedet på fagfeltet helse-, sosial- og idrettsfag, med en andel på 77 prosent.

Samtidig som stadig flere studerer, øker andelen studenter som ikke fullfører en grad. En sammenligning av nye studenter i 1990 og 2000 viser at andelen som ikke fullfører en grad i løpet av ti år, har økt fra 1990-kullet til 2000-kullet med 6 prosentpoeng, til 41 prosent. Det er størst andel menn som ikke fullfører. Av nye studenter i 2000 målt ti år etter var det 48 prosent menn og 36 prosent kvinner som ikke hadde oppnådd noen grad (Statistisk sentralbyrå 2012b).

Foreldrenes utdanningsbakgrunn gir utslag i fullføringer

Foreldrenes utdanningsbakgrunn gir seg tydelige utslag i fullføringsgraden hos studentene. En ser det samme bildet i de to gruppene som var nye studenter i 1990 og i 2000, med en høyere fullføringsgrad blant studenter med foreldre med lang høyere utdanning og synkende til de studentene som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanning.

Nedgangen i fullføringer har skjedd i alle de fire studentgruppene relatert til foreldrenes utdanningsnivå fra 1990 til 2000, men gruppen med foreldre med grunnskole som høyeste utdanning har i sterkast grad hatt et fall i fullføringsandel. I 2000 var andelen i gruppen med foreldre med grunnskole som utdanningsnivå, som ikke hadde fullført en grad etter ti år oppe i 55 prosent, mens den i 1990 var 41 prosent (Statistisk sentralbyrå 2012b).

Flertallet av studiene ble fullført på mer enn normert tid, viser et utvalg av fullførte laveregradsstudier i skoleåret 2008/09. Av 10 800 fullførte studier ble 63 prosent fullført på mer enn normert tid. Den største andelen av fullførte studier på mer enn normert tid ble tatt ved universitetene og de vitenskapelige høgskolene (Statistisk sentralbyrå 2012b).

Mange studenter bruker lang tid på sin bachelorutdanning. Status etter fem år viser at av de om lag 32 500 studentene som startet på et utvalg av treårige bachelorutdanninger for første gang i 2005, har 42 prosent av studentene fullført studiet innen tre år. 25 prosent av studentene avbrøt et av de utvalgte studiene i løpet av fem år, hvorav 10 prosent avbrøt i løpet av det første året. 70 prosent fullførte innen fem år. Innenfor mange bachelorutdanninger ligger andelen studenter som fullførte innen tre år, på mellom 32 og 36 prosent,

mens fag- og yrkeslærere, som beste gruppe, hadde 58 prosent fullføringer innen tre år.

Nesten tre av ti i allmennlærer-/grunnskolelærerutdanning avbryter studiet. Av de om lag 3 000 studentene som startet på allmennlærer-/grunnskolelærerutdanning for første gang i 2004, hadde 27 prosent avbrutt studiet seks år etter. Hele 37 prosent av de mannlige studentene avbrøt studiet, mens tilsvarende andel for kvinner var 23 prosent.

43 prosent av allmennlærer-/grunnskolelærerstudentene fullførte innen fire år, og 56 prosent hadde fullført studiet innen seks år. Andelen kvinner som fullfører innen fire år er høyere enn andelen blant menn, henholdsvis 47 og 35 prosent. Høgskolen i Sør-Trøndelag har høyest andel av studenter som fullfører innen fire år, 59 prosent, etterfulgt av Høgskolen i Oslo med 56 prosent. I Høgskolen i Nesna var det kun 30 prosent av studentene som fullførte.

2.12. Studiepoeng per student

Blant alle studenter som oppnådde studiepoeng (se tekstboks), var gjennomsnittet 43 poeng per student i studieåret 2010/2011. Gjennomsnittet blant de ordinære heltidsstudentene var vesentlig

Studiepoeng ved universitet og høgskoler

Studiepoeng sier noe om hvor omfattende et emne er. De fleste emner er på 10 eller 15 studiepoeng. Om en studerer heltid, skal en ta emner som tilsvarer 60 studiepoeng per år.

Studiepoeng angir normert studietid og forventet arbeidsbelastning:

Ett fullt studieår er 60 studiepoeng.

Ett semester er 30 studiepoeng.

En bachelorgrad på tre år er 180 studiepoeng.

høyere, med nesten 52 studiepoeng per student.

Av alle registrerte studenter var det 13 prosent som ikke oppnådde poeng i løpet av skoleåret 2010/11, litt over 15 prosent menn og 12 prosent kvinner. Det er 1 prosentpoeng lavere enn forrige studieår. Andelen studenter uten studiepoeng holder seg stabil på 10 prosent blant de ordinære heltidsstudentene. Andelen studenter uten studiepoeng er høyest blant menn, både når vi ser på alle studentene samlet og på ordinære heltidsstudenter.

Bildet er et helt annet blant ordinære heltidsstudenter. I aldersgruppen 20-29 år

er produksjonen stort sett over 50 studiepoeng (se tabell 2.15).

2.13. Frafall blant studentene

I rapport nr. 5/2010 (Hovdhaugen, Frøseth, Aamodt 2010) og 38/2011 fra NIFU (Aamodt og Hovdhaugen 2011) er frafall og gjennomføring i høyere og lavere grads studium før og etter Kvalitetsreformen (se tekstboks om kvalitetsreformen) undersøkt ved en sammenligning mellom begynnerkullene fra 1999, 2003 og 2005 (bare for lavere grads studier). Vi skal ikke her referere til de spesielle undersøkelsene rapporten omhandler, men vise til noe av diskusjonen rundt begrepet frafall (se tekstboks).

Kvalitetsreformen

Kvalitetsreformen er en omfattende reform av høyere utdanning i Norge, som ble iverksatt ved samtlige høyere utdanningsinstitusjoner ved studiestart høsten 2003. Sentralt i reformen står ny gradsstruktur, tettere oppfølging av studentene, nye eksamens- og evalueringsformer, ny studie-støttordning og økt internasjonalisering.

Målene for Kvalitetsreformen kan oppsummeres i tre punkter: Kvaliteten på utdanning og forskning skal bli bedre, intensiteten på utdanningen skal økes, og internasjonaliseringen skal økes.

Frafall

Frafall kan defineres på mange forskjellige måter, men det er vanlig å anse studenter som slutter i utdanning før de har oppnådd en grad som frafall (se blant annet Hovdhaugen og Aamodt 2005, Hovdhaugen 2009).

Tabell 2.15. **Gjennomsnittlig studiepoengproduksjon for ordinære heltidsstudenter med oppnådde studiepoeng i høyere utdanning, etter type institusjon, kjønn og alder. Studieåret 2010/11. Absolutte tall**

	Antall studenter	I alt	Universiteter	Viten-skapelige høyskoler	De statlige høyskolene	Militære høyskoler	Andre høyskoler
I alt							
20-24 år	80 070	53,6	53,3	50,4	54,6	55,1	57,5
25-29 år	26 294	51,2	51,0	46,9	51,6	77,4	57,5
Menn							
20-24 år	33 973	52,6	52,6	49,7	53,2	55,2	57,9
25-29 år	12 201	51,2	50,7	46,4	51,5	79,3	61,6
Kvinner							
20-24 år	46 097	54,4	53,9	51,1	55,5	54,0	57,3
25-29 år	14 093	51,2	51,2	47,5	51,7	59,6	54,3

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Aamodt og Hovdhaugen oppsummerer sine funn slik:

«Samlet sett kan vi si at stabiliteten blant studentene som begynte ved en statlig høyskole er betydelig større enn ved universiteter, og spesielt er «lekkasjen» over til en annen type lærested lav. Andelen som er utenfor høyere utdanning er noe lavere enn blant universitetsstudentene etter ett år, men så stiger denne andelen til om lag samme nivå som for universitetsstudenter etter to og tre år.

Omtrent tre av fire høyskolestudenter fortsetter ved samme type lærested etter det første året, og andelen er om lag to tredeler etter det andre året. Andelen som er ferdige etter tre studieår, er nær 40 prosent, med andre ord bedre enn ved universitetene. Blant dem som fortsetter, må vi regne med at det er mange allmennlærere som har et fireårig studium. Dessuten er det en del studenter ved statlige høyskoler som tar treårige studier på deltid, og som naturlig nok bruker mer tid.

Totalt sett viser undersøkelsen at det er liten endring over tid i andel som fortsetter i utdanning på det universitet eller den statlige høyskole der de begynte, og det er også stabilitet i andel som går inn og ut av utdanning ved universiteter og statlige høyskoler. Som tidligere studier har vist, er det større «lekkasje» ut fra universitetsstudier enn fra studier på statlige høyskoler (Aamodt 2001, Roedelé og Aamodt 2001), og dette funnet er stabilt når vi sammenligner kullet før Kvalitetsreformen med de to kullene etter reformen.

Undersøkelsen viser at norske studenter ved universiteter og statlige høyskoler har et temmelig «uryddig» studieløp, med relativt stort omfang av pauser og bevegelser over til andre læresteder (og studier). Dette er klart mest synlig blant

universitetsstudentene, og det er overraskende små endringer i retning av større stabilitet etter Kvalitetsreformen. Det er litt redusert mobilitet fra universitet til andre typer lærested. Dette bidrar isolert sett til noe mer effektive studieløp, fordi bytte av lærested (og studium) som regel fører til at studenten bruker noe mer tid. På den andre siden kan en spørre om redusert mobilitet mellom norske læresteder bare er en fordel. Høyskolestudentene er betydelig mer stabile, og tallene tyder både på at mange fullfører i løpet av de normerte tre årene, men at det også er en del studenter på kortere studier.»

Overgang mellom høyere utdanningsinstitusjoner

I sin studie av frafall og gjennomføring i lavere grads studier, før og etter Kvalitetsreformen, oppsummerer Aamodt og Hovdhaugen overgangen på denne måten: At det skjer en hyppigere overgang fra universiteter til statlige høyskoler og andre læresteder enn den motsatte retningen, er påvist i tidligere norske studier (Aamodt 2001, Roedelé og Aamodt 2001). I en internasjonal sammenheng er et slikt bevegesmønster trolig nokså unikt. I mange andre land er det større hindringer for at studenter kan bevege seg mellom ulike typer læresteder uten å måtte begynne om igjen, og i den grad det skjer, er man mest opptatt av bevegelser fra mindre til mer prestisjefylte læresteder.

At høyskolestudentene er mer stabile enn universitetsstudentene, kan henge sammen med at studiene i større grad fører fram til klart definerte yrker (for eksempel lærer eller sykepleier). Studier med klare mål når det gjelder arbeidslivet tiltrekker seg studenter med klarere orientering, mens studier med vage mål også rekrutterer studenter med en mer usikker eller åpen målorientering.

De store endringene i studiestruktur som Kvalitetsreformen førte med seg, har gitt seg utslag i mindre endringer i studentenes bevegelser i høyere utdanning enn man kanskje skulle forvente. Spesielt ville vi ha forventet at den endrede stillingen til de forberedende prøvene skulle gi seg utslag. Tidligere (og fortsatt i 1999-kullet som er ett av kullene i undersøkelsen) begynte mange studenter på ex.phil. (examen philosophicum) uten å være opptatt på et studieprogram, og trolig også uten klare planer om videre studier.

Når de forberedende prøvene ble integrert i studieprogrammene, ville vi ha antatt at denne formen for frafall ville få mindre omfang. Dette har skjedd i svært liten grad, uten at vi har gode forklaringer på det. Studentene i de «gamle» forberedende prøvene, slik som i 1999-kullet, har fortsatt sine studier i nesten like stor grad som de studentene som ble tatt opp direkte i studieprogrammer.

Et ytterligere argument for å forvente større stabilitet ved universitetene etter Kvalitetsreformen, er at søkningen til universitetene økte, og dermed ble også opptaket noe mer selektivt. De studentene som begynte i 2003 og 2005, hadde dermed i gjennomsnitt noe bedre studieforutsetninger enn studenter som ble tatt opp i 1999. Men til tross for dette finner vi ingen klar forbedring i andel som forlater høyere utdanning, og heller ingen klar endring i andel som bytter til et annet lærested. (Aamodt og Hovdhaugen 2011).

Mange av de faktorene som påvirker frafall, er de samme som påvirker rekrutteringen til høyere utdanning. Basert på tidligere forskning kan vi anta at det er mulig å skille mellom tre hovedtyper faktorer:

- Individuelle faktorer. Det er ikke tilfeldig hvilke studenter som faller fra eller ikke.

Vi kan anta at frafall henger sammen med ulike studieforutsetninger, motivasjon og innsats, samt at sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet kan ha betydning på samme måte som i rekruttering til høyere utdanning.

- Forhold ved lærested og studium. Vi antar at høy studiekvalitet bidrar til lavere frafall, men studiekvalitet er et mangfoldig begrep. God undervisning og tett oppfølging av studentene kan motvirke frafall. I tillegg har studier som har fast struktur, ofte lavere frafall enn mer løst organiserte studier.
- Eksterne, samfunnsmessige faktorer. Økonomiske faktorer, for eksempel kostnader ved å studere og omfanget av studiestøtte, kan påvirke frafall. Det samme gjør konjunkturer og arbeidsmarkedet. Det kan være mer fristende for studenter å avbryte studiene dersom det er gode alternativer på arbeidsmarkedet enn dersom det er vanskelig å få jobb (Aamodt og Hovdhaugen 2011).

2.14. Oppsummering

Flertallet av norsk ungdom gjennomfører en utdanning. De fleste går direkte over fra grunnskole til videregående opplæring. Likevel er det 3-4 prosent som ikke har direkte overgang. Her ser vi først og fremst en sammenheng med innvandrerbakgrunn. Den lave andelen kan blant annet skyldes flyktningbakgrunn, kort botid i Norge, dårlige norskkunnskaper eller mangelfull utdanning fra hjemlandet. Noen få har også flyttet tilbake til hjemlandet. De som ikke har direkte overgang, er følgelig eldre enn andre elever på samme trinn.

Videre ser vi at de fleste som begynner på videregående opplæring, fullfører og består innen fem år (rundt 70 prosent). Av de 30 prosent som ikke fullfører, er det en tredjedel som har fullført innen ti år.

Det er i overgangen mellom det andre og tredje året i videregående opplæring at flest elever faller fra, og frafallet er størst på yrkesfagene. Foreldrenes utdanningsnivå spiller en viktig rolle for gjennomstrømningsresultatene. Når foreldrene har lang høyere utdanning, er gjennomstrømningen på hele 88 prosent, mens den nesten er halvert når foreldrenes høyeste utdanningsnivå er grunnskole.

Gutter har i gjennomsnitt dårligere gjennomstrømning i videregående opplæring enn jenter. Blant innvandrere er kjønnsforskjellene enda større.

Fullføring av videregående opplæring er en stor fordel for videre arbeids- og utdanningskarriere. Studier viser at personer som har fullført videregående opplæring, oftere er sysselsatt, havner sjeldnere i fengsel og har lavere sannsynlighet for å havne på stønads- og trygdeordninger enn personer som ikke har fullført videregående (Falch og Nyhus 2009).

I 2011 var det blant ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år 6,7 prosent som ikke hadde fullført videregående opplæring, og som ikke var i arbeid. I absolutte tall utgjør det hele 65 000 personer, det vil si et årskull. Vi ser en klar sammenheng mellom gode skolerresultater, høy gjennomføring i videregående opplæring og en lav andel ungdom og unge voksne som ikke er i videregående opplæring eller arbeid. På fylkesnivå ser vi at Sogn og Fjordane har gode skolerresultater. Det er også det fylket som har høyest gjennomføring i videregående opplæring, og med den klart laveste andelen ungdom og unge voksne som ikke har fullført videregående opplæring eller er i arbeid.

Det er mye å spare på å øke gjennomføringen i videregående opplæring. Studier viser at bare å øke fullføringen fra 70 til 80

prosent, ville spart samfunnet for over 3 milliarder kroner for hvert kull. Forsinket fullføring er også en vesentlig utgift. Hvis alle elever som fullfører innen hvert kull, hadde gjort det på normert tid, ville samfunnet spart 2 milliarder kroner per kull (Falch mfl. 2010).

Samtidig som stadig flere studerer på høyere utdanningsnivå, øker også andelen som ikke fullfører en grad. Vi ser at foreldrenes utdanningsbakgrunn gir seg tydelige utslag i fullføringsgraden hos studentene, med en høyere fullføringsgrad blant dem som har foreldre med lang høyere utdanning, sammenlignet med dem som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanning.

Når det gjelder overgang mellom høyere utdanningsinstitusjoner skjer en hyppigere overgang fra universiteter til statlige høyskoler og andre læresteder enn den motsatte retningen (Aamodt 2001, Roedelé og Aamodt 2001). Det at høyskolestudentene er mer stabile enn universitetsstudentene, kan henge sammen med at studiene i større grad fører fram til klart definerte yrker (for eksempel lærer eller sykepleier). Studier med klare mål i forbindelse med arbeidslivet tiltrekker seg studenter med klarere orientering, mens studier med vage mål også rekrutterer studenter med en mer usikker eller åpen målorientering.

Referanser

Bjørkeng og Dzamarija (2011): *Fullføring av videregående opplæring. Gjennomstrømming blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre*, Rapport 45/2011, Statistisk sentralbyrå.

Bratsberg, Raaum, Røed og Gjefsen (2010): *Utdannings- og arbeidskarrierer hos unge voksne: hvor havner ungdom som slutter i skolen i ung alder?* Rapport 03/2010, Frischsenteret.

Education at a Glance (2012): <http://www.oecd.org/edu/eag2012>

Falch og Nyhus (2009): *Frafall fra videregående opplæring og arbeidsmarkedstilknytning for unge voksne*, Rapport 07/2009, Senter for økonomisk forskning (SØF).

Falch, Borge, Lujala, Nyhus og Strøm (2010): *Årsaker til og konsekvenser av manglende fullføring av videregående opplæring*, Rapport 03/2010, Senter for økonomisk forskning (SØF).

Hovdhaugen, E. & P.O. Aamodt (2005): *Frafall ved universitetet. En undersøkelse av frafall og fullføring blant førstegangsregistrerte studenter ved universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo og Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet (NTNU) høsten 1999* NIFU STEP. Arbeidsnotat 13/2005 Oslo: NIFU STEP.

Hovdhaugen, E. (2009): «Transfer and dropout: Different forms of students departures in Norway», *Studies in higher education*, Vol. 34, No. 1, 1-17.

Hovdhaugen, Frøseth og Aamodt (2010): *Fullføring og frafall på hovedfag og mastergrad. En sammenligning av kullene som begynte i 1999 og 2003*, NIFU Rapport 5/2010

Kvalitetsreformen: *En sammenlikning mellom begynnerkullene fra 1999, 2003 og 2005*, NIFU Rapport 38/2011.

Opheim (2009): *Kostnader ved frafall: Hva betyr frafall i videregående opplæring for inntekt blant ulike grupper yrkesaktiv ungdom?* Søkelys på arbeidslivet 3/2009 årgang 26, 325–340, Institutt for Samfunnsforskning.

Regjeringen: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/kampanjer/ny-giv.html?id=632025>

Roedelé, S.M. og Aamodt, P.O. (2001): *Studiemobilitet i norsk høyere utdanning*, NIFU rapport 9/2001 Oslo: NIFU.

Statistisk sentralbyrå (a) (22. mai 2012): «Mange innvandrere studerer farmasi». (<http://www.ssb.no/emner/04/02/40/utuvh/>)

Statistisk sentralbyrå (b) (26. september 2012): «Fire av ti studenter uten fullført grad». (<http://www.ssb.no/emner/04/02/40/hugjen/>)

Aamodt og Hovdhaugen (2011): *Frafall og gjennomføring i lavere grads studier før og etter*.

Aamodt, P.O. (2001): *Studiegjennomføring og studiefrafall. En statistisk oversikt*. NIFU skriftserie 14/2001 Oslo: NIFU

Vedleggstabell 1. **Personer 21-30 år i 2000 på grunnskolenivå, fordelt etter foreldrenes utdanningsnivå, innvandringskategori og eget utdanningsnivå i 2011. Antall**

Innvandringskategori og foreldrenes utdanningsnivå	I alt	Utvalgets utdanningsnivå i 2011 (alle hadde grunnskole som høyeste nivå i 2000)				
		Grunn- skole	Videre- gående	Univer- sitet og høgskole- nivå, kort	Univer- sitet og høgskole- nivå, lang	Ingen eller uoppgitt
I alt	120 032	91 077	19 125	8 486	1 339	5
Innvandrere	12 117	9 976	1 457	571	110	3
Norskfødte med innvandrerforeldre	972	744	134	59	35	-
Øvrig befolkning	106 943	80 357	17 534	7 856	1 194	2
Lang høyere utdanning	3 212	1 839	368	703	302	-
Innvandrere	120	76	11	21	12	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	28	13	7	7	1	-
Øvrig befolkning	3 064	1 750	350	675	289	-
Kort høyere utdanning	12 357	7 864	2 010	2 018	465	-
Innvandrere	498	345	78	59	16	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	147	90	25	20	12	-
Øvrig befolkning	11 712	7 429	1 907	1 939	437	-
Videregående utdanning	63 153	47 447	10 900	4 360	445	1
Innvandrere	841	640	133	57	11	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	240	184	31	15	10	-
Øvrig befolkning	62 072	46 623	10 736	4 288	424	1
Grunnskoleutdanning	32 362	26 429	4 826	1 040	66	1
Innvandrere	2 053	1 720	244	78	11	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	434	342	65	15	12	-
Øvrig befolkning	29 875	24 367	4 517	947	43	1
Uoppgitt	8 948	7 498	1 021	365	61	3
Innvandrere	8 605	7 195	991	356	60	3
Norskfødte med innvandrerforeldre	123	115	6	2	-	-
Øvrig befolkning	220	188	24	7	1	-
Menn	64 279	50 937	9 408	3 217	714	3
Innvandrere	5 929	5 040	608	227	52	2
Norskfødte med innvandrerforeldre	561	442	69	35	15	-
Øvrig befolkning	57 789	45 455	8 731	2 955	647	1
Lang høyere utdanning	1 921	1 166	226	365	164	-
Innvandrere	64	43	4	12	5	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	19	8	5	6	-	-
Øvrig befolkning	1 838	1 115	217	347	159	-
Kort høyere utdanning	7 149	4 824	1 179	905	241	-
Innvandrere	275	200	40	27	8	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	87	61	12	11	3	-
Øvrig befolkning	6 787	4 563	1 127	867	230	-

Vedleggstabell 1 (forts.). **Personer 21-30 år i 2000 på grunnskolenivå, fordelt etter foreldrenes utdanningsnivå, innvandringskategori og eget utdanningsnivå i 2011. Antall**

Innvandringskategori og foreldrenes utdanningsnivå	I alt	Utvælgets utdanningsnivå i 2011 (alle hadde grunnskole som høyeste nivå i 2000)				
		Grunn- skole	Videre- gående	Univer- sitet og høgskole- nivå, kort	Univer- sitet og høgskole- nivå, lang	Ingen eller uoppgitt
Videregående utdanning	34 098	26 883	5 436	1 527	251	1
Innvandrere	492	393	70	23	6	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	138	108	16	6	8	-
Øvrig befolkning	33 468	26 382	5 350	1 498	237	1
Grunnskoleutdanning	16 982	14 485	2 181	287	29	-
Innvandrere	1 159	1 000	119	36	4	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	238	190	33	11	4	-
Øvrig befolkning	15 585	13 295	2 029	240	21	-
Uoppgitt	4 129	3 579	386	133	29	2
Innvandrere	3 939	3 404	375	129	29	2
Norskfødte med innvandrerforeldre	79	75	3	1	-	-
øvrige befolkningen	111	100	8	3	-	-
Kvinner	55 753	40 140	9 717	5 269	625	2
Innvandrere	6 188	4 936	849	344	58	1
Norskfødte med innvandrerforeldre	411	302	65	24	20	-
Øvrig befolkning	49 154	34 902	8 803	4 901	547	1
Lang høyere utdanning	1 291	673	142	338	138	-
Innvandrere	56	33	7	9	7	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	9	5	2	1	1	-
Øvrig befolkning	1 226	635	133	328	130	-
Kort høyere utdanning	5 208	3 040	831	1 113	224	-
Innvandrere	223	145	38	32	8	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	60	29	13	9	9	-
Øvrig befolkning	4 925	2 866	780	1 072	207	-
Videregående utdanning						
Innvandrere	349	247	63	34	5	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	102	76	15	9	2	-
Øvrig befolkning	28 604	20 241	5 386	2 790	187	-
Grunnskoleutdanning	15 380	11 944	2 645	753	37	1
Innvandrere	894	720	125	42	7	-
Norskfødte med innvandrerforeldre	196	152	32	4	8	-
Øvrig befolkning	14 290	11 072	2 488	707	22	1
Uoppgitt	4 819	3 919	635	232	32	1
Innvandrere	4 666	3 791	616	227	31	1
Norskfødte med innvandrerforeldre	44	40	3	1	-	-
Øvrig befolkning	109	88	16	4	1	-

Kilde: Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB), Statistisk sentralbyrå.

Tor Petter Bø, Åsne Vigran og Signe Vrålstad

3. Arbeid og arbeidsmiljø for ungdom og unge voksne

Med et økende utdanningstilbud og økte krav til kompetanse kommer ungdom og unge voksne stadig seinere inn i arbeidslivet for fullt. Noen kommer aldri inn som følge av barrierer knyttet til for eksempel helseproblemer eller sosial mistilpasning. De som har lav utdanning, er i en mer utsatt posisjon på arbeidsmarkedet enn dem med høyere utdanning. Unge i arbeid jobber i større grad under usikre vilkår, i midlertidige stillinger og uten skriftlig ansettelseskontrakt, enn det arbeidstakere over 30 år gjør. De bestemmer i mindre grad over egen arbeidshverdag, og færre er fagorganisert.

3.1. Innledning

I dette kapitlet ser vi først nærmere på ungdom og unge voksne (15-29 år) og deres forhold til arbeidsmarkedet, med særlig vekt på grupper som har en marginal tilknytning. Til slutt skal vi se nærmere på de unge i alderen 16-30 år innenfor arbeidslivet, og særlig på dem som på en eller annen måte er marginalisert – det vil si at de jobber på usikre vilkår eller har et problematisk arbeidsmiljø.

Arbeidslivet er en viktig arena for levekårene, både økonomisk og sosialt. I takt med stigende kvalifikasjonskrav og utvidelser i utdanningstilbudet, er ungdom blitt stadig eldre før de melder seg på arbeidsmarkedet for fullt, om vi ser bort fra mer sporadiske jobber ved siden av skolegang eller studier. Også slike deltidsjobber er av betydning for ungdom og unge voksnes levekår, ikke minst økonomisk, selv når utdanningen er hovedaktiviteten.

Den mest avgjørende fasen inntreffer når utdanningen er avsluttet, og man skal finne

en jobb i samsvar med kvalifikasjoner og ønsker for en framtidig yrkeskarriere. Det vil variere hvor raskt og i hvilken grad man finner en slik jobb, og det vil også variere hvor stabil yrkestilknytning man greier å etablere i denne livsfasen. Hvordan tilpasningen på arbeidsmarkedet skjer i ungdomsårene, vil kunne påvirke utviklingen også seinere i yrkeslivet. Tidlige jobberfaringer, eventuelt manglende erfaring på grunn av utestengning, gir premisser for det videre forløpet både i form av jobbinnhold og inntektsgrunnlag.

I dette kapitlet vil vi forsøke å belyse situasjonen til de unge som helt eller delvis faller utenfor arbeidsmarkedet, såkalt marginaliserte, enten det kan ha sammenheng med funksjonshemming eller andre årsaksfaktorer. Det vil bli gitt både en tilstandsbeskrivelse og noe om endringer siden 2008, det året hvor sysselsettingen var på et toppnivå her i landet, og samtidig startåret for de forløpsdata som brukes i dette kapitlet (se tekstboks om datagrunnlag).

Datagrunnlag**Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)**

Hovedkilden for AKU er kvartalsvise, representative utvalgsundersøkelser basert på intervju per telefon. I valg av sentrale begreper og definisjoner er det lagt vekt på å følge internasjonale anbefalinger. I dette kapitlet brukes AKU mest for å gi et situasjonsbilde, mens registerbasert statistikk (SFP) brukes for å gi forløpsdata og tall for mindre grupper.

Bruttoutvalget i AKU omfatter 24 000 personer per kvartal i alderen 15-74 år. I dette kapitlet ser vi mest på ungdom og unge voksne i alderen 15-29 år, her er bruttoutvalget på om lag 6 500 personer.

SFP (System for persondata)

En utvidelse av den registerbaserte systemsettingsstatistikken som i tillegg til å gi opplysninger om arbeidsforhold, også gir opplysninger om utdanning og mottak av offentlige ytelser. Systemet ble etablert for bedre å kunne beskrive ulike gruppers forhold til arbeidsmarkedet, utdanning og ytelser. I denne artikkelen benyttes data fra 2008-2011.

Ulike former for marginalisering

Nykommere på arbeidsmarkedet står uten trygderettigheter i sin første arbeidsøking. Rent økonomiske hensyn på kort sikt vil kunne være avgjørende for varigheten på søkeperioden, og dermed også for hvilke reelle valgmuligheter man står overfor med hensyn til samsvar mellom jobbkrav og egne kvalifikasjoner. I en del tilfeller vil første jobb etter endt utdanning kanskje ikke framstå som attraktiv på lengre sikt, men likevel fungere som en nyttig inngangsportal til arbeidslivet.

Man kan oppleve å bli marginalisert i arbeidsmarkedet på tre måter (Øverbye og Hammer 2006): ved å bli utestengt fra å delta i inntektsgivende arbeid (ikke få noe fotfeste), ved å bli utstøtt fra arbeidsmarkedet (etter å ha fått fotfeste), eller ved å bli innelåst i «dårlige» jobber kjennetegnet av lavt lønnsnivå, midlertidige kontrakter og få karrieremuligheter.

For ungdom og unge voksne, som er nykommere på arbeidsmarkedet, er det i større grad utestengning enn utstøting som kan bli en realitet. Faren for en slik marginalisering er ikke bare avhengig av personens kvalifikasjoner og eventuelle helseproblemer, men også av etterspørselen etter ulike typer arbeidskraft og utformingen av det offentlige tiltaksapparatet. Det viser seg også at ens sosiale bakgrunn, det vil si foreldrenes utdanning og yrkesaktivitet, innvirker på faren for å bli marginalisert (Hammer og Hyggen 2006).

3.2. Overgangen fra utdanning til arbeid

Yrkesaktiviteten stiger generelt sett med økende utdanningsnivå. Det viser seg også at de med lav utdanning er i en mer utsatt posisjon på arbeidsmarkedet eller lettere mister jobben ved en lavkonjunktur. Dette har nær sammenheng med at de i relativt stor grad er sysselsatt i den konkurranseutsatte delen av næringslivet. Personer med lav utdanning har også en større tendens enn andre til å gå ut av arbeidsstyrken når ledigheten øker, det vil si gi opp å søke etter arbeid. De har altså en løsere tilknytning til arbeidslivet enn andre grupper (Bjørnstad og Gjelsvik 2011).

Ungdom og unge voksne i alderen 15-29 år er en sammensatt gruppe når det gjelder den typiske hovedaktiviteten. Ungdom opp til 19 år er stort sett under utdanning (se kapittel 2 for mer om dette temaet), selv om det finnes en del unntak, som vi kommer nærmere inn på seinere i kapitlet. For aldersgruppen 20-24 år er bildet mer nyansert. Blant dem var 67 prosent i arbeid i 2011, derav noe over halvparten på heltid, mens nær 30 prosent hadde en deltidsjobb ved siden av utdanningen. Alt i alt hadde noe over 40 prosent av alle 20-24-åringer utdanning som sin hovedsaklige aktivitet, mens 5 prosent ble klassifisert som arbeidsledige (se tabell 3.1 og

kapittel 11, avsnitt 11.5 for mer om temaet i et internasjonalt perspektiv).

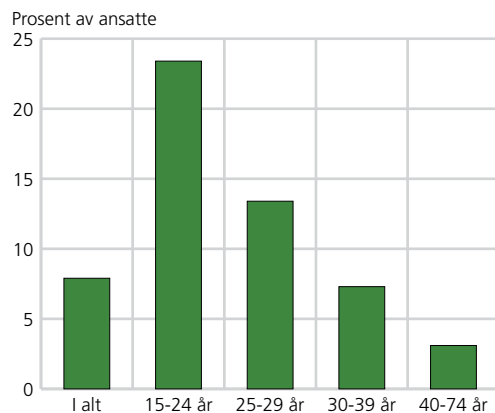
I aldersgruppen 25-29 år var hele 80 prosent i arbeid i 2011, hvorav tre av fire på heltid. Relativt få i denne alderen har utdanning som sin hovedaktivitet (14 prosent). 4 prosent av alle 25-29-åringene ble regnet som arbeidsledige ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Midlertidige ansettelser

Andelen ungdom og unge voksne i arbeid varierer i takt med konjunktorene i enda større grad enn for befolkningen ellers, med et relativt høyt nivå i 2008, da sysselsettingen totalt sett hadde nådd et høydepunkt, etterfulgt av en viss nedgang fram til 2011. Om lag en fjerdedel av 15-24-åringene som er i arbeid, har en midlertidig ansettelse (se figur 3.1). I aldersgruppen 25-29 år er denne andelen betydelig lavere, bare 13 prosent av de ansatte, sammenlignet med 8 prosent for ansatte totalt. Innslaget av midlertidige ansettelser er noe høyere for kvinner enn for menn.

I analyser av utdanningens uttelling på arbeidsmarkedet i form av å få seg en jobb, mer eller mindre i samsvar med utdanningen, kan det være formålstjenlig å følge personer over tid. I denne artikkelen brukes System for persondata (SFP) som grunnlag for å se på ungdoms tilknytning til arbeidsmarkedet over tid (se tekstboks om datagrunnlag). For det første vil man da kunne sikre seg at man får med seg hele utdanningsløpet, som ikke alltid forløper helt uten avbrudd. For det andre vil man

Figur 3.1. **Midlertidig ansatte, etter alder. 2011.**
Prosent av alle ansatte i hver gruppe

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.1. **Personer 15-29 år, etter arbeidsstyrkestatus, hovedsakelig virksomhet og alder. 2011. Antall og prosent**

	15-19 år	20-24 år	25-29 år	15-19 år	20-24 år	25-29 år
	1 000			Prosent		
Personer i alt	323	326	318	100	100	100
Syssettsatte i alt	116	218	253	36	67	80
Heltid	32	121	194	10	37	61
Deltid ved siden av utdanning	71	59	18	22	18	6
Deltid ellers	13	38	41	4	12	13
Arbeidsledig	15	17	13	5	5	4
Under utdanning	11	4	1	3	1	0
Under utdanning, utenfor arbeidsstyrken	186	70	25	58	21	8
Utenfor arbeidsstyrken ellers	6	21	27	2	6	8

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

med slike forløpsdata kunne se hvordan tilpasningen på arbeidsmarkedet kan skifte over tid, både når det gjelder yrke, arbeidstid og varigheten på arbeidsforholdet. Eventuelle perioder med arbeidsledighet vil man også få oversikt over.

3.3. Fullføring av videregående skole

Knappt 70 prosent av ungdomsskolekullene fra 1992-2002 hadde oppnådd yrkes- eller studiekompetanse (se tekstboks) fra videregående skole innen fem år etter at de gikk ut av grunnskolen (Bratsberg mfl. 2010). Flere jenter enn gutter fikk en slik kompetanse (74 prosent mot 65 prosent), og blant disse var andelen med studiekompetanse størst blant jenter. Dessuten var det en klart større andel ungdom med norsk bakgrunn enn med innvandrerbak-

grunn som oppnådde yrkes- eller studiekompetanse.

Generelt er det slik at de unges valg av utdanning, og sannsynligheten for å fullføre denne, henger nært sammen med foreldrenes utdanningsnivå og inntekt (ibid). Denne studien viser videre at for dem som avslutter skolegangen tidlig, det vil si uten å fullføre videregående skole, er det slik at langvarig «utenforskap» både når det gjelder utdanning og arbeid, svekker sjansene for seinere å vende tilbake til utdanning eller få seg en jobb.

De som ikke fullfører en videregående utdanning, løper en større risiko enn andre for arbeidsledighet og avhengighet av offentlige stønader (Falch mfl. 2010). Lange perioder utenfor både arbeidsliv og utdanning øker i sin tur risikoen for å forbli utenfor også på lengre sikt, som en form for sosial ekskludering eller marginalisering (Raaum mfl. 2009).

En av fire som slutter på skolen, starter opp igjen

I den nevnte studien (Bratsberg mfl. 2010) fulgte man dem som sluttet skolen tidlig, det vil si som avsluttet videregående skole i løpet av fem år etter endt ungdomsskole uten å ha oppnådd yrkes- eller studiekom-

Definisjoner

Sysselsatte er personer som utførte inntekts-givende arbeid av minst én times varighet i referanseuka, og personer som har et slikt arbeid, men som var midlertidig fraværende.

Arbeidsledige er personer som har søkt arbeid de siste fire ukene, og som kunne ha påtatt seg arbeid innen to uker.

Arbeidsstyrken er summen av de sysselsatte og de arbeidsledige, det vil si personer med tilknytning til arbeidsmarkedet (omtales ofte som de yrkesaktive).

Heltid/deltid beregnes av avtalt (eventuelt vanlig) arbeidstid. Arbeidstid på 37 timer og over er heltid, samt arbeidstid på 32-36 timer når det bekreftes at dette utgjør heltid i vedkommendes yrke.

Undersysselsatte er definert som deltidssysselsatte personer som har forsøkt å få lengre arbeidstid. De må kunne starte med økt arbeidstid innen en måned.

Ansettelsesform

Med ansettelsesform menes om man er fast eller midlertidig, det vil si tidsbegrenset, ansatt.

Yrkes- og studiekompetanse

Yrkesfaglig opplæring fører fram til et yrke, og gir *yrkeskompetanse*, med eller uten fagbrev eller svennebrev. For å få yrkeskompetanse må den videregående opplæringen være fullført og bestått. Generell *studiekompetanse* er det faglige grunnlaget for å søke opptak til universiteter og høyskoler. Til noen studier er det spesielle opptakskrav i tillegg til generell studiekompetanse, mens noen studier er unntatt fra kravet om generell studiekompetanse.

Kilde: www.utdanning.no, Kunnskapsdepartementet.

petanse (om lag 30 prosent av 10.-klassekohortene). Med bruk av data fra administrative registre er disse blitt fulgt over flere år for å se hvor mange som går ut i jobb eller tilbake til utdanning. Det viste seg at mange av dem som sluttet skolen tidlig, vendte tilbake til skolen etter hvert. Fire semestre etter skoleslutt gjaldt dette om lag 25 prosent (Bratsberg mfl. 2010).

Ti år etter fullført ungdomsskole var rundt 45 prosent av de «tidlige skoleslutterne» i jobb. Av dem med lavest kompetanse, med maksimalt ett år på videregående, var om lag 25 prosent enten arbeidsledig eller arbeidsufør. I tillegg var 20 prosent utenfor både arbeidsmarked og skole av andre grunner enn ledighet og uførhet.

Etter enda noen år, når flere hadde meldt seg på arbeidsmarkedet etter å ha gjenopptatt skolegangen, kom andelen i arbeid opp i nær 60 prosent (14 år etter fullført ungdomsskole).

«Vi finner at lange perioder uten verken skole eller jobb virker selvforsterkende på

den måten at sannsynligheten for å vende tilbake til skole eller arbeidsliv faller med den tiden man har stått utenfor. Tempoet i denne prosessen avhenger imidlertid sterkt av familiebakgrunn.» (ibid: s. 7).

3.4. Arbeidsmarkedstiltak for ungdom

For ungdom som søker arbeid, kan det i en del tilfeller være behov for hjelp fra det offentlige (NAV) i jobbsøkingen, ikke bare når det gjelder å finne fram til passende jobber, men også i form av arbeidsmarkedstiltak for å få relevant arbeidspraksis eller opplæring (se også kapittel 7). I perioder med lavkonjunktur har det vært vanlig at myndighetene utvider tilbudet av tiltak for å bøte på ledigheten, som pleier å ligge på et høyere nivå blant ungdom enn i befolkningen ellers, målt som andel av arbeidsstyrken.

I 2011 var det ifølge AKU 45 000 arbeidsledige under 30 år. Dette tilsvarte 5 prosent av all ungdom i alderen 15-24 år og 4 prosent av alle 25-29-åringene. En tredjedel av disse har imidlertid utdanning

som hovedaktivitet (se tabell 3.1). Den registrerte ledigheten hos NAV var på 23 700 personer under 30 år, derav 2 400 under 20 år, 10 300 i alderen 20-24 år og 11 000 i alderen 25-29 år. Det er i første rekke disse registreringene hos NAV som er med på å bestemme omfanget av de tiltakene som settes i verk.

Grunnen til at AKU viser høyere ledighets-tall, er først og fremst at nykommere på arbeidsmarkedet, uten opptjente dagpen-gerettigheter, i mindre grad enn andre søker arbeid via NAV. Det gjelder i særlig grad ungdom under utdanning som søker en deltidsjobb ved siden av. Dessuten kan deltakere på opplæringstiltak bli klassifisert som ledige i AKU, mens de derimot holdes utenfor tallet på registrerte ledige hos NAV.

Formålet med NAVs arbeidsmarkedstiltak er å minske faren for at man blir værende uten arbeid i lengre tid og gjøre deltakerne bedre kvalifisert for en framtidig jobb. Det kan også være med på å forebygge helsemessige og sosiale problemer som kan oppstå ved langvarig ledighet. Ifølge forskrift om arbeidsrettede tiltak av 2009 skilles det mellom fire hovedtyper av tiltak (Naper 2009):

1. *Opplæringstiltak.* Kurs for å kvalifisere til ledige jobber, gjerne korte, yrkesrettede kurs (varighet inntil ti måneder, med mulighet for forlengelse).
2. *Arbeidspraksis.* Praksis i ordinær virksomhet for å prøve ut mulighetene og få arbeidserfaring (varighet inntil ett år).
3. *Lønnstilskudd.* Tidsbegrenset lønnstilskudd for deltakere på ordinære lønns- og arbeidsvilkår i en bedrift, hvor siktemålet er varig ansettelse (varighet inntil ett år for deltakere uten nedsatt arbeidsevne).
4. *Oppfølging.* Et nytt tiltak fra 2009 for dem med behov for mer omfattende bistand til å få eller beholde et arbeid (varighet inntil seks måneder, med mulighet for forlengelse i særlige tilfeller).

For de siste tre årene (til og med 2011) har i gjennomsnitt noe over 7 000 personer under 30 år deltatt i slike tiltak, som er noe mer utbredt blant 20-24-åringer enn blant de yngre og eldre i denne aldersgruppen (se også kapittel 7, avsnitt 7.3).

I Norge er det innført garantiordninger med sikte på å prioritere de unges situasjon på arbeidsmarkedet. *Ungdomsgarantien* går ut på at unge under 20 år som verken er i jobb eller utdanning, skal få tilbud om arbeidsmarkedstiltak. *Oppfølgingsgarantien* gjelder arbeidsledige unge 20-24 år som etter tre måneder skal få individuell oppfølging fra NAV når det gjelder jobbsøking, egenaktivitet og motivasjon. *Tiltaksgarantien* går ut på at de i denne aldersgruppen som har vært ledige i minst seks måneder, skal få tilbud om arbeidsmarkedstiltak. Alt dette dreier seg om politiske garantier, ikke juridiske rettigheter (Myklebø 2012).

Positive virkninger av kvalifisering og trening

Opplæringstiltak kombinert med arbeidstrening, eller opplæring etterfulgt av ansettelse med tidsbegrenset lønnstilskudd fra det offentlige, har vist seg å ha positive virkninger på tilknytningen til arbeidsmarkedet (Hammer 2009). Det er likevel få studier som går over lengre tid for å se på langtidseffekten av ulike typer tiltak. Eventuelle positive virkninger på kort sikt kan vise seg å gjelde midlertidige og usikre arbeidsforhold, og sier ikke noe om faren for ledighet eller varig utestengning på lang sikt (Halvorsen 2004). Det kan også være at tiltaksdeltakere i utgangspunktet

er mer motivert for aktiv jobbsøking enn andre i samme situasjon.

Deltakelse på tiltak kan likevel ha en egenverdi ved at de unge inngår i et arbeidsfellesskap som alternativ til lediggang, så lenge tiltaket pågår. Det innebærer også en viss økonomisk kompensasjon å være i aktivitet. Likevel kan muligheten for å få en ordinær jobb svekkes mens man er i tiltak, nettopp fordi fullføringen av et tiltak i seg selv kan redusere jobbsøkingen og tilgjengeligheten for arbeidsmarkedet (Naper 2009).

De ulike typene av arbeidsmarkedstiltak er ment som en inngangsport til det ordinære arbeidslivet, ikke minst for ungdom som har droppet ut av videregående skole. For denne gruppen viser det seg også at en midlertidig jobb gjennom vikarbyrå øker sjansen for å få seg en ordinær jobb

etter hvert, sammenlignet med annen ungdom i en tilsvarende situasjon (von Simson 2012). For øvrig har Kunnskapsdepartementet fra høsten 2010 startet opp prosjektet Ny GIV for i større grad å sikre at enda flere elever fullfører videregående skole (se også kapittel 2, avsnitt 2.8), som igjen vil medvirke til økte muligheter på arbeidsmarkedet (Myklebø 2012).

3.5. Tilknytning til arbeidslivet for 15-19-åringer

Etter fullført grunnskole har all ungdom (i aldersgruppen 16-19 år) i dag rett til en videregående utdanning. Om man følger det mest vanlige forløpet, vil utdanningen påbegynnes det året man fyller 16 år. I en del tilfeller er det likevel slik at oppstarten utsettes, for eksempel for å ta seg en jobb i kortere eller lengre tid, eller av helsemessige årsaker. Andre begynner på en videregående utdanning i en alder av

16 år, men avbryter utdanningen før den er fullført, enten for godt eller bare for en kortere periode. En tredje gruppe påbegynner aldri noen videregående utdanning (se også kapittel 2 og 7).

Selv om utdanning er hovedaktiviteten for de fleste i alderen 15-19 år, hadde 36 prosent av ungdommene en jobb i 2011 ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Denne andelen varierer med konjunkturrene, og var oppe i 44 prosent i 2008, det året hvor sysselsettingen totalt sett var på sitt høyeste nivå noensinne målt som andel av befolkningen 15-74 år. I over 60 prosent av tilfellene var det i 2008 snakk om kort deltid, det vil si under 20 timer i uka som avtalt arbeidstid, og da som regel ved siden av skolegangen. Heltidsarbeid er i dag svært uvanlig for ungdom i denne alderen. I 2011 var det bare 10 prosent av de sysselsatte som hadde det. Til sammenligning hadde 37 prosent av 20-24 åringene en heltidsjobb, og 61 prosent av 25-29 åringene (se tabell 3.1).

Omtrent 319 000 personer var i alderen 15-19 år i 2008. Samlet var 44 prosent (139 000) av disse registrert med et arbeidsforhold som hovedstatus, enten i form av heltids-, deltids- eller midlertidig arbeid. 161 000 (50 prosent) hadde ordinær utdanning som sin viktigste status. Ikke overraskende er andelen 15- og 16-åringene med status i ordinær utdanning høyest, så synker andelen etter hvert som alderen øker.

Mange 15-19-åringene har en jobb, men når vi betrakter den enkeltes avtalte arbeidstid, hadde over 71 prosent en arbeidstid som kan defineres som kort deltid (1-19 timer), nær 5 prosent hadde mellom 20 og 29 timer, mens 24 prosent hadde 30 timer eller mer i uka (se tabell 3.2). Tilknytningen til arbeidsmarkedet ser altså ut til å spenne fra små bijobber ved siden av skolen til heltidsarbeid. Jo eldre personen er, jo større er sjansen for at de har heltidsarbeid. Hvis vi fordeler arbeidstiden etter kjønn, viser det seg at jentene er i flertall på kort deltid, mens guttene oftere har heltidsarbeid.

15-19-åringene arbeider i mange ulike bransjer, men mest vanlig er dagligvarehandel, vikarbyråer, samt barnehager og sykehjem. Den vanligste yrkestittelen er butikkmedarbeider.

De fleste 15-19-åringene er under utdanning, og ser vi på utdanningsnivå og

Tabell 3.3. **Sysselsatte personer, etter utdanningsnivå og avtalt arbeidstid. 15-19 år. 2008. Antall og prosent**

	I alt	1-19 timer	20-29 timer	30 timer og mer per uke
I alt	100,0	71,2	4,7	24,0
Grunnskole-utdanning	81,2	54,7	4,1	22,3
Videregående skole	1,4	0,9	0,1	0,4
Uoppgitt	17,4	15,6	0,5	1,3

Kilde: System for persondata, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.2. **Sysselsatte personer, etter avtalt arbeidstid og ettårig alder. 15-19 år. 2008. Prosent**

	15-19 år i alt	15 år	16 år	17 år	18 år	19 år	15-19 år i alt	15 år	16 år	17 år	18 år	19 år
I alt	139 645	7 556	17 012	27 754	42 292	45 031	100,0	5,4	12,2	19,9	30,3	32,2
30 timer og mer	33 578	388	1 062	2 933	10 799	18 396	24,0	5,1	6,2	10,6	25,5	40,9
20-29 timer	6 614	171	451	847	1 801	3 344	4,7	2,3	2,7	3,1	4,3	7,4
1-19 timer	99 453	6 997	15 499	23 974	29 692	23 291	71,2	92,6	91,1	86,4	70,2	51,7

Kilde: System for persondata, Statistisk sentralbyrå.

arbeidstid, viser tabell 3.3 at omtrent en fjerdedel av de ungdommene som arbeider mer enn 30 timer i uka, er registrert bare med grunnskoleutdanning.

3.6. Marginalisert ungdom – verken i utdanning eller på jobb

Mange ungdommer har som vist over en tilknytning til arbeidsmarkedet allerede fra relativt ung alder, men noen faller utenfor. Hvem er disse ungdommene, og hva gjør de? Det var en ganske liten andel av 15-19-åringene som i 2008 stod helt utenfor arbeidsmarkedet og heller ikke var i utdanning – men hvordan går det med disse når vi betrakter dem over tid?

I 2008 var i overkant av 17 400 personer i alderen 15-19 år registrert enten som helt arbeidsledige eller som å være utenfor arbeidsstyrken fordi de mottok helserelaterte ytelser eller andre former for støtte fra det offentlige, som etterlattepensjon, sosialhjelp, stønad til enslig forsørger eller kontantstøtte. Etter ett år var over en tredjedel av disse kommet i arbeid, en andel som økte til 40 prosent etter ytterligere ett år. I 2011, altså tre år etter, var 8 prosent av 15-19-åringene som var ledige i 2008, fremdeles helt ledige (se tabell 3.4).

Blant 15-19-åringene som stod utenfor arbeidsmarkedet i 2008, var i overkant av 7 prosent innvandrere, og noe under 4 prosent var norskfødte med foreldre som hadde innvandret. Relativt få av disse var helt ledige, de fleste var under utdanning.

Om lag 750 av de unge under 20 år (4,3 prosent) var registrert med helserelaterte ytelser (se tekstboks) i 2008. Etter tre år mottok fortsatt to tredjedeler av disse slike ytelser (se tabell 3.4). Det kan med andre

Helserelaterte ytelser

Inkluderer stønader som: Attføringspenger, rehabiliteringspenger, tidsbegrenset uførestønad, sykepenger, foreløpig og varig uførepensjon.

Fra mars 2010 er de tre førstnevnte ordningene slått sammen til én: arbeidsavklaringspenger, som kan gis ved behov for bistand fra NAV for å komme i arbeid. Det er et vilkår at arbeidsevnen er nedsatt med minst halvparten på grunn av sykdom eller skade. Det sentrale er ikke hvor mye helsen i seg selv er svekket, men i hvilken grad det påvirker mulighetene til å være inntektsgivende arbeid.

Ikke helserelaterte ytelser

Sosialhjelp, kontantstøtte, etterlattepensjon, stønad til enslig forsørger.

Tabell 3.4. Andel personer utenfor arbeidsmarkedet i 2008, etter hovedstatus i 2011. 15-19 år. Prosent

	Lønns- taker	Selv- stendig nærings- drivende	Regi- strert helt ledig	Andre arbeids- søkende	Utdan- ning	Helse- relaterte ytelser	Pen- sjoner	Andre grupper	Ukjent status	
Status 2008	100,0	42,6	0,9	4,2	2,7	19,0	12,1	0,0	7,0	11,6
Registrert helt ledig	100,0	44,4	1,1	8,1	3,5	11,8	13,3	0,1	9,6	8,0
Andre arbeids- søkende	100,0	42,3	0,8	5,5	4,6	14,2	16,5	0,0	8,5	7,7
Helserelaterte ytelser	100,0	16,0	0,3	1,3	0,5	8,9	65,5	0,0	4,8	2,7
Pensjoner	100,0	38,8	0,0	6,4	2,7	23,9	7,4	0,0	8,5	12,2
Andre grupper	100,0	26,7	0,4	4,9	3,1	12,5	24,8	0,1	20,1	7,4
Ukjent status	100,0	46,1	0,9	3,4	2,3	22,6	5,7	0,0	4,8	14,1

Kilde: System for persondata, Statistisk sentralbyrå.

ord se ut som om mottak av helserelaterte ytelser kan føre til langvarig utenforskap.

Ufrivillig marginalisering

Noen faller helt eller delvis utenfor både utdanning og arbeidsliv over lengre tid, kanskje i flere år. Hva er konsekvensene for dem når det gjelder framtidig yrkesdeltakelse? Risikerer de å oppleve langvarig ledighet, eventuelt kun med sporadiske jobber innimellom, og kanskje kombinert med ytelser fra det offentlige? I denne sammenheng er vi opptatt av ufrivillig marginalisering i et mer langsiktig perspektiv, ikke den formen for mer kortvarige, frivillige avbrudd fra utdanning og arbeidsliv som også forekommer.

Støren (2011) har fulgt et ungdomskull 8-9 år etter at de startet på videregående skole, begrenset til dem som ikke tok noen høyere utdanning etter videregående. Disse utgjorde nær halvparten av de aktuelle kullene.

Som indikator på marginalisering på arbeidsmarkedet brukes her ikke bare registrert arbeidsledighet, men også deltakelse på tiltak i regi av NAV, uførhet/langvarig sykdom, attføring og mottak av sosialhjelp. For det mest vanlige målet på marginalisering, registrert arbeidsledighet, er det fullføring versus ikke-fullføring av videregående som er mest utslagsgivende. (ibid).

Også de andre formene for «utenforskap» varierer med antall år fullført på videregående skole, inklusive lærlingperioden. Jo høyere kompetansenivå, desto færre marginaliserte. For dem uten fullført videregående utdanning lå andelen uten arbeid stabilt på godt over 20 prosent gjennom de fire årene som inngikk i denne analysen (med startåret først 5-6 år etter at de påbegynte utdanningen).

3.7. Ung og uførepensjonert

Helseproblemer og uførhet i ung alder kan imidlertid også innvirke på så vel skolegang som tilknytning til arbeidslivet. Ved utgangen av 2011 var det eksempelvis 956 mottakere av uførepensjon under 20 år, nær 3 700 i alderen 20-24 år og nær 4 600 i alderen 25-29 år (se kapittel 6, avsnitt 6.10 og kapittel 11, avsnitt 11.7 som belyser temaet i et internasjonalt perspektiv). Enda flere mottar arbeidsavklaringspenger, som fra 2010 avløste de tidligere ytelsene rehabiliteringspenger, attføringspenger og tidsbegrenset uførestønad. Støtten gis når man på grunn av sykdom eller skade trenger bistand fra NAV for å komme i arbeid, for eksempel i form av arbeidsrettede tiltak eller medisinsk behandling.

Arbeidsavklaringspenger ble ved utgangen av 2011 gitt til nær 1 300 personer under 20 år, om lag 11 700 i alderen 20-24 år og 15 200 i alderen 25-29 år. Alt i alt er det altså rundt 37 000 personer under 30 år som mottar enten uførepensjon eller arbeidsavklaringspenger (justert for at noen få mottar begge stønadene). Det samme gjelder om lag 441 000 personer i alderen 30-67 år.

Siden 2006 har det vært en sterkere økning i antall mottakere av uførepensjon blant dem under 30 år enn i befolkningen ellers. I absolutte tall var økningen på vel 1 800 personer, til 9 200 i 2011. Som andel av befolkningen 18-29 år har det likevel ikke vært noen nevneverdig økning, da den har ligget på rundt 1 prosent i hele perioden. I tillegg mottok 28 000 personer under 30 år arbeidsavklaringspenger ved utgangen av 2011 (nedre aldersgrense for å kunne motta disse stønadene er 18 år). Det tilsvarer 3,5 prosent av alle personer i den alderen.

Flere med psykiske lidelser på trygd

De unge mottakerne av denne ytelsen representerer en stor utfordring for NAV, fordi de er mange og har en kombinasjon av psykiske lidelser, lav utdanning og liten arbeidslivserfaring. (Bragstad og Brage 2011).

De har analysert data for dem under 30 år som hadde mottatt rehabiliteringspenger eller blitt klassifisert som yrkeshemmede av NAV (med sikte på arbeidsrettede tiltak), hvorav de fleste mottok attføringspenger. Etter tre år med slik assistanse fra NAV var det bare en fjerdedel som var kommet i ordinært arbeid. Over 40 prosent var fortsatt klienter hos NAV (ibid).

Støren (2011) påpeker at det først og fremst er attføring og sykdom som har betydning for hvorvidt en (fortsett) er uten arbeid mot slutten av den perioden som inngikk i analysen. Over lengre tid har det vært en tendens til økt uføretrygding av unge under 25 år, for en stor del med utgangspunkt i psykiatriske diagnoser (Brage og Thune 2008).

Fra 1993 til 2006 ble de årlige tilgangsratene til uføreytelser blant unge på grunn av psykiske lidelser mer enn tredoblet. Økningen er urovekkende fordi den viser at en stadig større andel av unge mennesker utestenges fra et yrkesaktivt liv. (ibid: 32).

Det påpekes at mens det før 1990 så ut til å være en sammenheng mellom lavkonjunktur og uføretrygding, er dette ikke lenger tilfelle for de unge, ettersom tilgangen på nye uføre har økt også i oppgangstider.

Uavhengig av dette er det likevel en rimelig antakelse at også endringer i arbeidslivets krav, for eksempel til samhandling og kommunikasjon, kan ha vært en medvirkende faktor til utestengning. Det vil også være av betydning i hvor stor grad det organiseres

og tilbys tilrettelagt arbeid for personer med denne typen helseproblemer (ibid: 34).

3.8. Sosialhjelp som ung – økt risiko for å stå utenfor senere

Hvordan påvirker det framtidsutsiktene på arbeidsmarkedet for dem som i ungdomsårene opplever arbeidsledighet? En del av disse blir også mottakere av sosialhjelp, da de ofte mangler den opptjeningen som skal til for å ha rett til dagpenger (ledighetstrygd), og ikke alle mottar økonomisk støtte fra foreldrene.

Hammer og Hyggen (2006) har fulgt en ungdomsgruppe via gjentatte undersøkelser over en periode på 18 år. Arbeidsledighet i seg selv viste seg ikke å medføre mistilpasning på arbeidsmarkedet i det lange løp. Men om de samtidig mottok sosialhjelp i ung alder, førte det til økt risiko for å være uten arbeid i voksen alder. Likevel var over 60 prosent kommet i arbeid, riktignok med en noe høyere andel i midlertidige stillinger enn for dem som ikke hadde vært sosialhjelpsmottakere (se kapittel 7 for mer om dette temaet).

3.9. Unge med nedsatt funksjonsevne

Av de unge i alderen 15-24 år var det i 2012 8 prosent som oppga å ha en funk-

Funksjonshemning: I AKUs årlige tilleggsundersøkelse, basert på intervju med et utvalg av befolkningen, defineres funksjonshemning som fysiske eller psykiske helseproblemer av mer varig karakter som kan medføre begrensninger i det daglige liv.

Det kan for eksempel være sterkt nedsatt syn eller hørsel, lese- og skriveansker, bevegelseshemninger, hjerte- eller lungeproblemer, psykisk utviklingshemning, psykiske lidelser eller annet.

Etter en opplesning av denne definisjonen spørres det «Har du etter din mening en funksjonshemning?»

sjonshemning, her definert som varige helseproblemer som kan medføre begrensninger i dagliglivet (Statistisk sentralbyrå 2012). I denne gruppen hadde om lag 40 prosent et inntektsgivende arbeid, sammenlignet med 54 prosent blant 15-24-åringene i alt (se tabell 3.5). For en stor del dreier dette seg om deltidsarbeid ved siden av utdanningen. Under halvparten av de sysselsatte ungdommene har en heltidsjobb, enten de har en funksjonshemning eller ikke. Utdanning er hovedaktiviteten for nær 60 prosent av all ungdom i denne alderen, og for halvparten av dem med funksjonshemning.

I alderen 25-29 år var det 9 prosent som hadde en funksjonshemning. Av dem var 57 prosent i arbeid, sammenlignet med 81 prosent av alle i samme aldersgruppe. Blant disse som var sysselsatt, hadde 65 prosent av de funksjonshemmede en heltidsjobb, sammenlignet med 79 prosent av alle i denne aldersgruppen (se også kapittel 11, avsnitt 11.9). Bare et fåtall av dem på deltid var under utdanning, uavhengig av funksjonshemning (se tekstboks).

Tallene for tilknytningen til arbeidsmarkedet for de unge med funksjonshemning har vært nokså stabile over flere år, tatt i betraktning den statistiske usikkerheten knyttet til disse tallene. Et stabilt trekk er også at andelen arbeidsledige ligger over

gjennomsnittet for de unge med funksjonshemning.

I 2012 var det om lag 26 000 unge funksjonshemmede (under 30 år) som oppgav at de ønsket arbeid. Av disse ble 8 000 klassifisert som arbeidsledige ut fra kriteriene om aktiv søking og rask tilgjengelighet for arbeidsmarkedet. Det tilsvarer nær 10 prosent av alle unge funksjonshemmede, sammenlignet med 5 prosent i alt under 30 år. Til sammenligning var det 57 000 funksjonshemmede i alderen 30-66 år som ønsket arbeid. Av dem ble bare 7 000 regnet som arbeidsledige.

En del mottar en eller flere stønader som følge av funksjonshemningen. Det gjelder om lag 10 prosent av dem i alderen 15-19 år, 34 prosent av 20-24 åringene og 42

Tabell 3.5. **Sysselsatte i alt og sysselsatte med funksjonshemning, etter alder. 2. kvartal 2012. Antall og prosent**

	15-24 år	25-29 år	15-24 år	25-29 år
	1 000		Prosent av alle i hver gruppe	
Sysselsatte i alt	352	263	53,5	80,6
Sysselsatte med funksjonshemning	20	17	39,7	56,6

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, tilleggsundersøkelse om funksjonshemmede, Statistisk sentralbyrå.

prosent av 25-29 åringene. I halvparten av tilfellene er det arbeidsavklaringspenger det dreier seg om. Svært få av dem som er i arbeid, mottar noen form for stønad ved siden av.

3.10. Spesielt tilrettelagte tiltak – hva kan gjøres?

Det finnes en rekke tiltak i regi av NAV som tar sikte på kvalifisering og inkludering i arbeidslivet for personer med nedsatt funksjonsevne. Likevel ser det ut til å være en mangel på forskningsbasert kunnskap om bruken og effekten av arbeidsrettede tiltak spesifikt for unge med funksjonshemming (Rusnes 2010). Det påpekes her at med den kunnskapen som finnes om de barrierene som unge funksjonshemmede kan støte på i arbeidslivet og i møtet med velferdsforvaltningen, bør utformingen av tiltakene i større grad dreie seg mot arbeidsgiverne, ikke bare mot arbeidssøkerne. Det kan for eksempel gjelde økt bruk av lønnstilskuddsordninger for at arbeidsgivere i større grad skal ansette og beholde personer med nedsatt funksjonsevne.

Arbeids- og velferdsdirektoratet gjennomførte i 2011 en intervjuundersøkelse blant 24 veiledere ved lokale NAV-kontor om unge arbeidssøkere under 25 år, og

spesielt om oppfølgingen av dem som trenger mer omfattende bistand for å komme i arbeid eller fullføre en utdanning (Myklebø 2012). I stor grad dreier dette seg om alvorlige helseproblemer, særlig knyttet til psykiatri og rus. Informantene hos NAV framhevet følgende faktorer for bedre å lykkes i arbeidet: tett oppfølging av den enkelte, tilgjengelige og engasjerte veiledere, tverrfaglig tilnærming (samarbeid mellom de ulike etatene som er inne i bildet) samt motivasjon og drivkraft hos brukerne selv.

3.11. Unge marginaliserte innenfor arbeidslivet

Til nå har dette kapitlet fokusert på ungdom og unge voksne som faller utenfor arbeidslivet. I det følgende skal vi se nærmere på arbeidsmiljø blant unge innenfor arbeidslivet. Vi skal særlig legge vekt på dem som på en eller annen måte er marginalisert. Data om dette er hentet fra levekårsundersøkelsen om arbeidsmiljø i 2009 (se tekstboks). I dette materialet er de yngste arbeidstakerne 18 år, og å kalle dem ungdom kan virke misvisende. I analysen vil personene derfor kalles unge voksne, og alderen er 18-30 år. Vi ser kun på personer som er ansatt, og ikke personer som er selvstendig næringsdrivende.

Levekårsundersøkelsen 2009

Statistisk sentralbyrå gjennomfører levekårsundersøkelser om arbeidsmiljø om lag hvert tredje år. Fra og med Levekårsundersøkelsen 2006 er utvalget i undersøkelsen om lag 19 000 personer i alderen 18-66 år. Dette gir økte muligheter til detaljerte analyser av arbeidsmiljøet i ulike yrkesgrupper og næringer. I 2006 ble 18 679 personer trukket ut til å delta og svarprosenten samme år var 67 prosent. Bruttoutvalget i 2009 bestod av de samme personene som i 2006 samt supplering av nye 17-, 18- og 19-åringer og innvandrede personer, for at tverrsnittsegenskapene ved panelet skulle beholdes. Til sammen utgjorde bruttoutvalget i 2009 20 136 personer, og av disse oppnådde man intervju med 61 prosent.

Det er også opprettet et panel, det vil si at de samme personene som ble trukket ut til å delta i 2006, er blitt intervjuet igjen i 2009 og vil deretter kontaktes hvert tredje år framover. Paneldataene, det vil si de som deltok i undersøkelsen både i 2006 og 2009, består av 9 371 personer.

For mer informasjon om disse endringene, se artikkel i Samfunnsspeilet: <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200702/>

For nærmere beskrivelse av undersøkelsen, se Wilhelmsen (2010).

3.12. Unge på usikre vilkår

Blant unge voksne som er i jobb, finnes det forskjeller i både tilknytning og arbeidsmiljø som gjør at noen kan defineres som marginalisert. I tillegg til de økonomiske fordelene med å ha en jobb, kan arbeidet gi rom å utvikle ferdigheter og legge grunnlag for fremtidige arbeidsmuligheter, samt at man gjerne er del av et sosialt fellesskap.

Hvis de praktiske og sosiale forholdene på en arbeidsplass ikke fungerer, kan dette legge hindringer i veien for de positive muligheter en jobb kan gi. Uforutsigbarhet med tanke på hvilke rettigheter man har som ansatt, fysiske belastninger eller et ugunstig sosialt miljø er eksempler på dette. Slik kan man tenke seg at forhold enten ved arbeidsmiljøet der man jobber, eller vilkårene man jobber under, kan virke marginaliserende. Her skal vi prøve å se nærmere på de unge voksne som er i en utsatt posisjon på den ene eller andre måten, samt se litt på hvordan situasjonen utvikler seg på litt lengre sikt.

En måte å være i en usikker posisjon på er å ha svak tilknytning til arbeidsplassen, i form av midlertidig stilling eller å arbeide uten noen skriftlig ansettelseskontrakt. Å arbeide uten å ha skrevet under en kontrakt med arbeidsgiveren sin er forholdsvis lite utbredt uansett alder (se tabell 3.6), 8 prosent blant unge voksne og 5 prosent blant dem over 30 år. Midlertidige stillinger er mer utbredt blant ansatte i alderen 18-30 år enn blant de eldre. 23 prosent av ansatte unge voksne i alderen 18-30 år har midlertidig ansettelse, tilsvarende tall for ansatte i alderen 31-66 år er 6 prosent (se tabell 3.6).

Tabell 3.6. **Usikre vilkår blant ansatte 18-30 år, og ansatte 31-66 år. 2009. Prosent**

	Alle	Ansatte 18-30 år	Ansatte 31-66 år
Midlertidig ansatt	10	23	6
Uten skriftlig ansettelseskontrakt	6	8	5
Midlertidig ansatt eller uten skriftlig ansettelseskontrakt	14	27	10
Antall personer	8 594	1 771	6 823

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Logistisk regresjon

Logistisk regresjon er en multiplert analysemetode som benyttes for å studere den unike effekten av flere forklaringsvariabler på en avhengig variabel. Metoden er velegnet når den avhengige variabelen er dikotom, altså har to uavhengige verdier, og vi har flere mulige årsaksvariabler.

I denne artikkelen brukes analysemetoden for å se på hvem som har usikre vilkår, og vi har brukt variablene kjønn, alder, utdanning, om man bor alene eller ikke, egenvurdert helse, om man er født i utlandet eller ikke, lavinntekt og om man har mottatt sosialhjelp eller ikke, som forklaringsvariabler (uavhengige variabler).

Den avhengige variabelen er gjort dikotom ved å si at de vi regner som utsatt på et levekårsområde (for eksempel mangler ansettelseskontrakt eller har midlertidig stilling), får verdi 1, mens de som ikke er utsatt (har både ansettelseskontrakt og fast stilling), får verdi 0. Deretter ser vi på i hvilken grad de uavhengige variablene øker eller minsker sannsynligheten for å ha verdi 1 på den avhengige variabelen.

For hver faktor har vi definert en referansegruppe som de øvrige gruppene sammenlignes med, merket som «ref» i tabellene. Referansegruppen er en mann, i alderen 25-30 år, med videregående utdanning, som er født i EU etc., som ikke har nedsatt funksjonsevne og ikke er student.

For mer om logistisk regresjon, se for eksempel Ringdal (2007).

Det å ha en midlertidig stilling trenger ikke nødvendigvis å være ufrivillig; midlertidige stillinger gir fleksibilitet og frihet fra ansvar. Tall fra 2007 (Eurostat 2009) viser at unge har forskjellige grunner for å ha midlertidige stillinger. I alderen 15-24 år oppgir 25 prosent at de ikke klarte å finne en fast jobb, mens 50 prosent ikke ønsket en fast jobb. I alderen 25-29 år oppga en større andel (63 prosent) at grunnen til at de hadde en midlertidig stilling var at de ikke fant en fast jobb, mens en mindre andel sa at det var fordi de ikke ønsket en fast jobb (30 prosent). Unge i Norge oppgir i større grad at de ikke ønsker en fast jobb, enn ungdom ellers i Europa.

Hvem har usikre vilkår?

I den videre analysen slår vi sammen de unge som enten mangler arbeidskontrakt, eller som har en midlertidig stilling, eller begge deler, og sier at disse arbeider under usikre vilkår. Til sammen utgjør denne gruppen av utsatte unge voksne 27 pro-

sent av unge ansatte i alderen 18-30 år (se tabell 3.6). Men, hva er det som gjør at de unge voksne jobber under usikre vilkår? Er det alderen i seg selv som gjør at unge voksne blir spesielt utsatt, er det yrkene de jobber innenfor, eller annet?

For å kunne se nærmere på dette bruker vi en multippel analyse (se tekstboks om logistisk regresjon og tabell 3.7) der vi kan se hvor stor effekt ulike kjennetegn ved arbeidstakere har på sannsynligheten for å ha usikre vilkår. Referansegruppen her er de som har minst sannsynlighet for å mangle arbeidskontrakt eller være midlertidig ansatt.

Først sjekker vi for kjønn, alder, utdanning, og om man opplever at helseproblemer begrenser hverdagen. I tillegg sjekker vi for om personen er født i Norge, eller er født utenfor Norge for så senere å ha innvandret. Vi finner da at kjønn ikke har noe å si for om man har usikre vilkår. Den va-

Tabell 3.7. Sammenheng mellom usikre vilkår og kjønn, alder, utdanning, fødeland og funksjonsevne. 18-30 år. Logistisk regresjon. 2009. N=1771

	Kjikkvadrat	Sign	Odds	95 prosent konfidensintervall	
Kjønn (ref: mann)					
Kvinne	0,22	0,6375			
Alder (ref: 25-30 år)					
18-19 år	27,71	<,0001	3,10	2,31	4,14
20-24 år	9,04	0,0026	2,35	1,92	2,87
Utdanning (ref: videregående utdanning)					
Grunnskole	1,93	0,1651			
Høyere utdanning	6,80	0,0091	1,67	1,31	2,11
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	0,63	0,4279			
Fødeland (ref: EU etc.)					
Født i Norge	0,44	0,507			
Født i Afrika, Asia etc.	28,76	<,0001	3,46	1,94	6,16
Funksjonsevne (ref: har ikke nedsatt funksjonsevne)					
Har nedsatt funksjonsevne	5,98	0,0145	1,42	1,07	1,89

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

riabelen som særlig øker sannsynligheten for at man har usikre vilkår, er alder; dess yngre man er, dess større sannsynlighet for å ha usikre vilkår på arbeidsplassen. Ser vi nærmere på hvor stor andel som har usikre vilkår blant de unge i ulike aldersgrupper, finner vi at 39 prosent av unge i alderen 18-19 år arbeider på usikre vilkår, mens 21 prosent av unge i alderen 25-30 år gjør det samme (se tabell 3.8). Regresjonsanalysen viser at det å være født i land i Afrika, Asia etc. (se tekstboks) også virker negativt inn, mens det ikke har noe å si om man er født i Norge sammenlignet med EU etc.

I tabell 3.8 ser vi at unge voksne som er født i Afrika, Asia etc., i større grad opplever å jobbe på usikre vilkår (39 prosent) enn unge voksne som er født i Norge (27

prosent), mens unge voksne født i EU etc. i mindre grad opplever usikre vilkår på arbeidsplassen (18 prosent).

Tidligere i kapitlet så vi at unge med nedsatt funksjonsevne i mindre grad deltar på arbeidsmarkedet enn andre unge, og at de i større grad har deltidsjobb. I levekårsundersøkelsen kartlegges også nedsatt

Gruppering av fødeland

1. Norge
2. EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand», (i teksten kalt *EU etc.*)
3. «Afrika, Asia, Latin-Amerika, Oseania utenom Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS», (i teksten kalt *Afrika, Asia etc.*).

Tabell 3.8. **Andel på usikre vilkår, etter ulike kjennetegn og alder. 2009. Prosent**

	Ansatte 18-30 år		Ansatte 31-66 år	
	Arbeider på usikre vilkår	Antall personer	Arbeider på usikre vilkår	Antall personer
Alle	27	1 771	10	6 823
Kvinner	28	878	11	3 334
Menn	27	893	10	3 489
18-19 år	39	282		
20-24 år	33	588		
25-30 år	21	901		
Grunnskole	32	562	13	815
Videregående utdanning	23	631	10	2 934
Høyere utdanning	26	519	9	2 947
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	28	59	19	127
Norge	27	1 601	10	6 281
EU/EØS etc.	18	47	11	265
Afrika, Asia etc	39	123	23	277
Har nedsatt funksjonsevne	32	135	15	805
Har ikke nedsatt funksjonsevne	27	1 636	10	6 018
Student	43	462	48	37
Ikke student	22	1 308	10	6 783

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

funksjonsevne, og vi spør om de ansatte har langvarige sykdommer eller helseproblemer/funksjonshemminger eller plager som skaper noen eller store begrensinger i å utføre hverdagsaktiviteter.

Regresjonsanalysen viser at det å ha nedsatt funksjonsevne øker sannsynligheten noe for å arbeide på usikre vilkår, og dette styrker antagelsen om at det er en sammenheng. Samtidig viser tabell 3.8 at forskjellen i andelen på usikre vilkår i de to gruppene er liten, 32 prosent blant unge voksne med nedsatt funksjonsevne og 27 prosent blant dem som ikke har nedsatt funksjonsevne. Dette betyr at det ikke er noen statistisk sikker forskjell på unge med nedsatt funksjonsevne og andre unge når en sammenligner andeler.

Høyt utdannede har større sannsynlighet for å arbeide på usikre vilkår enn videregåendeutdannede, mens det ikke er noen signifikant forskjell mellom grunnskoleutdannede og videregåendeutdannede i sannsynligheten for å ha usikre vilkår på arbeidsmarkedet. Noe av dette kan ha å gjøre med at de unge fortsatt studerer og arbeider ved siden av studiene.

I vårt materiale ser vi på unge mennesker som ikke nødvendigvis har blitt ferdig med utdanningen enda, enten de er midt i den eller har tatt seg en pause. En del av de unge kan tenkes å kombinere studier/skolegang med arbeid. En undersøkelse blant studenter i 2010 viste at 60 prosent av studentene arbeider ved siden av studiene (Barstad, Løwe og Thorsen 2012). Av de unge voksne med usikre vilkår er 38

Tabell 3.9. Sammenheng mellom usikre vilkår og kjønn, alder, utdanning, fødeland, funksjonsevne og om en er student. 18-30 år. Logistisk regresjon. 2009. N=1770

	Kjikkvadrat	Sign	Odds	95 prosent konfidensintervall	
Kjønn (ref: mann)					
Kvinne	0,28	0,5961			
Alder (ref: 25-30 år)					
18-19 år	5,90	0,0152	1,93	1,40	2,65
20-24 år	8,58	0,0034	1,85	1,50	2,29
Utdanning (ref: videregående utdanning)					
Grunnskole	0,39	0,5317			
Høyere utdanning	5,14	0,0234	1,78	1,40	2,27
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1,19	0,2759			
Fødeland (ref: EU etc.)					
Født i Norge	0,06	0,8063			
Født i Afrika, Asia etc.	25,73	<,0001	3,43	1,92	6,14
Funksjonsevne (ref: har ikke nedsatt funksjonsevne)					
Har nedsatt funksjonsevne	6,35	0,0117	1,44	1,09	1,92
Student (ref: ikke student)					
Er student	60,91	<,0001	2,21	1,81	2,70

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

prosent studenter, mens det er 18 prosent studenter blant dem som ikke arbeider på usikre vilkår. Vi kan si at disse studentene befinner seg i en spesiell situasjon på arbeidsmarkedet, og at de er i en overgangsfase.

Hvis vi legger inn en egen variabel i regresjonsmodellen for om man regner sin hovedaktivitet som å være student, endres resultatene (se tabell 3.9). Referansekategori her er å ikke regne seg som student. Selv om alder i seg selv fortsatt har en signifikant sammenheng med det å ha usikre vilkår på arbeidsmarkedet, blir den mindre. Det er fortsatt en sammenheng mellom usikre vilkår og høy utdanning.

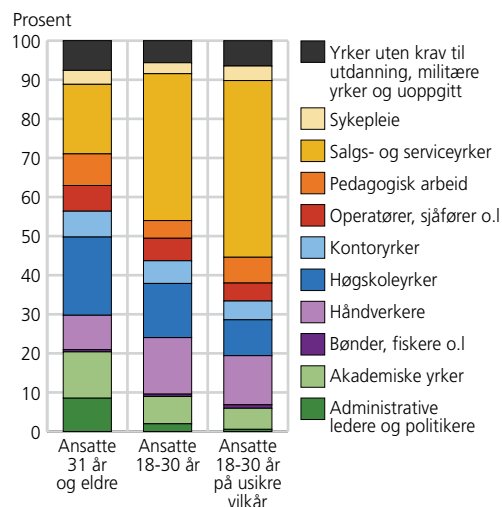
Andelen unge voksne på usikre vilkår faller hvis vi holder studentene utenfor, fra 27 prosent til 22 prosent (se tabell 3.8). Denne nedgangen ses innenfor de fleste yrker.

Oppsummert kan vi si at dess yngre de unge er, dess høyere sannsynlighet er det for at de har usikre vilkår. Unge født i Afrika, Asia etc., unge med nedsatt funksjonsevne og unge som studerer, har også økt sannsynlighet for å arbeide på usikre vilkår.

Usikre vilkår i ulike yrkesgrupper

Generelt er unge voksne særlig overrepresentert innenfor salgs- og serviceyrker og noe overrepresentert blant håndverkere i forhold til arbeidstakere over 30 år (se figur 3.2). Unge på usikre vilkår er særlig overrepresentert i salgs- og serviceyrker. 45 prosent av de unge med usikre vilkår jobber i slike yrker. Dette har både å gjøre med at mange unge arbeider innenfor disse yrkene, men også at det er relativt vanlig med usikre vilkår innenfor disse yrkene, 40 prosent av de unge jobber på usikre vilkår i salgs- og serviceyrker. På den annen side er unge voksne generelt underrepresentert i høgschoolyrker, akademiske yrker og blant administrative ledere og politikere.

Figur 3.2. Yrkesfordeling blant ansatte, etter aldersgruppe og ansettelsesvilkår. 2009. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Det kan tenkes at det ikke er det å være ung i seg selv som gjør at unge oftere har midlertidige stillinger og jobber uten kontrakt, men at det er mer vanlig innenfor de yrkene der de unge jobber. For å se nærmere på hvilken effekt yrkesgruppen man tilhører, har på om man er på usikre vilkår, deler vi yrker inn i fire grupper (se

Yrkesgrupper

1. Akademiske yrker, høgschoolyrker og administrative ledere og politikere
2. Pedagogisk arbeid og sykepleie
3. Kontoryrker og salgs- og serviceyrker
4. Håndverkere, bønder, fiskere og lignende og operatører, sjåfører og lignende, samt andre yrker

tekstboks). Med en mer grovdelt inndeling av yrker blir det enklere å tolke resultatene i en regresjonsmodell. Et relativt lite utvalg setter også begrensninger for hvor fint man kan dele inn yrkene.

Vi setter den yrkesgruppen der det er minst sannsynlighet for midlertidige ansettelser og kontraktløse arbeidsforhold som referansekategori. I dette tilfellet er det yrkesgruppe 1, bestående av akademiske yrker, høgskoleyrker og administrative ledere og politikere. Med denne inndelingen er det kun én yrkesgruppe som gir utslag, og det er yrkesgruppe 2, pedagogisk arbeid og sykepleie (se tabell 3.10). Ansatte

i disse yrkene har større sannsynlighet for å være midlertidig ansatt og uten kontrakt. Ungdom er ikke overrepresentert i disse yrkesgruppene.

Vi ser ikke noe tilsvarende i den yrkesgruppen der de unge er overrepresentert: salgs- og serviceyrker (se tabell 3.11). Dette betyr at det er andre forhold ved de unges arbeidssituasjon enn yrkene de jobber innenfor som forklarer hvorfor noen unge har usikre forhold og andre ikke. Av de forhold vi har sett på i dette kapitlet, har disse betydning: de unges alder, fødeland, funksjonsevne og at de er studenter.

Tabell 3.10. **Sammenheng mellom usikre vilkår og kjønn, alder, utdanning, fødeland, funksjonsevne, om en er student og yrkesgruppe. 18-30 år. Logistisk regresjon. 2009. N=1770**

	Kjikkvadrat	Sign	Odds	95 prosent konfidensintervall	
Kjønn (ref: mann)					
Kvinne	2,01	0,156			
Alder (ref: 25-30 år)					
18-19 år	5,14	0,0234	1,87	1,36	2,58
20-24 år	8,50	0,0036	1,82	1,47	2,26
Utdanning (ref: videregående utdanning)					
Grunnskole	0,26	0,6091			
Høyere utdanning	1,65	0,1988			
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2,14	0,1433			
Fødeland (ref: EU etc.)					
Født i Norge	0,00	0,9628			
Født i Afrika, Asia etc.	25,94	<,0001	3,56	1,98	6,40
Funksjonsevne (ref: har ikke nedsatt funksjonsevne)					
Har nedsatt funksjonsevne	6,20	0,0128	1,44	1,08	1,92
Student (ref: ikke student)					
Er student	53,84	<,0001	2,16	1,76	2,65
Yrkesgruppe (ref: akademiske yrker etc.)					
Pedagogisk arbeid og sykepleie	24,81	<,0001	2,77	1,97	3,90
Kontoryrker og salgs- og serviceyrker	0,62	0,4313			
Håndverkere, bønder etc.	2,97	0,085			

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

3.13. Har usikre vilkår noe å si for yrkestilknytningen over tid?

Ved å følge de samme personene over lengre tid kan vi se hvordan det går med dem som jobber under usikre vilkår. I 2006 hadde vi også en levekårsundersøkelse med arbeidsmiljø som tema, og da spurte vi noen av de samme personene som vi snakket med i 2009 om deres arbeidssituasjon. Vi kan derfor ta utgangspunkt i dem som hadde usikre vilkår i 2006, og se hvordan det går med dem tre år senere, i 2009. I vårt materiale utgjør dette 196 personer. Og vi skal se nærmere på hvem som eventuelt faller utenfor, eller som får en mer stabil tilstedeværelse på arbeidsmarkedet.

Av de unge voksne i alderen 18-30 år som hadde usikre vilkår i 2006, hadde 54 prosent fått både kontrakt og fast ansettelse tre år senere. 3 prosent manglet fortsatt både kontrakt og fast ansettelse, mens 18 prosent manglet en av delene. 24 prosent hadde ikke lenger tilknytning til arbeidslivet. Blant dem som hadde sikre vilkår i 2006, hadde 77 prosent både kontrakt og fast ansettelse i 2009. 12 prosent manglet enten fast stilling eller kontrakt tre år senere, og 1 prosent manglet begge deler. 10 prosent hadde falt utenfor arbeidslivet. Selv om de fleste oppnår bedre vilkår på arbeidsplassen over tid, kan det se ut til at de som jobbet under usikre vilkår i 2006, hadde større sannsynlighet både for å havne i jobber med usikre vilkår også se-

nere, eller for å falle utenfor arbeidslivet. Hva gjør så de som faller utenfor?

Av dem som hadde usikre vilkår i 2006, og som hadde havnet utenfor arbeidslivet i 2009, regnet 64 prosent seg som studenter eller vernepliktige i 2009. 29 prosent var enten arbeidsuføre eller arbeidsledige, mens 8 prosent regnet seg som hjemmearbeidende eller annet. Flertallet av dem som har gått ut av arbeidslivet, er altså under utdanning som gir muligheter for fremtidig arbeid. Likevel kan det se ut til at en noe større andel blant dem med usikre vilkår i 2006 ender opp som arbeidsledige/uføre enn blant dem som hadde sikre vilkår i 2006 (15 prosent). Forskjellene her er imidlertid usikre, siden de baserer seg på et lite utvalg personer. På grunnlag av vårt datamateriale er det derfor vanskelig å si noe sikkert om hvilke effekter usikre vilkår har på senere tilknytning til arbeidsmarkedet.

Det kan se ut til at andelen som får bedre vilkår i ansettelsesforholdet sitt i 2009, øker med alder, men dette er usikkert. Blant dem som var 18-19 år i 2006, hadde 39 prosent oppnådd å få både kontrakt og fast ansettelse i 2009, mens 63 prosent av dem som var 25-30 år i 2006, hadde det samme. Dette er imidlertid en liten gruppe, så resultatene må tolkes med forsiktighet.

Tabell 3.11. **Andel på usikre vilkår, etter ulike kjennetegn og alder. 2009. Prosent**

	Ansatte 18-30 år		Ansatte 31-66 år	
	Arbeider på usikre vilkår	Antall personer	Arbeider på usikre vilkår	Antall personer
Akademiske yrker etc.	18	424	7	2 884
Pedagogiske yrker og sykepleie	39	152	10	923
Kontoryrker og salgs- og serviceyrker	32	757	14	1 570
Håndverkere, bønder etc.	25	438	13	1 446

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

3.14. Arbeidsmiljø

I resten av kapitlet skal vi se nærmere på ulike sider ved arbeidsmiljøet. Dårlig arbeidsmiljø kan ses på som en egen måte å være marginalisert, og vi skal derfor også se på hvem som særlig opplever å arbeide under vanskelige forhold, og om unge voksne er mer utsatt enn eldre arbeidstakere. Vi ønsker også å se om de unge voksne på usikre vilkår er marginalisert i forhold til ulike sider ved arbeidsmiljøet.

Fagforeningsorganisering blant unge

På en arbeidsplass kan både arbeidstaker og arbeidsgiver stille krav til hverandre. En måte de ansatte kan stille krav på er gjennom fagforeninger. Unge voksne generelt arbeider i noe mindre grad enn arbeidstakere over 30 år på arbeidsplasser med fagforeninger (se tabell 3.12). Samtidig er det verdt å merke seg andelen blant de unge voksne som ikke vet om bedriften har en fagforening eller tillitsvalgt (11 prosent), og andelen ser ut til å være noe høyere blant de unge med usikre vilkår, selv om dette er statistisk usikkert.

Når det gjelder å selv være fagorganisert, er det klare forskjeller mellom unge og el-

Tabell 3.12. **Bedrifter med fagforening og fagforeningsmedlemskap blant ansatte, etter alder og tilsetningsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent**

	Ansatte 18-30 år på usikre vilkår	Ansatte 18-30 år	Ansatte 31-66 år
Jobber i bedrift med fagforening eller tillitsvalgt	63	66	80
Vet ikke om bedriften har fagforening eller tillitsvalgt	17	11	2
Medlem av fagforening eller arbeidstakerorganisasjon	29	37	61
Antall personer	504	1 771	6 823

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

dre ansatte. Mens 61 prosent av arbeidstakere over 31 år er organisert, er 37 prosent av dem i alderen 18-30 år det samme. Selv om unge voksne på usikre vilkår jobber på arbeidsplasser med fagforening på lik linje

Tabell 3.13. **Jobbkrav blant ansatte, etter alder og tilsetningsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent**

	Ansatte 18-30 år på usikre vilkår	Ansatte 18-30 år	Ansatte 31-66 år
Er uklart hva som forventes av en i jobben sin, ofte eller alltid	9	7	10
Får oppgaver uten tilstrekkelige hjelpemidler og ressurser til å fullføre dem, ofte eller alltid	7	9	11
Mottar motstridende forespørsler fra to eller flere personer, ofte eller alltid	10	10	8
Må gjøre ting en mener burde vært gjort annerledes, ofte eller alltid	14	13	11
Nødvendig å arbeide i et høyt tempo, ofte eller alltid	54	60	62
Ikke tid til å utføre arbeidet skikkelig	17	17	22
Har så mye å gjøre at man må sløyfe lunsjpausen, jobbe overtid eller ta med arbeid hjem, daglig	4	5	8
Må arbeide ansikt til ansikt eller ha telefonkontakt med klienter og kunder, halvparten av tiden eller mer	69	65	60
Antall krav			
0	11	12	13
1	34	33	30
2	33	32	31
3	13	14	14
4 eller flere	9	10	11
Antall personer	504	1 771	6 823

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

som unge voksne arbeidstakere generelt, kan tallene tyde på at de i noe mindre grad er organisert (29 prosent).

Det er særlig de yngste som ikke er organisert (8 prosent i alderen 18-19 år). Ansatte innenfor pedagogisk arbeid og sykepleie arbeider i høy grad på arbeidsplasser der det er en fagforening (93 prosent). Ansatte i denne yrkesgruppen er også i høy grad organisert (71 prosent).

Krav på jobb

Krav som stilles fra arbeidsgiver, kan på den ene side virke stimulerende. Krav som av ulike årsaker er vanskelig å oppfylle, kan på den annen side gjøre arbeidshverdagen vanskelig for de ansatte. Det samme kan uklarheter rundt forventninger og rollefordeling. De fleste unge, uansett alder, opplever verken at det er uklart hva som forventes i jobben, at de får oppgaver uten tilstrekkelig hjelpemidler for å kunne gjennomføre oppgaven, eller at de mottar motstridende forespørsler (se tabell 3.13). Det er små eller ingen forskjeller når det gjelder slike rollekonflikter mellom unge voksne og eldre arbeidstakere. Når det gjelder andre krav som stilles på jobb, er de unge noe mindre utsatt for at de ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig, mens de i større grad må arbeide ansikt til ansikt med kunder og klienter i hverdagen enn ansatte over 30 år. Unge voksne på usikre vilkår opplever ulike rollekonflikter og krav på lik linje med unge voksne generelt.

Av de unge generelt er det særlig de i alderen 25-30 år som opplever at det stilles vanskelige krav på jobb, 12 prosent av unge voksne i alderen 25-30 år opplever fire eller flere av de ovenfor nevnte kravene, mens 3 prosent av unge voksne i alderen 18-19 år gjør det samme. Unge voksne ansatt innenfor pedagogisk arbeid og sykepleie opplever i større grad fire eller flere av kravene vi her ser på (21

prosent) enn håndverkere, bønder og så videre (6 prosent). Det kan også se ut til at en noe større andel menn enn kvinner ikke opplever noen av kravene (17 prosent mot 7 prosent).

Kontroll i eget arbeid

Når det gjelder muligheter for å bestemme over sin egen jobbhverdag, er det større forskjeller på unge voksne og eldre ansatte. Unge voksne bestemmer i mindre grad enn eldre ansatte over egen arbeidshverdag. De bestemmer i mindre grad over hvilke arbeidsoppgaver de skal ha, hvordan de skal utføre de arbeidsoppgavene de får, og i hvilket tempo de skal utføre oppgaven (se tabell 3.14). Unge ansatte sier også i mindre grad at de har mulighet til å påvirke beslutninger som er viktige

Tabell 3.14. **Selvbestemmelse blant ansatte, etter alder og tilsettingsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent**

	Ansatte 18-30 år på usikre vilkår	Ansatte 18-30 år	Ansatte 31-66 år
Kan bestemme når man vil ta pauser fra arbeidet, meste- parten av tiden	72	74	79
Kan bestemme hvilke arbeidsoppgaver man skal få selv, i høy grad	20	24	34
Kan bestemme hvordan man skal utføre arbeidet selv, i høy grad	48	51	68
Kan bestemme arbeidstempo, i høy grad	44	48	55
Kan påvirke beslutninger som er viktige for arbeidet sitt, i høy grad	32	39	52
Antall områder med selvbestemmelse			
0	13	12	7
1	25	22	16
2	22	20	17
3 eller flere	40	46	59

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

for den jobben de gjør. 39 prosent av de unge har mulighet til å påvirke beslutninger, mot 52 prosent blant de eldre. Det er ingen statistisk sikre forskjeller mellom de unge som har usikre vilkår, og andre unge ansatte.

Ser vi på selvbestemmelse samlet sett, er det 12 prosent av unge voksne og 7 prosent av arbeidstakere i alderen 31-66 år som ikke kan bestemme selv på noen av de nevnte områdene. En mindre andel unge voksne bestemmer også på tre eller flere av områdene over (46 prosent), enn det eldre ansatte gjør (59 prosent).

Om vi kun ser på de unge, tyder resultatene på at de yngste i alderen 18-19 år opplever at de ikke kan bestemme i særlig grad på noen av områdene vi har sett på tidligere (16 prosent), mens en noe mindre andel av de i alderen 20-24 år (13 prosent) og 25-30 år (11 prosent) oppgir det samme. Resultatene her er usikre. Unge kvinner (16 prosent) opplever i større grad å ikke kunne bestemme på noen av områdene enn unge menn (8 prosent).

Graden av selvbestemmelse henger sammen med hvilket yrke man har. Hvis vi teller antall områder man bestemmer over i hverdagen, er det en høyere andel innenfor akademiske yrker og så videre (58 prosent) som opplever at de i høy grad kan bestemme på tre eller flere områder, enn man finner i kontoryrker og salgs- og serviceyrker (37 prosent). En mindre andel studenter (34 prosent) enn dem som ikke er studenter (49 prosent), gjør det samme. Fødeland har ikke noe å si for selvbestemmelsen.

Psykososialt arbeidsmiljø

Unge voksne er ikke mer utsatt for det vi kan definere som negativt psykososialt arbeidsmiljø, enn dem over 30 år. Her har vi sett på om man får hjelp og støtte

til arbeidet av sjefen, får tilbakemelding fra overordnede, opplever dårlig forhold mellom ledelse og ansatte, å være utsatt for plaging, erting eller uønsket seksuell oppmerksomhet (se tabell 3.15).

Unge voksne ser i noe større grad ut til å oppleve dårlig forhold mellom ansatte og ledelsen enn ansatte over 30 år. Blant de unge ser de i alderen 25-30 år ut til å være mest utsatt. 20 prosent har opplevd minst to av disse formene for negativt arbeids-

Tabell 3.15. **Psykososialt arbeidsmiljø blant ansatte, etter alder og tilsettsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent**

	Ansatte 18-30 år på usikre vilkår	Ansatte 18-30 år	Ansatte 31-66 år
Får sjelden eller aldri støtte og hjelp i ditt arbeid fra nærmeste sjef	12	10	14
Får sjelden eller aldri tilbakemelding fra overordnede på hvordan man utfører jobben	20	20	31
Opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelse, ofte eller av og til	28	33	33
Utsatt for plaging eller erting av arbeidskamerater eller overordnet, et par ganger i måneden eller mer	3	3	3
Utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, kommentarer eller lignende, et par ganger i mnd el mer	7	7	3
Antall psykososiale utfordringer			
0	55	53	47
1	30	31	33
2	10	11	15
3 eller flere	6	5	6
Antall personer	504	1 771	6 823

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

miljø, mens 12 prosent av de yngste (18-19 år) har opplevd det samme. Kvinner (22 prosent) har i større grad enn menn

(12 prosent) opplevd to eller flere av de nevnte problemene.

Helseproblemer

Den fysiske helsen kan virke inn på arbeidshverdagen, og forhold på arbeidsplassen kan virke inn på helsen. Selv om forskjellene mellom unge og eldre ansatte er små, er eldre ansatte jevnt over mer utsatt for kroppslige plager enn det unge ansatte er, selv om vi ikke finner noen forskjell på unge og eldre ansatte når vi teller antall plager (se tabell 3.16).

Det er også tilnærmet ingen forskjell mellom unge voksne på usikre vilkår og andre unge voksne når det gjelder antall helseproblemer. Unge voksne med høyere utdanning opplever i mindre grad å ha tre eller flere helseplager (16 prosent) enn det ungdom med grunnskole og videregående utdanning gjør (26 prosent). I alt 29 prosent av unge kvinner oppgir tre eller flere plager, mens 17 prosent av unge menn gjør det samme.

En mindre andel av de unge opplever, sammenlignet med ansatte over 30 år, at helseproblemer legger begrensninger på hvilke aktiviteter de kan utføre i hverdagen (8 mot 12 prosent), og de er noe mindre borte fra jobb (15 mot 19 prosent). Men forskjellene er små.

3.15. Oppsummering

Unge voksne jobber i større grad under usikre vilkår, her definert som midlertidig ansatt og uten skriftlig ansettelseskontrakt, enn det arbeidstakere over 30 år gjør. Dess yngre de unge er, dess større andel har usikre vilkår. Paneldata viser at situasjonen bedrer seg for langt de fleste, men at noen også forlater arbeidslivet, og at det er flere av de på usikre vilkår som forlater arbeidslivet enn dem som ikke har usikre vilkår. Flertallet av dem som forlater arbeidslivet, blir imidlertid studenter.

Tabell 3.16. **Helseplager blant ansatte, etter alder og tilsetningsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent**

	Ansatte 18-30 år på usikre vilkår	Ansatte 18-30 år	Ansatte 31-66 år
Svært eller ganske plaget av ...			
... smerter i korsrygg og nedre deler av ryggen	10	11	14
Skyldes helt eller delvis jobb	5	5	6
... smerter i nakke og/eller skuldre	13	13	18
Skyldes helt eller delvis jobb	7	8	12
... smerter i albue, underarm eller hender	3	4	9
Skyldes helt eller delvis jobb	2	3	6
... smerter i hofter, ben, knær og føtter	10	8	12
Skyldes helt eller delvis jobb	4	3	4
... hodepine eller migræne	8	8	8
Skyldes helt eller delvis jobb	2	3	4
... nervøsitet, angst, rastløshet, nedtrykthet eller depresjon	4	3	2
Skyldes helt eller delvis jobb	0	1	1
Antall plager			
0	28	28	26
1	28	27	26
2	20	21	21
3 eller flere	24	24	27
Antall personer	504	1 771	6 823

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

I utgangspunktet kan man tenke seg at det å ha en midlertidig stilling og ikke å ha ansettelseskontrakt er en usikker posisjon i seg selv på arbeidsmarkedet. Samtidig har vi sett at unge mennesker i denne posisjonen ikke rapporterer om et problematisk arbeidsmiljø i større grad enn andre unge voksne. Unge voksne er ikke mer utsatt for dårlig psykososialt arbeidsmiljø enn arbeidstakere over 30 år. De opplever i noe større grad krav som går på å ha ansikt-til-ansikt-kontakt med kunder, og i noe mindre grad at de ikke har tid til å utføre arbeidet skikkelig. Unge på usikre vilkår har i like stor grad helseproblemer som andre unge.

Unge ansatte bestemmer imidlertid i mindre grad over egen arbeidshverdag enn eldre arbeidstakere, og de er i mindre grad fagorganisert. Unge på usikre vilkår kan se ut til i mindre grad å være organisert enn unge voksne generelt er.

Referanser

Barstad, Anders, Torkil Løwe og Lotte Rustad Thorsen (2012): *Studenters inntekt, økonomi og boutgifter. Levekår blant studenter 2010*, Rapporter 38/2012, Statistisk sentralbyrå.

Bjørnstad, Roger og Marit L. Gjelsvik (2011): *How are educational groups affected by economic shocks and trends?* Rapporter/Reports 50/2011, Statistisk sentralbyrå.

Brage, S. og O. Thune (2008): *Medisinske årsaker til uføreytelser blant unge 1977–2006*, Arbeid og velferd nr. 3/2008.

Bragstad, Torunn og Søren Brage (2011): *Unge på arbeids- og helserelaterte ordninger*, Arbeid og velferd nr. 2/2011.

Bratsberg, Bernt, Oddbjørn Raaum, Knut Røed og Hege Marie Gjefsen (2010): *Utdannings- og arbeidskarrierer hos unge voksne: Hvor havner ungdom som slutter skolen i ung alder?* Rapport 3/2010, Frischsenteret.

Eurostat (2009): *Youth in Europe. A statistical portrait. 2009 edition*, Eurostat statistical books.

Falch, T., L.E. Borge, P. Lujala, O.H. Nyhus og B. Strøm (2010): *Årsaker til og konsekvenser av manglende fullføring av videregående opplæring*, Rapport 3/10, Senter for økonomisk forskning, Trondheim.

Halvorsen, Knut (2004): *Når det ikke er bruk for deg – arbeidsløshet og levekår*, Oslo: Gyldendal akademisk.

Hammer, Toril (2009): *Unge sosialklienter fra ungdom til voksen alder*, NOVA-rapport 11/09.

Hammer, Toril og Christer Hyggen (2006): «Stengte dører? Unge sosialklienters arbeidstilpasning i voksen alder», i Hammer, T. og Øverbye, E. (red.): *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier*, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Myklebø, Sigrid (2012): *Unge arbeidsøkere – hvem er de, og hva slags oppfølging trenger de fra NAV?* Arbeid og velferd nr. 1/2012.

Naper, Sille Ohrem (2009): *Flere på arbeidsrettede tiltak*, Arbeid og velferd nr. 4/2009.

Normann, Tor Morten (2007): *Arbeidsmiljøundersøkelsen 2006: Stor satsing på arbeidsmiljødata*, Samfunnsspillet 2, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Ringdal, Kristen (2007): Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode. 2. utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Rusnes, Ingrid (2010): *Arbeidsrettede tiltak for unge med funksjonsnedsettelse – en kunnskapsoversikt*, AFI-notat 2/2010, Arbeidsforskningsinstituttet.

Raaum, O., J. Rogstad, K. Røed og L. Westlie (2009): Young and Out: an Application of a Prospect-Based Concept of Social Exclusion, *Journal of Socio-Economics*, 38: 173-187.

Statistisk sentralbyrå (2012): Arbeidskraftundersøkelsen. Tilleggsundersøkelse om funksjonshemmede, 2. kvartal 2012. <http://www.ssb.no/akutu/>

Støren, Liv Anne (2011): «Ut av videregående med ulike kompetanse – de første årene på arbeidsmarkedet», i *Utdanning 2011 – veien til arbeidslivet*, Statistiske analyser 124, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/04/sa_utdanning/sa124/

von Simson, Kristine (2012): *Veier til jobb for ungdom uten fullført videregående opplæring: Kan vikarbyråer og arbeidsmarkedstiltak lette overgangen fra utdanning til arbeidsliv?* Søkelys på arbeidsmarkedet 29, Universitetsforlaget.

Wilhelmsen, Marit (2010): Samordnet levekårsundersøkelse 2009 – tverrsnitt. Dokumentasjonsrapport, Notater 16/2010, Statistisk sentralbyrå.

Øverbye, E. og Hammer, T. (2006): «Strategier for et inkluderende arbeidsliv», i Hammer, T. og Øverbye, E. (red.): *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier*, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Jon Epland, Erlend Sandø Kiel og Frøydis Strøm

4. Inntekt og marginalisering

Ungdom og unge voksne har opplevd en betydelig velstandssøkning de siste årene, selv om veksten i husholdningsinntektene til de unge har vært noe lavere enn blant eldre husholdninger. Flere unge har blitt boligeiere, og mange har høy gjeld i forhold til inntekt. Gjeldsbyrden til de unge har likevel vært stabil de siste årene. Det er få unge som langvarig står utenfor både arbeidslivet og utdanningssystemet, og denne andelen har endret seg lite de siste årene. Det er variasjoner fra år til år ved at utviklingen følger konjunktorene. Når arbeidsmarkedet svekkes, faller flere unge utenfor, og motsatt når tidene blir bedre.

4.1. Ungdomsårene ofte en overgangsfase

Det er ingen enkel oppgave å gi en samlet beskrivelse av ungdom og unge voksnes økonomiske levekår. I dette kapitlet har vi avgrenset ungdom og unge voksne til å omfatte aldersgruppen 16-30 år. I denne gruppen vil mange befinne seg i forskjellige livsfaser. Noen vil fremdeles bo hjemme hos mor og far og dermed direkte dra nytte av en mer etablert familieøkonomi, mens andre har flyttet hjemmefra for å danne egne husholdninger, enten alene eller sammen med en partner. Noen av disse vil igjen ha etablert seg i egen bolig og med egne barn. I tillegg vil mange i denne aldersgruppen være under utdanning.

Vi baserer oss på Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk for husholdninger for å belyse levekårene. Inntekten omfatter alle kontante inntekter husholdningene mottar, i form av yrkesinntekter, renteinntekter og avkastning på verdipapirer samt ulike trygder og stønader. Til fratrekk kommer utlignet skatt og pensjonspre-

mier. Siden en viktig kilde til livsopphold for norske studenter er studielån, som ikke regnes som inntekt i Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk (se tekstboks), vil det i mange henseender være vanskelig å gi en presis beskrivelse av de økonomiske ressursene til studentene. Av den grunn vil vi senere hovedsakelig utelate personer i studenthusholdninger i vår beskrivelse av ungdommenes økonomiske levekår.

I det følgende skal vi se nærmere på inntektsutviklingen det siste tiåret for ungdom og unge voksne mellom 16 og 30 år, sammenlignet med befolkningen generelt. Vi belyser også den store variasjonen i husholdningsinntekter som en finner innenfor ungdomsgruppen, blant annet ut fra ulike kjennemerker ved personene. Vi kommer til å legge særlig vekt på å beskrive den økonomiske situasjonen til den delen av ungdomsgruppen som har vedvarende lave inntekter, og som også på andre måter skiller seg ut ved å ha dårligere økonomiske levekår enn resten av befolkningen.

Lav inntekt kan redusere personers handlingsfrihet og medføre sosial og økonomisk ekskludering. I den forstand kan dette oppfattes som at disse personene blir marginalisert. Dette er gjerne en tilstand knyttet til *enkeltindividet*, mens fattigdom i inntektsstatistikken er en tilstand bestemt av *husholdets* økonomiske ressurser. En *person* som defineres som marginalisert, kan gjerne være i en husholdning med romslig økonomi. Tilstanden kan også være i endring siden for eksempel tilknytningen til arbeidsmarkedet eller utdanningssystemet kan endres vesentlig fra ett år til et annet, i den aldersgruppen vi ser på.

I dette kapitlet skiller vi derfor mellom *marginaliserte* og *delvis marginaliserte*. Personer som ikke er under utdanning, og som ett år har en yrkesinntekt under én og en halv gang folketrygdens grunnbeløp (1G var 78 024 kroner i 2011) definerer vi som *delvis marginalisert*. Vi definerer videre *marginaliserte* personer som dem som har vært delvis marginalisert i minst tre sammenhengende år. Det går fram av kapitlet at det er store variasjoner innenfor ungdomsgruppen, blant annet etter kjen-

nemerker som alder, utdanningsnivå og innvandrerbakgrunn.

Vi avslutter kapitlet med å se på de unges formuessituasjon, der både boliginvesteringer og gjeldsbelastning står sentralt.

4.2. Inntektsutviklingen fra 2000 til i dag

Når vi skal beskrive de økonomiske levekårene til ungdom og unge voksne ut fra husholdningsinntekten, tar vi hensyn til at personer som bor sammen, inngår i et økonomisk fellesskap og kan dele på inntekter og utgifter. Senere, når vi ser på forekomsten av marginalisering innenfor de samme gruppene, er det derimot de unges egne inntekter som legges til grunn.

Norske husholdninger har opplevd en betydelig økning i inntektene de siste årene. Ifølge inntektsstatistikken hadde alle personer i privathusholdninger (personer i studenthusholdninger utelatt) en medianinntekt etter skatt per forbruksenhet (se tekstboks om ekvivalentinntekt og forbruksvekter) som i faste priser var 34 prosent høyere i 2011 enn i 2000. Medianinntekten er husholdningsinntekten til den

Datagrunnlag

Datagrunnlaget som er benyttet til å beskrive husholdningsinntektene, er Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk for husholdninger. Denne statistikken omfatter alle personer bosatt i privathusholdninger ved utgangen av året.

Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som benyttes som mål på de økonomiske ressursene, er *inntekt etter skatt*. Dette begrepet omfatter summen av alle yrkesinntekter (lønn- og næringsinntekter), kapitalinntekter (det vil si renteinntekter og avkastning på diverse verdipapirer) og skattepliktige overføringer. I tillegg til alle skattepliktige inntekter omfatter statistikken også en rekke skattefrie inntekter, som for eksempel barnetrygd, studiestipend, bostøtte, sosialhjelp med mer. Alle inntektsopplysninger er hentet fra ulike administrative kilder, for eksempel fra NAV, Skatteetaten, Husbanken og så videre. Til fratrekk kommer utlignet skatt og negative overføringer (det vil si pensjonspremier i arbeidsforhold og betalt barnebidrag).

I tillegg innhentes en rekke opplysninger fra andre kilder, for eksempel opplysninger om igangværende utdanning fra Statistisk sentralbyrås utdanningsstatistikk.

Statistikken omfatter fra og med 2004 hele den bosatte befolkningen (totaltelling). Det betyr at vi fra og med dette året kan følge inntekthistoriene til samtlige personer i landet.

personen som befinner seg midt i fordelingen når husholdningsinntektene til alle personer i befolkningen er sortert stigende (eller fallende). Halvparten av befolkningen vil altså ha en husholdningsinntekt høyere enn medianen.

Også de unge hadde i 2011 klart høyere realinntekter, det vil si ekvivalentinntekt justert for pristigningen i perioden, enn det tilsvarende gruppe hadde i 2000, men sammenlignet med befolkningen i alt saker ungdomsgruppen noe akterut når det gjelder husholdningsinntekter.

For de i alderen 16-30 år var realveksten i husholdningsinntektene i perioden 2000-2011 på 26 prosent. Det er likevel variasjoner innenfor ungdomsgruppen. De yngste, i alderen 16-17 år, bor hovedsakelig sammen med foreldrene og kan dermed dra nytte av familieøkonomien. For disse har økningen i husholdningsinntektene fra 2000 til 2011 vært om lag som i befolkningen ellers (33 prosent). For dem mellom 18-24 år og mellom 25-30 år, det vil si to aldersgrupper der mange flytter hjemmefra for å etablere seg i egne husholdninger,

har inntektene økt med henholdsvis 25 og 24 prosent. Også her er personer i studenthusholdninger utelatt.

Det er nærliggende å se inntektsutviklingen til de unge på bakgrunn av utviklingen i arbeidsmarkedet. Selv om ungdomsledigheten i Norge er svært lav i et internasjonalt perspektiv (se kapittel 11, avsnitt 11.5), er denne gruppen likevel overrepresentert blant de arbeidsledige. I tillegg er denne gruppen mer følsom for konjunkturmessige svingninger enn andre grupper, særlig gjelder dette de unge som bor i egen husholdning. I perioder der arbeidsmarkedet ble forverret (se figur 4.1), for eksempel i første halvdel av 2000-tallet og etter finanskrisen i 2008, holder inntektsutviklingen til ungdomsgruppen ikke helt tritt med befolkningen generelt.

4.3. De unges inntekter

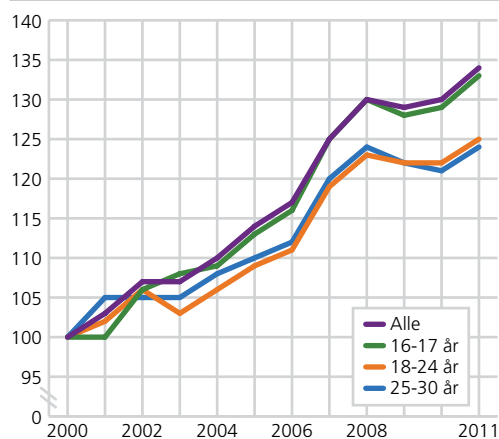
Det er som forventet stor variasjon innenfor ungdomsgruppen med hensyn til hvilken økonomi de har. Et viktig skille går mellom dem som tilhører typiske studenthusholdninger, det vil si husholdninger

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I dette kapitlet er det benyttet den såkalte EU-skalaen. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens barn får vekt lik 0,3.

En husholdning bestående av to voksne og to barn (det vil si vekt lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet, eller ekvivalentinntekt, som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

Figur 4.1. **Utvikling i medianinntekt etter skatt per forbruksenhet, etter alder. 2000-2011. Indeks. 2000=100**

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

der hovedinntekten kommer fra studielån, og alle andre ungdommer. I 2011 hadde for eksempel de av ungdommene som ble definert som å tilhøre studenthusholdninger¹ en inntekt etter skatt per forbruksenhet som kun tilsvarte 30 prosent av inntektsnivået i hele befolkningen, mens gruppen av «andre» ungdommer hadde en inntekt tilsvarende 96 prosent av nivået i befolkningen. En viktig forklaring på hvorfor inntektene til studentene er så lave, er at inntektsstatistikken ikke definerer lån som inntekt. Dermed blir ikke studielån medregnet i husholdningsinntekten.

Siden andelen personer i studenthusholdninger er relativt stor i aldersgruppen 16-30 år, nærmere 12 prosent, vil dette påvirke inntektene til hele gruppen. Av den grunn har vi her valgt å utelate studenthusholdningene i beskrivelsen av inntektsnivået til de unge. Det vil likevel være mange studenter ved universiteter og høyskoler som fremdeles inngår i gruppen, men dette vil da være studenter som enten ikke mottar studielån, eller de har så store yrkesinntekter at de regnes som yrkestilknyttede. I 2011 var denne grensen på om lag 156 000 kroner (tilsvarende minstepensjonen til enslige). Tidligere undersøkelser har vist at mange studenter har høyere lønnsinntekt enn dette (Epland og Gladhaug 2011).

Kvinner har noe lavere husholdningsinntekter enn menn

I utgangspunktet er det små forskjeller i inntektsnivået til kvinner og menn i alderen 16-30 år, når vi ser på ekvivalentinntekt. Menn har likevel noe høyere husholdningsinntekter enn kvinner, medianinntekten ligger på om lag 97

prosent av medianen i hele befolkningen. Median ekvivalentinntekt (EU-skala) var i 2011 på 312 000 kroner for hele den norske befolkningen, eksklusive personer i studenthusholdninger. Medianinntekten blant kvinner tilsvarte om lag 93 prosent av medianinntekten i befolkningen i 2011. Kjønnforskjellene er minst blant de yngste, i alderen 16-17 år. Dette er ikke uventet, siden de fleste i denne aldersgruppen ennå bor hjemme hos foreldrene. Disse ungdommene har en husholdningsinntekt som ligger på nivå med befolkningen sett under ett. Også det er som forventet siden den husholdningstypen som de fleste unge i denne aldersgruppen tilhører – par med voksne hjemmeboende barn – er kjennetegnet av å ha relativt høye husholdningsinntekter.

Derimot er det markante forskjeller i inntektsnivået til kvinner og menn i alderen 18-24 år. Menn i denne aldersgruppen har et klart høyere inntektsnivå enn kvinner. Mens mennenes medianinntekt ligger på 96 prosent av nivået for befolkningen sett under ett, er medianinntekten til kvinner på 89 prosent. Også i den eldste aldersgruppen, mellom 25 og 30 år, ligger menns inntektsnivå (98 prosent) noe høyere enn kvinnenes (94 prosent).

Det er trolig flere forklaringer på at kvinners og menns inntektsnivå er forskjellig – særlig blant dem mellom 18 og 24 år. Blant annet kan demografiske forhold som ulikt tidspunkt for utflytting fra foreldrehjemmet spille inn, for eksempel på grunn av utdanning. Tall fra inntektsstatistikken viser at over halvparten av alle menn i denne aldersgruppen var voksne barn som fremdeles bodde hos foreldrene (51 prosent), mens dette bare gjaldt for 36 prosent av kvinnene. Dermed vil de unge mennene i større grad enn kvinnene fremdeles nyte godt av en romslig husholdningsøkonomi. I tillegg har noen av kvinnene i denne

¹ Personer i studenthusholdninger er her definert som personer i husholdninger der hovedinntektstakeren ikke er trygdemottaker eller yrkestilknyttet, men som mottar studielån.

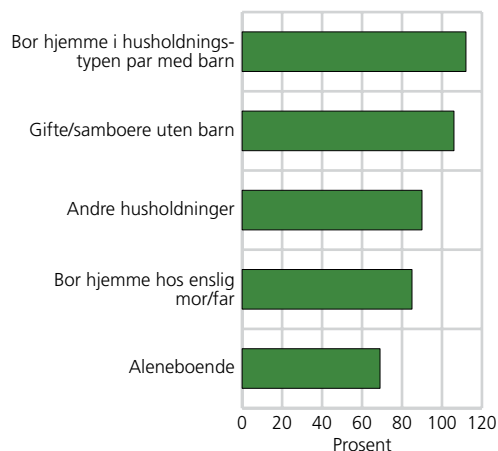
aldersgruppen blitt enslige forsørgere, en gruppe som er kjennetegnet av lave husholdningsinntekter.

Ulike livsfaser

Nettopp det å flytte hjemmefra vil for mange ungdommer medføre en betydelig nedgang i økonomisk velferd. Ser en på nivået på husholdningsinntektene til ungdommene på bakgrunn av hvilken husholdningstype de tilhører, går det et klart skille mellom dem som har flyttet ut for å bo alene, og dem som ennå bor hjemme sammen med to forsørgere. I 2011 hadde aleneboende i alderen 16-30 år en inntekt etter skatt per forbruksenhet som kun tilsvarte 69 prosent av medianen i befolkningen (se figur 4.2). På den annen side kunne de av ungdommene som bodde hjemme i en parhusholdning nyte godt av et inntektsnivå som lå betydelig høyere (12 prosent) enn befolkningen i alt.

Men det finnes ungdommer som på tross av at de ennå ikke har flyttet hjemmefra, likevel har en svak husholdningsøkonomi.

Figur 4.2. Median husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av medianinntekten i befolkningen. Personer 16-30 år i ulike husholdningstyper. 2011

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Dette gjelder for dem som bor hjemme sammen med en enslig forsørger. For disse er inntektsnivået 85 prosent av nivået i befolkningen. Det å flytte sammen med en partner gir en klar bedring av den økonomiske velferden. De i aldersgruppen 16-30 år som har flyttet for siden å tilhøre husholdningstypen par uten barn, hadde et inntektsnivå som lå om lag 6 prosent høyere enn for hele befolkningen (eller godt over 50 prosent høyere enn de ungdommene som bor alene).

4.4. Stønadsmottakere har lave husholdningsinntekter

Selv innenfor ungdomsgruppen er det relativt mange som mottar ulike typer av stønader. Nærmere 14 prosent mottok sykepenger i 2011, 6 prosent mottok dagpenger, 5 prosent var mottakere av sosialhjelp, og 4 prosent mottok arbeidsavklaringspenger. Mer enn hver fjerde i denne aldersgruppen (28 prosent) mottok minst én av disse stønadene i løpet av året (se tekstboks). For noen stønadsmottakere ligger inntektsnivået betydelig lavere enn inntektsnivået i befolkningen.

Stønader

Arbeidsavklaringspenger er en ytelse gitt til personer mellom 18 og 67 år som på grunn av sykdom eller skade har behov for hjelp fra NAV til å komme i arbeid. Ytelsen skattes som lønnsinntekt.

Kvalifiseringsstønad er en ytelse gitt til personer i yrkesaktiv alder som har vesentlig nedsatt arbeids- og inntektsevne og ingen eller svært begrensede ytelser til livsopphold. Ytelsen skattes som lønnsinntekt.

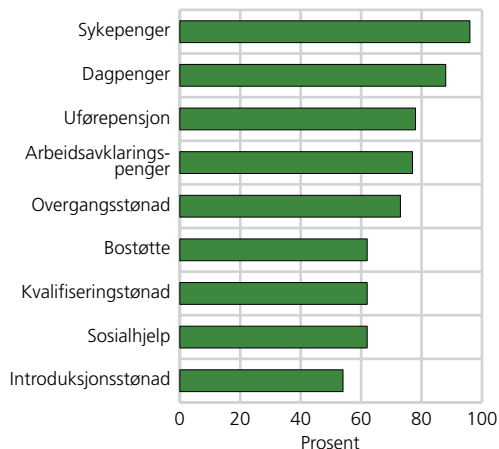
Introduksjonsstønad kan gis til nyankomne innvandrere mellom 18 og 55 år og som deltar i introduksjonsordningen. Ytelsen skattes som pensjonsinntekt.

Sosialhjelp er en behovsprøvd økonomisk stønad som skal sikre at alle har nok midler til et forsvarlig livsopphold. Ytelsen er skattefri.

Det er mottakerne av de arbeidsrelaterte ytelsene som sykepenges og dagpenger ved arbeidsledighet som har det høyeste inntektsnivået av stønadsmottakerne (se figur 4.3). For eksempel hadde ungdom som mottok sykepenges i løpet av 2011, nesten like høyt inntektsnivå som befolkningen generelt. I motsatt ende av skalaen finner vi mottakere av kvalifiseringsstønad, sosialhjelp og introduksjonsstønad. I sistnevnte gruppe lå medianinntekt etter skatt per forbruksenhet på et nivå tilsvarende 54 prosent av nivået i befolkningen.

En viktig forklaring på dette er at nivået på denne ytelsen ligger lavere enn andre ytelser, for eksempel uførepensjon og arbeidsavklaringspenger. Mens minsteytelsen for disse stønadene ligger på 2 G (2G var i 2011 på 156 000 kroner), vil mottakere av introduksjonsstønad og kvalifiseringsstønad som er under 25 år, kun motta to tredjedeler av 2 G, det vil si om lag 104 000 kroner brutto eller knapt 90 000 kroner etter skatt i 2011.

Figur 4.3. **Median husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av medianinntekten i befolkningen. Personer 16-30 år som mottar ulike stønader. 2011**

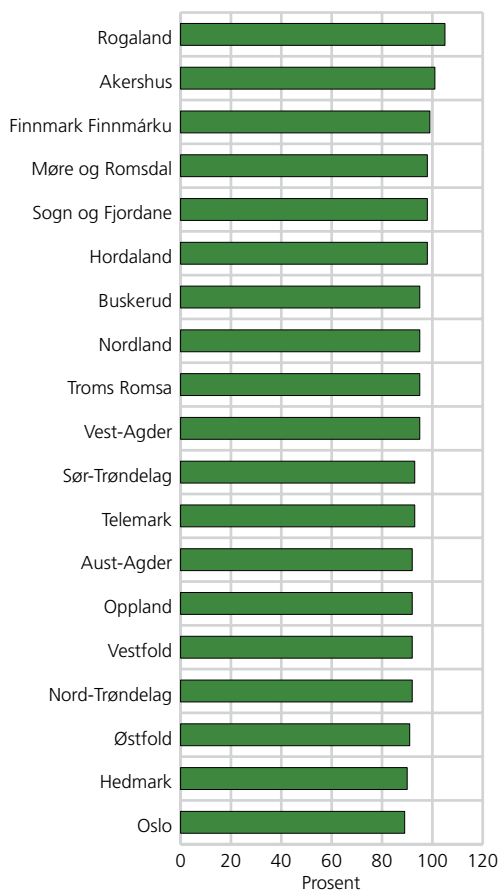

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

4.5. Lavest inntektsnivå i Oslo

Vi skal også se på inntektsnivået til ungdommer bosatt i ulike deler av landet (se figur 4.4). Rangerer vi fylkene etter ungdommenes medianinntekt, er det i Rogaland at inntektsnivået er høyest. De mellom 16 og 30 år bosatt i dette fylket hadde et inntektsnivå 5 prosent høyere enn det som var medianinntekten i befolkningen i 2011 (312 000 kroner). Også ungdom og unge voksne bosatt i Akershus hadde et inntektsnivå høyere enn befolkningen

Figur 4.4. **Median husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av medianinntekten i befolkningen. Personer 16-30 år bosatt i ulike fylker. 2011**

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

sett under ett. I motsatt ende av rangeringen skiller ungdom bosatt i Oslo seg ut. For disse ligger inntektsnivået om lag 11 prosent lavere enn i befolkningen.

Rangeringen av ungdommenes husholdningsinntekter gjenspeiler i stor grad de regionale inntektsforskjellene i husholdningsinntekt. Også blant alle husholdninger sett under ett har innbyggerne i Rogaland og Akershus de høyeste inntektene i landet. Men Oslo skiller seg ut. Det generelle inntektsnivået for alle husholdninger i Oslo ligger noe høyere enn i landet sett under ett, men dette gjelder altså ikke for de unge.

Det lave inntektsnivået blant de unge i hovedstaden skyldes blant annet et høyt innslag av ungdom og unge voksne med innvandrerbakgrunn. Nær fire av ti av alle mellom 16 og 30 år bosatt i Oslo (studenter utelatt) var enten innvandrere (30 prosent) eller norskfødte barn av innvandrereforeldre (8 prosent) (se tekstboks). Dette er en gruppe som har klart lavere husholdningsinntekt per forbruksenhet enn ungdom uten innvandrerbakgrunn.

4.6. Marginalisering

Det å være marginalisert kan defineres på ulike måter. Marginalisering kan omfatte en prosess med sosial og økonomisk ekskludering, hvor mange faktorer spiller inn. Fattigdom er forbundet med lav sosial

integrasjon, særlig i rike land hvor det kan være ekstra vanskelig for folk med dårlig råd å ta del i aktiviteter på lik linje med den øvrige befolkningen. Marginalisering kan ses på som en prosess som minker folks handlingsfrihet og som kan være delaktig i å lede til fattigdom eller holde folk i fattigdom (se diskusjon i Harsløf og Seim 2008).

Et viktig skille mellom marginalisering og de vanlige definisjonene av fattigdom (eller lavinntekt) er at marginalisering ses på som en prosess knyttet til *enkeltindividet*, mens fattigdom er en tilstand bestemt av *husholdets* økonomiske ressurser, for eksempel inntekt. Således kan en person som vi i dette kapitlet definerer som marginalisert, gjerne være i en husholdning med romslig økonomi.

På samme måte som for lavinntekt (se tekstboks og kapittel 5 og 11 hvor også temaet blir omtalt), vil marginalisering

Årlig og vedvarende lavinntekt

Det finnes flere ulike måter å definere lavinntekt på, og tallfestingen av hvor mange som har lavinntekt, vil være avhengig av en rekke valg som kan være diskutabile. Dette gjelder for eksempel valg av populasjon, inntektsbegrep, regnskapsperiode, skala for sammenligning og lavinntektsgrense. For en nærmere diskusjon av dette viser vi til Kirkeberg mfl. (2012) og Aaberge mfl. (1996). I dette kapitlet velger vi en tilnærming som ofte har blitt benyttet i Statistisk sentralbyrås inntektsanalyser de siste årene. Årlig lavinntekt er definert som det å ha en husholdningsinntekt per forbruksenhet (ekvivalentinntekt) lavere enn det som var 60 prosent av medianinntekten for alle personer. I 2011 tilsvarte dette beløpet 185 000 kroner.

For å ha vedvarende lavinntekt må en person ha en husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet lavere enn denne grensen siste året i en fireårsperiode, og i tillegg ha en inntekt lavere enn de årlige lavinntektsgrensene i minst to av de tre foregående årene.

Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre

Statistisk sentralbyrå definerer innvandrere som personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre.

Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge med to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

først og fremst være et problem dersom dette er en tilstand med en viss varighet. Kortvarige opphold i utdanning og arbeid trenger ikke å bety at en er marginalisert. Men for noen kan dette være en startfase for et lenger fravær, som øker risikoen for å bli utelatt fra ulike arenaer. Det er også et element av frivillighet eller ufrivillighet som inngår i marginalisering. En hjemmeværende mor eller far, eller en student som tar et sabbatsår før hun eller han begynner arbeidslivet, stiller seg frivillig utenfor arbeid og studier. Slike opphold er kanskje nettopp vanlig hos den yngre delen av befolkningen, som vi ser på her.

Uføretrygdete og de som er arbeidsledige mot sin vilje, kan sies å være «ufrivillig» tilsidesatt. Mens frivillig marginalisering har godt rom for reintegrering i et utdanningsløp eller arbeidslivet, så vil reintegreringsmulighetene og graden av frivillighet bli mindre i takt med marginaliseringens varighet. Jo lenger marginaliseringen varer, desto mer sannsynlig er det at den er ufrivillig. Eksempelvis har studier vist at mangel på yrkestilknytning som ung påvirker sannsynligheten for å være yrkesknyttet senere i livet (Nilsen og Reiso 2011).

Hvordan en definerer marginaliserte, avhenger av hvilket tema en ønsker å belyse. I tillegg vil alle slike definisjoner innebære en stor grad av vilkårlighet. For å spisse definisjonen mot inntekt definerer vi personer som ikke er under utdanning, og som har en yrkesinntekt under én og en halv gang folketrygdens grunnbeløp (1G var 78 024 kroner i 2011) som *delvis marginalisert*. Dette er et beløp som ligger klart lavere enn ulike minsteytelser i folketrygden, for eksempel arbeidsavklaringspenger eller kvalifiseringsstønad (2G brutto). Med andre ord vil en inntekt under 1,5 G være så lav at personen vanskelig kan leve av den alene.

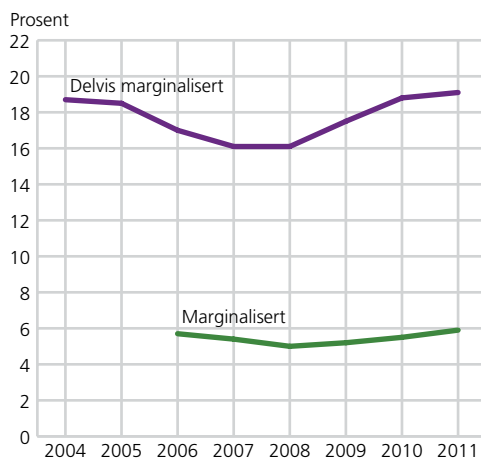
Vi definerer videre *marginaliserte* til å omfatte personer som har vært delvis marginalisert i (minst) tre sammenhengende år (se tekstboks). Ved å bruke ulike grader av marginalisering kan vi bedre utnytte datamaterialet vi har tilgjengelig til å fange opp personer i prosesser som kan føre inn i økonomisk fattigdom. Når vi studerer personer som kan kategoriseres som marginalisert eller delvis marginalisert, avgrensner vi oss til å se på ungdommer og unge voksne i alderen fra 18 til 30 år. Personer som er yngre, er gjerne i videregående utdanning, bor hjemme hos mor og/eller far og befinner seg i all hovedsak i en annen livsfase. Det er derfor ønskelig å skille disse ut fra tallmaterialet hvor vi studerer marginalisering på personnivå.

Marginaliserte

Delvis marginaliserte er personer 18-30 år med yrkesinntekt lavere enn 1,5 G (117 000 kroner i 2011) og som ikke er under utdanning.

Marginaliserte er personer som har vært delvis marginalisert i minst tre påfølgende år.

Figur 4.5. **Andel personer som er delvis marginalisert og marginalisert. 18-30 år. 2004-2011. Prosent**

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Andelen marginaliserte påvirkes av konjunktorene

Andelen delvis marginaliserte i aldersgruppen 18-30 år var i perioden 2004-2011 mellom 16 og 19 prosent. I henhold til vår definisjon ble det færre delvis marginaliserte fra 2004 og fram til 2008, da andelen falt fra 18,7 prosent til 16,1 prosent. I etterdønningene av finanskrisen økte på nytt andelen delvis marginaliserte. I 2011 kunne 19,1 prosent av de unge kategoriseres som delvis marginalisert (se figur 4.5). Det er blant annet et noe vanskeligere arbeidsmarked, med en økning i antall registrerte arbeidsledige personer etter 2008 som forklarer dette. Blant annet økte ledigheten blant unge 15-24 år fra våren 2008 til våren 2010 fra 6,9 prosent til 9,4 prosent, ifølge arbeidskraftundersøkelsen. Ungdommer og unge voksne er som gruppe ofte mer utsatt for konjunkturmessige svingninger enn eldre arbeidstakere (Kann og Ohrem Napier 2012).

Mens andelen delvis marginaliserte, ut fra vår definisjon, ser ut til å ha sammenheng med svingninger i økonomien, er andelen *marginaliserte* lavere og utviklingen mer stabil, selv om vi også her finner samme mønster som blant de delvis marginaliserte. Siden mange som defineres som delvis marginalisert ett bestemt år, vil begynne å jobbe eller studere i løpet av de to neste årene, er andelen marginaliserte klart lavere enn andelen delvis marginaliserte.

I 2006 kunne 5,7 prosent av alle i aldersgruppen 18 til 30 år beskrives som marginalisert, før andelen sank til 5,0 prosent i 2008, og deretter steg igjen til 5,9 prosent i 2011. Den store forskjellen i andelen unge som er delvis marginalisert (ett år) og marginalisert (tre sammenhengende år) tyder på at svært mange unge gjenopptar studier eller går ut i arbeid etter et friår.

4.7. Hvem er de marginaliserte?

Ser vi på andelen som i 2011 enten var marginalisert eller delvis marginalisert innenfor ulike årskull mellom 18 og 30 år (se figur 4.6)², er det påfallende at andelen delvis marginaliserte øker kraftig, fra om lag 10 prosent blant dem som er 18 år, til over 30 prosent blant dem som er 19 år, før den igjen synker fram mot 30 år. Det at så mange av 19-åringene som er delvis marginalisert, også er registrert som boende hjemme hos mor og/eller far, gir god støtte til en påstand om at disse i stor grad er nyutdannede fra videregående skole, som tar et frivillig eller ufrivillig friår før de begir seg inn i arbeidslivet eller starter i videre utdanning³.

Fra 19 til 20 år faller andelen hjemmeboende av de delvis marginaliserte betydelig, og denne andelen faller ytterligere med stigende alder. Blant de delvis marginaliserte som har fylt 30 år, er det knapt noen som bor sammen med foreldrene. For en stor andel av de unge er altså det å være delvis marginalisert et overgangsfenomen, som nok til en viss grad skyldes frivillig tilpasning.

Det er også merkbart at andelen marginaliserte øker mest fra alderen 20 til 21 år, fra 3 prosent blant 20-åringene til nær 6 prosent blant 21-åringene (se figur 4.6). Dette er personer som hadde sitt første av tre sammenhengende år som delvis marginalisert da de var 19 år. Mens andelen del-

² Vi utelater igjen de aller yngste der de fleste vil være i videregående utdanning.

³ Også førstegangstjeneste kan påvirke antallet delvis marginaliserte i denne aldersgruppen. I 2010 fullførte omtrent 7 500 personer førstegangstjenesten (inkludert lærlinger og personer som tok befalsutdanning som en del av førstegangstjenesten), hvorav rundt 8 prosent var kvinner. Disse vil bli omfattet av vår definisjon. Kilde: <http://forsvaret.no/om-forsvaret/fakta-om-forsvaret/Sider/tall-og-statistikk.aspx>

vis marginaliserte synker fra fylte 19 år til 30 år, stiger andelen marginaliserte jevnt fra fylte 21 år. Nedgangen i prosentandelen delvis marginaliserte kan tenkes å være en følge av at det blir mindre attraktivt å frivillig stå utenfor arbeid og utdanning desto eldre man blir. Økningen i prosentandelen marginaliserte kan derimot være en følge av at andelen mottakere av uføretrygd, arbeidsavklaringspenger eller andre typer stønader øker med alderen.

Mange marginaliserte med lav utdanning

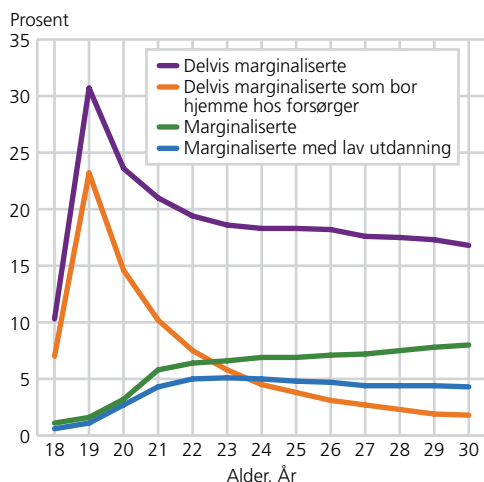
Utdanning er en viktig faktor for å komme inn på arbeidsmarkedet. Lav formell utdanning er en klar barriere mot arbeid, og det er for eksempel en nær sammenheng mellom det å motta sosialhjelp og å mangle utdanning utover grunnskolenivå (Naper, Van Der Wel og Halvorsen 2008).

Som vi ser av figur 4.6, har mange av de marginaliserte lav utdanning, det vil si kun grunnskole som høyeste fullførte utdan-

ning. I tidlig alder, 21 år, var 4,3 prosent av alle i denne aldersgruppen marginalisert med lav utdanning. Siden det i alt var 5,8 prosent av 21-åringene som var marginalisert, betyr dette at nær tre av fire som defineres som marginalisert, også har lav utdanning. Denne prosentandelen går langsomt nedover fra 23-årsalderen, men ved 30-årsalderen har fortsatt halvparten av de marginaliserte ikke fullført høyere utdanning enn grunnskole.

Når vi ser nærmere på dem som er marginalisert eller delvis marginalisert i 2011, kan vi merke oss flere mønstre. Nesten hver fjerde person mellom 18-30 år som bor hjemme hos forsørgere, er delvis marginalisert. Dette er vel 7 prosentpoeng flere enn dem som ikke bor hjemme (se tabell 4.1). Kost, losji og andre utgifter kan for dem som bor hjemme, være helt eller delvis dekt av forsørgere. Derimot er det en lavere prosentandel hjemmeboende som er marginalisert, sammenlignet med dem som bor i egen husholdning.

Figur 4.6. **Andel marginaliserte og delvis marginaliserte personer 18-30 år, etter alder, utdanning og familiesituasjon. 2011. Prosent**

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Det er ingen store kjønnsforskjeller, selv om andelen kvinner som er delvis eller helt marginalisert, er henholdsvis 2 og 1 prosentpoeng høyere enn for menn (se tabell 4.1). Nær 29 prosent av personer i hushold under lavinntektsgrensen EU-60 (se tekstboks i kapittel 4.5) er registrert som delvis marginalisert, mens tilsvarende andel for personer over lavinntektsgrensen ligger på rundt 15 prosent.

4.8. Unge med innvandrerbakgrunn overrepresentert

Ungdom og unge voksne som selv har innvandret til Norge, eller som er født i Norge av to foreldre som har innvandret, er klart overrepresentert blant de marginaliserte. Dette gjelder både for dem med landbakgrunn fra EØS-landene, Nord-Amerika og Australia (videre kalt EU etc.) og dem med

bakgrunn fra land i Afrika, Asia osv. (videre kalt Afrika, Asia etc.) (se tekstboks).

Mens vel 15 prosent av alle unge uten innvandrerbakgrunn var delvis marginalisert i 2011, var andelen dobbelt så høy blant unge innvandrere fra EU etc. (30 prosent) og hele 41 prosent for innvandrere fra Afrika, Asia etc. Forskjellen er klart mindre for de unge som er født i Norge av foreldre som har innvandret. Men også blant disse ligger andelen delvis marginaliserte noe høyere enn blant dem uten innvandrerbakgrunn, henholdsvis 20 prosent for dem med bakgrunn fra EU etc. og 23 prosent for dem fra Afrika, Asia etc.

Ser vi på andelen marginaliserte, det vil si de som har vært delvis marginalisert i minst tre sammenhengene år, er også unge med innvandrerbakgrunn overrepresentert. Men det finnes nyanser. For eksempel har unge innvandrere fra EU etc. mindre sannsynlighet for å være marginalisert, enn ungdom og unge voksne uten innvandrerbakgrunn (henholdsvis 4,8 prosent og 5,1 prosent). På den annen side er unge innvandrere fra Afrika, Asia etc. sterkt overrepresentert blant de marginaliserte. I 2011 var andelen vel 13 prosent. Også norskfødte med foreldre fra henholdsvis EU etc. og Afrika, Asia etc. har større sannsynlighet for å være marginalisert, sammenlignet med unge uten innvandrerbakgrunn (se tabell 4.1).

Forskjellen i andelen marginaliserte unge innvandrere fra EU etc., på den ene siden, og Afrika, Asia etc. på den andre, må

EU etc.: EU/EFTA-land, Nord-Amerika, Australia og New Zealand, som kortform EU etc.

Afrika, Asia etc.: Øst-Europa utenom EU, Asia (inkl. Tyrkia), Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Oseania utenom Australia og New Zealand, som kortform Afrika, Asia etc.

forstås ut fra ulike årsaker til innvandring. De langt fleste (to av tre i årene 1990-2009) av innvandrerne fra EU etc. innvandret med det formål å enten ta utdanning eller å arbeide. For innvandrere fra Afrika, Asia etc. kom de langt fleste som følge av familiejenforening eller flukt (nær 85 prosent for årene 1990-2009) (Andreassen og Dzamarija 2010).

Det er også store forskjeller i utdanningsnivået blant innvandrere, som påvirker mulighetene til å skaffe inntektsgivende arbeid (Nygård 2010). For noen innvandrergrupper fra land i Afrika, Asia

Tabell 4.1. **Delvis marginaliserte og marginaliserte, 18-30 år¹, etter ulike kjennemerker. 2011. Prosent**

	Delvis marginaliserte	Marginaliserte
I alt	19,1	5,9
<i>Bosituasjon</i>		
Bor ikke med mor/far	17,0	6,0
Bor med mor/far	24,5	5,5
<i>Kjønn</i>		
Kvinne	20,0	6,4
Mann	18,2	5,3
<i>Utdanning</i>		
Ikke lav utdanning	14,6	2,8
Lav utdanning	28,9	12,5
<i>Lavinntekt</i>		
Ikke under EU-60	15,5	4,8
Under EU-60	28,6	8,6
<i>Innvandrerbakgrunn</i>		
Innvandrer fra EU etc.	30,4	4,8
Innvandrer fra Afrika, Asia etc.	40,7	13,3
Norskfødte med innvandrerforeldre fra EU etc.	20,4	8,7
Norskfødte med innvandrerforeldre fra Afrika, Asia etc.	22,6	7,4
Personer uten innvandrerbakgrunn	15,5	5,1
Antall	845 223	

¹ Institusjonsbeboere og fosterbarn ekskludert.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

etc. er det videre en høy andel kvinner i parfamilier som er hjemmeværende med barn. Disse vil også bli karakterisert som marginalisert ifølge vår definisjon. Studier har også vist forskjeller i hvor lett eller vanskelig det er for noen innvandrergupper å komme seg inn i arbeidsmarkedet eller å få lærlingplass, sammenlignet med personer uten innvandringsbakgrunn (Støren, Opheim og Helland 2009, Støren 2010, Midtbøen og Rogstad 2012).

Marginalisering og familiebakgrunn

Personer som vokser opp i husholdninger med lave inntekter, kan ha mindre muligheter til å trekke på ressurser fra foreldrene senere i livet. Dette kan gjøre barn av slike hushold mer utsatte for ulike grader

av marginalisering. En måte å belyse dette på er å benytte paneldata (se tekstboks), der vi følger de samme ungdommene over tid.

I tabell 4.2 ser vi på alle dem som var 23-24 år i 2011, etter ulike bakgrunnskjenner ved den husholdningen de tilhørte syv år tidligere (2004), det vil si den gang de var i alderen 16-17 år og fremdeles bodde med foreldrene. Det går fram av tabellen at andelen marginaliserte er rundt 11 prosentpoeng høyere blant dem som i 2004 var barn i husholdninger som mottok sosialhjelp, eller der det manglet yrkestilknyttede voksne, enn blant dem som ikke tilhørte slike husholdninger som barn.

Hos dem som vokste opp i lavinntekts-hushold, er skillet noe mindre. Andelen marginaliserte ligger likevel i underkant av 8 prosentpoeng høyere enn for dem som ikke tilhørte lavinntektshushold som barn. Også de som tilhørte en enslig forsørgerhusholdning som barn, er overrepresentert blant de marginaliserte syv år senere. Skillet mellom barn fra enslige forsørgerhushold og andre barn i samme aldersgruppe er i underkant av 4 prosentpoeng.

Det er viktig å poengtere at det er stor grad av overlapp mellom gruppene presentert her. En stor andel av hushold som mangler yrkestilknytning, mottar også sosialhjelp, og tilsvarende vil mange i lavinntektsgruppen også motta sosialhjelp (Strøm, Gladhaug og Normann 2011).

Paneldata eller longitudinelle data er gjentatte observasjoner over en lengre tidsperiode, for eksempel flere år, for samme analyseenhet, for eksempel person.

Tabell 4.2. **Marginalisering blant bosatte¹ personer² som var 23-24 år i 2011 etter ulike kjennemerker ved husholdningen de tilhørte som barn (16-17 år) i 2004. Prosent**

	Delvis margina- lisert	Margina- lisert
I alt	14,7	6,3
<i>Sosialhjelp</i>		
Barn i hushold som ikke mottar sosialhjelp i 2004	13,6	5,6
Barn i hushold som mottar sosialhjelp i 2004	30,3	16,2
<i>Yrkestilknytning</i>		
Barn i hushold med yrkestilknytning i 2004	13,4	5,4
Barn i hushold uten yrkestilknytning i 2004	29,8	16,5
<i>Lavinntekt</i>		
Ikke under EU-60 i 2004	13,9	5,8
Under EU-60 i 2004	26,5	13,4
<i>Enslig forsørger</i>		
Barn i hushold med ikke-enslig forsørger i 2004	13,5	5,5
Barn i hushold med enslig forsørger i 2004	19,6	9,4
Antall	112 401	

¹ Personer registrert som bosatt i både 2004 og 2011.

² Personer i privathusholdninger. Fosterbarn ekskludert.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

4.9. Årlig og vedvarende lavinntekt

Det er en sammenheng mellom det å være marginalisert og det å ha lave husholdningsinntekter. Som vi alt har sett, er det likevel fullt mulig for en ungdom å være marginalisert, slik vi har definert det i dette kapitlet (se tekstboks i kapittel 4.6), og likevel ha en romslig husholdningsøkonomi. Dette vil først og fremst være tilfelle for de av ungdommene som enten bor sammen med foreldrene, eller sammen med andre som bidrar til forsørgelsen. For eksempel hadde «bare» 41 prosent av alle delvis marginaliserte en husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet som lå under den årlige lavinntektsgrensen (lavere enn 60 prosent av medianinntekten i befolkningen) i 2011.

Som gruppe er likevel de unge overrepresentert i lavinnteksgruppen. Dersom en utelater alle personer i studenthusholdninger, hadde i underkant av 16 prosent av alle mellom 16 og 30 år årlig lavinntekt i 2011, mens andelen i befolkningen var på knapt 10 prosent. Andelen unge med årlig lavinntekt har i tillegg økt noe de siste årene. Dette står i kontrast til befolkningen generelt, der andelen med lavinntekt har vært stabil, eller til og med gått noe ned de siste årene.

Vi finner den samme utviklingen når vi ser på utviklingen i vedvarende lavinntekt, det vil si der personene har hatt lave husholdningsinntekter over en periode på flere år. Om vi definerer vedvarende lavinntekt som det å ha en husholdningsinntekt per forbruksenhet under lavinntektsgrensen siste året og i minst to av de tre forgående årene (det vil si en fireårsperiode), har andelen unge med vedvarende lavinntekt økt noe de siste årene, mens andelen i befolkningen har gått noe ned.

Mens andelen med vedvarende lavinntekt blant de unge økte fra 5,1 prosent i 2007 til 6,1 prosent i 2011, gikk andelen ned i befolkningen fra 5,3 prosent i 2007 til 5,0 prosent i 2011. Personer i ungdomsgruppen har dermed gått fra å ha en noe mindre sannsynlighet for å ha vedvarende lavinntekt enn befolkningen i 2007, til å ha en noe større sannsynlighet i 2011.

Hvilke ungdommer er det så som har størst risiko for å ha vedvarende lave inntekter? I det følgende skal vi på nytt benytte paneldata og følge ungdommene over en periode på fire år (2008-2011). Vi ser på ulike bakgrunnskjennemerker ved alle personer som var 16-30 år første året i fireårsperioden (2008), og som var bosatt i landet alle fire påfølgende årene. Dette betyr at de var i alderen 19-33 år siste året i perioden (2011).

Fire av ti er aleneboende

Det er små forskjeller i andelen med vedvarende lavinntekt blant kvinner og menn i ungdomsgruppen. I de yngste aldersgruppene er det likevel en noe høyere andel kvinner enn menn i lavinnteksgruppen. For både kvinner og menn gjelder det at sannsynligheten er størst for å ha vedvarende lavinntekt blant dem som var 18-24 år første året i fireårsperioden (og altså tre år eldre i 2011), mens risikoen er minst for de eldste ungdommene (se tabell 4.3). Dersom en utelater alle dem som var aleneboende studenter siste året i perioden, hadde 6,1 prosent av alle ungdommene vedvarende lavinntekt i 2011. Dette utgjør 46 000 personer.

Derimot er det betydelige forskjeller i vedvarende lavinntekt med hensyn til hvilken husholdningstype ungdommene tilhører. De unge som bodde alene i 2011 hadde en andel med vedvarende lavinntekt som var mer enn dobbelt så høy (12,6 prosent) sammenlignet med alle ungdom-

mer i samme aldersgruppe (6,1 prosent). I tillegg utgjør de aleneboende en svært høy andel av alle ungdommer med vedvarende lavinntekt. Mer enn 40 prosent av alle unge med vedvarende lavinntekt var aleneboende i 2011.

Det at vi følger de samme ungdommene over en periode på flere år, gir oss også muligheten til å identifisere dem som har flyttet hjemmefra i perioden. Som vi tidligere har sett, medfører ofte flytting hjemmefra en betydelig nedgang i husholdningsinntektene. Det ser likevel ikke ut som at flytting hjemmefra medfører noen dramatisk økning i risikoen for å ha vedvarende lavinntekt. Blant dem som bodde hjemme første året i fireårsperioden og i egen husholdning siste året, var det 7,4 prosent som hadde vedvarende lavinntekt. Dette var bare vel 1 prosentpoeng høyere enn blant alle ungdommer i samme aldersgruppe.

Utdanning betyr mye ...

Derimot er det en klar sammenheng mellom de unges utdanningsnivå og sannsynligheten for å ha vedvarende lavinntekt. For de av ungdommene som kun har grunnskole som høyeste fullførte utdanning, var andelen med vedvarende lavinntekt 9,1 prosent i 2011. Til sammenligning hadde bare 2,9 prosent av dem med lang universitets- eller høyskoleutdanning det samme. De med lav utdanning utgjør i tillegg en betydelig andel av alle med vedvarende lavinntekt. 43 prosent av alle ungdommer med vedvarende lavinntekt hadde kun grunnskole som høyeste utdanningsnivå. Det er også en betydelig gruppe ungdommer med vedvarende lavinntekt som vi ikke kjenner utdanningsnivået til. Dette vil i stor grad dreie seg om ungdommer som er innvandrere.

... det samme gjør innvandrerbakgrunn

Nettopp innvandrerbakgrunn er et av de kjennemerkene som er sterkest forbundet med det å ha lave inntekter over en periode på flere år. Mens andelen med vedvarende lavinntekt blant de unge uten innvandrerbakgrunn var på knapt 5 prosent i 2011, var andelen blant de som var henholdsvis innvandrere eller norskfødte med innvandrereforeldre på 16 prosent og 13 prosent. Om lag hver tredje ungdom med vedvarende lavinntekt hadde innvandrerbakgrunn i 2011. Særlig høy er andelen med vedvarende lavinntekt blant innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre med bakgrunn fra land i Afrika, Asia etc. Blant disse hadde innvandrere en andel med vedvarende lavinntekt på 19 prosent, mens dette gjaldt for 14 prosent av de norskfødte med innvandrereforeldre.

Den høye andelen innvandrerungdom i lavinntektsgruppen er også med på å forklare hvorfor Oslo skiller seg ut blant landets fylker ved å ha den høyeste andelen med vedvarende lavinntekt. I 2011 hadde 9,6 prosent av de unge i hovedstaden vedvarende lavinntekt. Mange av disse har innvandrerbakgrunn. Blant de områdene av landet der ungdom har minst sannsynlighet for å ha vedvarende lavinntekt, finner vi flere fylker på Vestlandet og i Nord-Norge. En må likevel ta i betraktning at det her kun er tatt utgangspunkt i bostedskommunen siste året i perioden (2011). Dermed kan noen av ungdommene for eksempel ha flyttet til Oslo fra andre steder av landet i løpet av fireårsperioden vi ser på.

Nær halvparten av husholdningsinntekten er stønader

Ungdom generelt har en sterk tilknytning til arbeidsmarkedet. Om en ser bort fra dem som var aleneboende studenter, kom 86 prosent av husholdningsinntektene i form av yrkesinntekter i 2011 for

Tabell 4.3. Andel personer 16-30 år med vedvarende lavinntekt¹, etter ulike kjennemerker. 2011

	Andel med lavinntekt	Prosent av alle med lavinntekt		Andel med lavinntekt	Prosent av alle med lavinntekt
Alle personer 16-30 år²	6,1	100	Innvandringsbakgrunn		
Kvinner	6,3	50	Innvandrer	15,8	31
16-17 år	5,5	5	herav fra Afrika, Asia etc.	19,3	20
18-24 år	8,5	28	Norskfødte med innvandrereforeldre	13,3	4
25-30 år	4,5	17	herav fra Afrika, Asia etc.	13,8	4
Menn	5,9	50	Resten av befolkningen	4,6	65
16-17 år	4,5	5	Bostedsfylke		
18-24 år	7,6	28	Østfold	6,7	6
25-30 år	4,7	18	Akershus	4,8	7
Husholdstype			Oslo	9,6	26
Aleneboende	12,6	43	Hedmark	6,2	3
Par uten barn	5,5	16	Oppland	5,7	3
Par med barn	3,6	20	Buskerud	5,7	5
Enslig forsørger	11,8	8	Vestfold	6,5	5
Andre	3,3	13	Telemark	6,4	3
Familiesituasjon			Aust-Agder	6,0	2
Flyttet ut	7,4	17	Vest-Agder	5,7	3
Hjemmeboende	5,9	83	Rogaland	3,5	6
Høyeste utdanningsnivå			Hordaland	5,7	10
Ungdomsskole	9,1	43	Sogn og Fjordane	3,9	1
Videregående	3,7	24	Møre- og Romsdal	3,8	3
Universitet/høgskole, kort	5,6	20	Sør-Trøndelag	7,9	9
Universitet/høgskole, lang	2,9	4	Nord-Trøndelag	5,6	2
Uoppgitt	22,7	9	Nordland	4,4	3
			Troms Romsa	5,3	3
			Finnmark Finnmarku	3,7	1

¹ Under den årlige lavinntektsgrensen i 2011 og i minst to av de tre foregående årene (2008-2011).² Alder første året i perioden (2008). Aleneboende studenter (siste året i perioden) er utelatt.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

de ungdommene som var 16-30 år (første året i perioden). For gruppen av ungdommer med vedvarende lavinntekt var bildet et helt annet. I denne gruppen utgjorde yrkesinntektene bare 53 prosent av samlet husholdningsinntekt, bare litt mer enn stønadene som utgjorde 47 prosent. Blant viktige stønader som denne gruppen mottar kan vi nevne ytelser fra folketrygden (18 prosent av samlet inntekt) og sosialhjelp (7 prosent).

4.10. Hvem kommer seg ut av lavinntektsgruppen, og hvem gjør det ikke?

Vi skal også se nærmere på hvordan det har gått med de unge som hadde vedvarende lavinntekt i 2007, tre år senere (2010). Vi ser på kjennemerker ved de ungdommene som fremdeles ligger under lavinntektsgrensen i 2010, og de som nå ikke lenger har inntekter under lavinntektsgrensen. På denne måten kan vi

danne oss et bilde av hvilke faktorer som kan medvirke til at noen ungdommer klatrer å klatre ut av lavinntektsgruppen.

I 2010 var det vel 80 000 personer som var i aldersgruppen 16-30 år i 2004, og som hadde opplevd å ha vedvarende lavinntekt i 2004-2007 (det vil si at de var under lavinntektsgrensen siste året og i to av de tre forgående årene). I disse tallene inngår også unge som var under utdanning. Over 60 prosent av dem som var under lavinntektsgrensen i 2007, var over denne i 2010, se tabell 4.4. Det er en overvekt av kvinner i gruppen som kom seg ut av lavinntektsgruppen. Kvinner som har hatt vedvarende lavinntekt, synes å ha en større mobilitet ut av lavinntektsgruppen enn menn i samme aldersgruppe.

Tidligere undersøkelser av inntektsmobilitet har vist at både demografi og økonomi er viktige faktorer som forklarer hvorfor noen forlater eller ankommer lavinntektsgruppen (for eksempel Epland og Kirkeberg 2007). Dette ser også ut til å gjelde for ungdomsgruppen (se tabell 4.4). De personene som i 2010 var aleneboende, var betydelig overrepresentert blant dem som også i 2010 lå under lavinntektsgrensen. Aleneboende utgjorde 67 prosent av alle under lavinntektsgrensen i 2010, mens andelen aleneboende blant dem som har «klatret over» lavinntektsgrensen i 2010, kun var på 32 prosent.

Det motsatte er tilfelle for dem som i 2010 tilhørte parhusholdninger. Disse er klart overrepresentert i gruppen som har forlatt lavinntektsgruppen. Også det å bli yrkesaktiv er – ikke uventet – en klar vei ut av lavinntektsgruppen. Blant dem som ikke tilhørte lavinntektsgruppen i 2010 (men som altså hadde vedvarende lavinntekt i 2007), var hele 77 prosent yrkestilknyttet. Andelen yrkestilknyttede blant dem som også i 2010 lå under lavinntektsgrensen,

var kun 19 prosent. I denne grupper er det først og fremst dem som står utenfor både arbeidslivet og trygdesystemet som dominerer.

Utdanning øker også sannsynligheten for å forlate lavinntektsgruppen (se tabell 4.4).

Tabell 4.4. **Personer 16-30 år som hadde vedvarende lavinntekt i 2007. Andel over og under lavinntektsgrensen i 2010. Prosent**

	Under lavinntekts- grensen 2010	Over lavinntekts- grensen 2010	Alle
Alle	100,0	100,0	100,0
Kvinner	50,8	54,4	53,2
Menn	49,2	45,6	46,8
Husholdstype			
Aleneboende	67,3	31,9	44,3
Par uten barn	8,0	27,7	20,8
Enslig forsørger	4,6	2,8	3,4
Par med barn	13,2	17,1	15,8
Andre	6,9	20,5	15,7
Sosioøkonomisk status			
Yrkestilknyttet	18,6	77,2	56,6
Trygdemottaker	13,0	7,6	9,5
Annet	68,3	15,2	33,9
Utdanningsnivå			
Ungdomsskole	25,3	15,2	18,7
Videregående	18,6	12,9	14,9
Universitet/høgskole, kort	42,9	43,8	43,5
Universitet/høgskole, lang	7,5	26,4	19,7
Uoppgitt	5,8	1,7	3,1
Innvandrerbakgrunn			
Innvandrer	21,7	11,1	14,8
herav med landbakgrunn fra Afrika, Asia etc.	17,2	8,2	11,4
Norskfødt med innvandrerforeldre	3,2	2,1	2,5
herav med landbakgrunn fra Afrika, Asia etc.	2,8	1,8	2,1
Resten av befolkningen	75,1	86,9	82,7
Antall personer	28 722	53 036	81 758

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Siden vi i vår definisjon av vedvarende lavinntekt ikke ekskluderte dem som var studenter i 2007, er det som forventet at mange av dem som har forlatt lavinntektsgruppen i 2010 nå har skaffet seg høyere utdanning. De med lang utdanning er kraftig overrepresentert blant dem som forlater gruppen med vedvarende lavinntekt. På den annen side er de som kun står med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, betydelig overrepresentert blant dem som ikke har klart å klatre ut av lavinntektsgruppen.

Tidligere undersøkelser har vist at innvandrere er blant de gruppene som er minst mobile ut av lavinntektsgruppen (Kirkeberg mfl. 2012). Dette gjelder også for de unge med innvandrerbakgrunn. Blant dem med vedvarende lavinntekt i 2007, og som også var under lavinntektsgrensen i 2010 var 22 prosent innvandrere. Blant dem som hadde

klart ut av lavinntektsgruppen i 2010, var bare 11 prosent innvandrere. Også de som er norskfødte med innvandrerforeldre, er overrepresentert i gruppen som ikke har klatret ut av lavinntektsgruppen, selv om denne gruppen fremdeles utgjør en liten del av befolkningen.

4.11. Formue og gjeld

Vi ser avslutningsvis på ungdommenes formue og gjeld. Mange i denne aldersgruppen vil være i en etableringsfase, der en binder opp store deler av økonomien sin i mange år framover i form av investering i egen bolig og gjeldsoptak. Dette kan igjen skape betydelig ulikhet i formue mellom dem som har kommet seg inn på boligmarkedet, og dem som ikke har det.

Flere unge har blitt boligeiere

Tabell 4.5 viser, med utgangspunkt i det som har blitt registrert i selvangivelsen, hvor mange unge som er eiere av henholdsvis borettslagsleiligheter eller selveierboliger. Det går fram av tabellen at andelen boligeiere har økt med rundt 50 prosent i den yngste aldersgruppen (18-24 år) i løpet av syv år, riktignok fra et svært lavt nivå, mens for den eldste aldersgruppen (25-30 år) – der klart flere er boligeiere – er økningen på nær 20 prosent. Det har altså skjedd en betydelig økning i boligeierskap blant de unge i løpet av relativt kort tid⁴. I underkant av 9 prosent av dem mellom 18 og 24 år var registrert som boligeiere i 2011⁵, mens dette gjaldt for 40 prosent av dem mellom 25 og 30 år.

Tabell 4.5. **Boligeierskap, etter aldersgruppe i perioden 2004-2011. 18-30 år. Antall og prosent**

	Antall personer	Selveie	Andels-bolig	Bolig i alt
18-24 år				
2004	383 193	3,8	2,1	5,8
2005	387 386	4,1	2,3	6,4
2006	395 867	4,3	2,6	6,9
2007	407 413	4,4	2,8	7,2
2008	422 032	4,5	2,8	7,3
2009	435 586	5,1	2,7	7,8
2010	449 223	6,1	2,7	8,7
2011	459 819	6,1	2,7	8,7
25-30 år				
2004	354 331	22,9	10,8	33,6
2005	349 190	23,1	11,0	34,0
2006	348 306	23,5	11,5	34,8
2007	354 699	23,6	12,0	35,4
2008	363 383	24,2	12,4	36,4
2009	369 449	25,6	12,4	37,7
2010	376 212	28,7	12,3	40,6
2011	385 399	28,4	11,9	39,8

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå

Dersom vi ser på andelen *husholdninger* med egen bolig i stedet for andelen personer, viser selvangivelsen at fire av ti husholdninger med en hovedinntektstaker mellom 16 og 30 år eier egen bolig. Tilsvarende andel blant alle husholdninger er sju av ti. Studenthusholdninger inngår ikke i disse tallene.

Svak økning i gjeldsbelastning etter 2006

Det er som forventet at når flere unge er blitt boligeiere, øker også gjeldsopptaket innenfor gruppen. Ser vi på gjeldsnivået innenfor de to aldersgruppene, hadde personer mellom 18 og 24 år i gjennomsnitt vel 1 million kroner i gjeld i 2011, mens personer mellom 25 og 30 år hadde en gjennomsnittsgjeld på 1,3 millioner. Gjennomsnittlig gjeld for alle husholdninger var på 1 048 000 kroner i 2011. I den yngste aldersgruppen er det likevel noen få personer med svært mye gjeld, som drar

opp gjennomsnittet for hele gruppen. Til sammenligning var medianen betydelig lavere, kun 459 000 kroner i 2011.

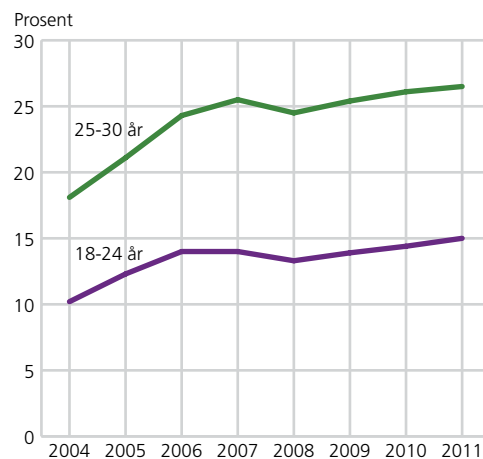
Gjennomsnittlig gjeld for ungdomsgruppen økte klart fram til 2006. Etter dette har imidlertid gjeldsnivået endret seg lite for både de mellom 18 og 24 år og de mellom 25 og 30 år.

Selv om gjelda kan virke høy, er det likevel selve gjeldsbyrden som har størst betydning både for unge og andre med gjeld, det vil si hvor mye av husholdningsinntektene som går med til å betjene gjelda. For den gruppen vi ser på her, unge mellom 18 og 30 år, har imidlertid ikke gjeldsbelastningen økt noe særlig etter 2006.

Figur 4.7 viser andel personer i de ulike aldersgruppene som har en høy gjeldsbelastning, det vil si at gjelda overstiger tre ganger inntekten. Det vil gå fram at svært mange av dem mellom 25 og 30 år har en så høy gjeldsbelastning, vel 26 prosent i 2011. I befolkningen i alt er det knapt 15 prosent med så høy gjeldsbelastning. For de yngre (18-24 år), der mange ennå

Figur 4.7. Andel som har gjeld større enn tre ganger samlet inntekt. 18-30 år. 2004-2011. Prosent

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

ikke har kjøpt egen bolig, er andelen som i befolkningen for øvrig, 15 prosent. Men vi ser også at det ikke har blitt særlig flere med høy gjeldsbelastning de siste årene. Etter 2006 har andelen unge med høy gjeldsbelastning økt mindre enn i befolkningen i alt.

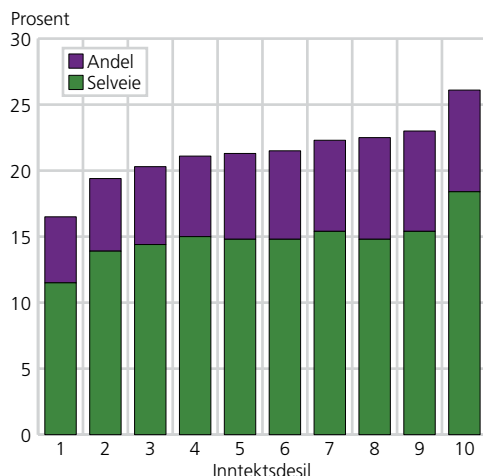
Familiebakgrunn betyr mye for tidlig boligetablering

Siden boligprisene i den perioden vi ser på, var rekordhøye, vil det være en åpenbar fordel for de unge å komme fra en familie som har muligheter for å gi økonomisk støtte ved boligkjøp. I våre data har vi ikke opplysninger om hvor mange unge som mottar direkte økonomisk støtte fra foreldre ved boligkjøp. Men ved igjen å benytte paneldata til å se på familiesituasjonen noen år tidligere, kan vi danne oss et bilde av hvilke ungdommer som oftere enn andre kommer seg inn på boligmarkedet.

I figur 4.8 ser vi igjen på kullet av ungdommer som var 23-24 år i 2011, og den husholdningsinntekten de hadde syv år tidligere da de bodde hos foreldrene. Det går fram av figuren at det særlig er ungdommene som kom fra hushold i den høyeste inntektsklassen⁶ som har skaffet seg egen bolig, da først og fremst selveierbolig. 26 prosent av disse ungdommene hadde fått seg egen bolig i 2011. Tilsvarende er andelen boligeiere klart lavere blant de ungdommene som kom fra familiene med de laveste inntektene. Andelen med egen bolig i laveste inntektsdesil ligger på om lag 17 prosent. De unges boligsituasjon generelt er ellers grundigere omtalt i kapittel 8.

⁶ Inntektsdesilene er basert på husholdningens inntekt per forbruksenhet (EU-skala), eller såkalt ekvivalentinntekt i 2004.

Figur 4.8. **Andel personer i alderen 23-24 år i 2011 som er boligeiere, etter hvilken inntektsklasse for husholdningsinntekt de tilhørte som barn (16-17 år) i 2004. Prosent**

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

4.12. Også ungdommer har positiv nettoformue

På tross av at mange ungdommer befinner seg i en situasjon der mange har tatt opp mye gjeld som følge av boligkjøp, studier eller kjøp av store forbrugsgoder som bil og motorsykkel, har likevel ungdomskulene en positiv nettoformue som øker med alderen. Ny og forbedret formuesstatistikk (se tekstboks), der en har tatt inn markedsverdien av egen bolig, viser for eksempel at allerede de husholdningene der hovedinntektstaker er 20 år, har

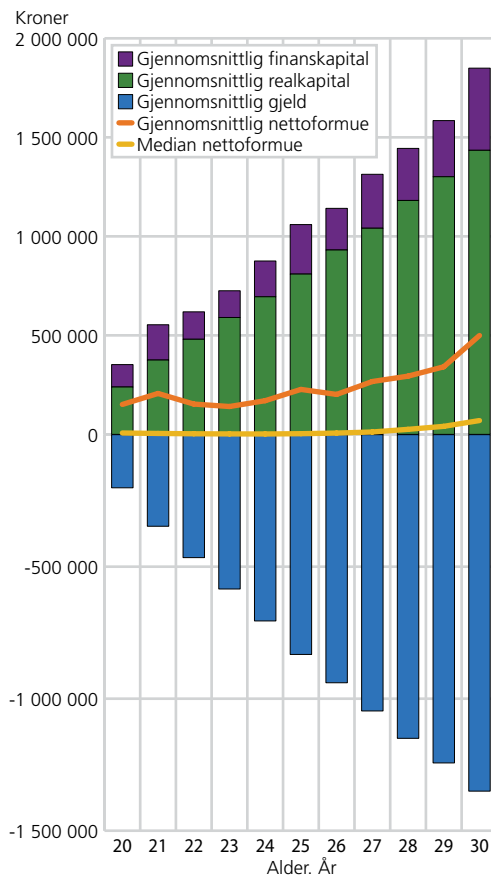
Ny formuesstatistikk

I Statistisk sentralbyrås nye formuesstatistikk har ligningsverdier av egen bolig, som ligger langt under faktiske verdier, blitt erstattet med nye beregnede verdier som ligger nærmere den faktiske markedsverdien. Den nye statistikken gir et bedre bilde av hvilke verdier norske husholdninger faktisk eier. En nærmere beskrivelse av statistikken er gitt her: <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2012-12-12-01.html>

en gjennomsnittlig nettoformue på vel 150 000 kroner. Deretter stiger nivået fram til dem som er 30 år, der gjennomsnittlig nettoformue var 500 000 kroner i 2011 (se figur 4.9). De riktig store tallene dukker imidlertid først opp blant 50- og 60-åringene. Det går også fram at det meste av formuen er realkapital, det vil si verdien av egen bolig.

Siden dette er gjennomsnittstall er det likevel store variasjoner innenfor de ulike aldersgruppene, der igjen trolig det om en er boligeier eller ikke, påvirker formuesituasjonen. Det går for eksempel fram av figuren at median nettoformue, som på mange måter gir et bedre bilde på formuen til den «typiske» husholdningen enn gjennomsnittet, ligger mye lavere enn gjennomsnittsverdien for de ulike aldersgruppene. For de aller yngste aldersgruppene ligger median nettoformue så vidt over 0, stigende til om lag 70 000 kroner for de husholdningene der hovedinntektstakeren er 30 år. Det er altså noen få unge med svært høy nettoformue som drar opp gjennomsnittsverdien for hele gruppen.

Figur 4.9. **Formue og gjeld for husholdninger, etter hovedinntektstakers alder. 18-30 år. 2011. Gjennomsnitt og median**

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Oppsummering

På samme måte som resten av befolkningen har ungdommer og unge voksne hatt en sterk økning i husholdningsinntektene det siste tiåret. Unge mellom 18-24 år og 25-30 år, hvorav mange har flyttet hjemmefra for å etablere seg i egne husholdninger, har likevel hatt en noe svakere inntektsvekst enn befolkningen generelt.

Husholdningssammensetningen har mye å si for de unges økonomi. I 2011 hadde aleneboende i alderen 16-30 år en inntekt etter skatt per forbruksenhet som kun tilsvarte 69 prosent av medianinntekten i hele befolkningen. Ungdom som bodde hjemme med to forsørgere, kunne nyte godt av et inntektsnivå som lå betydelig høyere (12 prosent) enn i befolkningen i alt. For dem som bodde hjemme med en enslig forsørger, er inntektsnivået imidlertid bare 85 prosent av nivået i hele befolkningen.

Mange unge er bare kortvarig marginalisert, det vil si at de står utenfor både arbeidslivet og utdanningssystemet. I 2011 var 19 prosent av dem i aldersgruppen 18-30 år verken yrkesaktive eller under utdanning. Over en treårsperiode (2009-2011) var det bare 6 prosent av de unge som var marginalisert, det vil si at de hadde stått utenfor både arbeidslivet og utdanningssystemet i hele perioden. En relativt høy andel av dem som verken jobbet eller tok utdanning i 2011, var hjemmeboende 19-åringer som nettopp hadde avsluttet videregående utdanning. Andelen marginaliserte unge har for øvrig endret seg lite de siste årene, men ser ut til å følge de økonomiske konjunktorene.

Blant dem som var marginalisert i 2011, var det en overvekt av unge med lav formell utdanning. Også ungdom og unge voksne som selv har innvandret til Norge, eller som er født i Norge av to foreldre

som har innvandret, er også klart overrepresentert blant de marginaliserte. Særlig er det en stor andel marginaliserte blant innvandrere fra Afrika, Asia etc. Ungdom som kommer fra familier som mottok sosialhjelp, som manglet yrkestilknyttede voksne, og som hadde lav husholdningsinntekt, har større sannsynlighet enn andre ungdommer for å bli marginalisert som voksne.

Andelen med vedvarende lavinntekt har gått noe ned i hele befolkningen. For unge har derimot andelen gått noe opp, fra 5,1 prosent i 2007 til 6,1 prosent i 2011. Mer enn 40 prosent av alle de unge med vedvarende lavinntekt var aleneboende i 2011. Om lag hver tredje ungdom med vedvarende lavinntekt hadde innvandrerbakgrunn i 2011. Særlig høy er andelen blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre med bakgrunn fra Afrika, Asia etc.

Parhusholdninger har større sannsynlighet for å «klatre over» lavinntektsgrensen enn det aleneboende har. Innvandrere er den gruppen som er minst mobile ut av lavinntektsgruppen, også blant ungdom. Yrkestilknytning og utdanning har også mye å si for mobilitet ut av lavinntektsgruppen.

Det har skjedd en betydelig økning i boligeierskap blant unge fra 2004 til 2011. Andelen boligeiere har økt med rundt 50 prosent i den yngste aldersgruppen (18-24 år) i løpet av syv år, mens for den eldste aldersgruppen (25-30 år) er økningen på nær 20 prosent. Ungdommer som kommer fra husholdninger i den høyeste inntektsklassen, er oftere boligeiere enn andre ungdommer. Økning i boligkjøp har også ført til at gjelden har økt blant de unge. Personer i alderen 18-24 år har i snitt vel 1 million kroner i gjeld i 2011, mens de mellom 25 og 30 år har 1,3 millioner i gjeld.

Referanser

- Andreassen, Kristina Kvarv og Minja Tea, Dzamarija (2010): «Befolkning», kapittel 2, i *Innvandring og innvandrere 2010* (Red: Henriksen, Kristin, Østby, Lars, Ellingsen, Dag), Statistiske Analyser 119, Statistisk sentralbyrå.
- Epland, J. og M.I. Kirkeberg (2007): *Barn i lavinntektsfamilier 1996-2004*, Rapporter 33/2007, Statistisk sentralbyrå.
- Epland, J. og M.F. Gladhaug (2011): Studenters inntekter: Yrkesinntekt viktigere enn lån og stipend, *Samfunnsspeilet*, 1, 2011, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/201101/03/>
- Harsløf, Ivan og Sissel Seim (2008). «Fattigdom i en norsk velferds kontekst», kapittel 1, i *Fattigdommens dynamikk: Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, Red: Harsløf, Ivan og Seim, Sissel, Universitetsforlaget. Oslo.
- Kann, I.C. og S. Ohrem Naper (2012): Utviklingen i økonomisk sosialhjelp 2005-2011, *Arbeid og velferd* nr. 3. 2012, NAV.
- Kirkeberg, M.I., J. Epland og T.M. Normann (2012): *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2012*, Rapporter 8/2012, Statistisk sentralbyrå.
- Midtbøen, Arnfinn H. og Jon Rogstad (2012): *Diskriminerings omfang og årsaker: Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*, Rapport 2012:1, Institutt for samfunnsforskning. Oslo.
- Naper, Sille Ohrem, Kjetil Van Der Wel og Knut Halvorsen (2008): «Arbeidsmarginalisering og Fattigdom blant langtidsmottakere av sosialhjelp i 1990 og 2005», kapittel 4, i *Fattigdommens dynamikk: Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, Red: Harsløf, Ivan og Seim, Sissel, Universitetsforlaget. Oslo.
- Nilsen, Øyvind A. og Katrine Holm Reiso (2011): *Scarring effects of unemployment*, NHH Dept. of Economics Discussion Paper No. 26/2011.
- Nygård, Geir (2010): «Utdanning», kapittel 3, i *Innvandring og innvandrere 2010* (Red: Henriksen, Kristin; Østby, Lars; Ellingsen, Dag.), Statistiske analyser 119, Statistisk sentralbyrå.
- Strøm, Frøydis, Gladhaug, Mona Furustad og Normann, Tor Morten (2011): «Sosiale indikatorer», kapittel 5, i *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2010* (Epland, Jon; Strøm, Frøydis; Gladhaug, Mona Furustad; Normann, Tor Morten), Rapporter 5/2011, Statistisk sentralbyrå.
- Støren, Liv Anne, Vibeke Opheim og Håvard Helland (2009): Getting through closed doors? Labour market entry among ethnic minority and majority youth with low levels of formal education, *Journal of Education and Work*, 22:4. September 2009, 261-282.
- Støren, Liv Anne (2010): *Unge innvandrere i utdanning og overgang til arbeid*, Rapport 45/2010, Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU).
- Aaberge, Rolf, Arne S. Andersen og Tom Wennemo (1996): Er årlig lavinntekt et godt mål på fattigdom? *Økonomiske analyser* 6/96, Statistisk sentralbyrå.

Lotte Rustad Thorsen

5. Materielle og sosiale mangler

Svært få ungdommer og unge voksne i Norge mangler sosiale eller materielle goder. Unge utenfor både arbeidslivet og utdanningssystemet eller som er i en lavinntektshusholdning, opplever i større grad enn andre levekårsproblemer. Det er likevel slik at andelen unge som opplever levekårsproblemer over flere år, ikke skiller seg særlig ut fra den voksne befolkningen. Unge med lavinntekt mangler i større grad materielle goder, mens unge utenfor arbeidslivet eller utdanningssystemet i større grad mangler sosiale goder.

5.1. Innledning

Formålet med dette kapittelet er å se på mulige utslag av fattigdom og lavinntekt, nemlig materielle og sosiale mangler, ved hjelp av surveydata fra levekårsundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå. Vi vil se på andre fattigdomsrelaterte levekårsproblemer som kan supplere bildet til det inntektsbaserte fattigdomsmålet, som er presentert i kapittel 4. Inntektsfattigdom er ikke nødvendigvis det samme som å mangle nødvendige levekårs-goder. Konkret vil vi se på betalingsvansker, negativ oppfatning av egen økonomi, mangel på enkelte materielle goder og sosiale mangler blant ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år.

Lavinntekt er et relativt mål, der en ser på andelen som faller inn under en definert inntektsgrense som oftest er satt ut fra inntektsnivået i befolkningen. En vanlig kritikk mot slike mål er at de i større grad måler inntektsforskjellene i samfunnet, enn å identifisere hvem som er fattige i mer klassisk forstand (for en diskusjon av ulike fattigdomsmål, se eksempelvis Fløtten mfl. 2011, Fløtten og Pedersen 2008, Normann 2009, Sletten 2011). En mer

direkte måte å måle levestandard på er å måle hvilke goder den enkelte faktisk har eller ikke har. Man ser altså på dem som er i en situasjon der en mangler viktige levekårs-goder som anses som vanlige i det norske samfunnet, som alminnelige forbruksgoder eller mulighet til sosial deltagelse og kontakt.

Sammenhengen mellom inntektsfattigdom og materiell levestandard har vært undersøkt av flere (Fløtten og Pedersen 2008, Ugreninov 2010, Normann 2011). Vi vil også i dette kapittelet se på sammenhengen mellom inntektsfattigdom, marginalisering (se tekstboks for definisjon) og levekårsproblemer. Vi ønsker da å undersøke om det er slik at de som er inntektsfattige eller marginalisert, har en høyere sannsynlighet for å oppleve levekårsproblemer. Vi bruker data fra

Marginalisert: Jobber mindre enn 19 timer per uke samtidig som de ikke går på skole eller studerer minst 10 timer per uke.

Lavinntekt: Inntekt etter skatt mindre enn 60 prosent av medianinntekten per forbruks-enhet.

levetårsundersøkelsene, påkoblet data fra inntektsregisteret, for å analysere levekårsproblemer som materielle og sosiale mangler (se tekstboks om datagrunnlag). I levetårsundersøkelsen EU-SILC stiller en årlig spørsmål om materielle mangler, i tillegg var det i 2009 en egen modul som omhandlet materiell deprivasjon der dette temaet ble undersøkt mer omfattende.

Datagrunnlag

Levetårsundersøkelsen EU-SILC

Levetårsundersøkelsen EU-SILC (Survey on Income and Living Conditions) er en årlig utvalgsundersøkelse med en fast kerne av spørsmål forordnet av EUs statistikkorgan Eurostat. Den ble gjennomført første gang i 2003. Undersøkelsen gir opplysninger om økonomi, boforhold og boligøkonomi, opplysninger om arbeidssituasjon og arbeid siste kalenderår. Fra og med 2011 suppleres den faste delen med ulike roterende tema.

I 2010 var det 5 227 personer som ble intervjuet, i 2009 ble 5 446 personer intervjuet, og i 2008 5 578 personer. Undersøkelsen er representativ for den voksne befolkningen (16 år og eldre) i Norge, som ikke bor på institusjon.

Undersøkelsen er en kombinert tverrsnitt- og panelundersøkelse, som betyr at man kan lage både årlige data som er representative samt følge personer over tid.

Til undersøkelsen knyttes også en rekke opplysninger fra registre, blant annet om inntekt og utdanning.

Levetårsundersøkelsen, tema helse, tverrsnitt, 2008

Levetårsundersøkelsen om helse er en tverrsnittundersøkelse som er blitt gjennomført hvert tredje år, i 1998, 2002, 2005 og 2008. Undersøkelsen gir opplysninger om egenverdert helse, sykdom, funksjonsevne, levevårer, bruk av helsetjenester, omsorg og sosial kontakt. I 2008 var det 6 500 som svarte på undersøkelsen. Undersøkelsen er representativ for den voksne befolkningen (16 år og eldre) i Norge som ikke bor på institusjon.

Vi bruker EUs definisjon av lavinntekt som mål på inntektsfattigdom (se kapittel 4 for en mer detaljert beskrivelse og gjennomgang og kapittel 11 for et internasjonalt perspektiv). EUs definisjonen av lavinntekt er 60 prosent av medianinntekten per forbruksenhet. Ved måling av lavinntekt brukes en såkalt ekvivalensskala, som tar hensyn til husholdningsstørrelsen og stor-driftsfordeler (se tekstboks om ekvivalentinntekter og forbruksvekter). Lavinntekt tar altså hensyn til hele husholdningens økonomiske ressurser og ikke kun den enkeltes inntekter.

I 2009, som er inntektsåret koblet til Levetårsundersøkelsen EU-SILC 2010, var medianinntekten per forbruksenhet i befolkningen 286 700 kroner. Det vil da si at en enslig person som har en inntekt mindre enn 114 700 kroner i året, blir definert med lavinntekt. I alderen 16-30 år er det mange som er studenter. For studenter vil studielån være en viktig kilde til livsopphold (Thorsen 2012 og Epland og Gladhaug 2011). Studielån er ikke definert som inntekt i inntektsstatistikken,

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger.

I dette kapittelet er det benyttet den såkalte EU-skalaen. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens barn får vekt lik 0,3.

En husholdning bestående av to voksne og to barn (det vil si vekt lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

og studenter vil dermed i stor grad havne under grensen for lavinntekt.

I tillegg til ungdom og unge voksne som bor i husholdninger med lavinntekt, vil vi også se på unge som er marginalisert. Vi har definert marginaliserte som unge som jobber mindre enn 19 timer per uke samtidig som de ikke går på skole eller studerer minst 10 timer per uke. Det betyr altså at de kan ha en viss tilknytning til arbeid og studier, men at de likevel jobber eller studerer lite.

5.2. Kjennetegn ved de unge

En del av levekårsindikatorene vi skal se på her, er på husholdningsnivå. For de unge som ennå ikke har flyttet hjemmefra, vil dermed en del av levekårsindikatorene reflektere foreldrenes levekår. Siden det er betydelige forskjeller på å bo hjemme hos foreldrene sine og å ha flyttet hjemmefra, vil derfor i flere oversikter skille mellom unge som har flyttet hjemmefra, og de som bor hjemme med en forelder eller to foreldre. Til sammen 31 prosent av alle

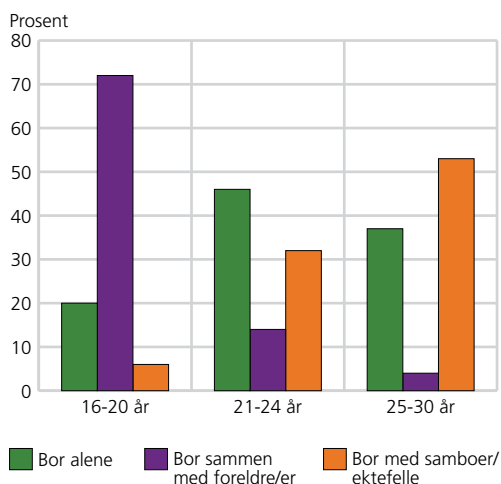
unge i alderen 16-30 år bor hjemme hos foreldrene. Andelen som bor hjemme hos foreldrene, er naturlig nok høyere blant de yngste (se figur 5.1). Blant unge i alderen 16-20 år bor to av tre hjemme hos foreldrene sine. Andelen som ennå bor hjemme hos foreldrene, synker drastisk når en runder 20 år. I aldersgruppa 21-24 år bor 14 prosent hjemme, mens bare 4 prosent av unge i alderen 25-30 år ennå bor hjemme hos foreldrene sine.

Om man er enslig eller har noen å dele utgifter med, har også betydning for velstandsnivået og økonomien i husholdningen. Flere analyser har vist at det er enpersonhusholdninger som er mest utsatt for lavinntekt og levekårsproblemer (se blant annet Kirkeberg mfl. 2012 og Normann 2009).

Unge er i etableringsfasen, og andelen som er i parforhold, stiger med økende alder (se figur 5.1). Sammenlignet med den voksne befolkningen, er det likevel en langt høyere andel enslige blant unge. Unge flytter ofte ut for å studere, men det tar noe tid før man er etablert med familie. Blant de eldste unge, 25-30 år, bor halvparten sammen med samboer eller ektefelle. Den tilsvarende andelen blant unge i alderen 21-24 år er 32 prosent, og bare 6 prosent blant de aller yngste i alderen 16-20 år har samboer eller bor sammen med ektefelle.

I denne analysen vil vi som før nevnt blant annet se på sammenhengen mellom lavinntekt og materielle og sosiale mangler. Siden lavinntekt er et husholdningsmål, vil det altså være familiens inntekt som ligger til grunn for de unge som ennå bor hjemme hos foreldrene sine, mens det er de unges egen og eventuell partners inntekt som ligger til grunn for dem som har flyttet hjemmefra.

Figur 5.1. Andel ungdom og unge voksne som bor alene, sammen med foreldre eller med ektefelle/samboer. 16-30 år. 2010. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EUSILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

I Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010 oppgir 42 prosent av dem i alderen 16-30 år at de har studert mer enn 6 måneder (se tabell 5.1). I alderen 16-20 år er flertallet studenter, og 79 prosent av unge i denne alderen oppgir at de var under utdanning. Videre er 32 prosent av de i alderen 21-24 år studenter, mens 13 prosent av de eldste unge i alderen 25-30 år er studenter. 11 prosent av ungdommene er marginalisert etter vår definisjon, og 26 prosent er i en husholdning med lavinntekt. Regner man ikke med dem som er under utdanning, synker andelen med lavinntekt til 17 prosent. 67 prosent av ungdommene er verken marginalisert eller er i en husholdning med lavinntekt. Kun 4 prosent av alle unge i alderen 16-30 år var både marginalisert og tilhørte en husholdning med lavinntekt. Blant ungdom som var marginalisert,

hadde også 34 prosent lavinntekt, mens 14 prosent av dem med lavinntekt også er marginalisert etter vår definisjon.

På denne måten vil de to gruppa vi har definert, representere to ulike tilstander. De marginaliserte har svak eller ingen tilknytning til de vanligste sosiale arenaene som arbeidsliv eller utdanning, mens ungdom som er i en husholdning med lavinntekt, ikke nødvendigvis er utestengt fra sosiale arenaer, men kan oppleve større begrensninger når det kommer til materielle goder.

5.3. Oppfatning av egen økonomi

Vi skal her se på ungdoms subjektive oppfatning av egen økonomi. Med subjektiv oppfatning av egen økonomi mener vi respondentens egen oppfatning av hvor lett eller vanskelig det er å få endene til å møtes med husholdningens samlede inntekt. I tillegg ser vi også på respondentens mulighet til å kunne mestre en uforutsett utgift på 10 000 kroner i løpet av en måned, uten å måtte ta opp ekstra lån eller motta hjelp fra andre. Dette kan si oss noe om de unges økonomiske situasjon og muligheten til å spare relativt små beløp.

I hele befolkningen svarer 16 prosent at det er svært vanskelig, vanskelig eller forholdsvis vanskelig å få endene til å møtes med den inntekten husholdningen har til rådighet (se tabell 5.2). Den tilsvarende andelen blant ungdom i alderen 16-30 år er 22 prosent. Det er imidlertid forskjeller mellom ungdom som bor hjemme hos foreldrene, ungdom som er enslige eller ungdom som bor sammen med andre voksne. Unge enslige ser ut til å oppleve størst økonomiske vanskeligheter. Hele 47 prosent av unge enslige forsørgere opplever at det er vanskelig å få endene til å møtes, det samme gjelder 31 prosent av unge enslige uten barn. Ungdom som bor hjemme hos foreldrene eller er i parforhold uten barn,

Tabell 5.1. **Andel ungdom og unge voksne, etter ulike kjennetegn. 16-30 år. 2010. Prosent**

	Ungdom 16-30 år
Andel studenter	42
Andel marginaliserte	11
Andel med lavinntekt	26
Andel verken lavinntekt eller marginalisert	67
Andel som bor hjemme med en eller to foreldre	31
Andel som ikke bor hjemme	69
Andel som bor alene	33
Andel som er i parforhold uten barn	19
Andel med forsørgeransvar	14
Kjønn	
Mann	54
Kvinne	46
Alder	
16-24 år	60
25-30 år	40
Antall svar	1 080

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

opplever i minst grad problemer med å få endene til å møtes, henholdsvis 15 og 13 prosent.

Unge opplever i større grad enn mer etablerte voksne at det er utfordrende å få dekket løpende utgifter. I en situasjon der man har vansker med å få endene til å møtes, kan uforutsette utgifter bli vanskelig å håndtere. Hvordan er det så med de unges økonomiske «buffer»? En tredel av unge i alderen 16-30 år oppgir at de ikke klarer en uforutsett utgift på 10 000 kroner. Blant personer over 30 år er det 17 prosent som oppgir det samme. Innenfor ungdomsgruppa ser vi også her til dels stor variasjon. Hele 73 prosent av enslige forsørgere og 48 prosent av enslige uten barn oppgir at de ikke ville klart en uforutsett regning på 10 000 kroner. Unge som bor hjemme hos foreldrene, og unge i parforhold oppgir i større grad at de ville klart en slik utgift.

At unge ikke har en økonomi som kan klare en uforutsett regning på et såpass høyt beløp som 10 000 kroner, er kanskje ikke så overraskende, med tanke på at en stor del av disse ungdommene er studenter og ikke er etablert i arbeidslivet.

I levekårsundersøkelsen blant studenter ble derfor studentene spurt om de ville klart en uforutsett regning på 5 000 kroner. Blant studenter i alderen 19-34 år svarte da 40 prosent at de ikke ville klart en slik uforutsett regning (Otnes, Thorsen og Vaage 2011).

Ungdom oppgir altså i større grad enn voksne at de er i en mer sårbar økonomisk situasjon. Vi skal nå se om det er forskjell på marginalisert ungdom, ungdom som er i en husholdning med lavinntekt, eller ikke opplever noe av dette. En kan falle under lavinntektsgrensen uten at en selv opplever at en har en anstrengt økonomi og motsatt. Ulike husholdninger kan ha ulike behov for økonomiske ressurser, ved at de har høye boutgifter, medisiner, reiseutgifter og lignende, og selv om de ikke havner under grensen for lavinntekt, kan de likevel oppleve å ha betalingsproblemer, eller at det er vanskelig å få endene til å møtes.

Figur 5.2 viser andelen ungdom og unge voksne som synes det er svært vanskelig eller vanskelig å få endene til å møtes og ikke kan greie en uforutsett regning på 10 000 kroner, etter om de er marginalisert, er i en husholdning med lavinntekt

Tabell 5.2. **Andel som synes det er vanskelig å få endene til å møtes, og ikke kan greie en uforutsett utgift, etter husholdningstype og alder. 2010. Prosent**

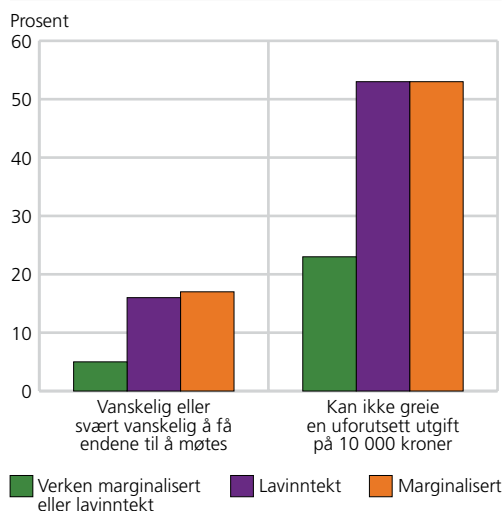
	Få endene til å møtes			Kan ikke greie en uforutsett utgift på 10 000 kroner	Antall svar
	Svært vanskelig	Vanskelig	Forholdsvis vanskelig		
I alt	2	4	10	20	5 227
Alle i alderen 16-30 år	3	5	14	32	1 080
Enslig 16-30 år	4	9	18	48	353
Bor hos foreldre 16-30 år	2	3	9	16	335
Par uten barn 16-30 år	1	3	9	24	203
Par med barn 16-30 år	4	3	16	32	132
Enslig forsørger 16-30 år	3	9	35	73	30
Bor sammen med andre, ikke samliv 16-30 år	10	0	10	41	27
31 år og over	2	3	8	17	4 147

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

eller ingen av delene. Her ser vi at bare 5 prosent av unge som ikke er utsatt, sier at de har vanskeligheter med å få endene til å møtes, den samme andelen som blant voksne over 30 år. Blant marginalisert ungdom og ungdom som er i en husholdning med lavinntekt, er det derimot en langt større andel som opplever at det er vanskelig å få endene til å møtes, henholdsvis 17 og 16 prosent.

Samme tendens finner vi når vi ser på andelen som ikke ville klart en uforutsett regning på 10 000 kroner. 23 prosent av ungdom som verken er marginalisert eller har lavinntekt, svarer at de ikke ville greid en utgift på 10 000 kroner. Blant ungdom som er marginalisert eller har lavinntekt, er andelen som ikke kan greie en utgift på 10 000 kroner dobbelt så høy, sammenlignet med annen ungdom. Vi ser altså at lavinntekt og det å ikke være under utdanning eller i arbeid klart påvirker opplevelsen av egen økonomi og evnen til å møte

Figur 5.2. **Andel ungdom og unge voksne som synes det er svært vanskelig eller vanskelig å få endene til å møtes og ikke kan greie en uforutsett utgift. 16-30 år. 2010. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

uforutsette utgifter. Dette er statistisk sikre forskjeller.

Overføringer mellom husholdninger fanges ikke opp i inntektstallene som man bruker til å definere lavinntekt. Slike overføringer kan spesielt bidra til å bedre unges økonomiske ressurser i etableringsfasen. Levekårsundersøkelsen blant studenter viser at over halvparten (63 prosent) av studentene hadde mottatt støtte fra familien og dette bidro til 6 prosent av deres samlede disponible beløp¹ (Barstad, Løwe og Thorsen 2012).

Også i levekårsundersøkelsen EU-SILC spør vi om man har mottatt økonomisk støtte fra andre. I hele befolkningen hadde 3 prosent mottatt pengebidrag fra en annen husholdning i 2010, mens det blant unge i alderen 16-30 år var 8 prosent som hadde mottatt slike bidrag. Det er likevel en del variasjon, og det er først og fremst unge som bor alene som har mottatt støtte fra en annen husholdning. 16 prosent av enslige i alderen 16-30 år oppgir å ha mottatt pengebidrag. I gjennomsnitt mottok de som fikk slike pengebidrag 25 000 kroner i året fra en annen husholdning.

5.4. Materielle mangler

Vi har nå sett på hvordan de unge oppfatter sin økonomi. En annen måte å nærme seg tematikken på er å se på andre dimensjoner ved fattigdom og marginalisering. Et slikt mål er mangel på ulike materielle goder. Andre analyser av sammenhengen mellom inntektsfattigdom og materielle mangler har vist at både mangel på goder og det å ikke ha råd til goder oftere forekommer i lavinntektsgrupper (Normann 2011, Ugreninov 2010).

¹ I disponibelt beløp inngår her inntekt etter skatt, lån fra Lånekassen og økonomiske bidrag fra familien.

I levekårsundersøkelsen EU-SILC er det flere ulike spørsmål om materielle mangler. Her spør man om man har råd til en ukes ferie, å spise kjøtt eller fisk annenhver dag, å holde boligen passe varm, TV, vaskemaskin og privatbil. Samlet kan dette si oss noe om materiell deprivasjon og hvilke effekter lavinntekt kan gi. Det kan hevdes at ved å se på materielle mangler, måler man velferdsnivået mer direkte, i motsetning til lavinntekt som mer er en gjenspeiling av inntektsfordelingen (Normann 2011, Fløtten og Pedersen 2008).

En del av de materielle godene vi har spurt om i undersøkelsen, er vanlige forbrugsgoder som det er svært få som mangler i Norge. Levekårsundersøkelsen EU-SILC er en undersøkelse som er samordnet i alle europeiske land, og de ulike indikatorene på materiell deprivasjon er i noen tilfeller ikke de beste for å måle deprivasjon i Norge. Vi ser at dette gjelder spesielt å ikke ha råd til å holde huset varmt, TV og vaskemaskin. Men vi finner noen forskjeller når vi senere skal se på enkelte grupper av marginalisert ungdom.

Gjennomgående ser vi at andelen unge i alderen 16-30 år som oppgir at de ikke har råd til nevnte goder, er noe høyere enn den øvrige befolkningen (se tabell 5.3).

Det er forskjell på økonomien til de unge når man skiller på om man bor hjemme hos foreldrene sine, bor alene, sammen med noen andre eller har barn. Andelen som oppgir å ha materielle mangler blant ungdom som bor hjemme hos foreldrene, er lik andelen ellers i befolkningen. På samme måte som vi så for oppfatning av egen økonomi, er det unge som bor alene, eller er enslige forsørgere som i størst grad oppgir å mangle enkelte materielle goder.

Her har vi kun forholdt oss til dem som svarer at de ikke har råd til et gode. Det kan tenkes at dette ikke fanger opp alle mangler som er et utslag av dårlig økonomi. Det finnes dem som mener at preferanser i forhold til hva man ønsker å eie, ikke dannes uavhengig av ens økonomi. Og det kan tenkes at en velger vekk enkelte goder for å prioritere andre, og ikke nødvendigvis oppgir at man mangler goder på grunn av økonomi (Normann 2011, Fløtten og Pedersen 2008). For formålet her velger vi likevel å kun vise til andelen som oppgir å mangle et gode på grunn av økonomi.

Ungdom i lavinntektshusholdninger mangler mest

Er det sånn at det er en sammenheng mellom det å ha vanskelige økonomiske kår og mangel på goder? Figur 5.3 viser andelen

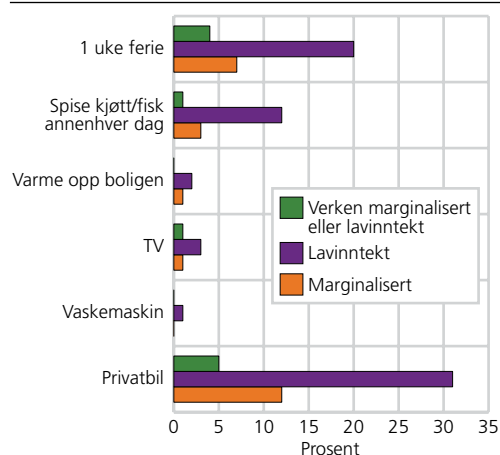
Tabell 5.3. Andel som ikke har råd til ulike goder, etter alder og husholdningstype. 2010. Prosent

	Ikke råd 1 uke ferie	Ikke råd kjøtt/fisk	Ikke råd varme hus	Ikke råd TV	Ikke råd vaske- maskin	Ikke råd privatbil	Antall svar
I alt	6	2	1	1	0	5	5 227
Alle i alderen 16-30 år	9	5	1	1	0	12	1 080
Enslig 16-30 år	13	9	2	3	1	24	353
Bor hos foreldre 16-30 år	6	2	0	0	0	3	335
Par uten barn 16-30 år	4	0	1	1	0	11	203
Par med barn 16-30 år	8	2	1	0	0	11	132
Enslig forsørger 16-30 år	34	16	0	3	0	16	30
Bor sammen med andre, ikke samliv 16-30 år	6	10	4	0	0	22	27
31 år og over	5	2	1	0	0	3	4 147

som ikke har råd til goder blant ungdom som er marginalisert, har lavinntekt, eller verken er marginalisert eller har lavinntekt. Andelen som ikke har råd til de ulike godene, er til dels betydelig høyere blant ungdom som er i en lavinntektshusholdning. Også marginalisert ungdom rapporterer i større grad at de ikke har råd til goder, sammenlignet med ungdom som ikke er marginalisert eller har lavinntekt. Sammenlignet med det vi har sett om subjektiv økonomi, ser vi her at ungdom som er i en lavinntektshusholdning, har betydelig større andeler med levekårsproblemer, enn marginalisert ungdom.

En av fem ungdommer som er i en lavinntektshusholdning, har ikke råd til å dra på en ukes ferie. I lavinnteksgruppa er det imidlertid mange studenter, og holder vi disse utenfor, rapporterer mer enn en av fire (27 prosent) at de ikke har råd til en ukes ferie. Dette gjelder 7 prosent av marginalisert ungdom, mens bare 4 prosent av ungdom som verken er marginalisert eller har lavinntekt rapporterer dette.

Figur 5.3. **Andel ungdom og unge voksne som ikke har råd til ulike materielle goder. 16-30 år. 2010. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

Når det gjelder å ha råd til å spise kjøtt eller fisk annenhver dag, er det til dels store forskjeller mellom ungdom som er i en lavinntektshusholdning, og dem som ikke er det. Dette er statistisk sikre forskjeller. Også for goder som de aller fleste har råd til (å varme opp boligen, eie en TV eller eie en vaskemaskin), er andelen som ikke har råd, større blant ungdom med lavinntekt. Her er imidlertid forskjellene for små til å være statistisk sikre.

Når det gjelder å ha råd til bil, finner vi også store forskjeller mellom ungdom som verken har lavinntekt eller er marginalisert, og ungdom som er marginalisert, og dem som er i en husholdning med lavinntekt. Dette er også statistisk sikre forskjeller. 30 prosent av ungdom i en lavinntektshusholdning har ikke råd til å ha bil, dette gjelder 12 prosent av marginalisert ungdom, mens bare 5 prosent av ungdom som ikke er marginalisert eller har lavinntekt, svarer at det er økonomiske grunner til at de ikke har bil.

Vi ser altså at det er en sammenheng mellom det å være inntektsfattig og mangle goder på grunn av økonomi. Ungdom som ikke er i arbeid eller under utdanning, ser ikke ut til å mangle materielle goder i samme grad, men de har større mangler enn ungdom som ikke lever med lavinntekt eller er marginalisert.

5.5. Lavinntekt og innvandrerbakgrunn påvirker mest

Ovenfor har vi sett hvor stor andel som mangler ulike materielle goder blant ulike grupper av ungdom. Disse forskjellene kan være påvirket av at gruppene er ulikt satt sammen. Eksempelvis kan det være slik at det er mange med lavinntekt i gruppa enslige, og at lavinntekt har størst betydning, og ikke det å være enslig, for at man mangler et gode. For å ta hensyn til slike sammenhenger har vi gjort en multivariat

analyse som tar hensyn til flere faktorer samtidig (se tekstboks om logistisk regresjon). I denne analysen har vi tatt med ulike bakgrunnskjennetegn som kan tenkes å påvirke ungdommens sannsynlighet for å mangle minst ett av de nevnte materielle godene ovenfor av økonomiske grunner.

I analysen har vi brukt kjønn, alder, om man er marginalisert, er i en lavinntekts-husholdning, er student, husholdningstype, utdanningsnivå og innvandrerbakgrunn som uavhengige variabler. Den avhengige variabelen er om man har svart at man mangler minst ett av de materielle godene fordi en ikke har råd. Det er kun ungdom i alderen 16-30 år som inngår i analysen.

Tabell 5.4 viser hvordan ulike kjennetegn påvirker sannsynligheten for å mangle minst ett materielt gode, gitt likhet på de andre bakgrunnsfaktorene. Vi sammenligner her ungdom med lik alder, innvandringsbakgrunn, utdanning, husholdningstype og så videre. Den multivariate analysen tyder på at sannsynligheten for å mangle ett eller flere goder på grunn av økonomi er høyere for ungdom med lavinntekt, marginaliserte, studenter, ungdom som bor alene både med og uten forsørgeransvar, og innvandrere fra Afrika, Asia etc. (se tekstboks).

Også andre analyser har vist at det er en sammenheng mellom innvandrere og materielle mangler (Ugreninov 2010). I denne studien rapporterer innvandrere i lavinntekts-husholdninger i langt større

grad at de mangler sentrale forbruksvarer. Men kontrollert for blant annet yrkesaktivitet, inntektshistorie og husholdnings-sammensetning reduseres forskjellene betraktelig.

Når vi kontrollerer for de andre kjennetegnene i modellen, ser vi at ungdom som bor i en husholdning med lavinntekt, har klart høyere sannsynlighet for å mangle ett eller flere materielle goder, gitt alt annet

Tabell 5.4. **Sammenheng mellom å mangle minst ett materielt gode på grunn av økonomi og ulike bakgrunnsfaktorer. 16-30 år. Logisk regresjon. Oddsratioer. 2010. N=1 080**

	Odds-rater	Signifikans ¹
Kjønn (ref: Menn)		
Kvinner	1,21	0,176
Alder (ref: 25-30 år)		
16-19 år	0,88	0,487
20-24 år	1,08	0,367
Marginalisert (ref: Ikke marginalisert)		
(ref: Ikke marginalisert)	2,99	<,0001
Lavinntekt (ref: Ikke lavinntekt)		
(ref: Ikke lavinntekt)	3,48	<,0001
Student (ref: Ikke student)		
(ref: Ikke student)	2,06	<,0001
Husholdningstype (ref: Par uten barn)		
Enslig under 31 år	2,16	<,0001
Bor hos foreldre under 31 år	0,37	<,0001
Par med barn under 31 år	0,66	0,038
Enslig forsørger under 31 år	2,94	0,000
Utdanningsnivå (ref: Høyere utdanning)		
Grunnskoleutdanning	1,42	0,282
Videregående utdanning	0,96	0,089
Innvandrerbakgrunn (ref: Uten innvandrerbakgrunn)		
Innvandrere fra EU etc.	1,31	0,445
Innvandrere fra Afrika, Asia etc.	3,02	0,000

¹ Tall med uthevet skrift viser signifikante sammenhenger (p&lt

likt. Også ungdom som er innvandrere fra Afrika, Asia etc., sammen med enslige forsørgere, har større sannsynlighet for å mangle ett eller flere materielle goder på grunn av økonomi. Det er også en positiv sammenheng mellom marginalisert ungdom og materielle mangler, men sammenhengen er ikke like sterk som for ungdom med lavinntekt.

Analysen viser også at ungdom som bor hjemme hos foreldrene, har mindre sannsynlighet for å mangle goder på grunn av økonomi alt annet likt. Kjønn, alder og utdanningsnivå har i seg selv ikke signifikant betydning for om man mangler ett eller flere materielle goder når vi kontrollerer for de andre kjennetegnene i modellen.

Analysen bekrefter altså det vi så i de bivariate oversiktene over, nemlig at både lavinntekt og å være marginalisert har en klar sammenheng med å ikke ha råd til minst et materielt gode uavhengig av alder, kjønn, utdanning, husholdningstype og innvandrerbakgrunn. Men at også det å ha bakgrunn fra Asia, Afrika etc. eller være enslig øker sannsynligheten for å mangle materielle goder på grunn av økonomi. Vi

har også undersøkt hvordan disse sammenhengene er i befolkningen over 30 år. I den voksne befolkningen finner vi at det er de samme gruppene som er mest utsatt for materielle mangler, som blant unge i alderen 16-30 år. Enslige, personer i lavinntektshusholdninger eller innvandrere fra Afrika, Asia etc. har også i den voksne befolkningen en større sannsynlighet for å ha materielle mangler på grunn av økonomi.

Levekårsundersøkelsen EU-SILC er en panelundersøkelse (se tekstboks om data-grunnlag), vi har derfor gjort en analyse av dem som var med i undersøkelsen i 2008, 2009 og 2010. Siden den nedre aldergrensen for å bli trukket ut til undersøkelsen er 16 år, vil det kun være ungdom i alderen 18-30 år i 2010 som har mulighet til å være med alle tre årene. Når vi bruker paneldata, kan vi se på omfanget av hvem som har kortvarige eller vedvarende levekårsproblemer. Vi har skilt mellom ungdom som bor hjemme hos foreldrene sine, og dem som ikke gjør det, og sammenligner med befolkningen over 30 år.

Tabell 5.5 viser antall år respondenten har oppgitt at en har opplevd de ulike levekårsproblemene. Det vil si at 10 prosent av ungdom i alderen 18-30 år kun oppga at de ikke hadde hatt råd til en ukes ferie ett av de tre årene. 4 prosent av ungdommene oppga i to år at de ikke hadde råd til ferie i en uke, mens 3 prosent av alle unge i alderen 18-30 år, som ikke bodde hjemme hos foreldrene, oppga alle tre årene at de ikke har råd til en ukes ferie. Dette vil da også si at 83 prosent oppga at de hadde råd til en ukes ferie alle tre årene.

Gjennomgående er det slik at ungdom opplever mer levekårsproblemer enn voksne, og at ungdom som bor hjemme hos foreldrene sine, opplever mindre problemer enn ungdom som har flyttet hjemmefra og er i etableringsfasen. Videre ser vi at selv om en del opplever levekårsproblemer et år, er det langt færre som har et vedvarende problem.

Andelen som ikke har råd til en ukes ferie et år, er dobbelt så stor blant ungdom som den er i befolkningen over 30 år. Men vi ser at i ungdomsgruppa er det mange som oppgir dette ett år, men at andelen som opplever dette over to eller tre år, ikke skiller seg betydelig fra voksne over 30 år.

Dette tyder på at det blant ungdom er flere som har en midlertidig situasjon, mens at andelen som ikke har råd til ferie over flere år, ikke skiller seg spesielt fra den voksne befolkningen.

Det er en noe større andel blant ungdommer, sammenlignet med den voksne befolkningen, som et år oppgir at de ikke har råd til spise kjøtt eller fisk annenhver

Tabell 5.5. **Andel med ulike levekårsproblemer, etter alder og antall år med problem. Panel 2008-2010. Prosent**

		Ungdom 18-30 år bor ikke hjemme i 2010	Ungdom 18-30 år bor hjemme i 2010	31 år og over
Ikke råd 1 uke ferie	1 år	10	11	5
	2 år	4	2	

dag. 6 prosent av unge i alderen 18-30 år som har flyttet hjemmefra, rapporterer om dette, mot kun 2 prosent i den voksne befolkningen. Det er imidlertid svært få som opplever dette sammenhengende over flere år. Når det gjelder å varme opp boligen, ha vaskemaskin eller TV, er det svært få som oppgir at de ikke har råd til dette, både blant ungdom og i befolkningen for øvrig.

Når det gjelder hvor stor andel som ikke har råd til privatbil, ser vi at det er forskjell på ungdom og voksne. Blant ungdom som har flyttet hjemmefra, er andelen som ikke har råd til privatbil alle tre årene, 6 prosent. I den voksne befolkningen er det bare 1 prosent som oppgir stabilt over tre år, at de ikke har råd til å ha bil. Blant ungdom som har flyttet hjemmefra, oppgir 13 prosent at de ikke har råd til å ha bil ett av de tre årene, mot bare 2 prosent i den voksne befolkningen (se tabell 5.5). Dette henger nok sammen med at det å skaffe seg bil er en større investering enn å skaffe seg andre materielle goder, og ungdom flest er i startfasen av yrkeslivet eller under utdanning og har ikke den stabile økonomien som må til for å skaffe seg bil.

Økonomisk romslighet

Vi har nå sett på varigheten av å oppleve materielle mangler av økonomiske grunner. Tidligere i dette kapittelet har vi også sett på andelen som ikke kan klare en uforutsett regning på 10 000 kroner. Det å oppgi dette ett år kan være en forbigående situasjon. Oppgir man imidlertid dette over flere år, vil det gi en indikator på en mer varig økonomisk vanskelig situasjon.

I panelet er det 23 prosent av ungdommene som har flyttet hjemmefra som oppgir at de ikke ville klart en uforutsett regning et år, 16 prosent oppgir dette i to av årene, mens 18 prosent sier at de ikke ville klart å betale en slik regning alle tre årene (se

figur 5.4). Dette vil da altså si at under halvparten (42 prosent) av ungdommen i alderen 18-30 år oppgir at de ville klart en regning på 10 000 kroner alle tre årene de har vært med i undersøkelsen.

Dette er langt mindre vanlig i den voksne befolkningen over 30 år, der 13 prosent oppgir ett av tre år at de ikke ville klart en regning på 10 000 kroner. 7 prosent oppgir dette i to av årene, mens 9 prosent svarer at de ikke ville klart en regning på 10 000 kroner alle tre årene de er med i undersøkelsen. I den voksne befolkningen er det altså 71 prosent som svarer at de ville greid en slik uforutsett regning alle tre årene de er med i undersøkelsen.

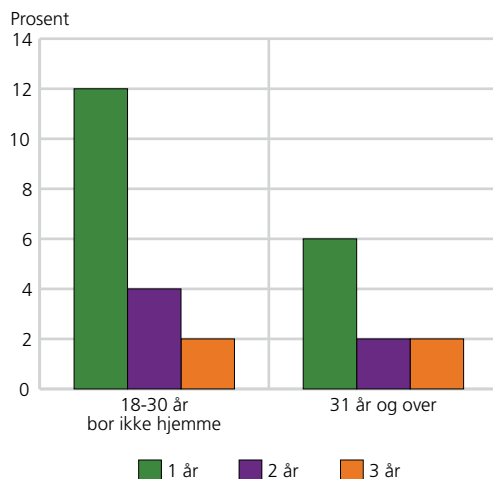
Det er langt flere ungdommer som opplever at det er svært vanskelig eller vanskelig å få endene til å møtes ett av de tre årene, enn som opplever dette sammenhengende over to eller tre år (se figur 5.5). 12 prosent av unge i alderen 18-30 år

møtes ett år, men ikke de andre to årene. Andelen som stabilt over tre år mener det er svært vanskelig eller vanskelig å få endene til å møtes, er kun 2 prosent.

Her ser vi at ungdom skiller seg fra voksne ved at det er en større andel som opplever dette i kun ett år, og noe større andel opplever også at det er vanskelig å få endene til å møtes i to av de tre undersøkelsesårene. Andelen som oppgir at de synes det er vanskelig å få endene til å møtes i alle tre årene, er imidlertid lik både i ungdomsgruppa og i den voksne befolkningen.

Det ser altså ut til at de som opplever trang økonomi stabilt over lengre tid, er like stor blant ungdom, som den er i den voksne befolkningen. Men at ungdom som har flyttet hjemmefra, i større grad kan oppleve det som vanskelig å få endene til å møtes i kortere perioder, men at det endres til det bedre over tid.

Figur 5.5. Andel som oppgir at det er svært vanskelig eller vanskelig å få endene til å møtes, etter alder og antall år de har oppgitt dette. Panel 2008-2010. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2008-2010, Statistisk sentralbyrå.

Boligutgifter er for de aller fleste den største utgiften vi har, og for de aller fleste er dette en utgift man ikke kommer utenom. Vi har laget et samlemål som viser hvor mange som har hatt problemer med å betale enten boliglån og husleie, eller problemer med betaling av elektrisitet eller kommunale avgifter eller andre lån ved forfall (se også kapittel 8 om bolig).

Blant ungdommer som har flyttet hjemmefra, rapporterer 14 prosent om betalingsproblemer ett av de tre årene (se figur 5.6). Andelen som opplever betalingsproblemer i to eller tre av årene, er betydelig lavere, henholdsvis 7 og 4 prosent. Andelen som har opplevd betalingsproblemer ett år, er langt lavere i den voksne befolkningen, nemlig 6 prosent. Det er også en mindre andel som opplever betalingsproblemer to av de tre årene. Men på samme måte som for flere av

blant ungdom under 30 år som har flyttet hjemmefra.

Ved å se på varigheten av ulike levekårsproblemer ser vi at andelen som opplever varige problemer er langt lavere enn det som kommer frem ved kun å måle ett enkelt år. Dette gjelder spesielt ungdomsgruppen som er i etableringsfasen, hvor levekårssituasjonen for de aller fleste er i stadig endring. Vi ser likevel at det er en liten gruppe som opplever levekårsproblemer over tid, og denne andelen er på samme størrelse som i den voksne befolkningen. Dette kan tyde på at det er liten gruppe som allerede tidlig opplever marginalisering og levekårsproblemer, og at dette strekker seg videre inn i voksenlivet. På den annen side viser panelanalysen at for mange unge er levekårsproblemer noe de opplever i kortere perioder, og at det for de aller fleste er en forbigående fase.

5.7. Deltagelse i det sosiale livet

Vi har til nå sett på mangel på materielle goder og oppfatning av egen økonomi. Et annet utslag av fattigdom eller lave inntekter kan være ekskludering på sosiale arenaer. Sletten, Fløtten og Bakken (2004) har i en studie sett på sammenhengen mellom svak familieøkonomi og eksklusjon fra deltagelse i sosiale aktiviteter, sosial isolasjon og personlig forbruk blant unge i alderen 13-16 år. Denne studien ser altså på en yngre aldersgruppe enn vi ser på her, og som mål på fattigdom brukes de unges opplevelse av foreldrenes økonomi. De finner at unge som opplever at familien har dårlig råd, i større grad opplever å være sosialt isolert.

En annen studie av Sletten (2010) undersøker sammenhengen mellom svak familieøkonomi og det sosiale livet til ungdom i alderen 13-16 år. Denne analysen undersøker sammenhengen mellom tre ulike mål for fattigdom og deltagelse

i organiserte fritidsaktiviteter, hjemmebaserte fritidsaktiviteter sammen med venner og utebaserte fritidsaktiviteter med venner. Sletten finner litt ulike mønstre for de tre ulike fattigdomsmålene. Ungdom som selv opplever at familien har dårlig råd, opplever i større grad å ikke delta på organiserte fritidsaktiviteter og hjemmeaktiviteter med venner. Ungdom som er i familier med materielle mangler, skiller seg spesielt negativt ut når vi ser på hjemmebaserte aktiviteter, mens ungdom som er i familier som mottar sosialhjelp, ikke skiller seg fra annen ungdom.

Spørsmålene i Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2009 var spesifikt innrettet mot

I en annen undersøkelse ble folk bedt om å angi om de mente utvalgte levekårskomponenter var noe alle burde ha råd til i det norske samfunnet, eller om disse godene ikke er nødvendige for å ha en akseptabel levestandard. I tillegg ble de spurt om de hadde de aktuelle godene, og eventuelt om det var økonomiske årsaker til at de ikke hadde det.

Av 27 levekårskomponenter var det tre spørsmål som kan utdype våre spørsmål om sosial deprivasjon. Respondentene ble spurt om nødvendigheten av å invitere på middag en gang i måneden, kunne gå på kafé eller restaurantbesøk en gang i året og ha en hobby eller fritidsaktivitet. I denne undersøkelsen mente om lag tre av fire at det var viktig å kunne invitere på middag en gang i måneden, to av tre mente det var viktig med en fritidsaktivitet, og rundt en av tre mente det var nødvendig å gå på kafé eller restaurant minst en gang i året (Fløtten og Pedersen 2008).

Det er ikke store forskjeller på ungdom generelt og voksne når det gjelder hvor stor andel som ikke kan gå ut å spise eller drikke med familie og venner (se tabell 5.6). 4 prosent av ungdom som har flyttet fra foreldrene, 2 prosent av ungdom som bor hjemme hos foreldrene sine og 5 prosent i den voksne befolkningen oppgir at de ikke kan gå ut for å spise eller drikke med venner og familie minst en

gang i måneden. For alle disse gruppene er det rundt 1 prosent færre som svarer at dette er av økonomiske årsaker. Det ser altså ut til at de fleste som ikke kan gå ut å spise eller drikke, avstår av økonomiske årsaker. Selv om det er noen som ikke går ut og spiser eller drikker av økonomiske årsaker, er dette en meget liten andel. De aller fleste i Norge har råd til å gå ut å spise eller drikke med venner eller familie.

Blant ungdom som har flyttet fra foreldrene, er det like stor del som oppgir at de ikke kan invitere familie og venner hjem på noe å drikke og spise en gang i måneden som svarte at de ikke kunne gå ut og spise. Her er det imidlertid en noe mindre andel i befolkningen over 30 år som svarer det samme. I den voksne befolkningen er

Tabell

det altså færre som ikke kan invitere venner og familie hjem på mat og drikke, enn det er som ikke kan gå ut å spise på grunn av økonomi. Denne forskjellen finner vi altså ikke blant ungdom som har flyttet fra foreldrene. Dette kan kanskje ha sammenheng med boligsituasjonen til ungdom og at det er mer vanlig for unge å møte venner ute på restaurant, kafé eller bar. I den nevnte studien til Fløtten og Pedersen (2008) finner også de at unge, i større grad enn eldre, mener at det er viktig å kunne gå på kafé eller restaurantbesøk.

Å delta på fritidsaktiviteter, gå på kino og lignende er viktig for det sosiale livet, noe som også gjenspeiles i at syv av ti svarte at det å ha en hobby eller fritidsaktivitet var en nødvendig gode i den nevnte studien til Fløtten og Pedersen (2008). I levekårsundersøkelsen EU-SILC er det 28 prosent som ikke har noen regelmessige fritidsaktiviteter, men det er kun 3 prosent som svarer at dette er av økonomiske grunner.

Det er mindre vanlig blant ungdom å ikke ha fritidsaktiviteter, 20 prosent av ungdom som har flyttet hjemmefra, og 13 prosent av ungdom som ennå bor hjemme hos foreldrene sine, svarer at de ikke har noen slike aktiviteter. Andelen som svarer at de ikke har regelmessige fritidsaktiviteter på grunn av økonomi, er lik både hos ungdom og voksne.

Marginalisert ungdom har oftere ikke råd til sosiale goder

Det er som vist små forskjeller mellom ungdom og voksne når det gjelder å ha råd til de sosiale godene vi ser på her. Når vi ser på hele ungdomsgruppa under ett, er det kun en liten andel på mellom 1 og 4 prosent som rapporterer at de ikke har råd til å enten spise ute, invitere gjester hjem eller delta i fritidsaktiviteter (se figur 5.7). Det er videre interessant å se om det er slik at ungdom som opplever å stå utenfor

arbeidsliv og utdanning eller opplever inntektsfattigdom, også opplever i større grad å ikke ha råd til å delta i det sosiale livet. Er det slik at dette er grupper som er mer eksponert for å være ekskludert fra sosiale arenaer?

Det er tydelige forskjeller på ungdom som er marginalisert eller lever med lavinntekt, og de ungdommene som ikke opplever noe av dette. Andelen som ikke har råd til å gå ut med familie eller venner for å spise eller drikke, er drøyt 1 prosent blant ungdom som ikke er marginalisert eller er i en lavinntektshusholdning. Ungdom som står utenfor enten arbeidslivet eller utdanning, har en betydelig høyere andel som svarer at de ikke går ut og spiser med familie eller venner på grunn av økonomi. Blant

ungdom. Når vi ser på forskjeller blant ungdommer som er marginalisert eller lever i husholdninger med lavinntekt, mot dem som ikke opplever noe av dette, finner vi de samme forskjellene som vi så for det å gå ut å spise eller drikke. Marginalisert ungdom oppgir i mye større grad enn andre ungdommer at de ikke har råd til å invitere venner eller familie hjem på noe å spise. Ungdom i lavinntektshusholdninger rapporterer dette i noe større grad enn andre ungdommer, men på langt nær i samme grad som marginalisert ungdom som står utenfor utdanning eller arbeidslivet.

Også når det gjelder å ikke ha råd til å delta på regelmessige fritidsaktiviteter, er det marginalisert ungdom som skiller seg ut i negativ retning. Andelen som ikke deltar på regelmessige fritidsaktiviteter, er dobbelt så stor blant marginalisert ungdom, sammenlignet med ungdom som er i lavinntektshusholdninger.

Det ser altså ut til at det å ikke være tilknyttet arbeidslivet eller utdanningssystemet også påvirker resten av det sosiale livet, men ikke nødvendigvis hva man har

av materielle goder. Og motsatt, at det å være i en lavinntektshusholdning gjør at man må avstå fra enkelte materielle goder, men at dette ikke påvirker den sosiale kontakten man har med andre i samme grad.

Sosial kontakt

Vi har til nå sett på sosial deltagelse som koster penger. Det å ha et sosialt liv er for de fleste av stor betydning, og kontakt med venner og familie trenger i de aller fleste tilfeller ikke koste noe. Et godt sosialt nettverk kan være en beskyttelse mot økonomiske utfordringer, men økonomiske vanskeligheter kan også legge begrensninger på det sosiale livet. Vi måler her sosial kontakt ved å se på hyppigheten av kontakt med familie og venner. Vi skiller også her mellom ungdom som verken er marginalisert eller er i en husholdning med lavinntekt, ungdom som er marginalisert⁵, og ungdom som bor i en husholdning med lavinntekt (mer om sosial kontakt, se kapittel 10, avsnitt 10.2).

Ungdom som er i en husholdning med lavinntekt, har størst andel som sjelden er sammen med familien sin. Dette gjelder nærmere hver fjerde med lavinntekt. Andelen som har lite kontakt med foreldre eller søsken, er minst blant marginalisert ungdom, kun 10 prosent er

het til å ha kontakt med familie og søsken. Blant ungdom som er under utdanning eller i arbeid og ikke bor i en husholdning med lavinntekt, har 13 prosent sjelden familiekontakt.

Yngre mennesker har oftere kontakt med venner enn eldre (Normann 2010). De aller fleste unge har ofte kontakt med venner, men det er noen få som har lite kontakt. I og med at det er så vanlig å ha hyppig kontakt med venner når man er ung, vil det å ikke ha denne kontakten kunne oppleves å være ekstra vanskelig. I den voksne befolkningen har 9 prosent ingen eller sjelden kontakt med venner. Ungdom som ikke er marginalisert eller bor i en husholdning med lavinntekt, og ungdom som bor i en lavinntektshusholdning, har like store like store andeler med liten vennekontakt, 3 prosent.

I motsetning til familiekontakt er det størst andel blant marginalisert ungdom som har sjelden vennekontakt, og 9 prosent oppgir at de ikke har kontakt med venner. Ungdom som verken er under utdanning eller er i jobb, ser dermed ut til å ha mer kontakt med egen familie, men mindre kontakt med andre unge. Ungdom som tilhører en lavinntektshusholdning, ser ikke ut til å ha mindre vennekontakt enn andre ungdommer.

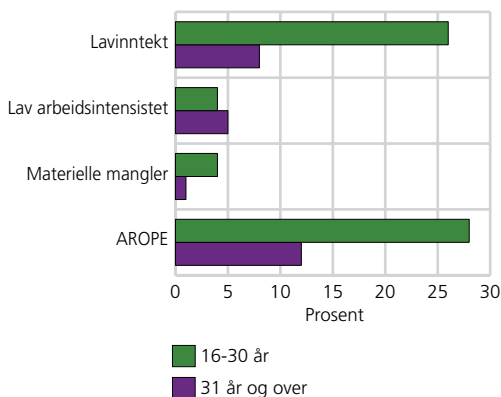
De aller fleste har også en fortrolig venn, og i de yngre aldersgruppene er det svært få som rapporterer om ikke å ha en fortrolig venn (Normann 2010). Blant de ulike gruppene av ungdom som vi ser på her, er andelen som ikke har en fortrolig venn, noe lavere blant ungdom som bor i en lavinntektshusholdning. Andelen som verken bor sammen med ektefelle eller har en samboer, er liten, men andelen som rapporterer om dette, er noe større blant marginalisert ungdom enn blant andre ungdommer.

5.8. Risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon

Vi har i dette kapittelet sett på ungdom som er utsatt for materielle og sosiale mangler. EU har utarbeidet en tiårig strategi, kalt Europe 2020, der bekjempelse av fattigdom er en av fem hovedmål. For å måle dette har de laget en indikator kalt «at-risk-of-poverty or social exclusion» (AROE) (se også kapittel 11 for en internasjonal sammenligning av denne indikatoren). Denne indikatoren viser andelen som enten bor i en husholdning som har lavinntekt, og/eller lav arbeidsintensitet⁶ og/eller har materielle mangler (se tekstboks for mer detaljert defin

Figur 5.9. **Andel med lavinntekt, lav arbeidsintensitet, materielle mangler og i risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon, etter alder. 2010. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

Indikator for risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon

Indikatoren viser andel personer som bor i en husholdning med lavinntekt, lav arbeidsintensitet eller har materielle mangler.

enn 60 prosent av medianinntekten per forbruksenhet i befolkningen. Vi har også sett på om levekårsproblemene er vedvarende over tid.

Ungdom rapporterer i større grad enn voksne over 30 år at de har problemer med å få endene til å møtes. 22 prosent av unge i alderen 16-30 år rapporterer om at de synes det er svært vanskelig, vanskelig eller forholdsvis vanskelig å få endene til å møtes, den tilsvarende andelen i befolkningen over 30 år er 16 prosent. Det er imidlertid forskjeller mellom ulike grupper av ungdom, og det er enslige unge som rapporterer om størst vanskeligheter. Vi finner enda større forskjeller mellom ungdom og voksne når det gjelder å klare en uforutsett regning på 10 000 kroner. En av fem voksne svarer at de ikke ville klare en slik uforutsett utgift, mens en av tre unge svarer det samme. Også her ser vi at det er unge enslige som i størst grad rapporterer om dette.

Videre finner vi at ungdom som er svakt tilknyttet arbeidsliv og utdanningssystemet, og ungdom som er i en husholdning med lavinntekt, i langt større grad enn andre ungdommer rapporterer at de har vanskeligheter med å få endene til å møtes eller problemer med å klare en uforutsett regning på 10 000 kroner. Ungdom som verken er marginalisert

Spesielt ungdom som er marginalisert, rapporterer i langt større grad å ikke delta på slike sosiale arenaer på grunn av økonomi. Ungdom som er marginalisert, rapporterer også i større grad at de har sjelden eller ingen vennekontakt og mangler en fortrolig venn. Samlet kan dette tyde på at ungdom som ikke deltar i arbeidslivet eller i utdanningssystemet, oftere er ekskludert fra andre sosiale arenaer. Dette gjelder ikke i samme grad ungdommer i lavinntektshusholdninger.

26 prosent av ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år faller inn under definisjonen for indikatoren for å være i risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon, tilsvarende andel blant personer over 30 år er 12 prosent. Her finner vi også at det er enslige unge som er spesielt utsatt, mens unge i parforhold er utsatt i mer eller mindre samme grad som voksne.

Analysene av levekårsproblemer for ungdom som er marginalisert eller har lavinntekt, tyder på at det er forskjeller på hvem som mangler materielle goder og hvem som mangler sosiale goder. Ungdom som har lite penger, mangler i større grad materielle goder, mens ungdom som står utenfor arbeidslivet eller utdanning, i større grad mangler sosiale goder. Dette viser at konsekvensen av å ikke

Referanser

- Barstad, Anders, Torkil Løve og Lotte Rustad Thorsen (2012): *Studenters inntekt, økonomi og boforhold. Levekår blant studenter 2010*, Rapporter 38/2012, Statistisk sentralbyrå.
- Epland, Jon og Mona Furustad Gladhaug (2011): Studenters inntekter: Yrkesinntekter viktigere enn lån og stipend, *Samfunnsspeilet* 1, 2011, 21-27, Statistisk sentralbyrå.
- Fløtten Tone, I.L.Skog Hansen, A.S. Grødem, A.B. Grønningsæter og R.A. Nielsen (2011): *Kunnskap om fattigdom i Norge. En oppsummering*, Fafo-rapport 2011:21.
- Fløtten, Tone og Axel West Pedersen (2008): «Fattigdom som mangel på sosialt aksepterte levekår. Resultater fra en spørreundersøkelse», i Harsløf, Ivan og Sissel Seim (red.) *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Kirkeberg, Mads Ivar, Jon Epland og Tor Morten Normann (2012): *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2011</*

Elin Skretting Lunde

6. Ungdom og unge voksnes helse

De fleste unge er friske og i god form. De trener, drikker ikke spesielt mye og røyker moderat. Men unge kvinner har flere varige sykdommer og flere helseplager enn unge menn, de bruker også helsetjenestene mer. Ungdom og unge voksne som ikke er i jobb eller i utdanning, har dårligere helse og flere plager enn andre. Det er også en del unge som sliter med dårlig psykisk helse, spesielt blant de yngste kvinnene. Unge som sliter med psykiske plager, er mer misfornøyd med eget liv, en av tre mistrives med livet i sin alminnelighet.

6.1. Unge som havner utenfor

De fleste ungdommer og unge voksne er i jobb eller i utdanning, men enkelte sliter med sykdom, både fysiske og psykiske plager som legger begrensninger

ningssystemet, kan sies å stå i en posisjon mellom det å være integrerte samfunns-medlemmer og det å være ekskluderte (Ellingsen mfl. 2009). I dette kapitlet vil marginalisering defineres ut fra to dimensjoner, en økonomisk og en helsemessig. Den første dimensjonen gjelder de unge med svak tilknytning til arbeidsliv og utdanningssystemet, mens den andre gjelder unge med psykiske helseproblemer (se tekstboks om marginalisering).

Vi vet ikke om alle de unge uten jobb og skoleplass er marginaliserte eller på vei til å bli det, fordi levekårsundersøkelsen om helse bare viser hvordan ungdommen og de unge voksne har det på et gitt tidspunkt, det vil si i den perioden undersøkelsen ble gjennomført. Enkelte unge klarer å komme tilbake til arbeidslivet eller skolebenken etter en periode «utenfor». I teksten har vi valgt å ikke bare benytte termen marginalisert, men omtaler denne gruppen også som *unge uten jobb og skoleplass*, som

er langt færre som forteller om god eller meget god helse. Dårligst ut kommer unge på sosialhjelp, hvor 13 prosent rapporterer om dårlig helse, mot 2 prosent blant unge generelt. Blant unge marginaliserte uten jobb eller skoleplass oppgir 7 prosent å ha dårlig helse.

Det er også forskjeller i andelen som rapporterer om langvarig sykdom og lidelser, både etter alder og kjønn (se tekstboks for definisjon). Som vist i tabell 6.1 er det mange som lider av en eller flere varige sykdommer. Andelen med slike sykdommer øker med alderen, og langvarige syk-

dommer rammer flere kvinner enn menn, også blant de unge. Mens nesten seks av ti i befolkningen sliter med en langvarig sykdom eller lidelse, gjelder dette halvparten av unge marginaliserte. Til sammenligning oppgir 42 prosent av alle unge en varig sykdom.

Den høye andelen

ganene, mens nærmere en av ti har en sykdom i hud og underhud. 7 prosent oppgir sykdommer i skjelett- og muskelsystemet, 5 prosent rapporterer om nervøse lidelser, mens 4 prosent har en sykdom i nervesystemet. Mens for eksempel hjertelidelser, magesår og sykdommer i urin- og kjønnsorganer er svært sjeldne.

Det er langt færre som oppgir nedsatt funksjonsevne. 13 prosent av befolkningen har nedsatt funksjonsevne som påvirker hverdagen i *høy grad*, mens dette gjelder for 6 prosent av unge generelt. Unge menn er mindre rammet enn unge kvinner, 3 mot 9 prosent (se tekstboks for definisjon, og kapittel 11, avsnitt 11.9). Ser vi på dem uten jobb og skoleplass, mer enn doubler

andelen seg sett i forhold til andre unge, og ligger på 14 prosent, og den er enda høyere for mottakere av sosialhjelp (21 prosent).

<

Tabell 6.2. **Andel som har konsultert allmennlege, spesialist utenfor sykehus, spesialist på sykehus, psykolog eller psykiater, vært innlagt på sykehus over natten, fysioterapi og/eller hatt alternativ behandling de siste tolv månedene, etter kjønn, alder, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent**

	Allmenn- lege	Spesialist utenfor sykehus	Spesialist på sykehus	Psykolog eller psykiater	Innlagt på sykehus	Alternativ behand- ling	Fysio- terapi	Antall personer
Befolkningen i alt	83	20	27	4	11	15	17	6 452
Menn	78	15						

Den intervjuede skal *kun* ta med mer varige eller stadig tilbakevendende plager.

Både unge og eldre sliter med ulike helseplager i hverdagen, spesielt vanlig er det å ha smerter i kroppen, å være trøtt eller slapp, og å være plaget med hodepine. Det er spesielt mange blant unge uten jobb og skoleplass som rapporterer om plager som: nedstemthet/depresjon, irritabilitet/aggressivitet, konsentrasjonsproblemer, angst/fobier og søvnproblemer. I denne gruppen er det en dobbelt så høy andel som er plaget, i forhold til unge generelt.

Av unge uten jobb/skoleplass er det en av fire som føler seg nedstemt eller deprimer, en av tre føler seg trett eller slapp, og omtrent like mange er plaget av hodepine eller migrene. Ser vi på unge sosialhjelpsmottakere, er andelene enda høyere. Det er tydelig at unge

plager som irritasjon, kvalme og konsentrasjonsproblemer, er forskjellene mindre. Slik er det også for angst og fobier, hvor 8 prosent kvinner og 5 prosent menn rapporterer om mer varige plager, og for depresjon/nedstemthet, hvor 12 prosent kvinner mot 8 prosent menn i aldersgruppen 16-30 år har følt seg plaget de siste tre månedene.

6.4. Drikker ikke mer enn andre unge ...

Hvordan takler ungdom og unge voksne det å «falle utenfor», å ikke ha noen jobb eller skoletilbud å gå til? Medfører det at de drikker mer enn andre unge? Ser vi på

tabell 6.4, som viser unge

unge oppgir at de har drukket seg beruset ukentlig. Men forskjellene mellom unge i jobb og unge utenfor jobb er ikke like stor. Blant unge generelt er det 13 prosent som har drukket seg tydelig beruset ukentlig, mens det er 18 prosent² blant unge uten jobb og skoleplass som oppgir det samme. Alt i alt er det små forskjeller mellom unge generelt og unge marginaliserte når det kommer til alkoholinntak og konsum.

En annen ting som er verd å merke seg, er at unge menn drikker mer enn unge kvinner. Mens 17 prosent av mennene har drukket seg beruset en gang i uken eller mer i løpet av de siste tolv månedene, gjelder dette 9 prosent av kvinnene i samme aldersgruppe.

Tabell 6.5. **Andel som røyker eller snuser daglig, av og til og aldri, etter alder, kjønn, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent**

	Røyker			Snuser			Antall personer
	Ja, daglig	Ja, av og til	Nei	Ja, daglig	Ja, av og til	Nei	
Befolkningen i alt	22	9	69	6	4	89	6 443
Menn	23	9	68	11			

de siste 20 årene, viser at det er færre som aldri trener, og noen flere enn før som trener mye. Utviklingen i andel ungdommer som er medlemmer i ulike idrettslag og som trener på ulike arenaer, er preget av stabilitet. Det er flere enn tidligere som oppgir at de trener på treningssenter, spesielt blant de eldste ungdommene.

Det ser dermed ut til at økt nettaktivitet ikke har gått ut

siktighet. I aldersgruppen 23-30 år finner vi ingen forskjeller, mens voksne i alderen 31-45 år ligner på befolkningen for øvrig, med 9 versus 12 prosent (se tabell 6.7).

Ser vi på tidligere undersøkelser, kan vi se en økning i andelen med psykiske vansker blant de yngste (16-22 år) fra 2002 (se tabell 6.7). Det er i denne aldersgruppen vi kan finne den største økningen, mens en viss nedgang kan spores hos de eldste (tall ikke vist i tabell). Hvis vi ser på for-

nene, selv om enkelte undersøkelser finner en overvekt av menn. Bare rusrelaterte lidelser er langt vanligere blant menn enn kvinner (Folkehelseinstituttet 2011).

Det kan tenkes at måten spørsmålene stilles på i intervjuundersøkelser, i større grad treffer kvinners symptomer på psykiske lidelser enn menns (Mirowsky og Ross 2003). Symptomer som hodepine, bekymringer og mangel på energi er langt vanligere blant kvinner enn blant menn. Dette kan forklare noe av kjønnsforskjellene vi finner innenfor psykisk helse, men fortsatt er det flere kvinner enn menn som er sykemeldte på grunn av ulike psykiske lidelser, 17 versus 13 prosent (NAV 2011).

Mange opplever ungdomstiden som vanskelig. Det å flytte hjemmefra for første gang og skulle klare seg selv kan være tøft. Kanskje opplever unge kvinner forventningspresset i forbindelse med utdanning og yrkesliv som ekstra utfordrende. En studie gjort av Heine og Kunst i 2006 viser at unge kvinner fra høyere sosiale lag har dobbelt så høy selvmordsrisiko sammenliknet med kvinner fra hjem i lavere sosiale lag. Selvmord er ofte knyttet opp mot lav selvfølelse, som igjen kan komme fra en oppvekst hvor barna gjentatte ganger har følt at de ikke strekker til eller er flinke nok.

En studie basert på data fra UNG-HUNT viser at unge jenter som bor på hybel (i alderen 16-19 år), har markant dårligere psykisk helse enn unge gutter i samme situasjon. Hvorfor flytting oppleves som tøffere for jentenes mentale helse, er komplisert å finne ut av, men det ser ut til at jentene er mer selvkritiske, blir lett bekymret og fort kan få et dårligere selvbylde enn guttene i samme situasjon. Samtidig er de mer bevisst på og opptatt av andres forventninger, følelser og behov (Vannebo 2001).

Hvem sliter, og hvorfor?

Det er som tidligere nevnt flere kvinner enn menn som sliter med nedsatt psykisk helse, i aldersgruppen 16 til 30 år er det totalt 72 kvinner og 26 menn. Av disse har 63 prosent utdanning på grunnskolenivå, 24 prosent på videregående skoles nivå og 10 prosent har utdanning på høyere nivå (se tabell 6.8). Blant unge generelt er det 20 prosent som har en form for høyere utdanning, mens andelene er langt lavere for de andre gruppene. Det presiseres at gruppene ikke er gjensidig utelukkende. Halvparten av de unge på sosialhjelp, for eksempel, har ikke jobb eller skoleplass og befinner seg dermed i begge grupper.

Et annet spørsmål som kan belyse opplevelsen av hvordan folk har det, er hvor godt de trives med egne liv, og hvordan den mentale helsen påvirker hverdagen. I selvutfyllingsskjemaet til levekårsundersøkelsen om helse blir alle stilt følgende spørsmål: «Hvor fornøyd er du med livet i alminnelighet?» Og svarene skal rangeres på en skala fra 1 til 10, hvor 10 er best.

Som vist i tabell 6.9, er befolkningen generelt godt fornøyd, syv av ti er fornøyd eller svært fornøyd med livet sitt, mens en

Tabell 6.8. **Andel unge fordelt etter utdanningsnivå, psykiske plager og aktivitet. 16-30 år. 2008. Prosent**

	Unge generelt	Unge med psykiske plager	Unge utenfor skole, verneplikt og jobb	Unge på sosialhjelp
Grunnskolenivå	42	68	62	68
Videregående nivå	35	24	29	18
Universitet eller høyskole	20	6	8	1
Uoppgitt/ingen utdanning	4	2	1	14
Antall personer	1437	98	125	49

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt 2008, Statistisk sentralbyrå.

Øyvind Sivertstøl

7. Fra videregående opplæring til jobb og sosiale stønader

Det er stor forskjell blant dem som starter videregående opplæring uten å fullføre, og blant dem som fullfører, både når det gjelder muligheten til å få seg jobb, og når det gjelder mottak av sosiale stønader. De som ikke fullfører videregående, begynner oftere i jobb i forholdsvis lav alder. Og er de ikke i jobb før fylte 25 år, er sjansen stor for at de fortsatt står uten jobb ved fylte 30 år. De som ikke fullfører videregående, har høyere sykefravær, og flere er arbeidsledige tidlig sammenlignet med dem som fullfører. Mange unge som har mottatt hjelp fra barnevernet, fullfører ikke videregående opplæring.

7.1. Innledning

I dette kapitlet skal vi se nærmere på ungdom og unge voksnes utdanningsløp, inngang til arbeidslivet og omfang i bruken av ulike sosiale stønader (se tekstboks om datagrunnlag). Vi følger ungdom fra de fyller 16 år til de fyller 30 år og ser om de i denne perioden får seg jobb, er arbeidsledige, og om de mottar noen form for sosiale stønader. Vi ser nærmere på ulik gjennomstrømning i videregående opplæring og om utfallet får betydning for om de blir sysselsatt. Vi ser også på de unge som

har mottatt hjelp fra barnevernet i perioden 1994-1998, for å se hvordan de har klart seg gjennom videregående opplæring og senere i arbeidslivet.

Vi følger jenter og gutter født i 1980 fra de er 16 år og frem til de fyller 30 år. *Tidsperioden* vi ser på er fra 1996 til 2010 (se tekstboks om populasjon). Vi er ikke i dette kapitlet nødvendigvis på jakt etter å kartlegge marginaliserte grupper på et bestemt tidspunkt eller i en avgrenset måleperiode. I stedet ser vi på begrepet

Datagrunnlag

Forløpsdatabasen FD-Trygd, NUDB (nasjonal utdanningsdatabase) og data fra barnevernsregisteret i KOSTRA (kommune-stat-rapportering).

FD-Trygd er en forløpsdatabase som inneholder utviklingen i trygdeforhold og arbeidsmarkedsrelaterte hendelser fra og med 1992. NUDB samler all SSBs individbaserte utdanningsstatistikk, fra avsluttet grunnskole til doktorgradsstudier, i én database, tilbake til 1970.

Til sammen åpner de to forløpsdatabasene for å gjennomføre bredere og større livsløpsanalyser, spesielt gjennomstrømningsanalyser i utdanningssystemet og av trygdekarrierer. Formålet med barnevernsstatistikken er å vise bruken av barnevernstiltak i Norge. Statistikken sier noe om hvor mange barn som får hjelp fra barnevernet, og hvilken type hjelp barna får.

marginalisering som en prosess over tid, der en bestemt tilstand, som for eksempel det å ikke være sysselsatt, vil bidra til ytterligere marginalisering over tid.

7.2. De fleste fullfører på normert tid

Blant nær 50 000 jenter og gutter, født i 1980, som startet i videregående opplæring i perioden 1996-2000, har litt over halvparten (omtrent 27 600) fullført på normert tid (se tekstboks om gjennomstrømning og tabell 7.1). Nær halvparten så mange (13 300) har ikke fullført. 6 600 har fullført på mer enn normert tid, og bare 1 600 har latt vær å starte i videregående opplæring i løpet av de fem årene (1996-2000) de fortsatt er ungdommer.

Tabell 7.1. **Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring fra 1996 til 2000, og etter kjønn og andel med utsatt startår. Prosent**

	I alt	Prosent	Andel		
			Kvinner	Menn	Utsatt startår
I alt	49 115	100	48,5	51,5	4,0
Normert tid	27 597	56,2	54,5	45,5	2,1
Mer enn normert tid	6 596	13,4	42,7	57,3	3,3
Ikke fullført	13 347	27,2	38,4	61,6	8,6
Ikke start	1 576	3,2	52,7	47,3	:

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Populasjon

Vi ser på personer født i Norge i 1980 med enten to norskfødte foreldre eller med en norskfødt og en utenlandsfødt forelder. Populasjonen består av 49 115 personer.

I tillegg skal de være bosatt i Norge ved fylte 16 år. De som har utvandret før fylte 16 år, er ikke med i analysen, dette for å ta utgangspunkt i samme tidspunkt, når vi måler tiden frem til en viktig hendelse (sysselsetting eller stønadsmottak) som ung voksen bosatt i Norge. Andre innvandringskategorier er ikke inkludert, da det ville kreve en mer detaljert studie av innvandringstidspunkt og både utvandring og gjeninnvandring.

Vi ser at blant dem som fullfører på normert tid, er det en høyere andel kvinner (55 prosent) enn menn (46 prosent). Blant dem som ikke fullfører, er det omvendt. Her er kvinneandelen 38 prosent, og andelen menn 62 prosent (se tabell 7.1).

Vi ser videre at de unge hovedsakelig begynner i videregående opplæring rett etter ungdomsskolen, her vil det si 1996 (se tabell 7.1). Bare 4 prosent velger å utsette videregående. Hvis vi ser på gruppen som ikke fullfører videregående, er andelen høyere, 9 prosent.

7.3. Gjennomstrømning i videregående opplæring og overgang til arbeidsmarkedet

Flertallet av personene som er født i 1980, fullfører videregående opplæring på normert tid, men de som ikke fullfører, utgjør en betydelig gruppe. Vi vil særlig se nærmere på den samme gruppens gjennomstrømning i videregående opplæring opp mot deres tilknytning til arbeidsmarkedet.

Vi vil skille mellom tre ulike typer arbeidsmarkedsstatus: i arbeid, arbeidsledig (tilgjengelig på arbeidsmarkedet) eller i ordinære arbeidsmarkedstiltak (se tekstboks).

Gjennomstrømning

Gjennomstrømningen defineres her ved dem som har oppnådd studie eller yrkeskompetanse i løpet av de fem første årene etter påbegynt videregående opplæring. Vi tar med fem mulige startår på videregående etter fylte 16 år. Populasjonen *grupperes* dermed i fire:

1. de som har fullført på normert tid
2. de som har fullført på mer enn normert tid
3. de som ikke har fullført videregående opplæring
4. de som aldri startet i løpet av de fem første årene etter fylte 16 år

Av dem som fullfører videregående opplæring (gjelder både på normert tid og mer enn normert tid), er hele ni av ti sysselsatt i mer enn seks måneder minst en gang i perioden 1996-2010 (se tabell 7.2). Dette gjelder 83 prosent blant dem som ikke fullfører videregående opplæring.

44 prosent av dem som fullfører på normert tid, er arbeidsledige minst en gang fra 1996 til 2010, dette gjelder mer enn 77 prosent av dem som ikke fullfører videregående opplæring. Til sammenligning opplever færre, men likevel over halvparten (54 prosent) av dem som fullfører på

mer enn normert tid, å være arbeidsledige før de fyller 30 år (se tabell 7.2).

Det å gå på ordinære arbeidsmarkedstiltak for å komme inn på arbeidsmarkedet, følger samme mønster som for ledighet, selv om andelen er lavere (se også kapittel 3 om temaet). 20 prosent av dem som fullfører på normert tid, er innom ordinære arbeidsmarkedstiltak i perioden 1996-2010. Dette gjelder 45 prosent av dem som ikke fullfører og 24 prosent av dem som fullfører videregående opplæring på mer enn normert tid (se tabell 7.2).

Arbeidsmarkedsstatus

- Den første kategorien har vi definert som *å starte i en jobbavtale* som inkluderer minimum 20 timers arbeidsuke, og som varer mer enn seks måneder, dette for å ekskludere deltidsjobber og mer eller mindre sporadiske arbeidsforhold. Vi er kun interessert i betydningsfulle og vedvarende arbeidsforhold, heretter kalt langvarig sysselsetting.
- De *arbeidsledige* defineres som personer registrert helt ledige hos NAV. Delvis sysselsatte arbeidssøkere regnes ikke med, da vi bare er interessert i dem som søker jobb og samtidig er helt tilgjengelige på arbeidsmarkedet.
- Vi har ikke lagt begrensninger på *ordinære arbeidsmarkedstiltak*. Disse tiltakene skal støtte opp om den arbeidsføre arbeidssøkerens kvalifikasjoner og gi trening i og tilknytning til det arbeidslivet den enkelte skal vende tilbake til. Tiltaksdeltakeren skal være reell arbeidssøker, klar til å utføre en jobb, men mangler nødvendige kvalifikasjoner.

Tabell 7.2. **Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, arbeidsmarkedsstatus og kjønn. 1996-2010. Prosent**

Arbeidsmarkedsstatus	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
I alt	49 115	27 597	6 596	13 347	1 576
Andel sysselsatt mer enn 6 måneder og 20 timer i uka	87,7	90,0	90,6	83,2	75,0
Kvinner	85,8	89,1	86,6	77,4	75,5
Menn	89,5	91,0	93,6	86,8	74,5
Andel helt arbeidsledige	54,4	43,9	53,7	76,5	54,8
Kvinner	50,6	40,9	53,6	77,3	52,5
Menn	58,0	47,5	53,8	76,0	57,3
Andel på arbeidsmarkedstiltak	27,3	19,3	23,6	45,2	30,8
Kvinner	27,1	20,5	27,3	46,0	31,3
Menn	27,5	18,0	20,9	44,7	30,2

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Flere menn enn kvinner som ikke fullfører videregående opplæring, er sysselsatt i mer enn seks måneder og 20 timer i uka minst en gang i perioden 1996-2010, 87 mot 77 prosent (se tabell 7.2). Når det gjelder bruk av ordinære arbeidsmarkeds-tiltak i samme periode, gjelder dette 46 prosent av kvinnene og 45 prosent av mennene.

Når får de sin første langvarige jobb?

I dette kapitlet, der vi ser på dem som er født i 1980, og som i løpet av en femårsperiode fra 1996 til 2000 fullfører videregående opplæring (på normert tid eller mer enn normert tid) eller ikke, og på dem som ikke starter i videregående opplæring i denne perioden. Hvem av disse er i langvarig jobb i perioden frem til 2010, og hvem er uten jobb?

Når vi ser på aldersgruppen 16-18 år, er det høyest andel av jenter som ikke starter videregående opplæring som går over i en langvarig jobb (varighet på mer enn seks måneder) (se figur 7.1 og tekstboks om hvordan lese figurene). Når vi derimot ser på dem som er i alderen 20-25 år, er det høyest andel av jenter som *ikke fullfører* videregående som går over i en langvarig jobb. Likevel er det slik at sannsynligheten

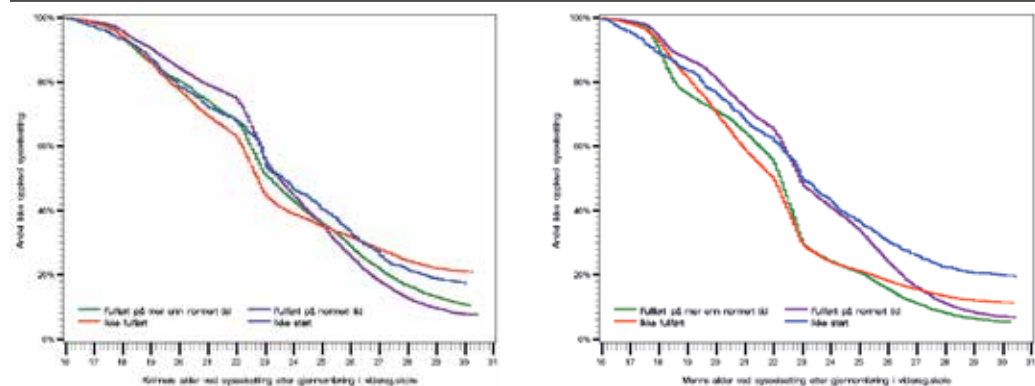
for å få en langvarig jobb avtar etter fylte 23 år for jenter som ikke fullfører videregående.

Vi ser av figur 7.1 at det fra 23 års-alderen er en høyere andel av dem som fullfører videregående opplæring (både på normert tid og mer enn normert tid) som får seg jobb. For den perioden vi analyserer (1996-2010), er det også lavkonjunktur i samfunnet med en høyere arbeidsledighet i 2003 enn for de senere årene.

Høyest andel sysselsatte ser vi blant dem i alderen 25-30 år som fullfører videregående opplæring. Ved fylte 30 år er det fortsatt godt over 20 prosent blant dem som ikke har fullført videregående opplæring som ikke er i jobb.

Færre av dem som ikke fullfører videregående opplæring går over i jobb ved fylte 28 år, dette gjelder både kvinner og menn (se figur 7.1). Her kan flere faktorer spille inn. Finanskrisen fra og med 2008 kan ha skapt færre ledige og tilgjengelige jobber, spesielt for ungdom. Samtidig er det også slik at har man gått for lenge uten relevant arbeidserfaring, risikerer man å være veldig lenge uten jobb.

Figur 7.1. **Første sysselsetting for unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent**

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

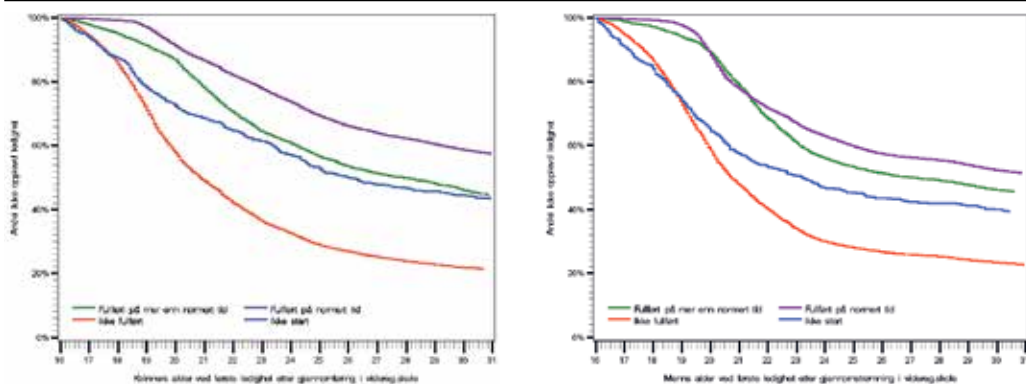
De som ikke fullfører videregående opplæring, kan dermed deles i to grupper ut fra om de er marginalisert eller ikke. De som blir sysselsatt tidlig, gjerne før de fyller 23 år, og de som ikke blir sysselsatt. En stor andel som ikke har fått jobb ved fylte 25 år, er også uten jobb ved fylte 30 år. Vi ser ikke tilsvarende tendens etter fylte 28 år for dem som fullfører videregående (se figur 7.1).

Helt arbeidsledig med en gang?

Hvorvidt ungdom får den første jobben sent eller tidlig i livet, kan være utslagsgivende for om man ender opp som arbeidsledig eller ikke. Fra 19-årsalderen er andelen arbeidsledige høyest blant de som ikke fullfører videregående opplæring (se figur 7.2).

Det at ledighetskurvene flater ut omtrent når de unge er i 23-årsalderen (se figur

Figur 7.2. Første arbeidsledighet for unge født 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Hvordan lese figurene

Det er *førstegangsmottakere* av ulike trygdeytelser eller overgang til arbeidsmarkedet vi her ser nærmere på, en viktig innfallsvinkel for å studere livsløpet fra barn til voksen. Metoden som benyttes er deskriptiv forløpsstatistikk, såkalt Kaplan Meier-estimat (Hosmer og Lemeshow 1999), som viser hvor mange som har hatt en overgang til for eksempel sysselsetting eller en bestemt trygdeytelse etter hvert som tiden går, fra fylte 16 år og frem til 30 år. Hver person bidrar da til estimatet bare i perioden frem til første sysselsetting eller første mottak av sosiale stønader, og det tas hensyn til at folk er eksponert i ulike perioder på grunn av død eller utvandring. Det tas ikke hensyn til gjeninnvandring.

Flere av *tabellene* i dette kapitlet viser i hvilken grad en hendelse (sysselsetting, arbeidssøking, sykdomspenger og andre trygdeytelser) inntreffer første gang mellom 1996 og utgangen av 2010, altså fra personene er 16 år til de fyller 30 år. Tabellene viser grunnlaget for figurene, en summing av hva som forekommer i perioden personene er mellom 16-30 år.

Figurene, derimot, måler nøyaktig tiden fra personen er 16 år og frem til tidspunktet for når en bestemt hendelse (sysselsetting, arbeidssøking, sykdomspenger og andre trygdeytelser) inntreffer for første gang. Første figur (7.1) leses som at ved 16-årsalderen har omtrent ingen gått over i jobb, 100 prosent har ikke opplevd sysselsetting. Ved fylte 23 år har minst halvparten gått over i jobb. Ved fylte 30 år har, derimot, de fleste gått over i jobb, over 80 prosent, som betyr at mindre enn 20 prosent ikke har fått seg jobb.

7.2), betyr at første arbeidssøking først og fremst er knyttet til tidlig etablering på arbeidsmarkedet. Dette gjelder særskilt ungdom som ikke fullfører videregående opplæring. Imidlertid kan denne formen for ledighet være knyttet til det å skaffe seg sin første sommerjobb, og bør tolkes med forsiktighet. Deretter (etter fylte 23 år) opplever færre å bli arbeidsledige, da andelen forblir stabile frem til 30 år. Det vil her si at mange voksne (30-åringene) unngår arbeidsledighet dersom de har unngått ledighet frem til fylte 23 år.

Ung på ordinære arbeidsmarkedstiltak

Ung som er på ordinære arbeidsmarkedstiltak, er reelle arbeidssøkere, men har behov for å øke sine kvalifikasjoner. Dette kan de få bistand til gjennom tiltak som lønnstilskudd, arbeidspraksis, opplæring, sysselsettingstiltak, oppfølging, avklaringsstiltak og jobbskaping (se tekstboks). De som er på ordinære arbeidsmarkedstiltak, begynner på dette før de er 20 år (se figur 7.3). Dette gjelder, som for de arbeidsledige, i størst grad dem som ikke fullfører videregående opplæring.

Allerede fra 20-årsalderen, uavhengig av når og om personene fullfører videregående

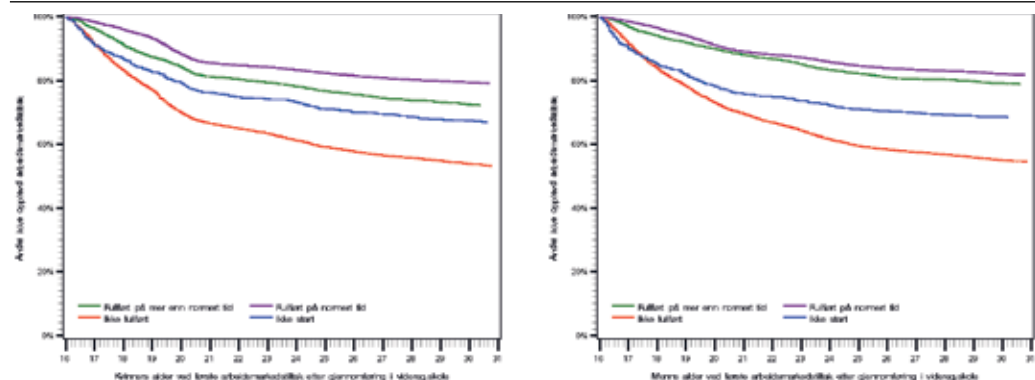
de opplæring, skjer det en mindre tilstrømming av nye personer på tiltak. Blant dem som ikke fullfører videregående opplæring, er det 55 prosent blant 30-åringene som ikke har gått på arbeidsmarkedstiltak, mens dette gjelder hele 85 prosent blant dem som fullfører videregående opplæring på normert tid (se figur 7.3). Vi ser altså at det er mest vanlig å benytte arbeidsmarkedstiltak blant dem som ikke fullfører videregående opplæring.

Det er ikke nevneverdig skille mellom menns og kvinners bruk av arbeidsmarkedstiltak. Det første arbeidsmarkedstiltaket er i stor grad knyttet opp mot de unges problemer med å etablere seg på arbeidsmarkedet før de fyller 23 år, spesielt for dem som ikke fullfører videregående opplæring.

7.4. Gjennomstrømning i videregående opplæring og sykdom

Vi har nettopp sett at de som ikke fullfører videregående, oftest og tidligst blir arbeidsledige og mottakere av arbeidsmarkedstiltak. Vi skal nå se nærmere på i hvilken grad vanskeligheter med å komme inn på arbeidsmarkedet henger sammen med sykdom.

Figur 7.3. Første ordinære arbeidsmarkedstiltak for unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Over halvparten av de unge (57 prosent) blir sykmeldt utover arbeidsgiverperioden på 16 dager før de fyller 30 år (se tabell 7.3), uansett om de fullfører videregående eller ikke. Det vil si en sykemeldingsperiode på minimum to uker. Manglende gjennomstrømning i videregående (se tekstboks om gjennomstrømning i avsnitt 7.3) opplæring påvirker sykdomsbildet. 66 prosent av dem som ikke fullfører videregående, mottar sykepengen over så lang tid, mens dette gjelder 52 prosent av dem som fullfører på normert tid.

Vi ser det samme mønsteret for flere av de andre ytelsene knyttet til sykdom som vi har sett på. De som ikke fullfører videregående opplæring, er i større grad yrkeshemmet (som var benevnelsen for tidsperioden vi ser på), og de går oftere på medisinsk rehabilitering enn dem som fullfører videregående opplæring (se tekstboks om sykdomsrelaterte ytelser). Disse tyngre sykdomsrelaterte ytelsene er til for å bistå personer som har opplevd større problemer med å komme tilbake til arbeidslivet, i motsetning til mottak av sykepengen som

Tabell 7.3. **Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, etter sykdomsrelaterte ytelser og kjønn. 1996-2010. Prosent**

Etter sykdom	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
I alt	49 115	27 597	6 596	13 347	1 576
Sykepengen	56,5	51,5	59,7	65,7	52,8
Kvinner	67,1	64,4	70,7	74,3	58,5
Menn	46,6	36,1	51,6	60,4	46,4
Yrkeshemmet	14,6	6,1	12,7	32,4	19,7
Kvinner	14,3	6,8	14,5	35,9	16,6
Menn	14,8	5,4	11,4	30,2	23,1
Medisinsk rehabilitering	8,0	3,6	6,9	17,0	11,7
Kvinner	8,8	4,5	8,8	21,3	10,0
Menn	7,2	2,6	5,5	14,3	13,7
Uførepensjon	1,8	0,3	0,9	5,2	3,3
Kvinner	1,6	0,2	1,0	5,8	2,9
Menn	2,0	0,3	0,9	4,8	3,8
Tidsbegrensa uførestønad	1,5	0,6	1,1	3,2	4,5
Kvinner	1,7	0,7	1,4	4,1	5,5
Menn	1,2	0,4	0,8	2,5	3,4
Avslag uførepensjon	0,8	0,2	0,5	1,9	1,5
Kvinner	0,7	0,2	0,5	2,1	1,4
Menn	0,8	0,2	0,4	1,8	1,6
Foreløpig uførestønad	0,1	0,0	0,1	0,4	:
Kvinner	0,2	0,0	0,1	0,6	:
Menn	0,1	0,0	0,1	0,3	:

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

i større grad handler om dem som fortsatt er inne i arbeidslivet.

Ser vi nærmere på ytelsene etter alvorlighetsgrad eller marginalisering på arbeidsmarkedet, kan vi lese tabell 7.3 fra venstre til høyre som en stadig større avstand fra arbeidslivet. Det å motta uførepensjon blir ofte sett på som et endepunkt for en yrkes-/trygdekarriere.

Avslag på uførepensjon er ikke en ytelse, men søknaden om uførepensjon indikerer at de unge er utsatt på arbeidsmarkedet (se tekstboks om sykdomsrelaterte ytelser). Tidsbegrenset uførestønad er også for dem som behøver omstilling til arbeidsmarkedet før eventuell endelig uførepensjonering. Foreløpig uførestønad er siste steget før uførepensjon, men er samtidig en behovsprøvd ytelse for dem som mangler en inntektsservelse i påvente av uførepensjon. De fire siste ytelsene (uførepensjon, tidsbegrenset uførestønad, avslag på uførepensjon og foreløpig uførestønad)

Foreløpig uførestønad er siste steget før uførepensjon, men er samtidig en be-

hovsprøvd ytelse for dem som mangler en inntektsservelse i påvente av uførepensjon. De fire siste ytelsene (uførepensjon, tidsbegrenset uførestønad, avslag på uførepensjon og foreløpig uførestønad) slår likevel ikke i nevneverdig grad til for de unge innen de fyller 30 år (se tabell 7.3) og omtales ikke videre.

Kvinner mottar oftere enn menn sykepenger, mens andelen er nesten lik når det gjelder å være yrkeshemmet og motta medisinsk rehabilitering. Andelen som mottar sykepenger, mottakere av medisinske rehabiliteringspenger og yrkeshemmede er høyere blant dem som ikke fullfører enn dem som fullfører videregående opplæring. Andelen er her høyere for kvinner enn for menn.

Halvparten av de kvinnene som ikke fullfører videregående opplæring, mottar sykepenger for første gang før de fyller 23 år (se figur 7.4). Over 80 prosent av dem som fullfører videregående opplæring på normert tid, har til sammenligning ikke mottatt sykepenger ved samme alder. Tilslutt blir de som fullfører på mer enn

Sykdomsrelaterte ytelser

- Sykepenger utover arbeidsgiverperioden på 16 dager
- Yrkeshemmet brukes fra og med 1994 om arbeidssøkere som ikke er direkte tilgjengelige på arbeidsmarkedet på grunn av midlertidig nedsatt arbeidsevne, og de får yrkesrettet attføring for tilbakekomst til arbeidslivet. Ordningen gjaldt frem til mars 2010 da begrepet ble erstattet av nedsatt arbeidsevne av NAV.
- Medisinske rehabiliteringspenger gis til den som er syk eller funksjonshemmet for å bli bedre i stand til å klare seg i arbeidslivet. Dersom en har benyttet retten til sykepenger fullt ut, eller har vært syk i et helt år og fremdeles er under aktiv behandling for å bedre arbeidsevnen, kan en få rehabiliteringspenger. Ordningen blir ofte omtalt som langtidssykmeldt og gjaldt til mars 2010.
- Uførepensjon gis til dem som regnes som varig uføre.
- Tidsbegrensa uførestønad gis opptil fire år om gangen for midlertidig uføre som søker å komme tilbake til arbeidslivet. Ordningen gjaldt for perioden 2004-mars 2010.
- Avslag på uførepensjon gjelder for dem som søker, men ikke tilstås varig uførepensjon.
- Foreløpig uførestønad er en behovsprøvd stønad for dem som søker varig uførepensjon, men som i påvente av vedtak mangler økonomisk livsopphold.

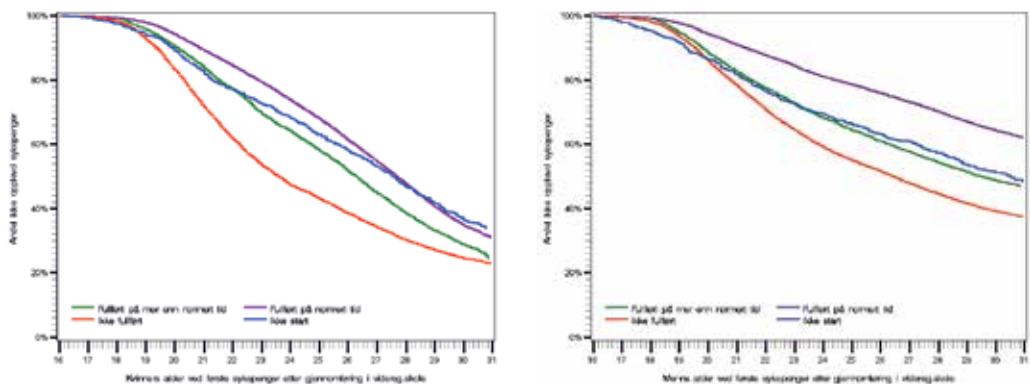

normert tid, sykemeldt i nesten like stor grad som dem som ikke fullfører videregående opplæring. Rundt 25 prosent har unngått sykemelding ved 30-årsalderen, blant dem som ikke fullfører videregående opplæring. Dette gjelder 30 prosent av dem som fullfører på normert tid.

Blant menn ser vi et tydeligere sykdomsforløp knyttet til om de fullfører videregående eller ikke, enn blant kvinner (se figur 7.4). Det vil si at andelen menn som mottar sykepenger ved fylte 30 år, er like stor som ved fylte 25 år, uansett om man fullfører videregående eller ikke.

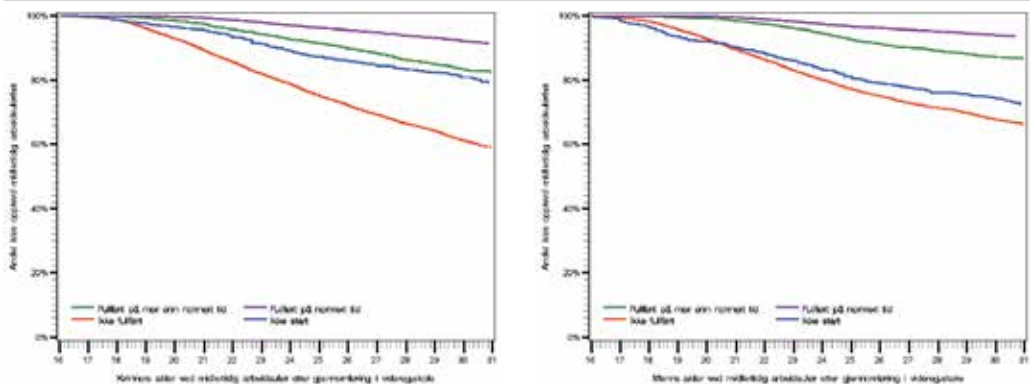
Andelen som mottar sykepenger blant dem som ikke fullfører videregående opplæring, blir mindre jo eldre de er, antagelig på grunn av svakere tilknytning til arbeidsmarkedet (se figur 7.4). Tidligere så vi at de unge som ikke fullfører videregående opplæring, enten begynner å jobbe i veldig ung alder, eller at de risikerer å ikke være sysselsatt før fylte 30 år. Vi ser at en høy andel av dem som ikke har startet i videregående opplæring, også har unngått sykmelding ved fylte 30 år, noe som kan forsterke antagelsen om en svak arbeidsmarkedstilknytning uten rett på sykepenger.

Figur 7.4. Første mottak av sykepenger for unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.5. Første gang registrert som midlertidig arbeidsufør for unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

En høyere andel kvinner enn menn mottar sykepengen, og de er også yngre ved førstegangs mottak (se figur 7.4). Ved 30-årsalderen har over 60 prosent av mennene som fullfører på normert tid, fortsatt ikke mottatt sykepengen. Dette gjelder 40 prosent av dem som ikke fullfører videregående opplæring (se figur 7.4). De samme andeler ligger rundt 20 prosentpoeng lavere for kvinner i samme alder.

Flere kvinner mottar sykepengen etter hvert som de blir eldre. Konsekvensen er dermed at forskjellen mellom de ulike videregående gjennomstrømningsgruppene ved fylte 30 år er langt mindre enn ved for eksempel 25-årsalderen.

Medisinsk rehabilitering og yrkeshemmede er i figur 7.5 slått sammen og kalt midlertidig arbeidsufør. Blant 18-åringene ser vi en høyere andel midlertidige arbeidsuføre blant kvinner som ikke fullfører videregående opplæring, sammenlignet med de andre gjennomstrømningsgruppene. Forskjellene øker med alderen, og ved 30-årsalderen har hele 40 prosent av kvinnene som ikke fullfører videregående, blitt midlertidig arbeidsuføre.

Samme tendens ser vi for menn som ikke fullfører videregående, men en lavere andel er blitt midlertidig uføre ved fylte 30 år (30 prosent) sammenlignet med kvinnene (40 prosent).

7.5. Gjennomstrømning i videregående opplæring og overgang til fødselspenge og enslig forsørgerbistand

Når man får barn, har man rett til foreldrepenger (videre kalt fødselspenge, som var benevnelsen for tidsperioden vi ser på) dersom man har vært yrkesaktiv og har hatt pensjongivende inntekt i minst seks av de ti siste månedene før stønadperioden tar til. Enslig forsørgerbistand (det

vil her si overgangsstønad, barnetilsyn og utdanningsstønad sett under ett) får man når man har aleneomsorg for barn. I denne analysen ser vi kun på første mottak av fødselspenge og enslig forsørgerbistand. Vi har ikke skilt ut engangsstønad fra fødselspenge (engangssum man mottar hvis man ikke har opptjent retten til fødselspenge) da dette ikke er mulig ut i fra variablene vi bruker i FD-Trygd (se tekstboks om datagrunnlag i avsnitt 7.1). Det betyr at ikke alle vi ser på i analysen, har opparbeidet en rettighet gjennom yrkesaktivitet.

Det varierer i hvilken grad de ulike gjennomstrømningsgruppene (se tekstboks om gjennomstrømning i avsnitt 7.3) mottar fødselspenge og enslig forsørgerbistand, når vi studerer hvorvidt de har fått barn i perioden frem til de har fylt 30 år. Omrent halvparten av kvinnene som fullfører videregående opplæring på normert tid (52 prosent), på mer enn normert tid (52 prosent), og de som ikke fullfører videregående (49 prosent), mottar fødselspenge før de fyller 30 år (se tabell 7.4).

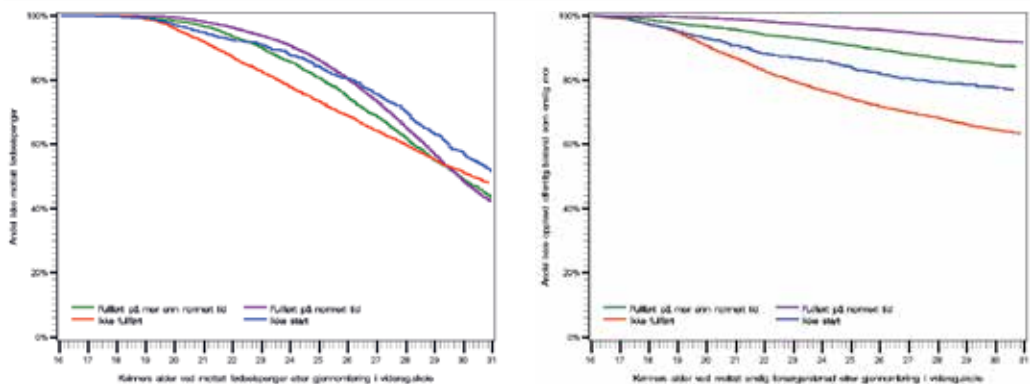
Langt færre mottar enslig overgangsstønad. Dette gjelder 35 prosent blant kvinnene som ikke fullfører, det vil si fem ganger flere enn dem som fullfører på normert tid (7 prosent). Få menn mottar fødselspenge før de fyller 30 år, så de er ikke med videre i analysen.

Enslig forsørgerbistand er ofte knyttet til en ny livsfase, gjerne karakterisert som oppløsning av en familiesituasjon. I figur 7.6 er de tre ytelsene overgangsstønad, barnetilsyn og utdanningsstønad slått sammen til forsørgerbistand, og noen mottar dette allerede ved 18-årsalderen. Etter 20-årsalderen mottar de som ikke fullfører videregående opplæring dette i større grad enn dem som fullfører. Vi ser en lik utvikling som for arbeidsmarkedstiltakene

Tabell 7.4. **Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter mottak av fødselspenger, enslig forsørgerbistand og kjønn. 1996-2010. Prosent**

Etter stønad	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
I alt	49 115	27 597	6 596	13 347	1 576
Fødselspenger	37,4	40,0	38,7	32,2	30,6
Kvinner	51,2	52,4	51,6	49,0	41,2
Menn	24,4	25,2	29,0	21,7	18,8
Overgangsstønad	7,4	4,2	6,8	14,0	11,1
Kvinner	14,8	7,5	15,1	35,0	20,6
Menn	0,5	0,2	0,6	0,8	0,5
Barnetilsyn	6,1	3,6	5,5	10,4	15,6
Kvinner	12,1	6,6	13,0	27,0	15,4
Menn	0,5	0,2	0,6	0,8	0,1
Utdanningsstønad	2,5	1,1	2,6	5,2	3,7
Kvinner	5,1	2,0	6,1	13,4	7,1
Menn	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.6. **Første mottak av fødselspenger og enslig forsørgerbistand for kvinner født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent**

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

og midlertidig arbeidsuføre. Ved fylte 30 år har bortimot 20 prosent flere som ikke fullfører videregående opplæring, mottatt enslig forsørgerbistand, enn dem som fullfører på normert tid.

7.6. Gjennomstrømning i videregående opplæring for unge i barnevernet

De unge som har mottatt hjelp fra barnevernet, særlig de med omsorgstiltak, har større sjanse for å havne utenfor skole og arbeid. Analysen i dette kapitlet tar utgangspunkt i unge født i 1980 som har mot-

tatt barnevernstiltak i perioden 1994-1998 (se tekstboks) og ettervern i perioden 1999 og 2000. I dette kapitlet ser vi på hvordan det har gått med dem som mottok tiltak fra barnevernet på 1990-tallet når det gjelder utdanning og arbeid senere i livet.

Kun 5 prosent av alle født i 1980 har fått hjelp fra barnevernet en eller flere ganger i perioden 1994-1998. Dette utgjør 2 469 personer (se tabell 7.5). Blant dem som ikke fullfører videregående opplæring, har 13 prosent mottatt tiltak fra barnevernet, mens for dem som fullfører på normert tid, er andelen bare 1 prosent (se tabell 7.5). Unge som har mottatt hjelp fra barnevernet, er også overrepresentert blant dem som ikke starter i videregående opplæring i perioden vi ser på fra 1996 til 2000, med 12 prosent.

Tabell 7.5. **Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000, og andel som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998. Absolutte tall og prosent**

	Født i 1980	Antall unge med tiltak fra barnevernet	Andel unge med tiltak fra barnevernet
I alt	49 115	2 469	5,0
Normert tid	27 597	356	1,3
Mer enn normert tid	6 596	201	3,0
Ikke fullført	13 347	1 729	13,0
Ikke start	1 576	183	11,6

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Ser vi unge født i 1980, som har mottatt hjelp fra barnevernet, som en egen populasjon (2 469 personer), har hele 70 prosent ikke fullført videregående opplæring i perioden 1996-2000 (se tabell 7.6 og tekstboks om gjennomstrømning i avsnitt 7.3). Dette betyr at de ikke har fullført videregående innen de fyller 20 år. I overkant av 14 prosent har fullført videregående på normert tid, mens 8 prosent har fullført på mer enn normert tid. 7 prosent har ikke startet videregående i det hele tatt innen de fyller 20 år.

Blant de som er født i 1980, er det flere gutter enn jenter som har mottatt hjelp fra barnevernet, 54 mot 46 prosent (se tabell 7.6). Andelen som ikke fullfører videregående opplæring, er 57 prosent for gutter og 43 prosent for jenter. Siden gruppen

Tabell 7.6. **Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000 og kjønn. Absolutte tall og prosent**

	Antall unge med tiltak fra barnevernet	Andel		
		Prosent	Kvinner	Menn
I alt	2 469	100,0	45,9	54,1
Normert tid	356	14,4	57,0	43,0
Mer enn normert tid	201	8,1	52,7	47,3
Ikke fullført	1 729	70,0	43,0	57,0
Ikke start	183	7,4	43,7	56,3

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.7. **Unge født i 1980 som har mottatt omsorgstiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000. Absolutte tall og prosent**

	Antall unge med tiltak fra barnevernet	Antall unge med omsorgstiltak	Andel unge med omsorgstiltak	Andel unge med omsorgstiltak fordelt etter fullføring av videregående opplæring
I alt	2 469	607	24,6	100,0
Normert tid	356	89	25,0	14,7
Mer enn normert tid	201	45	22,4	7,4
Ikke fullført	1 729	436	25,2	71,8
Ikke start	183	37	20,2	6,1

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

som ikke fullfører, er stor blant unge som har mottatt hjelp fra barnevernet, både relativt og i absolutte tall, vil vi i den videre analysen fokusere mest på dem som ikke fullfører videregående.

Av dem som ikke fullfører videregående opplæring har 25 prosent mottatt omsorgstiltak fra barnevernet i løpet årene 1994-1998, og 75 prosent har utelukkende mottatt hjelpetiltak. Dette gjenspeiler at hjelpetiltak er vanligere enn omsorgstiltak (se tekstboks og tabell 7.7 og 7.8). Videre har 22 prosent blant unge som ikke fullfører videregående opplæring, ettervernstilltak som ung voksen, mot 27 prosent blant dem som fullfører (se tabell 7.9).

Blant dem som mottar tiltak fra barnevernet er andelen som ikke fullfører videregående opplæring omkring 70 prosent (se tabell 7.6). Hvordan er så overgangen til

yrkesaktivitet for dem som ikke fullfører videregående opplæring?

En lavere andel unge født i 1980 som har mottatt hjelp fra barnevernet i løpet av tenårene, og som ikke fullfører videregående opplæring, får seg jobb sammenlignet med befolkningen i alt, henholdsvis 67 mot 83 prosent (se tabell 7.10 og tabell 7.2). Høyest andel sysselsatte ser vi blant dem som kun har mottatt hjelpetiltak, 70 prosent, mot 61 prosent blant dem som har mottatt omsorgstiltak (se tabell 7.10).

De unge som har vært innom barnevernet, og som ikke fullfører videregående opplæring, har større sannsynlighet for å havne utenfor arbeidsmarkedet, spesielt de som har mottatt omsorgstiltak (se tabell 7.11). Vi ser at blant dem som har mottatt hjelp fra barnevernet i perioden 1994-1998, og som ikke har fullført videregående, er det

Tabell 7.8. Unge født i 1980 som har mottatt hjelpetiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000. Absolutte tall og prosent

	Antall unge med tiltak fra barnevernet	Antall unge med hjelpetiltak	Andel unge med hjelpetiltak	Andel unge med hjelpetiltak fordelt etter fullføring av videregående opplæring
I alt	2 469	1 862	75,4	100,0
Normert tid	356	267	75,0	14,3
Mer enn normert tid	201	156	77,6	8,4
Ikke fullført	1 729	1 293	74,8	69,4
Ikke start	183	146	79,8	7,8

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.9. Unge født i 1980 som har mottatt ettervern fra barnevernet i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000. Absolutte tall og prosent

	Antall unge med tiltak fra barnevernet	Antall unge med ettervernstilltak	Andel unge med ettervernstilltak	Andel unge med ettervernstilltak fordelt etter fullføring av videregående opplæring
I alt	2 469	555	22,5	100,0
Normert tid	356	97	27,2	17,5
Mer enn normert tid	201	54	26,9	9,7
Ikke fullført	1 729	377	21,8	67,9
Ikke start	183	27	14,8	4,9

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

en høy andel unge som er innom ordinære arbeidsmarkedstiltak (64 prosent) og/eller de er registrert helt arbeidsledige (85 prosent) en eller annen gang i perioden 1996-2010.

De som har mottatt hjelpetiltak, er oftere på ordinære arbeidsmarkedstiltak enn dem som har mottatt omsorgstiltak, 65 mot 62 prosent (se tabell 7.10). Det viser seg også at de som ikke fullfører videregående opplæring, og som mottar hjelpetiltak, i større grad mottar sykepenger (62 prosent) men i mindre grad medisinsk rehabiliteringspenger (31 prosent), og de er i mindre grad yrkeshemmet (59 prosent). Dette er motsatt blant dem som mottar omsorgstiltak, der en større andel er yrkeshemmet og mottar medisinsk rehabilitering (henholdsvis 63 og 38 prosent), og 57

prosent mottar sykepenger. Som vi kommenterte tidligere i kapitlet (til tabell 7.3), kan vi betrakte yrkeshemning og mottak av medisinske rehabiliteringspenger som større avstand til arbeidslivet (marginalisering) enn det å motta sykepenger.

Unge med ettervernstiltak, altså unge over 18 år med tiltak fra barnevernet, er en egen kategori som tolkes for seg. Likevel må det påpekes at yrkeshemning forekommer oftest blant unge med ettervernstiltak (67 prosent). Andelene blant dem som mottar omsorgstiltak og hjelpetiltak, er henholdsvis 63 og 59 prosent (se tabell 7.11).

Unge som har mottatt omsorgstiltak, og som ikke fullfører videregående opplæring, mottar like ofte fødselspenger som

Tabell 7.10. **Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og ettervern i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring, og overgang til arbeidsmarkedet i perioden 1996-2010. Absolutte tall og prosent**

	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
Unge med tiltak fra barnevernet	2 469	356	201	1 729	183
Omsorgstiltak	607	89	45	436	37
Hjelpetiltak	1862	267	156	1 293	146
Ettervern	555	97	54	377	27
Andel sysselsatt mer enn 6 måneder og 20 timer i uka	69,7	82,9	75,6	67,5	57,9
Omsorgstiltak	62,4	75,3	62,2	61,2	45,9
Hjelpetiltak	72,0	85,4	79,5	69,6	61,0
Ettervern	68,5	78,4	68,5	67,4	48,1
Andel helt arbeidsledige	81,3	63,5	71,1	85,4	88,5
Omsorgstiltak	82,7	65,2	73,3	86,9	86,5
Hjelpetiltak	80,8	62,9	70,5	84,8	89,0
Ettervern	79,8	64,9	70,4	84,6	85,2
Andel ordinære tiltak	58,2	34,3	40,8	64,2	67,8
Omsorgstiltak	57,3	34,8	44,4	61,9	73,0
Hjelpetiltak	58,5	34,1	39,7	65,0	66,4
Ettervern	53,5	36,1	38,9	59,4	63,0

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

dem som mottar hjelpetiltak, rundt 21 prosent mottar dette før de fyller 30 år (se tabell 7.12). 25 prosent blant dem som har

mottatt omsorgstiltak, har mottatt overgangsstønad som enslig forsørger, mot 21 prosent blant dem med hjelpetiltak.

Tabell 7.11. **Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og ettervern i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring, og etter sykdomsrelaterte ytelser i perioden 1996-2010. Absolutte tall og prosent**

	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
I alt	2 469	356	201	1 729	183
Sykepengar	61,2	65,2	60,7	60,4	61,7
Omsorgstiltak	57,3	64,0	51,1	56,7	56,8
Hjelpetiltak	62,5	65,5	63,5	61,7	63,0
Ettervern	60,2	66,0	59,3	58,9	59,3
Yrkeshemmet	52,6	21,1	36,8	60,0	61,2
Omsorgstiltak	56,0	20,2	51,1	63,1	64,9
Hjelpetiltak	51,5	21,3	32,7	58,9	60,3
Ettervern	56,6	19,6	42,6	67,4	66,7
Medisinsk rehabilitering	28,9	12,1	19,4	32,4	38,3
Omsorgstiltak	32,9	11,2	24,4	37,8	37,8
Hjelpetiltak	27,6	12,4	17,9	30,6	38,4
Ettervern	29,5	7,2	20,4	36,1	37,0
Uførepensjon	9,8	2,8	8,5	11,6	7,7
Omsorgstiltak	12,0	3,4	15,6	13,5	10,8
Hjelpetiltak	9,0	2,6	6,4	10,9	6,8
Ettervern	12,8	3,1	14,8	14,3	22,2
Tidsbegrensa uførestønad	7,0	3,7	6,0	7,2	12,6
Omsorgstiltak	8,9	1,1	8,9	9,9	16,2
Hjelpetiltak	6,4	4,5	5,1	6,3	11,6
Ettervern	7,2	1,0	7,4	7,2	29,6
Avslag uførepensjon	4,9	2,0	1,5	5,7	7,7
Omsorgstiltak	5,8	1,1	4,4	6,7	8,1
Hjelpetiltak	4,7	2,2	0,6	5,3	7,5
Ettervern	5,4	2,1	3,7	6,1	11,1
Foreløpig uførestønad	1,3	0,6	1,0	1,6	0,0
Omsorgstiltak	0,8	0,0	0,0	1,1	0,0
Hjelpetiltak	1,4	0,7	1,3	1,7	0,0
Ettervern	1,3	1,0	0,0	1,6	0,0

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

7.7. Arbeidsmarkedsstatus og mottak av sosialhjelp

Vi skal til slutt i kapitlet se nærmere på økonomisk sosialhjelp, som er en behovsprøvd ytelse for personer som ikke klarer å forsørge seg selv. Ytelsen er midlertidig og forutsetter at mottaker skal tilbake til en egen forsørgersituasjon. Vi skal i dette kapitlet se nærmere på sammenhengen mellom fullføring av videregående opplæring, mottak av sosialhjelp og arbeidsmarkedsstatus over tid.

Blant dem som er født i 1980, har nærmere en av fem mottatt økonomisk sosialhjelp i perioden fra de er 16 til de er 30 år (se tabell 7.13). Andelen mottakere av sosialhjelp blant de unge sett under ett er ikke så

høy som andelen på ordinære arbeidsmarkedstiltak (henholdsvis 19 og 27 prosent), men for dem som ikke fullfører videregående opplæring, er andelen omtrent like høye, henholdsvis 45 og 44 prosent (se tabell 7.2 og 7.13).

Blant dem som ikke fullfører videregående opplæring, har 80 prosent av de unge som har mottatt hjelp fra barnevernet, også mottatt sosialhjelp i perioden 1996-2010, og da i større grad de med omsorgstiltak enn en dem med hjelpetiltak, 85 mot 79 prosent (se tabell 7.13).

Hvor tidlig mottar de sosialhjelp?

Nær 20 prosent av dem som ikke fullfører videregående opplæring, har mottatt

Tabell 7.12. **Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og ettervern i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring og mottak av fødselspenger og enslig forsørgerbistand. 1996-2010. Prosent**

	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
I alt	49 115	356	201	1 729	183
Fødselspenger	24,5	37,4	34,3	21,2	20,8
Omsorgstiltak	22,2	37,1	22,2	20,2	10,8
Hjelpetiltak	25,3	37,5	37,8	21,5	23,3
Ettervern	23,2	34,0	27,8	20,7	11,1
Overgangsstønad	20,5	14,3	12,9	22,2	25,1
Omsorgstiltak	22,1	13,5	13,3	25,2	16,2
Hjelpetiltak	20,0	14,6	12,8	21,1	27,4
Ettervern	20,4	12,4	14,8	23,3	18,5
Barnetilsyn	14,3	11,8	10,9	15,0	15,8
Omsorgstiltak	13,5	10,1	8,9	14,7	13,5
Hjelpetiltak	14,6	12,4	11,5	15,2	16,4
Ettervern	12,1	9,3	13,0	12,7	11,1
Utdanningsstønad	7,1	4,5	5,5	7,6	8,7
Omsorgstiltak	6,4	4,5	6,7	6,7	8,1
Hjelpetiltak	7,3	4,5	5,1	8,0	8,9
Ettervern	6,5	4,1	5,6	7,2	7,4

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

sosialhjelp før de fyller 19 år (se figur 7.7). De fleste førstegangsmottakere har mottatt sosialhjelp før de fyller 22 år, henholdsvis 40 prosent blant kvinner og 30 prosent

blant menn. De som fullfører videregående opplæring på normert tid, mottar sjelden økonomisk sosialhjelp, og her er andelen omtrent lik for kvinner og menn.

Hjelpetiltak, omsorgstiltak og ettervern

Hjelpetiltak hjemlet etter paragraf 4-4 i barnevernloven. Den sier at barnevernstjenesten skal bidra til å gi det enkelte barn gode levekår og utviklingsmuligheter ved råd, veiledning og hjelpetiltak. I paragraf 4-4 står det videre at barnevernstjenesten skal, når barnet på grunn av forholdene i hjemmet eller av andre grunner har særlige behov for det, sørge for å sette i verk hjelpetiltak for barnet og familien, for eksempel støttekontakt, plass i barnehage, besøkshjem, avlastningstiltak i hjemmet, opphold i senter for foreldre og barn eller andre foreldrestøttende tiltak.

På samme måte skal barnevernstjenesten også søke å sette i verk tiltak som fritidsaktiviteter, tilbud om utdanning eller arbeid eller anledning til å bo utenfor hjemmet. Barnevernstjenesten kan sette hjemmet under tilsyn, og også yte økonomisk stønad som hjelpetiltak for barnet.

Omsorgstiltak er hjemlet etter paragraf 4-12 i barnevernloven. Det er bare personer under 18 år som kan ha omsorgstiltak fra barnevernet. Alle vedtak om å ta omsorgen for barnet og plassere det til oppfostring borte fra hjemmet skal avgjøres i fylkesnemnda. Ved omsorgsovertakelse er fosterhjem og institusjon de vanligste plasseringsalternativene. Når barnet er under omsorg, vil alle tiltak barnet har, bli registrert som omsorgstiltak.

Ettervern er det begrepet barnevernet bruker om unge over 18 år som mottar tiltak fra barnevernet (vedtak etter barnevernloven § 1-3). Alle tiltak de mottar er da frivillige.

I denne studien er øvre aldersgrense for ettervern 20 år. Det vil derfor si at unge registrert i barnevernet i 1999 og 2000 i denne studien har ettervernstiltak. Øvre aldersgrense for ettervern ble i barnevernloven endret fra 20 til 23 år i 1998.

Barnevernsstatistikken i Statistikk sentralbyrå teller antall barn og unge i barnevernet både i løpet av året og per 31. desember (SSB 2012). I dette kapitlet ser vi på unge som har mottatt hjelp fra barnevernet i kortere eller lengre tid i perioden 1994-1998. De kan ha mottatt både hjelpetiltak og omsorgstiltak i denne perioden. Det vil si at unge vi omtaler med omsorgstiltak, også kan ha mottatt hjelpetiltak. De vi omtaler med hjelpetiltak, har ikke mottatt omsorgstiltak.

Tabell 7.13. **Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og ettervern i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring, sosialhjelpsmottak og etter kjønn. 1996-2010. Prosent**

	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
I alt	49 115	27 597	6 596	13 347	1 576
Andel	18,6	7,0	14,1	43,6	28,2
Kvinner	18,6	7,5	17,2	50,8	27,6
Menn	18,5	6,4	11,8	39,2	29,0
Unge med tiltak fra barnevernet	72,4	41,3	46,8	80,5	84,7
Omsorgstiltak	75,8	38,2	51,1	84,6	91,9
Hjelpetiltak	71,3	42,3	45,5	79,1	82,9
Ettervern	21,8	43,3	51,9	83,2	81,5

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Det er positivt i et marginaliseringsperspektiv at det blir færre nye mottakere av sosialhjelp etter fylte 22 år. Det betyr at sosialhjelpen er knyttet opp mot en bestemt livsfase, det å etablere seg som voksen. Fra tidligere studier vet vi at økonomisk sosialhjelp ofte er avsluttet før fylte 21 år (Sivertstøl 2012).

Vi deler videre arbeidsmarkedsstatusen i to, de som ikke har fått seg jobb før de fyller 30 år, og de som har fått jobb. Det å stå uten jobb i hele perioden fra 16-årsalderen til fylte 30 år øker risikoen for marginalisering.

Av de 49 000 personene som er 16-år i 1996, står 6 000 fortsatt uten langvarig jobb (minst seks måneder minimum 20 timer i uka) når de fyller 30 år (se tabell 7.14). Unge som har mottatt hjelp fra barnevernet, er tre ganger så ofte representert blant dem som ikke har fått jobb (12 prosent) som blant dem som har fått jobb (4 prosent). 25 prosent av de unge som har mottatt hjelp fra barnevernet som fortsatt mangler jobb når de fyller 30 år, har ikke fullført videregående opplæring.

Det er flest mottakere av sosialhjelp blant de mest utsatte på arbeidsmarkedet, de

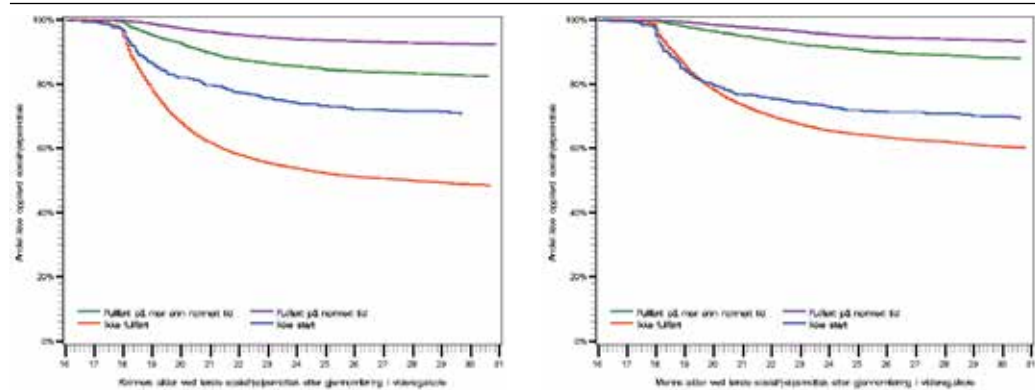
som fortsatt ikke er sysselsatt innen fylte 30 år. Andelen er 82 prosent blant de unge som har mottatt hjelp fra barnevernet, og 27 prosent blant de unge ellers født i 1980 (se tabell 7.14). Blant dem som ikke er sysselsatt før de fyller 30 år, og som ikke har fullført videregående opplæring, er andelen sosialhjelpsmottakere 87 prosent blant de unge som har mottatt hjelp fra barnevernet. Dette gjelder 56 prosent blant de unge ellers.

Først inn og deretter sist ut av sosialhjelp

Økonomisk sosialhjelp er en behovsprøvd korttidsytelse, og det kan ikke legges for stor vekt på første sosialhjelpsmottak uten også å studere det siste. Vi går her tilbake til sosialhjelpsmottakerne som en egen populasjon (det vil 18 prosent av de unge født i 1980, se tabell 7.13), og vi er interessert i å vite når de unge i alderen 16-30 år slutter å motta sosialhjelp.

Vi ser at blant sosialhjelpsmottakerne slutter mange å motta sosialhjelp fra 21-årsalderen, uavhengig av om de fullfører videregående eller ikke. Vi ser ingen store kjønnsforskjeller, andelen er rundt 15 prosent for både kvinner og menn både blant dem som fullfører

Figur 7.7. Første økonomiske sosialhjelpsmottak blant unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

videregående, og dem som ikke gjør det (se figur 7.8). Før fylte 24 år har de som fullfører videregående opplæring, avsluttet mottak av sosialhjelp i 50 prosent av tilfellene. Halvparten av kvinnene som ikke fullfører videregående opplæring, avslutter sosialhjelpsmottak først etter fylte 25-26 år. Dette er personer som på dette tidspunktet går ut av sosialhjelp for perioden vi studerer, inntil de fyller 30 år.

Blant sosialhjelpsmottakere som fullfører videregående opplæring, har to av tre sluttet å motta sosialhjelp innen de fyller 26 år, tilsvarende 29 år for dem som ikke fullfører. Med tanke på at de som ikke fullfører videregående opplæring, mottar sosialhjelp i yngre alder enn andre, ser vi at de som er yngst, når de først mottar sosialhjelp, også er de som sist forlater stønaden.

Tabell 7.14. **Unge som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og unge ellers født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring. I prosent av sysselsettingsstatus sosialhjelpsmottak. 1996-2010**

	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
Antall sysselsatte før fylte 30 år					
I alt	43 090	24 832	5 976	11 100	1 182
Unge med tiltak fra barnevernet	1 720	295	152	1 167	106
Unge for øvrig	41 370	24 537	5 824	9 933	1 076
I prosent av sysselsatte					
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Unge med tiltak fra barnevernet	4,0	1,2	2,5	10,5	9,0
Unge for øvrig	96,0	98,8	97,5	89,5	91,0
Andel med sosialhjelp					
I alt	16,4	6,5	13,0	39,5	24,8
Unge med tiltak fra barnevernet	68,1	38,6	42,8	77,3	84,9
Unge for øvrig	14,3	6,1	12,2	35,1	18,9
	I alt	Normert tid	Mer enn normert tid	Ikke fullført	Ikke start
Antall ikke sysselsatte før fylte 30 år					
I alt	6 026	2765	620	2247	394
Unge med tiltak fra barnevernet	749	61	49	562	77
Unge for øvrig	5 277	2 704	571	1 685	317
I prosent av ikke sysselsatt					
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Unge med tiltak fra barnevernet	12,4	2,2	7,9	25,0	19,5
Unge for øvrig	87,6	97,8	92,1	75,0	80,5
Andel med sosialhjelp					
I alt	34,1	11,4	24,7	64,0	38,6
Unge med tiltak fra barnevernet	82,4	54,1	59,2	87,2	84,4
Unge for øvrig	27,3	10,4	21,7	56,2	27,4

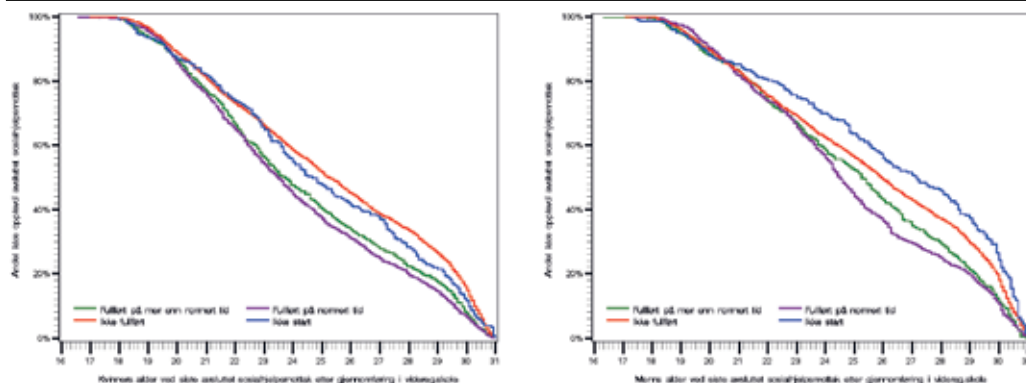
Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Vi vet fra tidligere analyser at de fleste unge har en kort periode som sosialhjelps-mottakere, både målt i antall sosialhjelps-tilfeller, antall måneder med sosialhjelp utbetalt og målt som tiden som går mellom første og det siste avsluttede sosialhjelpsmottak (Sivertstøl 2012). Her ser vi derimot at en gruppe blant de unge, de som ikke fullfører videregående opplæring, ikke avslutter mottak av sosialhjelp så tidlig som de fleste andre unge.

Hjelper sysselsettingen?

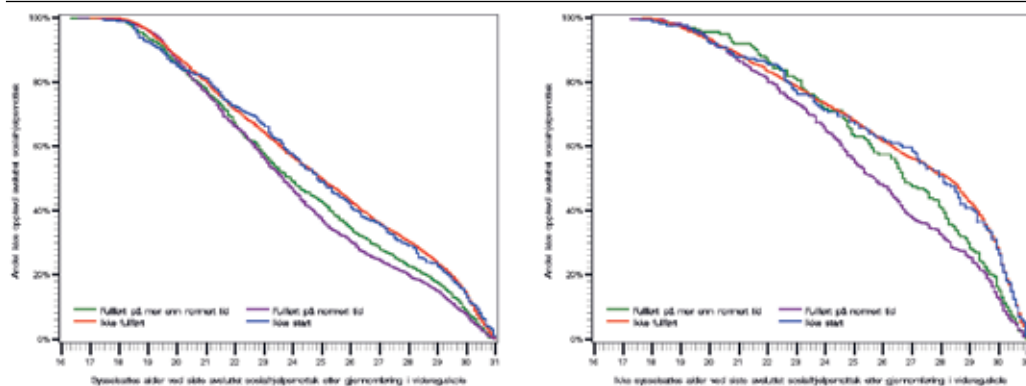
I figur 7.9 skiller vi mottak av sosialhjelp etter om de unge (født i 1980) er sysselsatt (til venstre) eller ikke (til høyre) innen de fyller 30 år. De som fullfører videregående opplæring, avslutter sosialhjelpsmottaket tidligere enn dem som ikke fullfører (venstre i figur 7.9) Ved nærmere 26 år er andelen som mottar sosialhjelp, 30 prosent blant dem som fullfører videregående opplæring på normert tid eller mer enn normert tid. Dette gjelder 28-årsalderen for dem som ikke fullfører videregående opplæring.

Figur 7.8. Unge født i 1980 etter siste mottak av sosialhjelp, og etter fullføring av videregående opplæring, kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.9. Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, etter avslutning av økonomisk sosialhjelp og sysselsettingsstatus. 16-30 år. 1996-2010. Prosent

Kilde: FD-Trygd og NUDB, Statistisk sentralbyrå.

Ved nærmere fylte 29 år er fortsatt hele 50 prosent av dem som ikke fullfører videregående opplæring, mottakere av sosialhjelp, dette gjelder under 30 prosent blant dem som fullfører på normert tid. Igjen, det at så mange av dem som ikke fullfører videregående, avslutter sosialhjelpen etter 29 år, må tolkes som en korttidsavslutning. Om vi derimot hadde hatt med flere år etter 2010 (utover fylte 30 år), ville nok noen færre blant dem uten fullført videregående opplæring avslutte sosialhjelpen, slik som figur 7.9 lett kan gi inntrykk av. Bare en fullstendig livsløpsanalyse kan avdekke den reelle avslutningen.

Det er viktig å påpeke at sosialhjelpsmottakerne utgjør en mindre gruppe blant de unge uten arbeid og som ikke har fullført videregående opplæring. Dette kan være unge som også på andre områder er spesielt utsatte og marginaliserte. Rusmisbruk, kriminalitet og psykiske lidelser er forhold som gjør at man står svakere på arbeidsmarkedet, og sosialhjelp kan være en viktig, men samtidig kanskje en permanent, kilde til livsopphold. Blant unge som har mottatt hjelp fra barnevernet, er andelen som ikke fullfører videregående opplæring, aller størst. Opphopingen av levekårsproblemer i denne gruppen av unge gjør det viktig å ikke tolke lav yrkesaktivitet som manglende motivasjon. For nærmere studier av sammenhengen mellom funksjonshemming, atferdsavvik og rusmisbruk blant barnevernssklienter, se Clausen og Kristoffersen 2008.

De som ikke fullfører videregående opplæring, som mottar økonomisk sosialhjelp og ikke er i jobb før de fyller 30 år, kan ses på som en utsatt gruppe.

7.8. Oppsummering

Vi har i dette kapitlet fulgt unge født i 1980, sett om de fullfører videregående opplæring eller ikke i perioden 1996-

2000, og om de får seg jobb eller mottar noen sosiale stønader før de fyller 30 år.

De fleste unge fullfører videregående opplæring på normert tid. Nær halvparten så mange fullfører ikke før de fyller 20 år. Vi ser også at mange unge som mottar hjelp fra barnevernet, ikke fullfører videregående opplæring.

Blant de unge som fullfører videregående opplæring (både på normert tid og mer enn normert tid), er hele ni av ti langvarig sysselsatt minst en gang i perioden 1996-2010, det vil si før de fyller 30 år. Dette gjelder åtte av ti blant dem som ikke fullfører videregående opplæring.

De som ikke fullfører videregående opplæring, kan deles i to grupper ut ifra om de er marginalisert eller ikke: De som blir sysselsatt tidlig, gjerne før 23 år, og de som ikke blir sysselsatt. En stor andel som ikke får seg jobb ved 25-årsalderen, står også uten jobb ved fylte 30 år, som er siste målepunkt i denne analysen. Det er også de som ikke fullfører videregående som går tidligst ut i arbeidsledighet og ordinære arbeidsmarkedstiltak. Arbeidssøking og bistand gjennom tiltak er først og fremst sentrert rundt de unges tidlige forsøk på å få seg jobb.

Når det gjelder ytelser som sykepenger og medisinsk rehabilitering, og for dem som er yrkeshemmet, er det høyest andel mottakere blant dem som ikke fullfører videregående opplæring. Det er samtidig positivt at tunge ytelser som uførepensjon sjelden mottas før fylte 30 år.

Kun 5 prosent av personer født i 1980 har mottatt hjelp fra barnevernet en eller flere ganger i perioden 1994-1998, det vil si i løpet av tenårene. Ser vi på de som har mottatt hjelp fra barnevernet som en egen populasjon, er det hele 70 prosent

som ikke fullfører videregående opplæring i perioden 1996-2000. Dette betyr at de ikke har fullført videregående innen de fyller 20 år. I overkant av 14 prosent fullfører videregående på normert tid, mens 8 prosent fullfører på mer enn normert tid. 7 prosent har ikke startet videregående i det hele tatt innen de fyller 20 år.

Økonomisk sosialhjelp fungerer som en tidlig og akutt økonomisk problemløser ved overgang til en ny livssituasjon, spesielt for dem som ikke fullfører videregående opplæring. De fleste førstegangsmottakerne mottar stønaden første gang mellom 18 og 22 år. Samtidig er sosialhjelp en midlertidig ytelse, og det stemmer for de aller fleste sosialhjelpsmottakere.

Ytelsen avsluttes tidlig for dem som fullfører videregående opplæring. Det motsatte er, derimot, tilfelle for dem som ikke fullfører, det vil si at de første som gikk inn i sosialhjelpsmottak, er de siste til å avslutte ytelsen.

Referanser

SSB (2012): Barnevern 2011: Fleire tilsette og fleire barn i barnevernet. <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/barnevern>

Sten-Erik Clausen og Lars B. Kristofersen (2008): Barnevernsklienter i Norge 1990-2004. En longitudinell studie, NOVA, Rapport 3/2008.

Sivertstøl (2012): «Førstegangsmottakere av sosialhjelp: Stønadstid, inngang og utgang av sosialhjelp i perioden 1992-2010», i Unni Beate Grebstad (red.): *Sosialhjelp og levekår i Norge*, Statistiske analyser 130/2012, Statistisk sentralbyrå.

David Hosmer og Stanley Lemeshow (1999): *Applied Survival Analysis Regression Modelling of Time to Event Data* 1999. Wiley, Canada

Tor Morten Normann

8. Unge voksne på boligmarkedet

Det tar tid å komme seg inn som eier på boligmarkedet, men over åtte av ti i alderen 30-35 år eier sin egen bolig. Blant yngre er andelene lavere, og marginaliserte unge voksne er sjeldnere eiere enn andre. Boligene blir større og bedre med jo eldre man blir, men unge betaler mye for å bo, over fire av ti i alderen 20-35 år har høy boutgiftsbelastning. Dette gjelder seks av ti marginaliserte. Gjeldsbelastningen for unge eiere har økt de siste årene, og 20 prosent av unge voksnes husholdninger har over tre ganger inntekten i boliggjeld.

8.1. Innledning

Formålet med dette kapitlet er å belyse unge voksnes posisjon på boligmarkedet, hvilken boligstandard de har, og hvordan boligøkonomien er. Vi skal også se i hvilken grad unge voksne som er marginaliserte i utdannings- og arbeidsmarkedet, står svakere på boligmarkedet enn andre. I tillegg skal vi identifisere en gruppe unge voksne som er vanskeligstilte på boligmarkedet, altså boligmarginaliserte, og forsøke å si noe om hvem de er. I dette kapitlet bruker vi data fra Levekårsundersøkelsen EU-SILC (se tekstboks).

Generelt for befolkningen har data for de senere årene vist en stabil situasjon på boligmarkedet. Boligene har relativt god standard, eierlinjen står fremdeles svært sterkt, og mange bor romslig i enebolig eller andre småhus som eksempelvis rekkehus eller tomannsboliger. Selv om boligprisene har økt merkbart de siste årene, har ikke dette medført at norske husholdninger sett under ett har fått en høyere boutgiftsbelastning. Men med den prisutviklingen vi har sett, er det ikke unaturlig å tenke seg at det blir vanskeligere for ungdom å etablere seg i egen eid bolig,

og at slik etablering utsettes. Dette skal vi også komme noe inn på i dette kapitlet.

Det er også mange andre faktorer som påvirker unge voksnes mulighet til å etablere seg enten i leid eller eid bolig. Selve tilbudet av boliger, både som eie- og leieobjekter, er selvfølgelig sentralt, antallet unge og alderssammensetningen blant unge voksne er også viktig, og ikke minst spiller unge voksnes tidspunkt for familieetablering og posisjon på utdannings- og arbeidsmarkedet inn. Det vil her bli for omfattende å gå i detalj om denne typen sammenhenger og problemstillinger. Vi skal derfor konsentrere oss om å gi et bilde av de unges situasjon på boligmarkedet i dag, og bare i noen grad vise utvikling over tid.

På vei ut av foreldrehjemmet

Etablering på boligmarkedet tar tid og henger nøye sammen med etablering av familie og på arbeidsmarkedet. For at vi ikke skal miste sentrale deler av etableringsfasen på boligmarkedet, vil vi i dette kapitlet utvide aldersavgrensningen opp til 35 år og benevne gruppen 16-35 år som unge voksne. Vi kommer dessuten i stor

grad til å se bort fra de yngste, 16-19-åringene, siden det er svært få som har etablert seg i egen bolig i denne gruppen, og de aller fleste i denne aldersgruppen går fremdeles på skole.

Boligøkonomi og boforhold må selvfølgelig måles på husholdningsnivå. Når vi klassifiserer husholdningene som unge voksne bor i, finner vi at unge voksne relativt ofte bor alene. Blant alle 16-35-åringene bodde drøye 28 prosent i en enpersonhusholdning i 2010.¹ 18 prosent bodde sammen med partner, uten barn, og 25 prosent bodde i en husholdning klassifisert som «par med barn under 18 år». I alt 20 prosent bodde i husholdninger av typen «enslig forsørger med barn».

I denne sammenhengen er det viktig å merke seg at unge voksne, slik vi har avgrenset dem, også i noen tilfeller regnes med som barn. En god del, 23 prosent, bor fremdeles sammen med en eller begge foreldrene. I dette kapitlet er vi mest interessert i hva som skjer med unge voksne på boligmarkedet i en etableringsfase, og ikke så mye i hvordan de bor så lenge de bor sammen med foreldre. I analysen har vi derfor stort sett valgt å holde de unge som bor sammen med foreldre, utenfor.

Det som derimot er interessant, er hvordan andelen unge voksne som bor med foreldre, utvikler seg over tid. Dette kan si noe om hvor lett eller vanskelig det er å etablere seg som selvstendig på boligmarkedet. På kort sikt har ikke dette endret seg, i 2004 bodde 22 prosent av unge i alderen 16-35 år sammen med foreldre. Også tidligere har det vært konkludert med at andelen som flytter ut fra foreldrehjemmet, har holdt seg på et stabilt nivå

(Gulbrandsen 1998), men analyser av levekårsundersøkelsene tyder likevel på at andelen hjemmeboende blant yngre menn falt klart i 1990-årene (Andersen 2002).

Inntrykket er likevel at utflyttingen stort sett har skjedd før 35 års alder, endringer har stort sett skjedd i alderen for utflytting før dette tidspunktet, og vi kan derfor med rimelig sikkerhet anta at andelen 16-35-åringene som bor med foreldre, har holdt seg relativt stabilt over en 30-35 års periode.

8.2. Boligsituasjon for unge

I dette avsnittet skal vi benytte noen indikatorer for bolig og boforhold for å belyse hvordan unge voksne bor. Vi skal også se litt bakover i tid for å se om det kan ha endret seg noe. Først må vi imidlertid slå fast at det norske boligmarkedet skiller seg ut fra mange andre boligmarkeder i andre

Levekårsundersøkelsen EU-SILC

Levekårsundersøkelsen EU-SILC (Survey on Income and Living Conditions) er en årlig utvalgsundersøkelse med en fast kjerne av spørsmål forordnet av EUs statistikkorgan Eurostat. Den ble gjennomført første gang i 2003.

Undersøkelsen gir opplysninger om økonomi, boforhold og boligøkonomi, opplysninger om arbeidssituasjon og arbeid siste kalenderår. Fra og med 2011 suppleres den faste delen med ulike roterende tema. I 2012 var det en del ekstra spørsmål om bolig.

I 2004 ble 6 063 personer intervjuet, i 2010 5 227 personer, og i 2012 6 186 personer. Undersøkelsen er representativ for den voksne befolkningen (16 år og eldre) i Norge, som ikke bor på institusjon.

Undersøkelsen er en kombinert tverrsnitt- og panelundersøkelse, som betyr at man kan lage både årlige data som er representative, samt følge personer over tid.

Til undersøkelsen knyttes også en rekke opplysninger fra registre, blant annet om inntekt og utdanning.

¹ Med husholdning menes her kosthusholdning, altså personer som bor sammen og som har felles utgifter til kosthold.

Tabell 8.1. **Boligtype og boligstandard for personer, etter alder. 2010. Prosent**

	Bor sammen med foreldre	Bor ikke med foreldre					
	16-35 år	16-19 år	20-24 år	25-29 år	30-35 år	20-35 år	36-66 år
Andel personer som							
bor i enebolig, våningshus	72	34	32	36	53	41	68
bor i småhus ellers	16	10	12	16	21	17	16
bor i husholdning som eier	91	8	24	58	82	58	90
bor i husholdning som er selveier	81	6	15	42	68	45	79
bor trangt	5	38	20	12	7	12	4
bor svært romslig	33	5	4	12	19	10	41
Bor i bolig							
med råte eller fukt	7	9	15	8	8	10	7
som er utsatt for støy	13	23	23	16	12	16	11
som er utsatt for forurensning	5	5	11	7	8	8	8
Bor i område med kriminalitet, vold og hærverk	5	10	9	6	7	7	5
Boligareal per husholdning. Kvm.	158	46	67	83	122	92	139
Boligareal per person. Kvm.	45	39	48	46	46	47	60
Antall svar i alt	341	55	264	426	449	1 139	2 900

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

europiske lands boligmarkeder ved at det er en høy eierandel, og ved at mange bor i frittliggende enebolig (Normann, Rønning og Nørgaard 2009).

«Målet om at flest mulig skal kunne eie sin egen bolig, sitt eget hjem, er en hjørnestein i den norske boligpolitikken.» (NOU 2011 s. 24).

Tabell 8.1 viser noen sentrale indikatorer for boligtype og boligstandard fordelt etter alder. I tabellen har vi skilt ut unge voksne i alderen 16-35 år som bor sammen med foreldre, og vi bruker aldersgruppen 36-66 år som referansegruppe.² Som nevnt er vi mest opptatt av aldersgruppen 20-35 år,

så vi har også tatt med totaltall for denne gruppen.

Om Norge er eneboliglandet totalt sett, så er det et visst unntak for de unge. Blant 36-66-åringene bor 68 prosent i enebolig i 2010, mens hele 72 prosent av unge voksne som bor sammen med foreldre, også bor i enebolig. Ser vi på unge voksne som ikke bor sammen med foreldre, er imidlertid andelen langt lavere. For 16-29-åringene er andelen ganske jevn, fra 32-36 prosent, mens den gjør et hopp ved 30 år og øker til 53 prosent. I den grad dette kan tolkes som en indikator for etablering på boligmarkedet, ser det altså ut til at endringen skjer fra og med 30 år, men at andelen også fortsetter å øke etter 35 år. Totalt sett bor fire av ti i enebolig i gruppen 20-35 år, når de ikke bor sammen med foreldre.

² Vi har valgt å holde alderspensjonister utenfor, og heller sammenligne med personer i yrkesaktiv alder. For data om pensjonisters boligtype og boforhold, se Kirkeberg, Epland og Normann 2012.

Både blant de i alderen 16-35 år som bor «hjemme» og blant 36-67-åringene bor 16 prosent i det vi har definert som småhus ellers.³ Andelen som bor i småhus ellers, er lav blant de yngste – 10 og 12 prosent blant henholdsvis 16-19- og 20-24-åringene. For 25-29-åringene er andelen oppe i 16 prosent, mens den er 21 prosent for 30-35-åringene. Dette tyder på at de yngste stort sett bosetter seg i leiligheter i starten av sin etablering, men at småhus ellers er en vei inn på boligmarkedet, muligens som en overgang til enebolig i og med at andelen i småhus ellers faller igjen i høyere aldersgrupper. Sammenligner vi med noen få år tilbake, her har vi valgt ut 2004, er det en liten nedgang i andel 20-35-åringene i enebolig, 46 prosent i 2004, mens andelen i småhus ellers er stabil.

Først leie, så eie

Om boligtype kan tolkes som en indikator på etablering på boligmarkedet, er andelen eiere enda tettere knyttet til slik etablering. Det norske boligmarkedet har et begrenset leiemarked, og som nevnt har boligpolitikken vært inntrekket mot at hver husholdning skal eie sin egen bolig. I befolkningen i alderen 36-66 år bor hele ni av ti i en husholdning som eier sin egen bolig, åtte av ti er selveiere. Blant unge voksne som bor sammen med foreldre, er andelen tilnærmet like.

Blant unge voksne som ikke bor med foreldre, som vi da betrakter å være i en etableringsfase, er eierandelene naturlig nok mye lavere. Blant de aller yngste (16-19 år) er den kun 8 prosent, men øker til 24 prosent for 20-24-åringene. Blant 25-29-åringene er andelen oppe i 58 prosent, mens den er 82 prosent blant 30-35-åringene. Dette kan tolkes som at unge i

alderen opp til 35 år i stor grad greier å etablere seg på boligmarkedet, og at eierandelen øker med alder (se også kapittel 4, avsnitt 4.10).

Bakgrunnsdataene for tabell 8.1 viser at eierandelen øker jevnt med ettårig alder fra og med 20 år. Eiere dekker både andelseiere og selveiere, og vi ser at innslaget av selveiere relativt sett er mindre blant unge voksne enn blant dem over 35 år. Det kan også tyde på at andelseierskap er en vei inn på markedet for en del. Ser vi på gruppen 20-35 år under ett er 58 prosent eiere, og 45 prosent er selveiere. Dette har ikke endret seg siden 2004. På kort sikt ser det altså ikke ut til at prisveksten har ført til mindre eieretablering blant unge voksne som ikke bor med foreldre. På lengre sikt har imidlertid eierandelen blant unge falt noe. I 1987 eide 71 prosent av 16-39-åringene som bodde for seg selv, sin egen bolig, mens den var 63 prosent i 1999 (Andersen 2002). Det kan altså se ut til at det skjedde en viss nedgang i eieran delen på 1990-tallet.

Litt mindre plass til rådighet

En ting er å finne en bolig og så eie eller leie denne, en annen sak er hvilken standard denne boligen har. Vi har noen enkle mål på standard og bomiljø som også vises i tabell 8.1. Et mål på standard er hvor stor boligen er, og her ser vi at unge voksne utenfor foreldrehjemmet bor i boliger som i gjennomsnitt er mindre enn både 16-35-åringene som bor med foreldre (158 kvm) og blant 36-66-åringene (139 kvm). Også her er det tegn til «bedring» med alderen – fra 46 kvadratmeter for 16-19-åringene til 122 kvadratmeter for 30-35-åringene (se tabell 8.1).

I utgangspunktet er det altså en stor forskjell, men husholdingene blir også i gjennomsnitt større med økende alder, så deler vi kvadratmeterne på antall per-

³ Definert som rekkehus, kjedehus, atriumhus eller andre sammenbygde småhus, samt tomannsboliger og terrassehus.

soner, er det ikke så stor forskjell i hvor mye plass hver person har å boltre seg på. 20-35-åringer har 46-48 kvadratmeter per person, det er omtrent det samme som unge voksne som bor med foreldre. Husholdningene til 36-66-åringene er i gjennomsnitt noe mindre, de har hele 60 kvadratmeter hver til rådighet.

Et mål som i større grad tar hensyn til størrelsen på husholdningen, er om man bor trangt eller svært romslig. Denne indikatoren ser på forholdet mellom antall personer og antall rom husholdningen har til disposisjon (se tekstboks). Indikatoren tar ikke hensyn til antall kvadratmeter i boligen, så det kan selvfølgelig være ulik oppfatning av romslighet selv om antall rom er likt.

Blant 36-66-åringene og unge voksne som bor med foreldre, bor 4-5 prosent trangt, og henholdsvis 33 og 41 prosent bor svært romslig. Relativt mange av

de yngste som ikke lenger bor sammen med foreldrene sine, bor trangt, hele 38 prosent av 16-19-åringene og 20 prosent av 20-24-åringene. Det har sammenheng med at relativt mange bor alene og disponerer kun ett rom. Etter hvert som de unge voksne blir eldre, blir de i gjennomsnitt flere i hver husholdning, men boligene blir også større slik at andelen som bor trangt, likevel går ned. Blant 25-29-åringene bor 12 prosent trangt, mens blant 30-35-åringene er det nede i 7 prosent, altså ikke mye over nivået blant dem som er eldre. Tilsvarende utvikling ser vi også for andelen som bor svært romslig. Dette gjelder 19 prosent

Trangbodd

Dersom husholdningen har flere personer enn antall oppholdsrom (kjøkken og bad ikke regnet med), eller det er en enpersonhusholdning som bor i en ettroms leilighet, regner vi det som å bo trangt. Dersom husholdningen har tre eller flere rom mer enn antall personer, regner vi det som svært romslig.

av 30-35-åringene. Det er likevel en betydelig mindre andel enn de 41 prosentene som bor romslig, blant 36-66-åringene.

Vi har ikke særlig mange mål på den tekniske standarden i norske boliger, og har her med kun ett mål på om man opplever fukt og råte i boligen. Det er heldigvis ikke så vanlig, 7 prosent av alle 36-66-åringer og av 16-35-åringer som bor med foreldre, bor i en bolig med fukt og råte. Det ser ut til at dette er noe hyppigere forekommende blant unge voksne som ikke bor med foreldre, der andelen ligger på 8-9 prosent. Blant 20-24-åringer ligger imidlertid andelen på hele 15 prosent. Det er vanskelig å si hva dette kan skyldes, men forskjellen i forhold til andre aldersgrupper er ikke statistisk sikker, så det kan skyldes tilfeldig utslag. Men, det kan også være at en del som er på vei inn på boligmarkedet opplever at den første boligen har dårlig standard.

Boligstandard er forhold som endrer seg svært sakte, så også for unge voksne. Vi har sett på data fra 2004 og finner da at standarden på unge voksnes boliger målt i størrelse, romslighet samt fukt og råte ikke har endret seg i nevneverdig grad.

Noe dårligere bomiljø

Bomiljøet er også viktig for hvordan de totale boforholdene er. Støy er det problemet som forekommer hyppigst, 11 prosent av alle 36-66-åringer er utsatt for dette, andelen er noe høyere blant unge voksne som bor sammen med foreldre (13 prosent). Blant unge voksne som ikke bor med foreldre forekommer dette langt oftere, spesielt blant de yngste aldersgruppene (16-24 år) der 23 prosent opplever dette. Andelen faller noe med alder, og blant 30-35-åringer er andelen nede på omtrent samme nivå som for dem som er eldre (se tabell 8.1).

Forurensning er et mindre problem enn støy, og det er heller ikke så store forskjeller mellom aldersgrupper. Unge voksne som bor med foreldre, og 16-19-åringer som ikke bor med foreldre, er de som opplever dette i minst grad (5 prosent). Det er heller ikke forskjell mellom 25-35-åringer og dem i alderen 36-66 år. I likhet med fukt og råte forekommer plager med forurensning oftest blant 20-24-åringer, selv om også denne forskjellen i forhold til andre aldersgrupper er nokså usikker.

Hvorvidt området der en bor, oppleves som utsatt for kriminalitet, vold og hærverk, varierer noe mer med alder, og her er det en tendens til at problemet reduseres med alder. Blant de yngste unge som ikke bor med foreldre, oppleves dette av om lag en av ti. For 25-35-åringene er andelen som opplever dette 6-7 prosent, bare så vidt over nivået blant 36-66-åringer og unge voksne som bor hjemme.

Bomiljøfaktorer av denne typen henger naturligvis sammen med bosted. Støy, forurensning og frykt for kriminalitet forekommer oftere i byer og store tettsteder. Unge voksne som ikke bor sammen med foreldre, bor oftere der enn det andre gjør. Dette kan nok forklare noe av forskjellen. Dette er også forhold som ikke endrer seg særlig over kort tid, andelen var tilnærmet like i 2004.

I tabell 8.1 har vi altså skilt ut de unge voksne som har flyttet fra foreldrene og har etablert seg, eller er på vei til å etablere seg, på boligmarkedet. Om en sammenligner med både unge voksne som bor hjemme, og med 36-66-åringer, ser vi at de som er i etableringsfasen, langt sjeldnere er eiere av sin egen bolig; de bor i mindre boliger, bor oftere trangt, og sjeldnere i eneboliger. Men vi ser også at dette endrer seg med alder innad i gruppen unge voksne, slik at de eldste har boli-

ger som ligner mer på boligene de over 35 år har, enn det de yngste har. Unge voksne som er i ferd med å etablere seg, har også noe dårligere bomiljø enn dem over 35 år, men det kan skyldes at de bor oftere i byer og bynære strøk.

8.3. Boligøkonomi for unge som har flyttet hjemmefra

Det å etablere seg på boligmarkedet har sammenheng både med utflytting av foreldrehjemmet, etablering av egen familie og etablering på arbeidsmarkedet. Mye av dette handler om økonomisk handlingsrom. Når unge skal ut og bosette seg i egen bolig, krever det en ikke ubetydelig del av de disponible inntektene og det utgjør en stor del av det totale forbruket. I 2009 brukte norske husholdninger i gjennomsnitt over 31 prosent av forbruket på bolig, lys og brensel (Statistisk sentralbyrå 2010). Denne andelen har økt de siste årene, i 2006 var den drøyt 26 prosent. Det er imidlertid i aldersgruppene 40-60 år at det brukes mest penger på dette området, og blant de eldste brukes størst andel av det totale forbruket.

Men hva med våre data fra levekårsundersøkelsen, hva sier de om utgifter til bolig,

og hvordan dette virker inn på husholdningenes økonomi, spesielt for unge i etableringsfasen? Vi skal se litt på utgifter til husleie, boliglån, hvor stor andel av inntekten boutgiftene utgjør, og hvordan de oppleves. Vi skal også se litt på betalingsproblemer knyttet til boligutgifter og gjeldsbyrde for eiere.

Relativt små og dyre leieboliger for de yngste

Andelen som leier boligen, er langt høyere blant unge voksne enn blant dem som er eldre, og de unge bor også i mindre boliger (se tabell 8.1). Det at boligene er mindre, er nok en sentral årsak til at yngre leietakere i gjennomsnitt har lavere husleie enn dem over 35 år (se tabell 8.2). De yngste leietakerne betaler drøyt 45 000 kroner i året for å leie bolig, altså nesten 3 800 kroner per måned. Husleien er økende med alder, og leietakerne i alderen 30-35 år betaler drøyt 18 000 kroner mer, altså over 63 000 kroner i året, tilsvarende en månedsleie på nesten 5 300 kroner.

Sammenligner vi unge med leietakere i alderen 36-66 år, ser vi at unge leietakere i alderen 25-35 år har en husleie omtrent på samme nivå som for 36-66-åringene, mens

de under 25 år betaler noe mindre, slik at gjennomsnittet for unge voksne i alderen 20-35 år blir 58 400 kroner (se tabell 8.1).

Mye av forskjellen i husleie forklares av at yngre leietakere bor i mindre boliger enn eldre leietakere, men det gjelder i hovedsak innad i gruppen unge voksne. Om en regner om til leie per kvadratmeter, er det 16-19-åringene som betaler mest (om lag 1 600 kroner per kvadratmeter), mens 20-29-åringene betaler litt mindre (om lag 1 200 kroner per kvadratmeter), og 30-35-årige leietakere enda litt mindre (om lag 1 100 kroner per kvadratmeter). Leietakerne i alderen 36-66 år har både de

største leieboligene og den laveste leien per kvadratmeter (om lag 82 kvadratmeter og knapt 900 kroner per kvadratmeter). Yngre som etablerer seg på boligmarkedet, er dermed ofte leietakere og de betaler relativt sett ganske mye for nokså små boliger. Det kan selvfølgelig være flere årsaker til dette, blant annet boligenes beliggenhet, men også stort prispress i et begrenset leiemarked.

Ser vi noen år tilbake i tid og sammenligner med husleienivået i 2004, var forskjellene mellom unge voksne og 36-66-åringene omtrent de samme, så prisøkningen har vært nokså lik uavhengig av leietakernes alder.

Tabell 8.2. **Boligøkonomi for husholdninger, etter alder. 2010**

	Bor sammen med foreldre	Bor ikke med foreldre					
	16-35 år	16-19 år	20-24 år	25-29 år	30-35 år	20-35 år	36-66 år
Årlig husleie. Gjennomsnitt for husholdninger som leier. ¹ Kroner	74 000	45 100	55 200	60 100	63 300	58 400	61 900
Renter og avdrag. Gjennomsnitt for eiere. Kroner	64 100	:	64 800	84 000	86 400	83 100	66 400
Boligrenter. Gjennomsnitt for eiere. Kroner	32 500	:	40 300	48 500	48 100	47 400	31 000
Andel husholdninger med høy boutgiftsbelastning	10	78	65	41	25	42	18
Andel husholdninger med lav boutgiftsbelastning	49	16	14	11	23	16	37
Andel husholdninger som oppfatter boutgiftene som							
svært tyngende	6	1	12	6	7	8	5
noe tyngende	38	49	45	42	43	43	32
Andel husholdninger med betalingsproblemer for							
husleie	4	9	8	5	8	7	3
boliglån	1	0	1	1	3	1	2
Antall svar leiere	29	50	198	179	74	451	273
Antall svar eiere	310	4	64	246	371	681	2 623
Antall svar i alt	349	54	262	425	445	1 132	2 896

¹ Ekskludert eiere av andels- og aksjebolig.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

Unge betaler mest i renter og avdrag

Som vi også har sett, øker andelen eiere med alder. Da er det også interessant å se hvordan boutgiftene for eiere er, spesielt i form av renter og avdrag. I gjennomsnitt betaler eierhusholdningene til 36-66-åringene 66 400 kroner årlig i renter og avdrag, rentedelen utgjør knapt halvparten av dette, 31 000 kroner. Det er ikke overraskende at yngre eierhusholdninger i gjennomsnitt har langt høyere utgifter til renter og avdrag, siden disse er i starten av sin boligkarriere. I gjennomsnitt betaler husholdningene til 25-35-åringene fra 84 000 til 86 400 kroner årlig i renter og avdrag, og over halvparten av utgiftene er renter. Dette er betydelig over nivået for 36-66-åringene, selv om boligene i gjennomsnitt er noe mindre for de yngre eierne.

I gruppen 20-24 år er det ikke så mange eiere, og de få som er det, har utgifter til renter og avdrag som er betydelig mindre enn for 25-35-åringene, mer på nivå med 36-66-åringene. Eierne i alderen 20-24 år bor imidlertid i boliger som i gjennomsnitt er betydelig mindre, og vi kan også legge merke til at renteandelen er veldig høy, nesten to tredjedeler av den samlede utgiften. Totalt sett for eiere i alderen 20-35 år er likevel utgiftene til renter og avdrag langt høyere enn blant 36-66-åringene, men det er altså klare forskjeller etter alder innad i gruppen unge voksne. Totalt sett er også renteandelen høyere, blant unge voksne utgjør rentene godt over halvparten av den samlede summen.

Renter og avdrag varierer en del med rentenivået. I 2010, da levekårsundersøkelsen ble gjennomført, var rentenivået lavt etter nedgangen som følge av finanskrisen. Norges Banks styringsrente falt ganske kraftig gjennom hele 2009. Går vi tilbake til 2004, var situasjonen nokså lik, styringsrenten var lav, omtrent på nivå med

2010, etter et fall i styringsrenten gjennom 2003. Utgiftene til renter og avdrag var likevel betydelig høyere i 2010, langt høyere enn den generelle prisveksten målt ved konsumprisindeksen skulle tilsi.

Veksten i renter og avdrag var imidlertid mindre for unge voksne i alderen 20-35 år enn den var for 36-66-åringene, så forskjellen mellom disse to gruppene var større i 2004. En kunne tenke seg at dette skyldes at flere eiere over 36 år har tatt opp lån med sikkerhet i boligen, men det er ikke tilfelle. Andelen eiere som har boliglån, er omtrent det samme i 2010 som i 2004 for 36-66-åringene. Det ser heller ut til at andelen eiere med lån har falt noe blant 20-35-åringene, og dette kan bidra til å forklare at avstanden i gjennomsnitt har gått noe ned.

8.4. Mye av inntekten går til bolig

Utgifter må selvfølgelig ses i sammenheng med hvilke inntekter husholdningene har til disposisjon, som omtalt i kapittel 4 om inntekt har unge voksne i gjennomsnitt lavere inntekter enn den eldre delen av befolkningen. For å se i hvilken grad utgifter til bolig belaster husholdningenes økonomi har vi en indikator som ser på forholdet mellom samlet disponibel inntekt (inntekt etter skatt) og samlede utgifter til renter, avdrag og husleie. Dersom disse utgiftene utgjør 25 prosent eller mer av inntekten, sier vi at boutgiftsbelastningen er høy, dersom andelen er under 10 prosent sier vi at boutgiftsbelastningen er lav.⁴

⁴ Dette er et mål på det som kalles «housing affordability». Det finnes flere mulige måter å tilnærme seg dette på, og i hovedsak kan en skille mellom forholdstallsmetoden der utgifter ses som andel av inntekter (slik som vårt mål her), og residualmetoden der gjenværende inntekt etter boligutgifter er for liten til å dekke et minimum av andre forbruks-goder. For en diskusjon av dette, se Barlindhaug og Astrup 2012.

I alt 18 prosent av 36-66-åringenes husholdninger har høy boutgiftsbelastning, 27 prosent av husholdningene har lav belastning. Blant unge voksne i alderen 16-35 år som bor sammen med foreldre, er situasjonen enda mer positiv, der har 10 prosent høy og 49 prosent lav belastning. Unge voksne som har etablert selvstendige husholdninger, har en betydelig høyere belastning enn begge de to gruppene vi kan sammenligne med.

I alt har 42 prosent av husholdningene til 20-35-åringer høy boutgiftsbelastning, bare 16 prosent har lav belastning. Det er blant de yngste at boligutgiftene utgjør den klart største byrden når vi måler på denne måten. Selv om utgiftene til både husleie og renter og avdrag er relativt små i gruppene 16-19 år og 20-24 år, har henholdsvis 78 og 65 prosent av husholdningene høy boutgiftsbelastning (se tabell 8.2). Dette har da sammenheng med at inntektene er lave, ikke minst fordi mange fremdeles er under utdanning, og studielån regnes ikke som inntekt.

Belastningen synker når vi beveger oss oppover i aldersgruppene, selv om utgiftene også øker. Dette henger naturligvis sammen med at inntektene øker relativt sett mer enn utgiftene. Blant 25-29-åringer har 41 prosent av husholdningene høy boutgiftsbelastning, mens andelen er nede i 25 prosent blant 30-35-åringene, og isolert sett er ikke det statistisk sikker forskjell i forhold til 36-66-åringenes husholdninger.

Det er altså en klar tendens til at belastningen faller med alder innad i gruppen unge voksne, noe som kan tyde på at de aller fleste mestrer etableringen i boligmarkedet. Andelen som har høy boutgiftsbelastning målt på denne måten, har holdt seg stabil både blant unge voksne i alderen 20-35 år og blant 36-66-åringer når vi

sammenligner med 2004. Dette svinger imidlertid noe med rentenivå.

20-24-åringer opplever boutgiftene som mest tyngende

Et slikt objektivt mål på boutgiftsbelastning trenger ikke nødvendigvis å gi et dekkende bilde av hvordan utgiftene oppleves. Her kommer flere faktorer inn, som for eksempel andre utgifter, livsfase og forventninger. Det at inntekt ikke dekker alle kilder til livsopphold, spiller nok også inn, for når vi ser på hvordan boutgiftene oppleves, gir ikke dette helt samme bilde som den objektivt målte belastningen.

Spør vi 36-66-åringer, svarer 5 prosent av husholdningene at boutgiftene oppleves som svært tyngende, 32 prosent svarer at de oppleves som noe tyngende. Blant unge voksne er andelene noe høyere, spesielt svarer en større andel at utgiftene er noe tyngende. Blant 25-29- og 30-35-åringer er andelene nokså like, 6-7 prosent svarer at utgiftene er svært tyngende, 42-43 prosent svarer noe tyngende (se tabell 8.2).

Basert på dette målet ser det ut til at det er 20-24-åringene som har den vanskeligste boligøkonomien. 12 prosent av disse husholdningene svarer at utgiftene er svært tyngende, 45 prosent at de er noe tyngende. I den lille gruppen 16-19-åringer som ikke bor med foreldre, er det relativt få som svarer svært tyngende (1 prosent), mens mange svarer noe tyngende (49 prosent). Dette er nok en noe spesiell gruppe med hensyn til økonomisk situasjon, og gruppen er for liten til å si noe om forskjeller sammenlignet med andre aldersgrupper.

Lån fra Lånekassen er ikke regnet med i inntekten, og det er heller ikke eventuelle private overføringer fra andre husholdninger. For mange studenter er dette viktige kilder til livsopphold, selv om yrkesinntekter har blitt viktigere for studentene de

siste årene, og i 2010 utgjorde den over halvparten av studenters disponible beløp (Barstad, Løwe og Thorsen 2012).

Det er ikke helt enkelt å definere hvem som er student og ikke, men vi har telt opp husholdninger der minst en person har definert seg som heltidsstudent (eller heltidselev) foregående år, et nokså strengt kriterium. Da finner vi at det er studenter i over 60 prosent av husholdningene til 16-19-åringene, 35 prosent av husholdningene til 20-24-åringene, 13 prosent av 25-29-åringers husholdninger og 6 prosent blant 30-35-åringene. Vi kan anta at studentene tar med hele beløpet de har til rådighet når de vurderer hvor tyngende boutgiftene er, og at dette bidrar til en mer positiv vurdering enn det et objektivt mål som bare tar utgangspunkt i registrerte inntekter, gjør. I tråd med den objektive belastningen har også den subjektive vurderingen holdt seg stabil dersom vi sammenligner med 2004.

Sjeldent problemer med å betale

Et siste mål på hvordan husholdningene mestrer boligutgiftene, er hvorvidt de har opplevd å ha problemer med å betale løpende utgifter i løpet av et år. Dette er heldigvis problemer som forekommer relativt sjelden, 2 prosent av alle 36-66-åringene har opplevd å ikke kunne betale låneutgifter ved forfall, 3 prosent at de ikke har kunnet betale husleie (se tabell 8.2). Relativt sett er da betalingsproblemer noe hyppigere blant leietakerne siden dette er en mye mindre andel av den totale befolkningen, men her regnes også problemer med fellesutgifter (husleie) for eiere med, så det er også eiere som har problemer med husleie.

Blant unge voksne forekommer betalingsproblemer med låneutgifter svært sjelden, noe som naturlig henger sammen med at eierandelen er lav, og at de som har

etablert boliggjeld, sannsynligvis har gjort en grundig vurdering av hvordan utgiftene skal mestres, og at håndtering av gjeld prioriteres høyt. Bare blant 30-35-åringene, hvor eierandelen er ganske høy, er det 3 prosent som har opplevd at de ikke kunne betale låneutgifter ved forfall. Å kunne betale husleien er et større problem blant unge, men så er jo også leieandelen relativt høy. Blant de yngste har 9 prosent opplevd at de ikke kunne betale husleie ved forfall minst en gang i løpet av året. Andelen går noe ned med økende alder og minskende andel leietakere, til 5 prosent blant 25-29-åringene. Blant 30-35-åringene har imidlertid 8 prosent hatt problemer med husleien, og det i en gruppe hvor leietakerne bare utgjør 18 prosent (se tabell 8.2).

8.5. Marginaliserte unge på boligmarkedet

Vi har sett at andelen eiere øker med alder, og selv om utgiftene også øker, øker inntekten mer, slik at boutgiftsbelastningen reduseres med alder. Boligene blir også større og bedre. Er det slik at bolig-situasjonen for unge voksne forbedres «automatisk» med økende alder? Ikke nødvendigvis. Mye avhenger av etablering med familie og posisjon på arbeidsmarkedet. Nå skal vi se på grupper av unge voksne som kan defineres som marginaliserte. Marginalisering er her definert på bakgrunn av posisjon på utdannings- og arbeidsmarkedet, og vi skal da se om marginaliserte unge voksne har boforhold og boligøkonomi som avviker fra det andre unge voksne har. Senere skal vi definere unge voksne som er vanskeligstilte på boligmarkedet, og forsøke å si noe om hvem disse er. Videre skal vi kun forholde oss til unge voksne i aldersgruppen 20-35 år.

Vi har her valgt en nokså «romslig» definering av marginalisering i analysen. Unge voksne som jobber mindre enn 19 timer per uke, samtidig som de ikke går på

skole eller studerer minst ti timer per uke, er definert som marginaliserte. Det betyr altså at de kan ha en viss tilknytning til arbeid og studier, men likevel jobber eller studerer lite.

Grunnen til en så vidt romslig definisjon er todelt. For det første er boligmarkedet kostnadskrevende, slik at det å jobbe lite, gir dårlig mulighet for en inntekt som gjør det mulig å etablere seg i egen bolig. Det å studere lite gir også dårligere framtidsutsikter, så vi har en gruppe unge voksne med svak tilknytning til to av de viktigste samfunnsarenaer som kan gi mulighet for boligetablering, selv om de til en viss grad kan ha tilknytning til begge. For det andre kommer en noe mer pragmatisk begrunnelse som tilsier at en noe romsligere definisjon gir flere observasjoner i datamaterialet, noe som igjen gir bedre grunnlag for å trekke slutninger.

Det er likevel slik at gruppen av marginaliserte unge voksne er såpass liten at forskjeller sammenlignet med unge voksne som ikke er marginaliserte, stort sett ikke er statistisk sikre i streng forstand.

Med den definisjonen vi har valgt, er 12 prosent av unge i alderen 20-35 år som ikke bor sammen med foreldre, å betrakte som marginaliserte. Andelen er ganske lik i de tre aldersgruppene 20-24, 25-29 og 30-35 år. I og for seg kunne det også være interessant å se på unge marginaliserte som bor sammen med foreldre, men disse har ikke det vi kan kalle en selvstendig bosituasjon, så det vil ikke gi mening å inkludere dem i dette kapitlet. Vi kan likevel anta at dette er en gruppe som stiller svakt på boligmarkedet, og at den marginaliserte situasjonen kan være medvirkende årsak til at de bor sammen med foreldre. I alt 8 prosent av alle unge i alderen 16-35 år som bor sammen med foreldre, vil falle inn under definisjonen av marginaliserte.

Marginaliserte må oftere leie og har dårligere standard

Vi ser først på boligtype og boligstandard for marginaliserte unge voksne i alderen 20-35 år, med samme indikatorer som vi benyttet tidligere (se tabell 8.3). Det vi først kan merke oss, er at det er liten forskjell på hvilken boligtype de marginaliserte unge bor i når vi sammenligner med dem som ikke er marginaliserte i samme alder, selv om en noe høyere andel ser ut til å bo i det vi kaller småhus ellers. Langt tydeligere forskjeller er det for andel eiere

Tabell 8.3. **Boligtype og boligstandard for unge voksne 20-35 år, etter marginalisering. 2010. Prosent**

	20-35 år, bor ikke med foreldre		Totalt
	Margi- nalisert	Ikke margi- nalisert	
Andel personer som			
bor i enebolig, våningshus	41	41	41
bor i småhus ellers	19	17	17
bor i husholdning som eier	42	61	58
bor i husholdning som er selveier	31	47	45
bor trangt	18	11	12
bor svært romslig	8	13	13
Bor i bolig			
med råte eller fukt	15	9	10
som er utsatt for støy	22	15	16
som er utsatt for forurensning	11	8	8
Bor i område med krimi- nalitet, vold og hærværk			
	11	6	7
Boligareal per hushold- ning. Kvm.			
	81	94	92
Boligareal per person. Kvm.	40	48	47
Antall svar i alt	126	1 013	1 139

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

og selveiere. Marginaliserte unge eier sjeldnere sin egen bolig enn unge voksne som ikke er marginaliserte, forskjellen er på 19 prosentpoeng (statistisk sikker forskjell), 16 prosentpoeng for det å være selveier.

Boligstandarden ser også ut til å være dårligere for marginaliserte unge. De bor oftere trangt når vi ser på forholdet mellom antall personer og antall rom. I alt 18 prosent av de marginaliserte bor trangt, mens det gjelder 11 prosent blant dem som ikke er marginaliserte (se tabell 8.3). Boligene er også mindre målt i antall kvadratmeter, 81 mot 94 kvadratmeter i gjennomsnitt, og dermed har marginaliserte mindre plass til rådighet enn andre unge har, siden husholdningene i gjennomsnitt er omtrent like store. I tillegg rapporterer marginaliserte unge også oftere problemer med råte eller fukt i boligen, 15 prosent opplever dette problemet i boligen sin, mot 9 prosent blant andre unge.

Jevnt over rapporterer også marginaliserte at bomiljøet er dårligere (se tabell 8.3). De er oftere plaget av støy (22 mot 15 prosent), er mer utsatt for forurensning (11 mot 8 prosent) og bor oftere i områder plaget av kriminalitet, vold og hærverk (11 mot 6 prosent).

Isolert sett er ikke noen av disse forskjellene det vi kaller statistisk sikre, men alle forskjeller er likevel entydige i samme retning, og vi finner også samme tendens i tidligere årganger av data, så vi kan likevel feste lit til at marginaliserte unge, slik de er definert her, har dårligere boforhold enn andre unge – som igjen har noe dårligere boforhold enn personer over 35 år.

Belastende boutgifter for marginaliserte

Marginaliserte unge har mindre penger å rutte med enn andre unge. I tillegg til at vi kan vise til kapittel 4 om inntekt, viser våre

data at de marginalisertes husholdninger i gjennomsnitt har en samlet husholdningsinntekt som er om lag 30 prosent lavere enn for dem som ikke er marginaliserte. Tar vi hensyn til husholdningssammensetning og sammenligner ekvivalensinntekt (se tekstboks), er forskjellen noe mindre. Dette betyr at de marginaliserte har langt mindre å rutte med også når de skal betale for å bo. Da er det interessant å merke seg at de marginaliserte som leier bolig, i gjennomsnitt betaler nesten like mye i husleie som andre unge (se tabell 8.4). Men så er det da heller ingen forskjell i boligstørrelse for marginaliserte og andre unge leietakere.

De marginaliserte eierne bor imidlertid i mindre boliger enn andre unge, og de betaler en god del mindre i renter og avdrag (58 800 mot 85 500 kroner). En naturlig forklaring på dette finnes i inntektsnivået, der de marginaliserte har langt mindre evne til å håndtere stor gjeld. For de marginaliserte utgjør imidlertid rentene en større andel av de totale kostnadene enn for andre unge. Siden avdrag kan regnes som sparing, er altså sparingen mindre for de marginaliserte.

Forholdet mellom inntekter og utgifter til bolig illustrerer at de marginaliserte bruker forholdsvis mye av inntekten til bolig. Nesten seks av ti marginaliserte bruker 25 prosent eller mer av inntekten til renter,

Ekvivalensinntekt er husholdningens samlede inntekt etter skatt, vektet for stordriftsfordeler. Vi har brukt det som ofte benevnes som EU-skalaen, der første voksne får vekt 1, voksne ellers får vekt 0,5 og barn får vekten 0,3.

Dette betyr at en husholdning som består av to voksne og to barn, må ha en husholdningsinntekt som er 2,1 ganger høyere enn en enslig voksen for å ha samme velferdsnivå. Se Kirkeberg, Epland og Normann (2012).

avdrag og husleie, mens dette gjelder fire av ti blant andre unge. De marginaliserte har da også en langt mer negativ vurdering av den belastningen boutgiftene utgjør (signifikante forskjeller). Tre av fire marginaliserte mener at boutgiftene er svært eller noe tyngende (se tabell 8.4). Halvparten av dem som ikke er marginaliserte, mener det samme. Forskjellen skyldes at en langt større andel av de marginaliserte svarer at utgiftene er svært tyngende.

Tabell 8.4. **Boligøkonomi for unge voksnes husholdninger, etter marginalisering. 20-35 år. 2010**

	20-35 år, som ikke bor med foreldre		
	Margi- nalisert	Ikke margi- nalisert	Totalt
Årlig husleie. Gjennomsnitt for husholdninger som leier. ¹ Kroner	57 800	58 500	58 400
Renter og avdrag. Gjennomsnitt for eiere. Kroner	58 800	85 500	73 900
Boligrenter. Gjennomsnitt for eiere. Kroner	38 800	48 300	47 400
Andel husholdninger med høy boutgiftsbelastning	58	40	42
Andel husholdninger med lav boutgiftsbelastning	13	16	16
Andel husholdninger som oppfatter boutgiftene som			
svært tyngende	30	6	8
noe tyngende	44	43	43
Andel husholdninger med betalingsproblemer for			
husleie	18	5	7
boliglån	2	1	1
Antall svar leiere	71	380	451
Antall svar eiere	55	626	681
Antall svar i alt	126	1 006	1 132

¹ Ekskludert eiere av andels- og aksjebolig.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

Vi kan også slå fast at boligutgiftene, og da spesielt husleie, er en utfordring for marginaliserte unge. Hele 18 prosent av de marginaliserte unge rapporterer at de har vært ute av stand til å betale husleie ved minst en anledning det siste året (gjelder også fellesutgifter for eiere), mens det gjelder bare 5 prosent av andre unge. Vi finner ikke tilsvarende forskjell for problemer med boliglån, men her har jo også de marginaliserte langt mindre utgifter enn de andre unge, og eierandelen er også lavere.

8.6. Vanskeligstilte på boligmarkedet

Unge marginaliserte, definert ved løs tilknytning til arbeids- og utdanningsmarkedet, bor altså dårligere og har en mer anstrengt boligøkonomi enn andre unge. Men det finnes flere måter å måle utsatthet på boligmarkedet på, og det finnes også unge som er i en vanskelig boligsituasjon selv om de ikke er marginaliserte. Vi skal nå se på en gruppe som kan defineres som boligmarginaliserte, uavhengig av posisjon på arbeidsmarkedet, men vi har tatt litt hensyn til utdanning.

Vi ser da på personer som har lavinntekt samtidig som de opplever svekkede boforhold eller høy boutgiftsbelastning. Lavinntekt er her definert ved 60 prosent av median husholdningsinntekt basert på EUs skala for ekvivalensvekter (se tekstboks om ekvivalensinntekt), mens svekkede boforhold er definert ved at man enten bor trangt, eller bor på ett eller to rom som i tillegg har fukt eller råte.

Vi holder studenter utenfor ved at vi ekskluderer dem som har svart at de studerer eller går på skole minst ti timer i uka. Dette er en avgrensning som er nokså lik en som ble brukt i utredningen til Boligutvalget som leverte sin rapport i 2011 (NOU 2011:15), med den forskjell at lavinntekt da var definert som vedvarende over tre

år. Det er viktig å legge merke til at denne definisjonen ikke skiller mellom eiere og leiere. Også eiere kan være i en vanskelig situasjon.

Med denne definisjonen er knapt 8 prosent av alle unge i alderen 20-35 år vanskeligstilte på boligmarkedet, og da regner vi heller ikke med dem som bor sammen med foreldre. Til sammenligning er andelen blant 36-66-åringer knapt 3 prosent. Det er nokså klar overlapping mellom vanskeligstilte på boligmarginerte og marginaliserte, blant de marginaliserte unge er over tre av ti vanskeligstilte på boligmarkedet.

Men hva kjennetegner ellers dem som er vanskeligstilte? Tabell 8.5 viser hvor høye andeler vi finner i ulike grupper av unge voksne i alderen 20-35 år (som ikke bor med foreldre). Her framgår det at det ikke er forskjell mellom unge menn og unge kvinner, men at det er en nokså klar tendens til at andelen vanskeligstilte går ned med økende alder. Blant 20-24-åringer er andelen 13 prosent, mens den har sunket til 4 prosent blant 30-35-åringer (statistisk sikker forskjell).

En kunne kanskje anta at det å være vanskeligstilt blant unge først og fremst var et storbyfenomen, men slik er det ikke. Andelen i Oslo er på 9 prosent, så vidt over totalen på 8 prosent. Andelen i Akershus, Bergen, Trondheim, Stavanger og Tromsø er derimot lavere enn totalen, 4 prosent. Den høyeste andelen vanskeligstilte unge voksne finner vi i små tettsteder med opp til 20 000 innbyggere, 12 prosent. De regionale forskjellene er imidlertid for små til å være statistisk sikre.

Aleneboende og enslige forsørgere oftere vanskeligstilte

Vi har tidligere nevnt familieetablering som en sentral faktor for boligetablering

Tabell 8.5. **Vanskeligstilte på boligmarkedet som ikke bor med foreldre, etter ulike kjennetegn. 20-35 år. 2010. Prosent**

	Andel vanskeligstilte	Antall observasjoner
Totalt	8	1 139
Marginalisert	31	78
Kjønn		
Menn	8	585
Kvinner	7	554
Alder		
20-24 år	13	264
25-29 år	8	426
30-35 år	4	449
Bosted		
Oslo	9	222
Akershus, Bergen, Trondheim, Stavanger og Tromsø	4	312
Andre tettsteder, 20 000 innbyggere eller mer	8	194
Tettsteder, fra 2 000 til 19 999 innbyggere	12	175
Tettsteder med opp til 1 999 innbyggere, samt spredtbygde strøk	8	234
Husholdningstype		
Aleneboende	14	390
Par uten barn	2	258
Par med barn 0-17 år	2	404
Enslig med barn 0-17 år	19	65
Andre	:	22
Økonomisk aktivitet i 2009		
Yrkesaktiv	6	841
Arbeidsledig	34	38
Ufør, hjemmearbeidende eller annet	23	53
Mottok sosialhjelp i 2009	35	70
Fødeland		
Norge	7	999
EU etc.	7	53
Afrika, Asia etc.	17	87

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

blant unge, og fordelingen etter husholdningstype indikerer at det også er en sammenheng med det å være vanskeligstilt. Blant aleneboende unge er andelen vanskeligstilte 14 prosent, blant enslige forsørgere er den 19 prosent, mens blant par med og uten barn er andelen nede i 2 prosent. Forskjellene mellom aleneboende og par er statistisk sikker, mens gruppen av enslige forsørgere er så liten at det er mer usikkerhet knyttet til forskjellene. Dette bidrar likevel til å understreke at pardannelse er viktig for posisjonen på boligmarkedet, og at husholdninger med flere inntekter står sterkere enn husholdninger med bare en inntekt.

Også tilknytning til arbeidsmarkedet er en sentral faktor for boligetablering, noe vi da også så for marginaliserte unge voksne tidligere. Grupperer vi etter viktigste økonomiske aktivitet (selvrapportert), er det tydelig at yrkesaktive i langt mindre grad er vanskeligstilte enn arbeidsledige og uføre eller hjemmearbeidende. De to sistnevnte gruppene er små, men med andeler vanskeligstilte på henholdsvis 34 og 23 prosent er tendensen likevel klar, selv om forskjellene strengt tatt er statistisk usikre.

Vi har ikke tatt med studentene som egen gruppe her, siden vi i utgangspunktet holder dem utenfor i definisjonen av vanskeligstilte på boligmarkedet. Vi har også tatt med personer som bor i en husholdning som mottok sosialhjelp i 2009, og der finner vi også en høy andel vanskeligstilte, 35 prosent.

Fordeler vi de unge etter fødeland, finner vi at personer som er født i Afrika, Asia ect.

(se tekstboks) oftere er boligmarginaliserte enn andre. 17 prosent i denne gruppen er vanskeligstilte slik det er definert her (men også dette er en liten gruppe med usikkerhet knyttet til funnene).

Mange av de kjennetegnene vi har omtalt i tabell 8.5, kan virke på ulike måter, og det kan også være samspill mellom kjennetegnene som gjør det vanskelig å si hvilke faktorer som påvirker mest. Er det for eksempel slik at de yngste oftere bor alene, og at det er derfor vi finner mange vanskeligstilte i denne gruppen? For å gjøre en enkel kontroll av hvilke kjennetegn som betyr mest, har vi utført en enkel multippel analyse, her i form av en logistisk regresjon (se tekstboks) for å sjekke dette. I en slik regresjon tar vi da hensyn til flere kjennetegn samtidig, slik at vi i størst mulig grad forsøker å isolere den effekten som kan tilskrives hvert enkelt kjennetegn, som for eksempel alder.

Tabell 8.6 viser resultatene fra regresjonsanalysen, og der har vi markert kjennetegn som gir signifikante utslag på 0,05 nivå med fet skrift. Resultatene viser at kjønn ikke har betydning for det å være vanskeligstilt, mens alder har en viss betydning siden personer i alderen 20-24 år har en nokså klart større sannsynlighet for å være vanskeligstilte på boligmarkedet enn referanse kategorien 30-35 år.

For aldersgruppen 25-29 år er det imidlertid ikke signifikant utslag sammenlignet med referansegruppen. Dette kan tyde på at det å være vanskeligstilt først og fremst er et etableringsfenomen tidlig i boligkarrieren. Det har også med at andelen med

«EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand», (i teksten kalt EU etc.)

«Afrika, Asia, Latin-Amerika, Oseania utenom Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS», (i teksten kalt Afrika, Asia etc.).

lavinntekt er høyest i de yngste gruppene. For bosted har vi brukt små tettsteder og spredtbygde strøk som referansekategori, og da ser vi at unge voksne i Akershus, Bergen, Trondheim, Stavanger og Tromsø har lavere sannsynlighet for å være vanskeligstilte på boligmarkedet, mens unge voksne som bor i noe større tettsteder – fra 2 000 til 19 999 innbyggere – har større

sannsynlighet selv om vi kontrollerer for de andre kjennetegnene i modellen. Hvorfor akkurat denne typen bostedsstrøk skulle skille seg ut, har vi ingen god forklaring på. Her kan det være flere kjennetegn som påvirker, og som vi ikke har kontrollert for.

Logistisk regresjon

Logistisk regresjon er en multivariat analysemetode som benyttes for å studere den unike effekten av flere forklaringsvariabler på en avhengig variabel. Metoden er velegnet når den avhengige variabelen er dikotom, altså har to uavhengige verdier, og vi har flere mulige årsaksvariabler.

I dette kapitlet brukes analysemetoden for å se på sannsynligheten for å være vanskeligstilt på boligmarkedet, og vi har brukt variablene kjønn, alder, bosted, husholdning, fødeland og sosialhjelpsmottak som forklaringsvariabler (uavhengige variabler).

Metoden viser hvor mye høyere sannsynligheten er for at en begivenhet skal inntreffe ved en bestemt verdi på forklaringsvariabelen i forhold til en annen kategori (referansegruppen), når de øvrige bakgrunnsfaktorene i modellen holdes konstant

For mer om logistisk regresjon, se for eksempel Ringdal (2007).

Tabell 8.6. **Logistisk regresjon, sannsynlighet for å være vanskeligstilt på boligmarkedet, etter ulike kjennetegn, personer 20-35 år som ikke bor med foreldre. 2010**

	Estimate	Standard Error	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq	Point Estimate	95 prosent Wald	
Intercept	-1,91	0,24	63,7	<.0001			
Kvinne	-0,03	0,10	0,1	0,7868	0,95	0,64	1,40
20-24 år	0,51	0,14	13,5	0,0002	2,79	1,63	4,76
25-29 år	0,00	0,13	0,0	0,9821	1,68	1,01	2,80
Oslo	0,04	0,18	0,0	0,8481	0,99	0,56	1,76
Akershus, Bergen, Trondheim, Stavanger og Tromsø	-0,68	0,20	11,7	0,0006	0,49	0,27	0,89
Andre tettsteder med 20 000 innbyggere eller mer	0,17	0,20	0,8	0,3827	1,14	0,63	2,07
Tettsteder med fra 2 000 til 19 999 innbyggere	0,43	0,19	5,2	0,0221	1,47	0,84	2,59
Par uten barn	-0,90	0,30	8,7	0,0033	0,18	0,09	0,34
Par med barn	-0,69	0,29	5,9	0,0156	0,22	0,12	0,40
Enslig forsørger	1,14	0,29	15,2	<.0001	1,37	0,73	2,55
Annen husholdning	-0,37	0,64	0,3	0,5575	0,30	0,06	1,44
EU etc.	0,03	0,30	0,0	0,926	1,55	0,66	3,66
Afrika, Asia etc.	0,38	0,23	2,8	0,0923	2,20	1,27	3,82
Mottok sosialhjelp	0,76	0,12	42,0	<.0001	4,58	2,89	7,25

Referansegruppe: Mann, 30-35 år, bor i tettsted med opp til 1 999 innbyggere samt spredtbygd strøk, aleneboende, født i Norge og mottok ikke sosialhjelp.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

Analysen bekrefter også at husholdnings-sammensetning er viktig for risikoen for å være vanskeligstilt, dette er ikke minst fordi det påvirker lavinntektsandelen. I vår modell har vi brukt aleneboende som referansekategori, og da ser vi at personer som har en partner, enten de har barn eller ikke, har tydelig lavere fare for å være vanskeligstilt. For enslige forsørgere er utslaget motsatt, de har en nokså tydelig høyere risiko for å være vanskeligstilt enn aleneboende.

I tabell 8.5 hadde vi med økonomisk status, men det har vi utelatt fra regresjonsanalysen på grunn av at mange unge er studenter, og da automatisk ikke blir definert som vanskeligstilt på boligmarkedet. Men dersom mottak av sosialhjelp brukes som en indikator på økonomisk status i form av at det beskriver en gruppe som har akutte økonomiske vanskeligheter, så viser resultatene en sammenheng som tilsier at denne typen økonomiske problemer er sterkt forbundet med det å være vanskeligstilt, delvis fordi mange i gruppen sosialhjelpsmottakere faller inn under definisjonen av lavinntekt.

Fødeland ser imidlertid ikke ut til å ha så sterk effekt. Med det sikkerhetsnivået vi har valgt her, gir det ikke sikre utslag. Men dersom vi hadde senket kravet til signifikans noe, er det likevel en sammenheng som tilsier at det å være født i Afrika, Asia etc., gir høyere sannsynlighet for å være vanskeligstilt.

8.7. Høy gjeldsbelastning for unge eiere

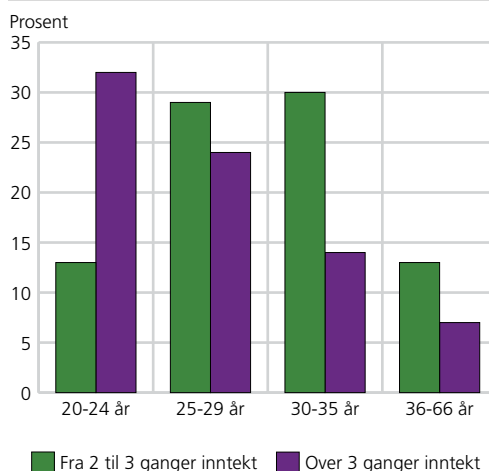
Med høy prisvekst for boliger de siste årene har spørsmålet om unges mulighet til å finansiere boligkjøp vært et sentralt tema på dagsorden. Statistisk sentralbyrås boligprisindeks viser en kraftig vekst de siste årene, fra 2005 til 2010 var økningen på nesten 40 prosent (Statistisk sentral-

byrå 2013). Spørsmålet er om behovet for lån overskrider det unge voksnes husholdninger kan mestre basert på de inntektene de har. En ting er når lånerenten er lav slik den har vært de siste årene, men også på lengre sikt når en regner med at renten kan øke.

I levekårsundersøkelsen kartlegger vi hvor stort boliglån eierhusholdningen har, og da kan vi regne ut hvordan lånestørrelsen er i forhold til inntekten. Vi har da regnet på gjenstående lån i forhold til husholdningenes samlede inntekt før skatt (brutto). En tommelfingerregel er at husholdningene ikke bør ha gjeld som er over tre ganger husholdningenes samlede inntekt. I 2010 viste statistikken at 14 prosent av norske husholdninger har en total gjeld over dette nivået, men da er altså all registrert gjeld regnet med, ikke bare den delen av gjelden som har sikkerhet i bolig (Statistisk sentralbyrå 2012).

Figur 8.1 viser forholdet mellom gjenstående boliggjeld som oppgitt i intervju og registrert samlet inntekt før skatt i hus-

Figur 8.1. **Boliggjeldsbelastning for eierhusholdninger, etter alder. 2010. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2010, Statistisk sentralbyrå.

holdningene (gjeld delt på inntekt), der vi har tatt med andeler som har en gjeld som er henholdsvis mellom to og tre ganger, og over tre ganger, samlet inntekt. Figuren gir et tydelig bilde av at gjeldsbelastningen er klart størst for de yngste eierne. Spesielt den yngste gruppen er liten (64 observasjoner), så det er en usikkerhet knyttet til disse tallene. Likevel er det verdt å merke seg at blant eierhusholdningene der intervjupersonen er 20-24 år, har 32 prosent over tre ganger inntekten i boliglån, mens 13 prosent har mellom to og tre ganger inntekten. Mange husholdninger i denne gruppen vil nok øke inntektene etter hvert som de blir eldre, men det gir likevel et bilde av en gjeldstynget privatøkonomi.

Større lånebelastning enn for få år siden

Belastningen avtar noe med alder. Blant eierhusholdninger der intervjupersonen er 25-29 år, har 24 prosent en boliggjeld som er over tre ganger inntekten, mens 29 prosent har en gjeld som er mellom to og tre ganger inntekten. Selv om det da er en mindre andel med veldig høy belastning enn blant de yngste, er det likevel over halvparten av husholdningene som har over to ganger inntekt i boliglån. I aldersgruppen 30-35 år synker belastningen noe, 14 prosent av eierhusholdningene har en gjeld som er over tre ganger samlet inntekt, 30 prosent har en belastning mellom to og tre ganger inntekten (se figur 8.1).

Selv om boliggjeldsbelastningen synker med alder blant unge voksne, noe som antakelig ikke bare skyldes alderen og at de er kommet lenger i etableringen, men også at det er en større andel parhusholdninger, er den likevel høyere enn for eierhusholdninger der intervjupersonen er 36-66 år. I denne gruppen har 7 prosent over tre ganger, og 13 prosent to til tre ganger inntekt i boliglån.

Det er helt naturlig at lånebelastningen er høyest i en etableringsfase, og at den synker med alder. Et interessant spørsmål er likevel om andelene med høy boliggjeldsbelastning har økt de siste årene. Vi sammenligner igjen med data fra 2004, da rentesituasjonen ikke var så ulik den i 2010. Holder vi oss bare til andel husholdninger med over tre ganger samlet inntekt i boliglån, viser denne en statistisk sikker økning i alle aldersgrupper fra 2004 til 2010, også blant 36-66-åringene. Samlet sett blant unge voksne 20-35 år hadde 20 prosent av husholdningene over tre ganger inntekten i boliglån i 2010, en økning fra 12 prosent i 2004.

Også andelen med mellom to og tre ganger inntekten i lån økte omtrent tilsvarende, fra 21 til 28 prosent. Vi har tidligere sett at andelen eiere blant unge voksne var nokså lik i 2010 og 2004, men det ser altså ut til at inngangsbilletten til boligmarkedet har blitt betraktelig dyrere, selv om en tar hensyn til inntektsøkning. Spørsmålet som da må stå ubesvart, er om belastningen for de yngste eierne er så stor at den utgjør en risiko ved endringer i bolig- eller arbeidsmarkedet.

8.8. Høyest gjeldsbelastning for nyetablerere

Når vi nå har sett at det å bli eier av egen bolig er økonomisk krevende, kan vi da stille spørsmålet om hvem det er som likevel klarer å bli det, og hvordan det påvirker økonomien? For å se litt nærmere på hvilke unge voksne som etablerer seg på boligmarkedet, og hva som kjennetegner dem som gjør det, har vi koblet sammen paneldata fra levekårsundersøkelsen EU-SILC for perioden 2008-2010 (se tekstboks om datagrunnlag). Det gir oss mulighet til å følge de samme personene over noe tid, og vi skal her legge størst vekt på etablering i form av eie.

Vi har tatt utgangspunkt i unge voksne i alderen 20-35 år som ikke bor sammen med foreldre i 2010 (se tabell 8.7). Nesten 9 prosent av disse bodde sammen med foreldre i 2008, og vi kan derfor anta at disse har etablert egen husholdning i perioden. De resterende 91 prosent bodde heller ikke sammen med foreldre i 2008. Det er først og fremst de yngste som har flyttet fra foreldre i denne perioden; blant 20-24-åringene som ikke bor med foreldre i 2010, har tre av ti etablert egen husholdning, mens sju av ti heller ikke bodde med foreldre i 2008, da de var i alderen 18-22 år.

Samlet blant 20-35-åringene som ikke bor sammen med foreldre, er relativt mange det vi kan kalle stabile leietakere. Tre av ti leide bolig både i 2008 og 2010. Enda flere var det vi kan kalle stabile eiere, halvparten eide bolig både i 2008 og 2010. Denne halvparten har greid å etablere seg som eiere før vår måleperiode, og det er naturlig nok de eldste av de unge voksne som dominerer denne gruppen. Blant 30-35-åringene finner vi at tre av fire er stabile eiere. Men vi finner også 14 prosent stabile eiere i gruppen 20-24 år. Legger vi sammen andel stabile eiere og andel stabile leietakere, står vi igjen med en rest på 20 prosent som har beveget seg mellom eie og leie.

Kanskje er det da litt overraskende at bevegelsen er like stor begge veier? Det er ikke slik at all endring skjer fra å være leietaker til å bli eier, det er også 10 prosent av de unge som går fra å være eier til å bli leietaker. Det er imidlertid en helt naturlig forklaring på dette, og det er de 9 prosent som har etablert egen husholdning i løpet av perioden – de aller fleste av disse bodde i en eid bolig sammen med foreldre og har etablert seg i leid bolig da de flyttet ut. Åtte av ti som etablerte seg, i perioden, gikk ut i boligmarkedet som leietakere, og de aller fleste av disse igjen kom altså fra en foreldrehusholdning som eide sin egen bolig. Dette bekrefter det vi vet om at leiemarkedet er den absolutt viktigste arenaen for unge voksne som flytter hjemmefra.

Tabell 8.7. Eie-leieforhold, etter alder. 2008-2010. Prosent

	Bor ikke med foreldre i 2010					
	20-24 år	25-29 år	30-35 år	Totalt 20-35 år	Marginaliserte 20-35 år	Totalt 36-66 år
Andel som bodde med foreldre i 2008	30	2	1	9	3	
Stabil leietaker, leide bolig i 2008 og 2010	49	34	14	30	47	8
Stabil eier, eide bolig i 2008 og 2010	14	47	76	50	40	88
Fra leie til eie, leide i 2008, men eide i 2010	9	17	7	11	9	2
Fra eie til leie, eide i 2008, men leide i 2010	28	3	3	9	4	1
Antall svar i alt	156	253	293	702	64	1 891

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2008-2010, Statistisk sentralbyrå.

Tidligere har vi også vært opptatt av unge voksne som er marginaliserte, og vi kan også se på deres boligsituasjon over tid. Marginalisering er da definert ut fra situasjonen i 2010 (se avsnitt 8.5 for definisjon). Dette blir en nokså liten gruppe, så resultatene er beheftet med nokså stor usikkerhet. Men når vi likevel sammenligner de marginaliserte med andeler for 20-35-åringer totalt, skiller de seg først og fremst ut ved at andelen stabile leietakere er høyere, og andelen stabile eiere er lavere. Bevegelsen mellom eie og leie er noe mindre, men det er likevel verdt å merke seg at noen få marginaliserte gikk fra å være leietaker i 2008 til å være eier i 2010.

Men hvordan er den økonomiske belastningen for disse eierne, både de stabile og nye? For å få et bilde av dette har vi igjen sett på forholdet mellom boliglån og husholdningenes samlede inntekt før skatt (se figur 8.2). Blant unge voksne som ikke bor sammen med foreldre i 2010,

og som har vært stabile eiere siden 2008, har til sammen 44 prosent to ganger eller mer enn inntekten i boliglån, 16 prosent har over tre ganger inntekten. Blant unge voksne som har etablert seg som eiere i samme periode, er lånebelastningen høyere, 30 prosent har over tre ganger inntekten, og 59 prosent har to ganger inntekten eller mer. Dette er en liten gruppe, så tallene er noe usikre, men det gir likevel et bilde av at etableringsfasen er veldig økonomisk belastende. Det gjelder for så vidt ikke bare blant unge voksne. De samme tendensene finnes blant 36-66-åringene, men andelen med høy gjeldsbelastning er likevel noe lavere i denne aldersgruppen, også blant nyetablererne.

Når vi har delt inn de unge voksne i fire grupper etter om de eier eller leier bolig i 2008 og 2010, kan vi også se på noen kjennetegn som skiller disse gruppene. Det kan si noe om hvilke forhold som påvirker etablering, uten at vi har mulighet til å gå i dybden og analysere hva som gjør at noen kan etablere seg, mens andre ikke kan. Antallet personer i de fire gruppene er også lite, så usikkerheten gjør at vi må tolke resultater med forsiktighet.

Vi har tidligere nevnt at familieetablering og posisjon på arbeidsmarkedet er viktige faktorer. I tabell 8.8 ser vi på bevegelser mellom det å være aleneboende eller ikke. Blant dem som har gått fra å leie til å eie, var 21 prosent aleneboende i 2008, men bodde sammen med noen i 2010. Det er langt høyere andel enn i andre grupper, og styrker antakelsen om at husholdningsstørrelse er en viktig faktor.

Det at det er relativt mange av de stabile leietakerne som er stabilt aleneboende (39 prosent mot 19 prosent totalt), passer også inn i dette bildet. Så kan vi legge merke til at det er mange som har gått fra å bo sammen med andre til å bo alene i

Figur 8.2. **Boliggjeldsbelastning for eierhusholdninger, etter alder. 2008-2010. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2008-2010, Statistisk sentralbyrå.

gruppen som har endret fra eie til å leie (49 prosent), og forklaringen her er igjen at det er snakk om unge som har flyttet fra foreldrehjemmet, og at leiebolig da er første selvstendige boform for mange.

Inntekt er også en sentral faktor for etablering på boligmarkedet, vi har sett at etablering på eiermarkedet krever store lån for mange. I tabell 8.8 har vi tatt med kjennetegn for hvilket inntektskvartil personen tilhørte i 2007 (målt med ekvivalensinntekt, EU-skala, for alle voksne), om personen har hatt vedvarende lavinntekt i de tre årene vi observerer (60 prosent av median ekvivalensinntekt i gjennomsnitt over tre år, EU-skala), og om man bor i en husholdning som har en formue (i form av brutto finanskapital⁵) på 100 000 kroner eller mer i 2009.⁶

Alle disse indikatorene samlet tyder på at det er de stabile eierne som har den mest robuste økonomien, flertallet av de stabile eierne var i de to øverste inntektskvartilene i 2007 (59 prosent mot 20 prosent totalt), relativt få hadde vedvarende lavinntekt (5 prosent mot 19 prosent totalt), og relativt mange hadde høy finansformue (57 prosent mot 49 prosent totalt). Motsatt finner vi den svakeste økonomien blant de stabile leietakerne, der hele 87 prosent befant seg i de to nederste inntektskvartilene i 2007 (80 prosent totalt), 47 prosent hadde vedvarende lavinntekt, og bare 32 prosent hadde formue. Det at de stabile leietakerne stiller svakere økonomisk enn andre unge, er nok en

medvirkende årsak til at de forblir på leiemarkedet.

Også mange av dem som har etablert seg som eiere i løpet av perioden, befant seg i den nedre delen av inntektsfordelingen i 2007 (78 prosent i de to nederste kvartilene), men andelen med vedvarende lavinntekt er «bare» 15 prosent, og relativt mange har finansformue (58 prosent), så her kan det tyde på at de har bedret sin økonomiske situasjon i løpet av treårsperioden, og det kan være et bidrag til at de har etablert seg som boligeiere. Igjen skiller gruppen som har gått fra å eie til å leie seg litt ut. De kom relativt sett ganske godt ut i inntektsfordelingen i 2007, andelen med vedvarende lavinntekt er på gjennomsnittet for unge voksne (19 prosent), og nesten halvparten hadde finansformue.

Blant de unge voksne vi her ser på gjennom tre år, var 13 prosent vanskeligstilte på boligmarkedet i 2008 (definert på samme måte som tidligere i dette kapitlet). Her skiller de stabile eierne og de som har gått fra eie til leie seg ut med lave andeler, henholdsvis 6 og 5 prosent i disse gruppene var vanskeligstilte i 2008. De hadde altså en bedre bosituasjon i 2008 enn de andre unge voksne. Blant de stabile leietakerne var 25 prosent vanskeligstilte i 2008, noe som isolert sett kan tyde på at den vanskeligstilte situasjonen bidrar til en vedvarende leiesituasjon.

Men også blant dem som har gått fra å leie til å eie, var 21 prosent vanskeligstilte i 2008 – snur vi perspektivet, finner vi at 17 prosent av de vanskeligstilte i 2008 har gått fra å leie til å eie (se tabell 8.8). Det å være vanskeligstilt på boligmarkedet i et gitt år trenger altså ikke være et hinder for etablering som eier.

Til slutt har vi også sett litt på yrkesaktivitet, og da bare helårs yrkesaktivitet (på

⁵ Omfatter bankinnskudd, andeler i aksjefond, obligasjons- og pengemarkedsfond, aksjer, obligasjoner og andre verdipapirer.

⁶ Referanseår for inntekt er kalenderåret forut for intervju. Intervjudata fra 2008 refererer dermed til inntekt i 2007, mens intervjudata fra 2010 referer til inntekt i 2009.

Tabell 8.8. Eie-leieforhold blant de unge voksne, etter ulike kjennetegn. 20-35 år. 2008-2010. Prosent

	Stabil leie- taker, leide bolig i 2008 og 2010	Stabil eier, eide bolig i 2008 og 2010	Fra leie til eie, leide i 2008, men eide i 2010	Fra eie til leie, eide i 2008, men leide i 2010	Totalt
Blitt aleneboende	20	6	13	49	15
Vært aleneboende i 2008, men ikke i 2010	6	5	21	3	7
Stabilt aleneboende	39	10	13	8	19
Første inntektskvartil 2007	73	20	49	13	30
Andre inntektskvartil 2007	14	22	29	24	50
Tredje inntektskvartil 2007	11	31	14	34	11
Fjerde inntektskvartil 2007	2	28	8	29	9
Vedvarende lavinntekt EU60 2007-2009	47	5	15	19	19
Formue på 100 000 kroner eller mer (brutto finanskapital)	32	57	58	47	49
Vanskeligstilt på boligmarkedet i 2008	25	6	21	5	13
Stabilt helårs yrkesaktiv	32	70	49	42	53
Helårs yrkesaktiv i 2009, ikke i 2007	19	13	30	8	17
Ikke helårs yrkesaktiv i 2009, helårs yrkesaktiv i 2007	7	9	9	12	9
Stabilt ikke helårs yrkesaktiv	42	8	12	39	21
Andel av ungdom 20-35 år	29	52	11	9	100
Antall svar i alt	189	374	79	60	702

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2008-2010, Statistisk sentralbyrå.

hel- eller deltid) for de enkelte personene.⁷ Yrkesaktiviteten er høy blant de stabile eierne. I alt 83 prosent av dem var helårs yrkesaktive i 2009, og 13 prosent hadde økt sin yrkesaktivitet sammenlignet med to år tidligere. Også blant dem som har etablert seg som eiere, er yrkesaktiviteten høy; 79 prosent var helårs yrkesaktive, og 30 prosent hadde økt sin yrkesaktivitet sammenlignet med to år tidligere. Blant de

stabile leierne finner vi langt lavere yrkesaktivitet, selv om også 51 prosent i denne gruppen var helårs yrkesaktive i 2009, og 19 prosent hadde økt sin yrkesaktivitet. I alt 49 prosent var da ikke-yrkesaktive, de fleste av disse hadde heller ikke vært yrkesaktive i 2007, 42 prosent (se tabell 8.8). Noe tilsvarende finner vi blant de få som har gått fra å eie til å leie. I alt styrker dette også antakelsen om at etablering på boligmarkedet og etablering på arbeidsmarkedet er tett forbundet. Dette henger selvfølgelig også tett sammen med husholdningenes økonomiske situasjon.

⁷ Referanseperioden for yrkesaktivitet er kalenderåret før intervjuet, og er dermed identisk med referanseperioden for inntekt. Derfor vises det her til endringer i yrkesaktiviteten fra 2007 til 2009, selv om dataene er fra 2008 og 2010.

Tabell 8.9. **Leieforhold for personer som er leietakere, etter alder. 2012. Prosent**

	Ikke- marginaliserte 20-35 år	Marginaliserte 20-35 år	Totalt 20-35 år	Totalt 36-66 år
Leieform				
Leieboer uten innskudd	83	85	84	77
Leieboer med innskudd (obligasjonsleilighet)	4	4	4	5
Tjeneste-/personalbolig	3	0	2	2
Framleie	5	0	4	3
Annet	5	11	6	13
Boligens eier				
Kommune	4	15	6	11
Stat eller fylke	2	0	2	1
Organisasjon eller privat stiftelse	6	5	6	3
Bedrift eller organisasjon	10	8	10	6
Privatperson	76	68	75	78
Andre	1	4	2	1
Bor i samme bygning som eier	33	25	31	27
Boligen eies av venn eller slektning	27	29	27	34
Kontraktsforhold				
Har tidsbestemt kontrakt	32	36	33	26
Har kontrakt som gjelder til oppsigelse	49	52	50	56
Har ikke kontrakt eller leieavtale	18	12	17	18
Antall svar leiere	403	73	476	313

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2012, Statistisk sentralbyrå.

8.9. Leie, men på hvilke vilkår?

Til sist i dette kapitlet skal vi gå litt nærmere inn på den gruppen av unge voksne i alderen 20-35 år som leier bolig, for å si litt mer om på hvilke vilkår de leier. I denne delen benytter vi data fra levekårsundersøkelsen EU-SILC 2012 som har noe mer detaljerte spørsmål om leieforhold enn i 2010. Årsaken til at 2012-data ikke benyttes i resten av kapitlet, er at det foreløpig ikke er koblet inntekt til disse dataene.

Ifølge 2012-data bor i alt 41 prosent av alle unge voksne i alderen 20-35 år, som ikke bor sammen med foreldre, i en leid

bolig.⁸ Siden leie er en viktig boform spesielt for unge, er det viktig hvordan leieforholdet er, og hvilken form for sikkerhet det gir. I tabell 8.9 viser vi noen kjennetegn ved leieforhold, både for alle unge voksne som leier, og for marginaliserte unge voksne (se avsnitt 8.5 for definisjon).

Den vanligste leieformen er det vi kaller leieboer uten innskudd (depositum er da ikke regnet som innskudd), 84 prosent av alle unge leietakere oppgir dette som leieform, og det er ikke merkbare forskjell mellom dem som er marginaliserte, og dem som ikke er det.

⁸ Andelen i 2010 data er 42 prosent, og forskjellen mellom disse to årgangene er godt innenfor feilmarginen.

Det er en noe høyere andel enn blant leietakere i alderen 36-66 år. Noen få oppgir også at de er leieboere med innskudd (obligasjonsleilighet). Det kan være at noen ikke får med seg at depositum ikke skal regnes som innskudd, og da svarer feil her, men uansett er det ikke mer enn 4 prosent unge som oppgir å være leieboere med innskudd, omtrent samme andel som blant 36-66-åringer. Også blant unge voksne forekommer leieformer som tjenestebolig (2 prosent), framleie (4 prosent) og andre leieformer (6 prosent). Bare andre leieformer forekommer hyppigere blant 36-66-åringer, og her inngår blant annet omsorgsbolig, kårbolig og lån av bolig.

Totalt sett er det ikke store forskjeller i leieform mellom unge marginaliserte og dem som ikke er det, selv om tjeneste-/personalbolig ikke forekommer blant marginaliserte (som per definisjon jobber lite), og heller ikke framleie. En noe høyere andel blant de marginaliserte oppgir andre leieformer, uten at vi kan spesifisere nærmere hva som ligger i det.

Det er absolutt vanligst å leie bolig av en privat boligeier, og blant de i alderen 20-35 år leier tre av fire leietakere av en privat utleier, omtrent det samme som blant 36-66-åringer. Mange av disse leier av en venn eller slektning. Nesten tre av ti unge leietakere har en venn eller slektning som huseier, en noe lavere andel enn blant leietakere som er eldre. Dette henger nok også sammen med at det norske leiemarkedet har et stort innslag av utleiende som leier ut deler av boligen de selv bor i, enten separat leilighet, hybel eller rom.

Over tre av ti unge leietakere bor i samme bygning som eier, noe som kan være en noe mer risikabel situasjon enn andre leieforhold siden utleier da står friere til å disponere boligen til andre formål. Også

blant 36-66-årige leietakere bor nesten tre av ti i samme bygning som eier.

Men kanskje er det en viss uformell sikkerhet for dem som bor i samme bolig som eier, og eieren er en venn eller slektning? Dette gjelder i alt 13 prosent av unge leietakere. Marginaliserte unge voksne leier noe sjeldnere av private utleiende enn andre unge voksne, og bor dermed også noe sjeldnere i samme bygning som eier. Likevel bor de like ofte i en bolig som eies av en slektning eller venn.

Marginaliserte leier oftere av kommunen

Også det offentlige har boliger til utleie, men dette utgjør en langt mindre andel av leiemarkedet enn privat utleie. Knappt 8 prosent av alle leietakere i alderen 20-35 år leier av kommune, stat eller fylke. Blant marginaliserte unge voksne er dette imidlertid vanligere, 15 prosent i denne gruppen leier av kommunen (knappt noen av stat eller fylke). Kommunale utleieboliger er oftere innrettet mot vanskeligstilte grupper, noe dette gjenspeiler. Også blant leietakere som er eldre, er det vanligere å leie av det offentlige enn det er blant unge voksne generelt, 11 prosent av leietakerne i denne gruppen gjør det (se tabell 8.9).

I alt 16 prosent av unge leietakere leier av en organisasjon, stiftelse eller bedrift. Dette kan nok ha noe med innslag av studenter som leier studentbolig å gjøre, for dette er mindre vanlig blant eldre leietakere, 9 prosent. Det er også noe mindre vanlig blant marginaliserte unge voksne enn blant dem som ikke er det, men forskjellen liten.

Selv om også kontraktløse leietakere har et visst vern i lovverket, står leietaker med kontrakt sterkere. De aller fleste, 83 prosent, av alle unge voksne på leiemarkedet har kontrakt, og det vanligste er at kontrakten gjelder til en av partene sier

opp avtalen. Denne formen for leie er den som gir leietakeren sterkest vern. Tidsbestemte kontrakter øker muligheten for langsiktig leie og kan også gi mer stabil leie siden utleier har begrensede muligheter til å endre leien (NOU 2011).

Halvparten av alle unge leietakere har en slik kontrakt, mens en av tre har en kontrakt som gjelder for en bestemt periode. Det er også 17 prosent av unge leietakere som ikke har kontrakt eller leieavtale (se tabell 8.9). Det er heller ikke store forskjeller mellom marginaliserte og andre unge, selv om det for de marginaliserte er noe sjeldnere å leie uten kontrakt. Dette har sammenheng med at flere i denne gruppen leier av det offentlige; så godt som alle som leier av det offentlige, har en kontrakt. Sammenligner vi unge voksne totalt med eldre leietakere, er det like vanlig å være uten kontrakt (18 prosent), mens de som er eldre, noe oftere har kontrakt som ikke er tidsbestemt (56 prosent).

Totalt sett kan vi ikke si at unge leietakere står særlig svakere på leiemarkedet enn det eldre leietakere gjør når vi ser på leieform og kontraktforhold, men det at mange bor privat i boliger som lett kan omdisponeres til annet bruk for eieren, innebærer en viss risiko for dem som leier. Dette kan være en medvirkende årsak til at leietakere flytter langt oftere enn eiere. Vi kan heller ikke si at marginaliserte unge voksne har en mer utsatt posisjon på leiemarkedet enn andre unge voksne, basert på de indikatorene vi har her. Vi har imidlertid ikke sett på boligenes størrelse og standard i denne sammenhengen, men vi har tidligere konkludert med at marginaliserte har noe dårligere boforhold enn andre unge voksne.

8.10. Oppsummering

Etablering på boligmarkedet tar tid og henger sammen med etablering av egen

husholdning, familieetablering og posisjon på arbeidsmarkedet, og ikke minst er det økonomisk krevende. I dette kapitlet har vi derfor definert personer i alderen 16-35 år som unge voksne, og vi har stort sett konsentrert oss om 20-35-åringene.

Unge voksne er i en etableringsfase, og da er naturlig nok eierandelen lavere enn blant dem som er eldre, men våre levekårsdata viser at unge i alderen opp til 35 år i stor grad greier å etablere seg på boligmarkedet, og at eierandelen øker med alder. Sammenligner vi med 2004, ser det ikke ut til at unge voksne i mindre grad enn for få år siden etablerer seg som eiere.

Unge voksne utenfor foreldrehjemmet bor i boliger som i gjennomsnitt er mindre enn for resten av befolkningen, men boligene blir større, og andelen som bor trangt, reduseres med de unges alder. Unge voksne som er i ferd med å etablere seg, har også noe dårligere bomiljø enn dem over 35 år, men det kan skyldes at de oftere bor i byer og bynære strøk.

I dette kapitlet har vi definert 12 prosent av 20-35-åringene som ikke bor sammen med foreldre, som marginaliserte. Marginaliserte unge voksne eier sjeldnere sin egen bolig enn unge voksne som ikke er marginaliserte, forskjellen er på 19 prosentpoeng. Boligstandarden ser også ut til å være dårligere for marginaliserte unge. De bor oftere trangt, og rapporterer oftere problemer med råte eller fukt i boligen. De har også jevnt over et noe dårligere bomiljø.

Leietakere i alderen 25-35 år har en husleie omtrent på samme nivå som for 36-66-åringene, mens de under 25 år betaler noe mindre. Forskjeller i husleie forklares av at yngre leietakere bor i mindre boliger, men de yngste betaler mer per kvadratmeter. Eiere i alderen

20-35 år betaler mer i renter og avdrag enn 36-66-åringene, men det er altså klare forskjeller etter alder innad i gruppen unge voksne. Utgiftene øker med alder. Rentene utgjør dessuten en større andel av utgiftene for unge voksne enn for dem som er eldre, blant unge voksne utgjør rentene godt over halvparten av den samlede summen for renter og avdrag.

I alt 42 prosent av husholdningene til 20-35-åringer har det vi definerer som høy boutgiftsbelastning, bare 16 prosent har lav belastning. Dette er klart større belastning enn hva vi finner blant dem over 35 år. Belastningen synker med alder også blant unge voksne. Unge voksne har like sjelden som andre problemer med å betale låneutgiftene, men problemer med husleie forekommer noe oftere.

Marginaliserte sliter også mer med boligøkonomien enn det andre unge voksne gjør. Nesten seks av ti marginaliserte har høy boutgiftsbelastning, mens dette gjelder fire av ti blant dem som ikke er marginalisert. De marginaliserte har da også en langt mer negativ vurdering av den belastningen boutgiftene utgjør.

I tillegg til å se på marginaliserte har vi også definert en gruppe som vi kaller vanskeligstilte på boligmarkedet. Våre data kan tyde på at det å være vanskeligstilt først og fremst er et etableringsfenomen tidlig i boligkarrieren. Det henger også sammen med husholdningsstørrelse; ale-neboende og enslige forsørgere har større fare for å være vanskeligstilte enn andre.

Våre data gir et tydelig bilde av at gjeldsbelastningen er klart størst for de yngste eierne. Og selv om boliggjeldsbelastningen synker med alder blant unge voksne, er den likevel høyere enn for eierhusholdninger der intervjupersonen er 36-66 år. Samlet hadde 20 prosent av husholdningene

til 20-35-åringene over tre ganger brutto inntekt i boliglån i 2010, en økning fra 12 prosent i 2004.

Ved bruk av paneldata fra levekårsundersøkelsen har vi også kunnet følge de unge over en treårsperiode, fra 2008 til 2010. Blant dem som var 20-35 år i 2010 og ikke bodde sammen med foreldre, leide tre av ti bolig både i 2008 og 2010, halvparten eide bolig både i 2008 og 2010. Det var i alt 20 prosent som beveget seg mellom eie og leie, og på grunn av utflytting fra foreldrehjem er bevegelsen like stor begge veier.

Etableringsfasen ser ut til å være økonomisk belastende i form av stor gjeldsbyrde. Selv om dette er mest synlig blant unge voksne, gjelder det også for dem over 35 år. Når vi ser på kjennetegn ut fra eie-leie situasjon i 2008-2010, styrker vi antakelsen om at etablering på boligmarkedet henger nøye sammen med husholdningssituasjon, etablering på arbeidsmarkedet og husholdningenes økonomiske posisjon.

I og med at mange unge voksne leier, er det viktig å se hvilke betingelser leiemarkedet gir. I alt 84 prosent av de unge voksne i alderen 20-35 år er leieboere uten innskudd (det de fleste nok forbinder med «vanlig» leietaker), og det er absolutt vanligst å leie bolig av en privat boligeier, tre av fire unge leietakere gjør det. Offentlig utleie er lite utbredt, men blant marginaliserte unge voksne forekommer dette oftere enn blant andre, 15 prosent av de marginaliserte leier av kommunen.

Totalt 83 prosent av alle unge voksne på leiemarkedet har kontrakt, og det vanligste er at kontrakten gjelder til en av partene sier opp avtalen. Sett under ett kan vi ikke si at unge leietakere står særlig svakere på leiemarkedet enn det eldre leietakere gjør når vi ser på leieform og kontraktsforhold. Vi kan heller ikke si at marginaliserte unge

voksne har en mer utsatt posisjon på leiemarkedet enn andre unge voksne, basert på de indikatorene vi har her.

Referanser

Andersen, Arne Støttrup (2002): *Yngre på boligmarkedet 1987-1997*, Rapporter 2002/12, Statistisk sentralbyrå.

Barlindhaug, Rolf og Kim Astrup (2012): *Housing Affordability. En drøfting av begreper og bergning av indikatorer*, Notat 2012:110, Norsk institutt for by- og regionsforskning.

Barstad, Anders, Torkil Løwe og Lotte Rustad Thorsen (2012): *Students inntekt, økonomi og boutgifter. Levekår blant studenter 2010*, Rapporter 38/2012, Statistisk sentralbyrå.

Gulbrandsen, Lars (1998): *Husholdningenes boligfinansiering*, Skriftserie 3/98, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Kirkeberg, Mads Ivar, Jon Epland og Tor Morten Normann (2012): *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2011*, Rapporter 8/2012, Statistisk sentralbyrå.

Normann, Tor Morten, Elisabeth Rønning og Elisabeth Nørgaard (2009): *Utfordringer for den nordiske velferdsstaten – sammenlignbare indikatorer*, NOSOSCO Nordisk Sosialstatistisk Komité 41:2009.

NOU (2011:15): *Rom for alle. En sosial boligpolitikk for fremtiden*.

Ringdal, Kristen (2007): *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode. 2. utg*, Bergen: Fagbokforlaget.

Statistisk sentralbyrå (2010): *Fortsatt regionale forskjeller i forbruket*, publisert 9. juni 2010. <http://www.ssb.no/forbruk/>

Statistisk sentralbyrå (2012): *Hushalda har nær 1 million i gjeld*, (publisert 12. april 2012) <http://www.ssb.no/emner/05/01/iformue/>

Statistisk sentralbyrå (2013): *Boligprisene ned 0,7 prosent*, (publisert 16. januar 2013). <http://www.ssb.no/emner/08/02/30/bpi/>

Reid Stene og Stian Lid

9. Ungdomskriminalitet i aldring og endring

Det er langt flere myndige ungdommer som i dag blir tatt for lovbrudd, sammenliknet med omfanget på 1980- og 1990-tallet. De under 18 år har imidlertid ikke hatt en tilsvarende utvikling. Deler vi ungdom og lovbruddstyper inn i mindre grupper, synliggjøres flere variasjoner i omfang og utvikling de siste 15-20 årene. For mange typer av lovbrudd er det stadig flere eldre gjerningspersoner som kommer i kontakt med rettssystemet, for enkelte andre typer er det motsatt. Ut fra dagens lovbruddsbilde er det også grunn til å stille spørsmål om hva vi kan eller bør tillegge som typisk ungdomskriminalitet – til forskjell fra de lovbrudd som barn og voksne gjør.

Hvilke lovbrudd begår egentlig ungdom i Norge av i dag, og er det like mange som begår de samme typene lovbrudd som før? Vi skal i dette kapittel beskrive hovedtrekkene ved utviklingen i løpet av de tre foregående tiårene – med et spesielt fokus på utviklingen i det siste tiåret – for de siktede i alderen 15-29 år.

Sett i forhold til de beskrivelsene som ble gitt i første del av tilsvarende kapittel i forrige utgaven av Ungdoms levekår (Stene og Thorsen 2007), og andre utgivelser av SSB om temaet (blant annet Stene 2003a, Haslund 2003, Stene og Thorsen 2007, Thorsen, Lid og Stene 2009), presenterer vi her også noen nye typer kriminalstatistikker. Med bruk av statistikkene over siktelser og siktede i alt i hver lovbruddsgruppe kan vi på en utvidet måte synliggjøre hvilke kriminalitetstyper som ungdom og unge voksne blir siktet for i dag (se tekstboks om sentrale begreper og telleenheter).

Et utvalg av ungdomskriminaliteten

Statistikken over siktede og siktelser og dets datagrunnlag kan på mange måter sies å være den sikreste og mest dekkende kilden vi i dag har – hvis vi ønsker å gi en kvantitativ beskrivelse av de lovbrudd som ungdom begår.

Den har imidlertid også noen klare begrensninger. Ved bruk og tolkning av disse statistikkene må man blant annet ta høyde for de seleksjonsmekanismene som er i rettssystemet. Blant annet på grunn av at en svært forskjellig andel av de ulike typene lovbrudd anmeldes og oppklares, er det knyttet en relativt stor usikkerhet med hensyn til hvor representative de siktede og deres siktelser er for alle dem som begår de forskjellige typene av lovbrudd.

For eksempel vet vi hvem som har begått nesten alle de anmeldte narkotikaforbrytelsene, men det er ikke dermed sagt at de siktede utgjør et representativt utvalg av alle dem som begår narkotikalovbrudd i Norge. Tilsvarende gjelder også for tyverier og andre vinningslovbrudd – som ofte blir anmeldt, men hvor det samtidig er slik at nesten fire av fem anmeldte tilfeller ikke blir oppklart.

9.1. Ungdom er overrepresentert

Ut fra aktiviteten i rettssystemet og intervjuundersøkelser er ungdom og unge voksne – i langt større grad enn andre – involvert i situasjoner hvor lovbrudd blir begått (jmfør kapittel 4 og 11 i Thorsen, Lid og Stene 2009).

I 2010 ble 39 300 forskjellige personer i alderen 15 -29 år siktet for lovbrudd. Disse personene hadde nesten 90 400 siktelsler i løpet av dette året. Ungdom og unge voksne utgjør med dette nesten halvparten av alle siktede personer, og de står bak halvparten av alle de oppklarte lovbruddene i Norge.

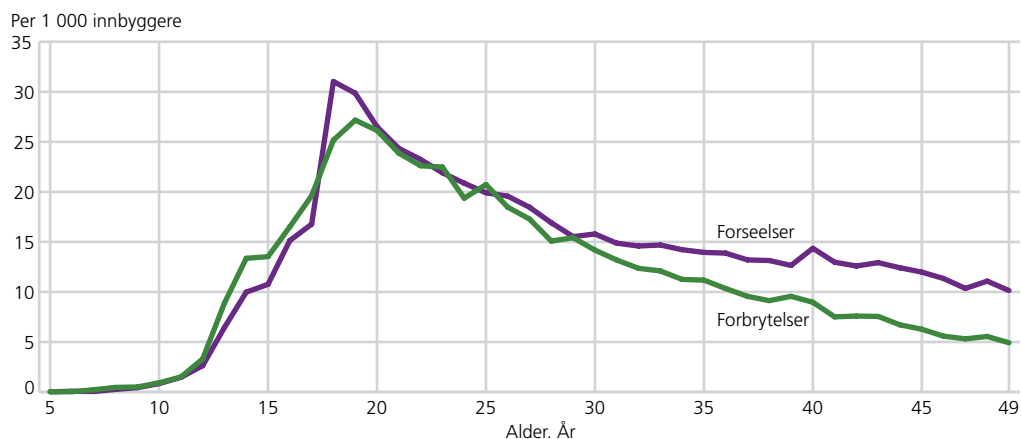
Dette tilsvarer også at mer enn 4 prosent av ungdomsbefolkningen i alderen 15-29 år blir siktet for lovbrudd hvert år. I nesten alle de enkelte alderstrinnene mellom 15-29 år er det flere siktede enn i de øvrige alderstrinnene. Vanligst er det å bli tatt for lovbrudd i alderen 18-20 år, og i løpet av 2010 ble tilsvarende 5,5 prosent av ungdomsbefolkningen i denne alderen siktet for ett eller flere lovbrudd (se figur 9.1).

I nesten alle alderstrinn er det betydelig flere menn enn kvinner som blir siktet for

lovbrudd. I 2010 var om lag 84 prosent av alle siktede i alderen 15-29 år menn. Andelen var omtrent den samme blant de siktede for forbrytelser som blant dem som kun ble siktet for forseelser. Andelen kvinner varierer imidlertid betydelig i de ulike alderstrinnene, hvor den er høyest blant barn i alderen 5-14 år (28 prosent). Kvinnandelen blir lavere med stigende ungdomsalder, og er betydelig høyere blant dem i alderen 15-17 år (25 prosent) enn blant ungdom i aldersgruppen 18-20 år (17 prosent) som igjen er høyere enn dem i aldersgruppen 21-29 år (13 prosent).

Statistikken over siktede gir oss oversikter over gjerningspersoner som ikke nødvendigvis er straffet (se tekstboks), blant annet personer som har begått lovbrudd før de fylte 15 år. Ser vi kun på dem som har fått en straffereaksjon, men samtidig inkluderer alle de som kun har blitt ilagt forenklet forelegg, blir antallet ungdommer og unge voksne som blir tatt for lovbrudd betydelig høyere enn i statistikken over siktede. I 2010 ble 7,4 prosent av den norske befolkningen i alderen 15-29 år ilagt en eller flere straffereaksjoner, og blant menn i denne aldersgruppen var andelen over 11 prosent (Straffereaksjoner).

Figur 9.1. **Siktede 5-49 år, etter hovedlovbruddskategori og alder. 2010. Per 1 000 innbyggere**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 2010, Statistisk sentralbyrå.

Hvert år kommer det til nye straffede og siktede som ikke har hatt status som lovbrøyttere i rettssystemet tidligere, noe som fremgår av de mange siktede som ikke har tilbakefall, og de mange straffede for forbrytelser som ikke har vært straffbare tidligere (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner). Sammenstillinger av lovbruddskarrierer over lengre tid har da også vist at en relativt stor andel av befolkningen opplever å bli konfrontert med lovbrudd de har begått i løpet av ungdomstiden (Skarðhamar 2005, Skarðhamar 2006, Skarðhamar 2007).

Ut fra data om siktede i Norge i perioden 1992-2001 ble mer enn hver femte ungdom siktet for ett eller flere lovbrudd i løpet av ungdomstiden fra de var 15 år og frem til og med 24-årsalderen. Dette gjaldt da for nesten hver tredje mann. På den annen side er det også et mindretall av de siktede som blir tatt for mange lovbrudd i flere av sine ungdomsår. Disse veldig aktive ungdommene vil da ha stor innvirkning på statistikkene over siktelsler (jamfør

kapittel 9.9), men disse gjengangerne i rettssystemet vil i mindre grad prege beskrivelsene av utviklingen når vi bruker de årlige statistikkene over de siktede – slik vi i all hovedsak skal gjøre her (jamfør kapittel 10 i Thorsen, Lid og Stene 2009).

Men langt mindre enn tidligere

Om det er relativt mange i dag, preget ungdom kriminalstatistikkene over lovbrøyttere langt mer før. Dette kommer særlig klart frem i statistikken over siktede for forbrytelser. Gruppen av ungdom og unge voksne samlet, de i alderen 15-29 år, utgjorde hele 70 prosent av alle siktede for forbrytelser i 1984 – men kun 54 prosent i 2010. Fra 1980 og frem til i dag har gruppen under 18 år gått fra å utgjøre 35 prosent til 14 prosent av alle siktede for forbrytelser. De i alderen 30 år og over har tilsvarende gått fra å utgjøre 18 til 41 prosent (se figur 9.2).

Aldersfordelingen blant dem som kun er siktet for forseelser (se tekstboks om lovbruddsbegreper i kriminalstatistikkene),

Sentrale begreper i statistikken over siktede og siktelsler

Siktete er ut fra SSBs definisjon personer som har fått en rettskraftig avgjørelse mot seg. Det som er felles for alle de siktede, er at de av politi og påtalemyndighet er blitt ansett som gjerningspersoner ved avsluttet etterforskning. Statistikkene over siktede viser antall forskjellige personer (telles med andre ord kun en gang) som har vært siktet i løpet av statistikkåret.

En *rettskraftig avgjørelse* kan bli gitt av politi og påtalemyndighet eller av domstolene, og innebærer at lovbruddet anses som ferdig behandlet – og at videre etterforskning derfor ikke er aktuelt.

Statistikkene over *alle siktede innenfor hver lovbruddsgruppe* inneholder det totale antall av personer som er siktet for ett eller flere lovbrudd innenfor hver av de ni spesifiserte lovbruddsgruppene, uavhengig av hva som er hovedlovbruddet til den siktede. Statistikken over *siktelsler mot personer* inneholder en fullstendig oversikt over alle lovbruddene som de siktede personene er siktet for i løpet av året. Disse statistikkene er nye fra og med 2010 og gjør det mulig å gi mer fullstendige beskrivelser av mer avgrensede grupper av lovbrudd og hvilke personer som begår disse. For beskrivelser av lovbruddsutviklingen til de siktede før 2010 er vi imidlertid avgrenset til å bruke statistikkene som fordele de siktede etter hovedlovbruddet.

Allder beregnes ut fra fødselsdato og gjerningstidspunktet for lovbruddet. Hvis en person er siktet for flere lovbrudd i løpet av statistikkåret, fastsettes alder ut fra gjerningstidspunktet til hovedlovbruddet.

SSBs definisjoner av begrepene siktede, siktet og siktelse er ikke synonyme med tilsvarende juridiske begrep i straffeprosessloven § 82. For mer informasjon om statistikken, se Etterforskede lovbrudd på <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/>

har også endret seg betydelig og på tilsvarende måte. Av alle siktede med forseelse som hovedlovbrudd utgjorde ungdom og unge voksne 51 prosent i 1992, mens andelen var redusert til 42 prosent i 2010.

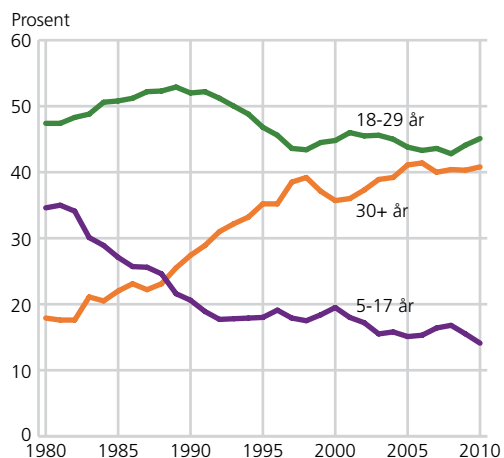
Samlet sett har dette medført at ungdom, og da i særlig stor grad de under 18 år, utgjør en stadig mindre del av dem som blir tatt for lovbrudd i Norge. Endringen i løpet av de siste tre tiårene har vært store, og – som vi her skal se nærmere på – skyl-

des flere underliggende endringer som har skjedd for ulike grupper.

Flere ungdommer, men enda flere voksne, i løpet av 1980 og 1990 tallet

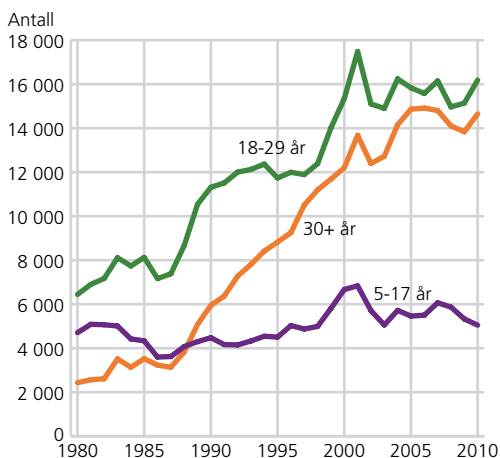
For aldersgruppen 30 år og eldre økte antallet siktede for forbrytelser hele fem ganger i løpet av 1980- og 1990 tallet (se figur 9.3). Aldersgruppen 18-29 år hadde også en betydelig økning, spesielt på slutten av 1980-tallet og i årene rundt tusenårsskiftet. Sett i forhold til nivået på

Figur 9.2. Siktede for forbrytelse, etter aldersgrupper. 1980-2010. Prosentandel

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1980-2010, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9.3. Siktede for forbrytelse, etter aldersgrupper. 1980-2010. Antall

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1980-2010, Statistisk sentralbyrå.

Lovbruddsbegreper i kriminalstatistikkene

Lovbrudd er i kriminalstatistikken definert som de handlinger loven til enhver tid beskriver som straffbare, og regnes som ferdig etterforsket når lovbruddet er gitt en rettskraftig avgjørelse (se tekstboks om andre sentrale begrep).

Personer som blir siktet for flere lovbrudd i løpet av statistikkåret, blir i tabellene over siktede gruppert ut fra det såkalte *hovedlovbruddet*, det vil si det av lovbruddene som ifølge *loven* kan straffes strengest.

En *forbrytelse* er en straffbar handling som ut fra loven regnes å være av en grovere karakter enn en *forseelse*. Hvorvidt en straffbar handling er en forbrytelse, fremgår av lovene, og innebærer som hovedregel at handlingen har en strafferamme på mer enn tre måneders fengsel.

I dette kapittelet brukes 2005-versjonene av *standarder for gruppering av lovbrudd* (i lovbruddskategori, lovbruddsgruppe og type lovbrudd) for årene fra 1992 (første år med forseelser) og frem til og med 2005. For de påfølgende årene er lovbrudd gruppert etter versjonene for de enkelte år, som i statistikkene publisert i Statistikkbanken.

begynnelsen av 1980-tallet var økningen for denne ungdomsgruppen imidlertid ikke like stor og kontinuerlig som for de voksne i alderen 30 år og over.

Samtidig har aldersgruppen under 18 år langt fra den tilsvarende økningen i antall siktede for forbrytelser. I de første årene på 1980-tallet var det 5 000 siktede for forbrytelser som var under 18 år. Denne gruppen ble etter dette færre, og først i 1999 ble antallet siktede for forbrytelser i denne alderen høyere enn på begynnelsen av 1980-tallet.

Ingen generell økning på 2000-tallet

På 2000-tallet ble trendene fra de to foregående tiårene ytterligere noe forsterket.

Siktede for forseelser

Fra og med årgang 1992 inngår begge lovbruddskategoriene, det vil si alle forseelser og forbrytelser, i statistikkene over etterforskede lovbrudd og siktede gjerningspersoner. Årene før dette inneholder kun de som er sikte for en eller flere forbrytelser.

Ut fra grupperinger av hovedlovbruddet vil siktede for forseelser innebære at personen kun har blitt siktet for en eller flere forseelser, og ikke noen forbrytelser, i løpet av statistikkåret. Siktede med en forbrytelse som hovedlovbrudd kan derimot også være siktet for flere andre forbrytelser og forseelser.

Alvorlige forseelser?

Selv om forseelser i utgangspunktet ansees som mindre alvorlige lovbrudd enn forbrytelser, kan det å bli tatt for kun forseelser også medføre betydelige konsekvenser og rettslige etterspill. I 2010 var for eksempel 36 prosent av alle tiltalene i domstolene, og mer enn 20 prosent av alle nyinnsettelse i fengsel, hovedsakelig begrunnet i en forseelse. De som blir tatt for forseelser, har også en høyere risiko for å bli tatt for fremtidige lovbrudd, sammenliknet med den ikke-siktede delen av befolkningen: 38 prosent av alle siktede med forseelse som hovedlovbrudd i 2005 hadde tilbakefall til minst ett nytt lovbrudd i løpet av den neste femårsperioden.

Som det fremgår av figur 9.3, fortsatte antallet siktede for forbrytelser å øke betydelig for aldersgruppen 30 år og eldre. I løpet av det siste tiåret etter tusenårsskiftet ble det 20 prosent flere i denne gruppen. Vi ser også at det var en stor økning for aldersgruppen 18-29 år frem til rundt tusenårsskiftet. Denne trenden fortsatte ikke utover 2000-tallet, da antallet varierte en del fra år til år. I 2010 var det noen flere enn i 2000 blant 18-29-åringene, men den siste delen av tiåret var det et noenlunde stabilt nivå på det årlige antallet siktede i denne aldersgruppen.

Også for barn og ungdom under myndighetsalderen har antall siktede for forbrytelser variert noe fra år til år etter tusenårsskiftet, men det ble noe færre i løpet av de aller siste årene. For de yngste var dermed antallet siktede for forbrytelser drøyt 20 prosent lavere i 2010 enn ved tusenårsskiftet (se figur 9.3).

I 2010 ble nær 19 900 personer i alderen 15-29 år kun tatt for forseelser, og de siste ti årenes utvikling for disse gjerningspersonene likner mye på den utviklingen vi har sett blant de siktede for forbrytelser. Antall siktede for forseelser var 20 prosent flere i 2010 enn i 2000 for aldersgruppen 30 år og over, mens antallet for dem under 18 år var 22 prosent færre. For de eldre ungdommene og de unge voksne, aldersgruppen 18-29 år, var det derimot om lag like mange siktede i 2010 som ti år tidligere.

Som vi har sett, har antall siktede for lovbrudd utviklet seg vesensforskjellig for de yngste ungdommene, eldre ungdom og voksne i løpet av de siste 30 årene. I denne perioden har det også vært en stor befolkningsøkning i aldersgruppen 30 år og over, mens ungdomsbefolkningen ikke har økt på tilsvarende måte (se kapittel 1). Tar man høyde for disse ulikhetene i

befolkningsutviklingen, dempes forskjellene i kriminalitetsutviklingen noe, men økningen for dem i alderen 30 år og over er fremdeles langt større enn for de eldre ungdommene – og endringen for de yngste forblir beskjeden.

Ungdom, og ungdomskriminaliteten, er ikke helt som før

Ut fra dagens data og statistikker basert på informasjon fra straffesaksregisteret til politiet og påtalemyndigheten kan vi beskrive lovbruddene og de siktede i mer nyanserte grupper. Og omfanget og utviklingen for de forskjellige ungdomsaldersgruppene og typene av lovbrudd viser seg da å ha vært til dels svært ulik – i ulike tidsperioder. Dette er tema for de følgende avsnittene (9.2-9.8), hvor vi skal gi noen nærmere beskrivelser av hvilke lovbrudd de ulike gruppene av ungdom og unge voksne har blitt siktet for i løpet av de to siste tiårene.

9.2. Trafikkriminalitet – den største lovbruddsgruppen, men ikke for de yngste

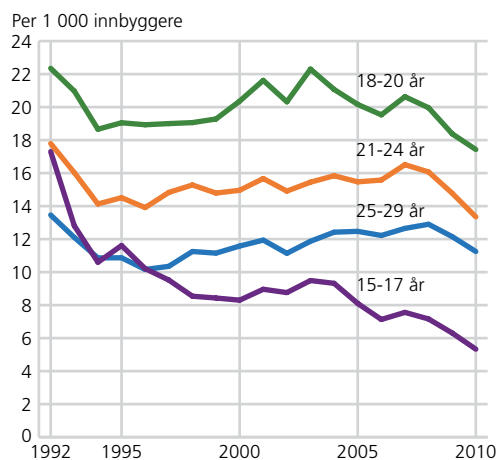
I alt 13 700 forskjellige ungdommer og unge voksne ble siktet for en eller flere forseelser i veitrafikken i 2010. Det vil si at hele 35 prosent av alle siktede i alderen 15-29 år var tatt for minst ett trafikklovbrudd. De trafikkssiktede ungdommene og unge voksne hadde da over 21 300 siktelsener for trafikkforseelser, hvorav halvparten av disse var for kjøring uten lovlig førerkort og for kjøring med ulovlig hastighet.

Fra midten av 1990-tallet og frem til i dag var det et årlig antall på om lag 11 000-12 000 siktede i alderen 15-29 år med trafikkriminalitet som hovedlovbrudd. Som det fremgår av figur 9.5, har andelen i de ulike ungdomsgruppene variert noe fra år til år, og når vi skiller mellom de yngste og eldste, synliggjøres en litt annen utvikling enn når vi ser all ungdom og unge voksne samlet.

Fra myndighetsalderen og oppover er trafikkriminalitet hovedlovbruddsgruppen med klart flest siktede. Slik var det også for de siktede 15-17-åringene i 1992. Men etter dette kom det en nesten kontinuerlig nedgang for denne aldersgruppen – og andelen av alle 15-17-åringer som primært blir tatt for trafikklovbrudd er nesten halvvvert siden begynnelsen av 1990-tallet. Veitrafikkforseelser er imidlertid fremdeles en viktig årsak til at de yngste ungdommene siktes for lovbrudd, og i alle de siste 18 årene har dette vært den nest største hovedlovbruddsgruppen blant siktede 15-17-åringer.

Fra midten av 1990-tallet og frem til rundt midten av 2000-tallet var det for ungdom og unge voksne i alderen 18-29 år en viss økning i omfang av siktede med trafikkriminalitet som hovedlovbrudd. I de aller siste årene har det imidlertid blitt en betydelig lavere andel i alle ungdomsgruppene. I 2010 endte tilsvarende 1,2 prosent av ungdomsbefolkningen i alderen 15-24 år opp som siktede med trafikkriminalitet som hovedlovbrudd, som er den laveste

Figur 9.4. Siktede med trafikklovbrudd som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Folkemengde 1. januar 1993-2011, Statistisk sentralbyrå.

andelen i de årene vi har hatt tilsvarende statistikk. Det er med andre ord en betydelig lavere andel av ungdom i dag, sammenliknet med ungdom i begynnelsen av 1990-tallet, som ender opp som siktede med trafikkforseelser (se figur 9.4).

Nedgangen i trafikkriminalitet blant ungdom skiller seg markant fra den utviklingen de unge voksne og de voksne har hatt. Sammenlikner vi antall siktede med trafikkriminalitet som hovedlovbrudd i begynnelsen av 1990-tallet og slutten av 2000-tallet, har de i alderen 30 år og over økt med nesten 50 prosent.

Like fort og uten førerkort

Utviklingen av automatisk trafikkontroll, nå i form av digitaliserte fotobokser, har medført en kraftig økning i antall forenklede forelegg for de mindre alvorlige fartsovertredelsene – spesielt etter 2005 (se Thorsen, Lid og Stene 2009 kapittel 5, Straffereaksjoner, og tekstboks). De mer alvorlige veitrafikkforseelsene, de som resulterer i en anmeldelse hos politiet, har i løpet av de 10-15 siste årene ikke økt på

Forenklede forelegg er ikke med i statistikken over siktede

Trafikklovbrudd som resulterer i forenklet forelegg, blir ikke registrert som anmeldelser i politi- og påtalemyndighetens straffesaksregister (BL/STRASAK/PAL). Disse sakene inngår derfor ikke i statistikken over anmeldte eller etterforskede lovbrudd – som igjen innebærer at disse gjerningspersonene og lovbruddene ikke inngår statistikken over siktede personer. Disse sakene er kun inkludert i statistikken over straffereaksjoner.

Hvis fartsforseelsen er mer alvorlig, vil den imidlertid bli anmeldt og registrert i politiets straffesaksregister, hvorpå påtalemyndigheten vil avgjøre om forseelsen ender med en siktelse og avgjort med forelegg – eller annen reaksjon. Disse gjerningspersonene og deres lovbrudd vil da inngå i statistikken over etterforskede lovbrudd og siktede.

samme måte – og det har vært et stabilt antall siktede med ulovlig hastighet som hovedlovbrudd i alle ungdomsgruppene. Det samme kan ikke sies om kjøring uten gyldig førerkort, hvor det har vært et stadig økende antall siktede med dette som hovedlovbrudd i alle ungdomsgruppene.

Mindre promille og færre personskader

Antall ungdommer med promillekjøring – og trafikklovbrudd som har medført personskade – har imidlertid blitt betydelig færre. Antallet siktede ungdommer med disse trafikkforseelsene som hovedlovbrudd er redusert med om lag 30 prosent og 60 prosent, når vi sammenlikner femårsperiodene 1992-1996 og 2006-2010.

Forseelser mot veitrafikkloven har også en sentral betydning for ungdoms fengsels erfaring. I løpet av 2010 ble 1 090 ungdommer og unge voksne satt i fengsel på grunn av forseelser, hvorav 61 prosent var for promillekjøring og 28 prosent på grunn av andre veitrafikkforseelser. Ingen under 18 år endte i fengsel kun på grunn av trafikkforseelser, men for 18-29-åringene var dette hovedlovbruddet bak 20 prosent (970 av 4 800) av alle innsettelsene (Fengslinger, jamfør tekstboks om lovbruddsbegreper).

9.3. Annen kriminalitet – de dels uspesifiserte, men utbredte, ungdomslovbruddene

Nesten 10 900 ungdommer og unge voksne ble i 2010 siktet for minst ett lovbrudd som inngår i lovbruddsgruppen «annen kriminalitet», det vil si mer enn hver fjerde siktede 15-29-åring. Ut fra dette var annen kriminalitet samlet sett den nest største lovbruddsgruppen til ungdom og unge voksne i 2010.

Disse siktede hadde da totalt 15 100 siktelsener for annen kriminalitet, hvor 83 prosent var for forseelser. Mange av de siktede for

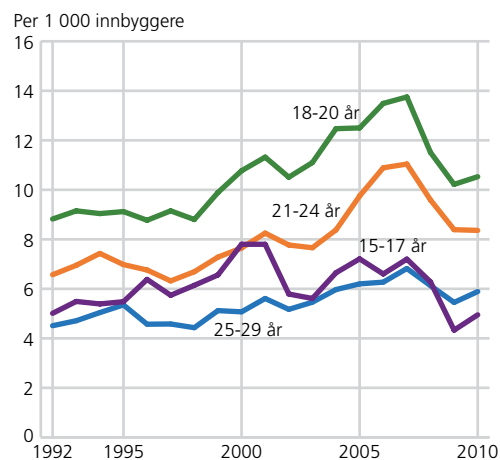
lovbrudd i denne kriminalitetsgruppen er også siktet for andre og mer alvorlige lovbrudd, men i 2010 var det 7 000 siktede 15-29-åringer med annen kriminalitet som hovedlovbrudd.

Innenfor alle aldersgrupper økte andelen siktede med annen kriminalitet som hovedlovbrudd betydelig fra begynnelsen av 1990-tallet til 2007, hvorpå andelen har gått betydelig ned igjen i løpet av de aller siste årene (se figur 9.5). Ser vi hele ungdomsgruppen samlet, og sammenlikner femårsperiodene 1992-1996 og 2006-2010, har andelen siktede økt med nesten 30 prosent.

Mange rusrelaterte ordensforstyrrelser – blant annet

Ved hjelp av tilgjengelig statistikk og en kartlegging av de mer detaljerte lovbruddsbeskrivelsene i datamaterialet, gir vi her en oversikt som – i noe større grad enn ellers – tallfester mange av de gjerningspersoner og lovbrudd som i dag inngår i lovbruddsgruppen annen kriminalitet.

Figur 9.5. **Siktede med annen kriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Folkemengde 1. januar 1993-2011, Statistisk sentralbyrå.

Mange av de forseelsessiktelsene til ungdom og unge voksne som klassifiseres som annen kriminalitet, er siktelser for ulike ordens- og eller rusrelaterte lovbrudd. Både politivedtektene, alkohol- og straffeloven har bestemmelser om ulovlig befatning med alkohol, samt om ulike ordensforstyrrelser som ofte blir gjort i beruset tilstand. Ut fra den mer detaljerte registreringen til politiet i 2010 var det mer enn 5 000 siktelser mot ungdom i alderen 15-29 år for denne typen alkohol og rusrelaterte forseelser. Straffeloven og politivedtektene har også ulike bestemmelser om hvordan man skal forholde seg til offentlige tjenestemenn, og da særlig til politiets arbeid.

I 2010 var denne formen for stridigheter, blant annet manglende etterfølgelse av pålegg fra politiet, årsaken til om lag 2 500 siktelser mot ungdom og unge voksne. Til sammen utgjør dermed disse typene

Om lovbruddsgruppen annen kriminalitet

Annen kriminalitet er en stor lovbruddsgruppe som består av mange ulike former for lovbrudd, som i flere tilfeller ikke fremgår så tydelig i kriminalstatistikkenes inndelinger i de forskjellige typene forbrytelser og forseelser. Vi vet også at mange av dem som siktes for disse typene forseelser, ender opp med andre mer alvorlig hovedlovbrudd i statistikkene. I tillegg anmeldes mange av disse lovbruddstypene som følge av politiets og andre kontrollorganers prioriteringer og oppsøkende aktivitet. Omfanget kan da variere betydelig innenfor relativt korte perioder, noe vi har sett eksempler på i løpet av de siste årene (Etterforskede lovbrudd 2009). Disse forholdene vanskeliggjør en mer detaljert beskrivelse, spesielt for lengre tidsperioder, av hvem som blir tatt for hva i gruppen «annen kriminalitet». I tillegg til de lover og bestemmelser som her blir omtalt i kapittel 9.3, inneholder «annen kriminalitet» en rekke andre spesiallover som ikke passer naturlig inn under de ni andre lovbruddsgruppene (for detaljert beskrivelse av alle grunnkoder, se Thorsen og Haslund 2008, vedlegg 9.3).

ordens- eller rusrelaterte forseelser om lag halvparten av alle siktelsene innenfor lovbruddsgruppen annen kriminalitet, og om lag hver femte av alle siktelsene for forseelser til ungdom i alderen 15-29 år.

Flere som er siktet for denne typen alkohol- og ordensforstyrrelser, har også siktelsel for andre mer alvorlige lovbrudd, men for om lag 3 000 ungdommer og unge voksne var disse typene forseelser hovedårsaken til at de er tatt av politiet i løpet av 2010. Legger vi til de 1 100 med promillekjøring (jamfør kapittel 9.2), er om lag 10 prosent av alle siktede i alderen 15-29 år først og fremst tatt for alkohol- og andre rusforseelser. Og da er ikke de med en narkotikaforbrytelse som hovedlovbrudd medregnet (jamfør kapittel 9.5).

Ut fra de ferdig etterforskede sakene i 2010 var det også 2 600 siktelsel for det som kan betegnes som «løgnaktige» lovbrudd – det vil si ulike former for falske forklaringer og anklager, eller bruk av falske dokumenter eller opplysninger i situasjoner hvor sannferdighet er påkrevet. Ulovlig befatning med våpen, herunder kniv, inngår også i lovbruddsgruppen annen kriminalitet – og samlet medførte denne typen lovbrudd mer enn 1 000 siktelsel for ungdom og unge voksne.

9.4. Langt færre tatt for vinningslovbrudd

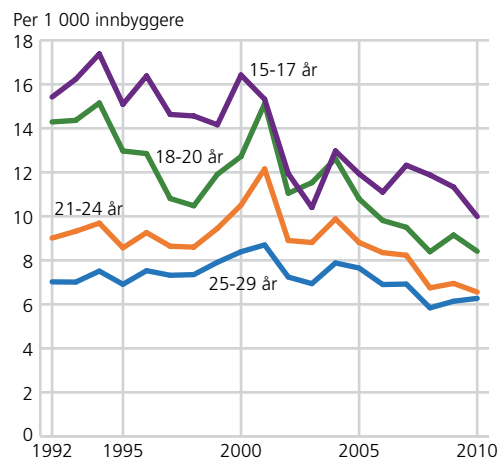
I løpet av 2010 siktet politiet og påtalemyndigheten flere enn 8 500 ungdommer og unge voksne for tyverier og andre vinningslovbrudd. De hadde i alt 18 900 siktelsel for vinningskriminalitet, som utgjorde over 20 prosent av det totale antallet siktelsel mot dem i alderen 15-29 år – og nesten halvparten av alle siktelsel gitt for tyveri og annen vinningskriminalitet i Norge dette året.

Nesten 19 prosent av dem i alderen 15-29 år som ble siktet for minst ett vinningslovbrudd, ble i 2010 også siktet for andre mer alvorlige lovbrudd. Dermed var det 7 200 siktede ungdommer og unge voksne som hadde ett tyveri eller ett annet vinningslovbrudd som sitt hovedlovbrudd. Dette er det laveste antallet som er registrert, etter at vinningsforseelsene ble inkludert i denne statistikken på begynnelsen av 1990-tallet.

Fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til i dag har omfanget av siktede med vinningskriminalitet som hovedlovbrudd variert ganske mye fra år til år. På 1990-tallet var det en betydelig nedgang i antall siktede ungdommer under 25 år. Nedgangen var spesielt stor i perioden 1994-1998, og for dem i alderen 18-20 år. I årene før tusenårsskiftet og frem til og med 2001 var det imidlertid en stor økning av siktede for vinningskriminalitet i alle ungdomsgruppene (se figur 9.6).

Selv med disse periodiske svingningene er hovedtrenden for ungdom og unge

Figur 9.6. **Siktede med annen vinningskriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Folkemengde 1. januar 1993-2011, Statistisk sentralbyrå.

voksne i de siste 20 årene rimelig tydelige. Sammenlikner vi antallet siktede med vinningskriminalitet som hovedlovbrudd i femårsperiodene 1992-1996 og 2006-2010, ble antallet ungdommer og unge voksne samlet sett redusert med 24 prosent. Det er da betydelig færre i alle ungdomsgruppene, og nedgangene blir enda større når vi legger til at befolkningsmengden har økt i denne perioden.

Størst og mest langvarig nedgang blant de yngste ungdommene

At det blir en stadig mindre andel av ungdom og unge voksne som ender opp som siktet med vinningskriminalitet som hovedlovbrudd, er særlig tydelig i den siste tiårsperioden. Størst og mest kontinuerlig nedgang var det blant 18-24-åringene, hvor antall siktede var om lag 20 prosent færre i 2010 enn i 2004.

Samlet sett hadde også de yngste ungdommene en stor nedgang i årene etter 2001. Som vi også skal se senere, er det relativt mange i denne aldersgruppen som hovedsakelig blir tatt for naskeri og simple tyverier, og relativt til andre siktede blir de i mindre grad tatt for annen og mer grov kriminalitet. Samlet sett medfører dette at de yngste alderstrinnene har flest siktede i denne lovbruddsgruppen, og i 2010 var det en av hundre 15-17-åringer som endte opp som en siktet med vinningskriminalitet som hovedlovbrudd.

Ikke samme nedgang for barn og voksne

Selv om det i løpet av siste halvdel av 2000-tallet var en betydelig nedgang også for barn under 15 år og de voksne i alderen 30 år og eldre, er antall siktede med tyveri og annen vinningskriminalitet i disse aldersgruppene fremdeles høyere enn på begynnelsen av 1990-tallet. Det er med andre ord kun blant ungdom og unge voksne, de i aldersgruppene mellom 15 og

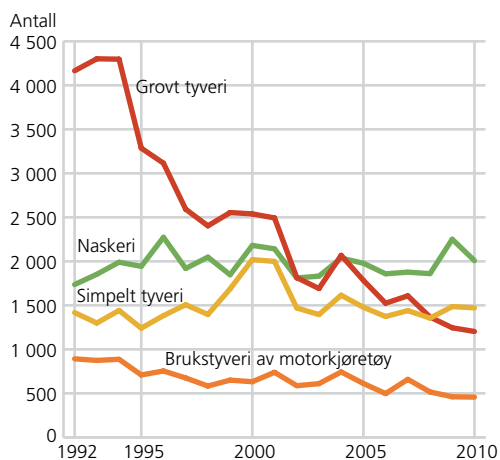
29 år, at antall siktede med vinningskriminalitet som hovedlovbrudd er lavere i dag enn for 20 år siden.

Langt færre siktede for grovt tyveri

Fra midten av 1990-tallet og frem til i dag har det vært en kraftig og nesten sammenhengende nedgang i antall anmeldte tilfeller av grove tyverier, spesielt fra boliger og andre boenheter. Fra begynnelsen av 2000-tallet kom det også en tilsvarende reduksjon i anmeldelser for tyveri av og fra biler (se Anmeldte lovbrudd, Lid og Stene 2011). Oppklaringsprosenten for disse typene av tyveri har i de samme periodene vært relativt stabil, og antall siktede har i stor grad fulgt nedgangene i anmeldelse.

Sammenlikner vi antallet siktede i femårsperiodene 1992-1996 og 2006-2010, er antall siktede i alderen 15-29 år med grovt tyveri som hovedlovbrudd blitt redusert med hele 64 prosent. Tilsvarende er antallet ungdommer og unge voksne siktet for brukstyveri av motorkjøretøy blitt 37 prosent færre i den samme perioden (se figur 9.7).

Figur 9.7. **Siktede 15-29 år, etter utvalgte typer vinningslovbrudd. 1992-2010. Antall**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Statistisk sentralbyrå.

Det var de yngste (15-17 år) og de nest yngste (18-20 år) som relativt til nivået i begynnelsen av 1990-tallet hadde størst nedgang i antallet siktede med grovt tyveri som hovedlovbrudd – med henholdsvis 72 prosent og 68 prosent. I den samme perioden ble imidlertid også antallet i de to eldste ungdomsgruppene (20-24 og 25-29 år) mer enn halvert.

Nedgangen – både i antall anmeldte og etterforskede tilfeller, samt antall ungdommer og unge voksne som blir siktet – er for disse typene tyverier veldig stor. Synliggjort med eksempel i absolutte tall: På begynnelsen av 1990-tallet var det rundt 1 300 siktede for grovt tyveri og brukstyveri av motorkjøretøy i aldersgruppen 15-17 år. På slutten av 2000-tallet var det årlige antallet knapt 400.

Sammenliknet med antallet ungdommer og unge voksne som blir tatt for grove tyverier, er det få siktede med utpressing og ran som hovedlovbrudd. Det er imidlertid betydelig flere siktede for disse alvorlige vinningslovbruddene i dag enn på 1990-tallet. Fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til første halvdel av 2000-tallet var det en dobling av antallet siktede. Etter dette har antallet flatet ut, og ut fra gjennomsnittet i perioden 2006-2010 er det årlig 260 siktede i alderen 15-29 år med utpressing eller ran som hovedlovbrudd.

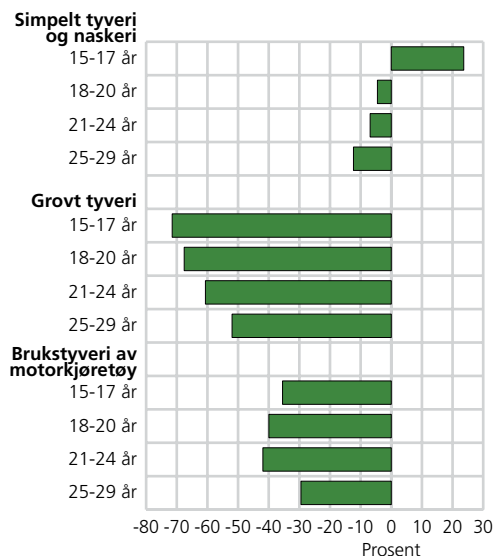
Også nedgang for naskeri og simple tyverier de aller siste årene

Til forskjell fra de grove tyveriene har det samlede antallet siktede i alderen 15-29 år med simpelt tyveri eller naskeri som hovedlovbrudd holdt seg mer eller mindre stabilt siden begynnelsen av 1990-tallet. Bak denne stabiliteten skjuler det seg imidlertid noen endringer som er vesentlig forskjellig i de ulike ungdomsgruppene.

For dem under 18 år var det en kraftig økning i antall siktede med simpelt tyveri eller naskeriforseelse som hovedlovbrudd frem til siste halvdel av 1990-tallet. Selv om antallet etter dette svingte en del fra år til år, var nivået relativt stabilt i perioden 1996-2010 – hvor det årlige gjennomsnittet var 1 300 siktede i alderen 15-17 år. I 2010 hadde tre av fire av disse ett naskeri som hovedlovbrudd, som er en betydelig høyere andel enn i de eldre ungdomsgruppene.

Antall siktede ungdommer og unge voksne over myndighetsalder, de i alderen 18-29 år, har også variert i løpet av de siste 15-20 årene. Antallet siktede med simpelt tyveri og naskeri var høyere i årene etter tusenårsskiftet enn på 1990-tallet – men i de siste årene og frem til i dag ble antallet i denne aldersgruppen noe færre igjen. Det årlige gjennomsnittet de fem siste årene var om lag 2 000 siktede, og det er 8 prosent færre enn gjennomsnittet på

Figur 9.8. Siktede for utvalgte typer tyveri og aldersgrupper. 1992-1996 og 2006-2010. Endring i prosent

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Statistisk sentralbyrå.

begynnelsen av 1990-tallet (se figur 9.8), og nesten 20 prosent færre enn i perioden 2000-2004.

Selv om det finnes noen forbehold og variasjoner, kan vi samlet sett si at antallet ungdommer og unge voksne som ble tatt for de minst alvorlige typene av tyveriene, har vært noenlunde stabilt, samtidig som det har blitt langt færre siktede for de fleste former for grove tyverier – både de som begås mot privatpersoner og de som begås mot næringsdrivende – i løpet av de siste 15-20 årene. Ser vi mer avgrenset på utviklingen i det siste tiåret, var det en nedgang både for de mindre og de mer alvorlige tyveriene. Samlet sett har dette medført at det i dag er et langt lavere antall ungdommer og unge voksne som ender opp som siktede for vinningskriminalitet.

Færre tyver tatt, men stjeler ungdom mindre eller annerledes enn før?

Ut fra forskjellige spørreundersøkelser vet vi at en relativt stor andel av tyverier blir anmeldt, og at anmeldelsesprosenten er

spesielt høy for tyverier av en viss verdi (Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd, POD 2012, Olaussen 2006, jamfør Ofre for lovbrudd anmeldt og Thorsen, Lid og Stene 2009 kapittel 3 og 4). I 2010 ble 166 000 vinningslovbrudd ferdig etterforsket, hvorav 22 prosent ble oppklart. I 2002 var de tilsvarende tallene henholdsvis 214 000 og 20 prosent. I løpet av dette tiåret skjedde det også betydelige omfordelinger mellom de ulike typene tyverier og andre former for vinningskriminalitet som ble anmeldt, etterforsket og oppklart.

Naskerier og butikktuverier blir som regel oppklart når de oppdages og anmeldes. Andre vinningslovbrudd, for eksempel sykkeltyverier, har en svært lav oppklaringsprosent – og statistikkene over gjerningspersoner vil derfor være mangelfulle når det gjelder å beskrive hvem som har utført disse typene lovbrudd (jamfør Thorsen, Lid og Stene 2009 kapittel 7). Dette vil i enda større grad prege beskrivelsene av utviklingen, fordi både antallet anmeldelser og oppklaringsprosenten kan variere over tid. En god del av dem som blir tatt for tyveri, blir også tatt for andre typer lovbrudd, som i varierende omfang i forskjellige tidsperioder overtar som hovedlovbrudd.

På den annen side vil vi gjenfinne og få en styrket bekreftelse av de samme trendene når vi kombinerer flere ulike kriminalstatistikker. De endringene vi har sett i de politianmeldte sakene – for eksempel i grove tyverier fra boenheter og biler – har også vært så store at de ikke alene kan forklares med endringer i anmeldelsestilbøyelighet, oppklaringsprosent og hvilken kriminalitet som til ulike tider har blitt hovedlovbruddet til de siktede.

Vi mener med andre ord at de siste årenes nedgang i andelene av ungdom som er tatt

for vinningskriminalitet, er rimelig holdbare indikatorer på at det har skjedd noen vesentlige endringer i både omfanget og hvilke typer av vinningskriminalitet som ungdom faktisk begår.

9.5. Narkotikalovbrudd – den store oppturen, som stoppet for noen

I 2010 ble i alt 10 400 ungdommer og unge voksne siktet for narkotikakriminalitet. Disse narkotikasiktede utgjør mer enn hver fjerde siktede i alderen 15-29 år, og mer enn halvparten av alle i denne alderen som er siktet for forbrytelser.

I løpet av ett år blir en del av de narkotikasiktede siktet for flere narkotikaforbrytelser og andre lovbrudd (Stene 2008), og i 2010 var det drøyt 7 500 siktede i alderen 15-29 år som hadde en narkotikaforbrytelse som sitt hovedlovbrudd.

Til sammen hadde ungdom og unge voksne i alt 22 400 narkotikasiktelser i 2010. Både for de mindre alvorlige brudd på straffeloven og legemiddelovens forbud mot bruk av narkotika var det nesten 9 000 siktelser (se tekstboks om narkotikalovgivning). Til sammen utgjorde disse to typene lovbrudd hele 80 prosent av alle narkotikasiktelsene gitt til ungdom og unge voksne.

Svært stor økning på 1980- og 1990-tallet

Økningen i omfanget av lovbrudd og gjerningspersoner på grunn av befatning med ulovlige rusmidler er tidligere blitt beskrevet som «den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 25-30 årene» (Stene 2007). Økningen gjaldt ikke minst for ungdom og de unge voksne. Den mest drastiske økningen kom i perioden 1994-2001, da antall narkotikasiktede i aldersgruppen 15-29 år gikk fra 2 200 til 7 400 (jamfør figur 9.17 i kapittel 9.10). I løpet

av disse årene kom en betydelig økning for alle ungdomsgruppene, men i antall mest for 18-20-åringer og 21-24-åringene – med henholdsvis 370 og 212 prosent (Stene 2003b, se figur 9.9).

Nedgang for de yngste, men fortsatt økning for de eldste

Etter 2001 har det vært noe ulik utvikling for de forskjellige ungdomsgruppene. For de unge voksne i alderen 25-29 år fortsatte andelen siktede å øke, og på slutten av 2000-tallet var andelen narkotikasiktede

Narkotika og kontroll

Narkotikalovbrudd oppdages og anmeldes i all hovedsak av politi og andre kontrollinstitusjoner, og omfanget av anmeldelser og gjerningspersoner vil dermed kunne variere fra år til år med skiftende prioriteringer og ressursbruk (jamfør Lid og Stene 2011 og Anmeldte lovbrudd).

Etter noen perioder med redusert aktivitetsnivå i flere politidistrikt ble det i 2010 samlet sett siktet flere for narkotikalovbrudd enn noen gang tidligere. Det gjelder både omfanget av siktede med brudd på straffeloven og de med mindre alvorlige brudd på legemiddeloven (Etterforskede lovbrudd).

Narkotika reguleres i to lover

Statistikken over narkotikakriminalitet følger lovgivningen, og skiller mellom forbrytelser mot straffeloven (§ 162) og forbrytelser mot legemiddeloven. Straffeloven inneholder forbud mot de fleste former for befatning med narkotika – med unntak av bruk, som faller inn under legemiddeloven. Straffeloven inneholder også egne bestemmelser for de spesielt grove narkotikaforbrytelsene.

I tillegg til forbudet mot bruk inneholder legemiddeloven også forbud mot besittelse av mindre mengder narkotisk stoff. Når en person blir tatt med en viss mengde narkotika, gjøres det en avveining ut fra mengde og type om det er brudd på straffeloven eller legemiddeloven. Statistikk over utviklingen av narkotikakriminalitet gjennom lengre tidsepoker kan være påvirket av endringer i kriterier for denne avveiningen.

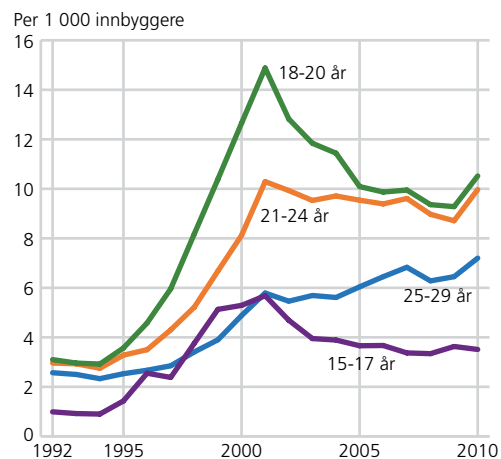

nesten 25 prosent høyere enn for denne aldersgruppen i begynnelsen av tiåret.

Blant de to yngste ungdomsgruppene var det imidlertid en betydelig reduksjon i andelen som ble siktet for narkotikakriminalitet i første halvdel av 2000-tallet, og da spesielt for 18-20-åringene. Etter dette har nivået vært rimelig stabilt, og ut fra gjennomsnittet i den siste femårsperioden har andelen blant 15-17-åringene og 18-20-åringene vært henholdsvis 3,5 og 9,8 per 1 000 innbyggere.

Andelen 21-24-åringers siktet for narkotikalovbrudd har vært noe mer stabil gjennom 2000-tallet, og de siste fem årene har 9,3 per 1 000 innbyggere blitt tatt for narkotikakriminalitet. Etter den betydelige reduksjonen blant 18-20-åringene har andelen siktede i denne befolkningsgruppen vært om lag like stor som blant 21-24-åringene de siste årene (se figur 9.9).

Figur 9.9. **Siktede med narkotikakriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere**

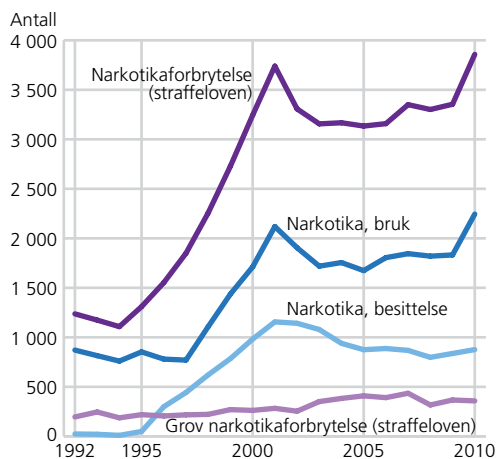
Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Folkemengde 1. januar 1993-2011, Statistisk sentralbyrå.

Tatt for bruk, eller andre typer narkotikalovbrudd?

Økningen på 1990-tallet i antall siktede for narkotikalovbrudd kom innenfor alle de ulike typene narkotikalovbrudd. Selv om det har vært endringer i rettspraksis og registreringen er mangelfull, ser det ut til at økningen i antall siktede for narkotikalovbrudd hadde størst sammenheng med at politiet tok flere ungdommer for besittelse av mindre mengde narkotisk stoff (Stene og Thorsen 2007).

Fra 2001 til midten av 2000-tallet var det en betydelig reduksjon i antallet ungdommer og unge voksne med mindre alvorlige brudd på straffeloven og narkotikabruk som hovedlovbrudd. Antallet for dette har imidlertid økt noe i siste halvdel av 2000-tallet, og spesielt i 2010. Ut fra det årlige gjennomsnittet i femårsperioden 2006-2010 hadde henholdsvis 3 400 og 1 900 siktede i alderen 15-29 år disse typene narkotikalovbrudd som hovedlovbrudd. Dette er om lag like mange som det årlige gjennomsnittet på begynnelsen av 2000-tallet (se figur 9.10).

Figur 9.10. **Siktede 15-29 år, etter utvalgte typer narkotikaforbrytelser. 1992-2010. Antall**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Statistisk sentralbyrå.

Gruppen av unge og unge voksne som hovedsakelig ble siktet for besittelse av mindre mengder stoff, det vil si brudd på legemiddeloven, har hatt en noe annen utvikling de siste ti årene. Det var en jevn nedgang i siktede for dette frem til 2008, hvorpå det årlige antallet 15-29-åringer har variert rundt 850. Sammenliknes de fem første og de fem siste årene på 2000-tallet, ble antallet siktede for besittelse av mindre mengder narkotika redusert med nesten 20 prosent.

Alder blant siktede for de groveste narkotikaforbrytelsene er oftere noe høyere enn blant dem som kun er tatt for mindre grove narkotikalovbrudd. I 2010 utgjorde 21-29-åringene 38 prosent av alle de siktede for de aller mest alvorlige narkotikaforbrytelsene, og ut fra gjennomsnittet i 2006-2010 blir det årlig siktet 315 personer i denne aldersgruppen. Dette er

73 prosent flere enn gjennomsnittet på begynnelsen av 1990-tallet.

Forskjellene mellom aldersgruppene og deres ulike typer narkotikalovbrudd ser vi også i statistikken over alle narkotikasiktelsene til de narkotikasiktede i 2010. For de yngste i alderen 15-17 år utgjorde siktelsene for brudd på legemiddeloven hele 70 prosent av alle narkotikasiktelsene mot personene i denne aldersgruppen.

Narkotikasiktelsene til dem i alderen 25-29 år var imidlertid fordelt likt i antall brudd på straffelovens bestemmelser og antall brudd på legemiddeloven. Det er altså slik at de yngste i hovedsak blir tatt for mindre alvorlige narkotikaforbrytelsener, det vil si bruk og besittelse av mindre mengder stoff, og at omfanget av mer alvorlige narkotikaforbrytelsener øker jo eldre ungdommen blir.

9.6. Vold og trusler har økt i alle aldersgrupper, men ikke de siste årene

Samlet sett var nesten 4 900 ungdommer og unge voksne siktet for voldskriminalitet i 2010, og de hadde mer enn 7 300 siktelsener for voldskriminalitet. Av alle disse siktelsene var 54 prosent for legemsfor nærmelse, 17 prosent for legemsbeskadigelse, 8 prosent for vold mot offentlig tjenestemann og 16 prosent for trusler.

Antall ungdommer og unge voksne som hadde voldskriminalitet som hovedlovbrudd doblet seg fra slutten av 1980-tallet til begynnelsen av 1990-tallet. Etter dette fortsatte en stor og nesten kontinuerlig økning frem til midten av 2000-tallet. Økningen skjedde innenfor alle aldersgrupper og for nesten alle typer voldslovbrudd, men økningen var ulik i omfang for de forskjellige typene voldslovbrudd og ungdomsgruppene i ulike perioder (jamfør Stene og Thorsen 2007).

Fra midten av 2000-tallet har imidlertid ikke denne langvarig økende trenden fortsatt. De aller siste årene har antall siktede i alderen 15-29 år med voldskriminalitet som hovedlovbrudd gått noe ned, og i 2010 var det 9,5 prosent færre siktede enn i 2005. Tar vi hensyn til befolkningsendringene de siste årene, er andelen siktede innenfor de ulike aldersgruppene i 2010 blant det laveste siden begynnelsen av 2000-tallet (se figur 9.11).

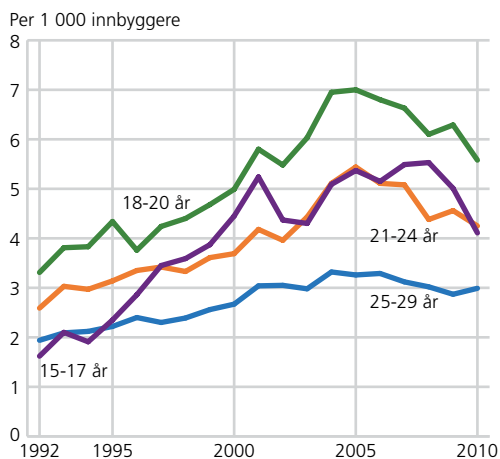
Selv om det de aller siste årene har vært noen færre siktede ungdommer, er ungdom i dag langt oftere tatt for voldskriminalitet enn tidligere. Sammenlikner vi femårsperiodene 1992-1996 og 2006-2010 er det totale antallet siktede ungdommer med voldskriminalitet som hovedlovbrudd økt med 64 prosent. Den prosentvise økningen har vært langt større for de aller yngste (180 prosent) enn for

de nest yngste (77 prosent) – som igjen var større enn for de to eldste ungdomsgruppene (39 og 25 prosent).

Å anmelde ungdom i alderen 15-17 år for voldskriminalitet var en heller sjelden hendelse på begynnelsen av 1990-tallet, men andelen per 1 000 innbyggere økte fra 1,6 i 1992 til 5,5 i 2008. De to siste årene har imidlertid andelen blitt betydelig redusert, og i 2010 var den 4,1 per 1 000 innbyggere – eller om lag 800 siktede.

Antallet siktede for voldslovbrudd var for aldersgruppen 21-24 år helt stabil i årene fra 1993 og frem til og med tusenårsskiftet, mens den i samme periode økte jevnt for de yngre og de eldre. I 2000 var det dermed like mange (800) siktede med voldskriminalitet som hovedlovbrudd i aldersgruppene 18-20 og 21-24 år. Utviklingen på 2000-tallet har vært parallell for disse aldersgruppene. I første halvdel økte begge med 50 prosent for deretter å stabilisere seg til et årlig antall på rundt 1 200 og 1 100 siktede i hver av ungdomsgruppene. For de eldste ungdommene har

Figur 9.11. **Siktede med voldskriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Folkemengde 1. januar 1993-2011, Statistisk sentralbyrå.

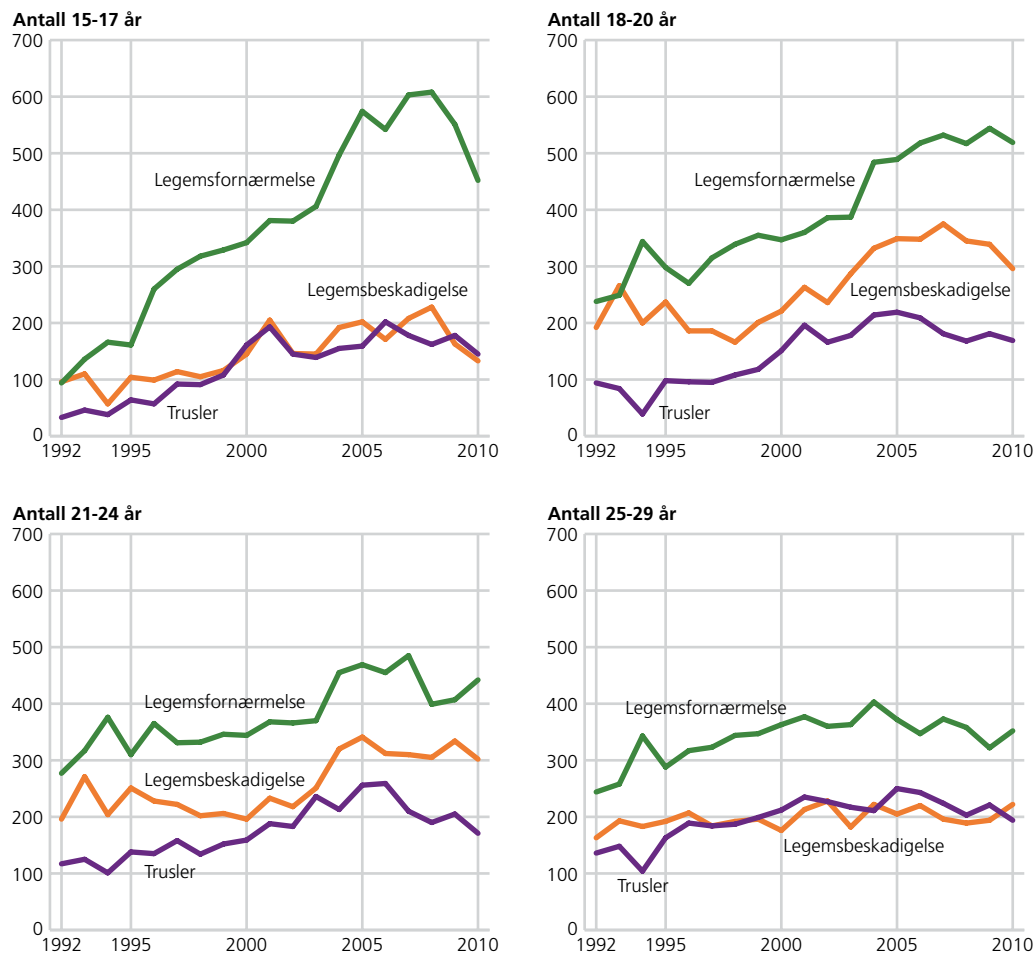
antallet vært relativt stabilt etter tusenårsskiftet, og i gjennomsnitt har det årlig blitt siktet 930 unge voksne i alderen 25-29 år.

Som det fremgår av figur 9.11, er andelen siktede med voldskriminalitet som hovedlovbrudd noe høyere blant 18-20-åringene enn blant 21-24-åringene og 15-17-åringene – og langt høyere enn blant 25-29-åringene. Ungdom er med dette klart overrepresentert blant dem som i dag blir tatt for voldslovbrudd i Norge, der i overkant av halvparten av alle siktede er i alderen 15-29 år.

De yngre og de eldre har utviklet forskjeller i omfang og typer volds-kriminalitet

Fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til andre halvdel av 2000-tallet var det for 15-29-åringene samlet en stor og nesten kontinuerlig økning i antallet siktede for både legemsfornærmelse, legemsbeskadigelse og trusler. I alle ungdomsgruppene var det i denne perioden en størst prosentvis økning av siktede med trusler som hovedlovbrudd. I antall var det imidlertid størst økning i antallet siktede med legemsfornærmelser som hovedlovbrudd.

Figur 9.12. Siktede for utvalgte typer voldslovbrudd og aldersgrupper. 1992-2010. Antall

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Statistisk sentralbyrå.

Økningen for legemsfornærmelser var spesielt stor blant de yngste ungdommene, hvor det ble fem-seks ganger flere, og i aldersgruppen 18-20 år, hvor antall siktede ble doblet. For legemsbeskadigelse, det vil si fysisk vold som medfører mer alvorlig skade på offeret, var det en dobling blant 15-17-åringene, og en nesten tilsvarende stor økning for de nest yngste ungdommene. Blant de eldste ungdommene og de unge voksne var imidlertid antallet siktede for legemsbeskadigelse noenlunde stabilt.

I løpet av de aller siste årene har det, for alle aldersgrupper, vært en nedgang i antall siktede for trusler. Trusler er også den type voldskriminalitet som nå har gått mest ned, når vi ser ungdom og unge voksne samlet. Antall siktede i alderen 15-29 år med trusler som hovedlovbrudd var 26 prosent færre i 2010 enn i 2006. De aller yngste ungdommene har i løpet av de aller siste årene også hatt en betydelig reduksjon i antall siktede for legemsfornærmelser. For de to yngste ungdomsgruppene var det i tillegg noe færre siktede for legemsbeskadigelse (se figur 9.12).

Ut fra det årlige gjennomsnittet i perioden 2006-2010 blir 26 personer i alderen 15-29 år siktet for de aller groveste voldslovbruddene – det vil si drap, drapsforsøk og grov legemsbeskadigelse. Dette er betyde-

lig færre enn på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. Denne statistikken gir med andre ord ingen indikasjon på at ungdom eller unge voksne av i dag begår mer av disse svært grove voldsforbrytelsene enn det ungdom gjorde 20 år tidligere – snarere tvert om.

9.7. Flere unge siktet for seksuallovbrudd

I 2010 ble i alt 580 ungdommer og unge voksne siktet for ett eller flere seksuallovbrudd. Disse hadde da 819 siktelsers for seksuallovbrudd, og utgjorde 40 prosent av alle som ble siktet for seksualkriminalitet i Norge i løpet av dette året.

Sammenliknet med andre lovbrudd blir det siktet få personer for seksualkriminalitet, og av alle siktede 15-29-åringer i 2010 hadde kun om lag 1,5 prosent et seksuallovbrudd som sitt hovedlovbrudd. Antall siktede innenfor de enkelte ungdomsgruppene kan variere en del fra år til år – men ut fra gjennomsnittet i den siste femårsperioden er det om lag 120 siktede for seksuallovbrudd i hver av de fire aldersgruppene vi har delt ungdom og de unge voksne i.

Antall ungdommer og unge voksne siktet for seksualkriminalitet har imidlertid økt betydelig, etter at straffeloven ble

Øker volden?

Det er usikkert om det har vært en faktisk økning av vold og trusler i Norge i løpet av de siste 30 årene, og eventuelt hvilke grupper denne økningen kan ha kommet i. Vi vet at det har vært en langvarig økning i det totale antallet registrerte tilfeller av anmeldt voldskriminalitet – inntil de aller siste årene. Som vi har sett her, gjenspeiles dette også i rettsstatistikkene over gjerningspersoner. Resultatene fra levekårsundersøkelsene i årene 1983-2007 viser på den annen side ingen økning i andelen av befolkningen som blir utsatt for vold (Lid og Stene 2011).

Endringer i straffeloven

I 2000 ble straffelovens kapittel 19 «Forbrytelser mot Sædeligheten» endret til «Seksualforbrytelser». Dette innebar både en nykriminalisering, ved at voldtektsbegrepet ble utvidet, en oppkriminalisering, ved at flere lovbruddstyper fikk høyere strafferammer, og en omkriminalisering, ved at beskrivelser av lovbruddshandlinger ble omformulert. Disse endringene fikk en nesten umiddelbar betydning for både kategoriseringene og omfanget av denne type lovbrudd i kriminalstatistikkene (se også Thorsen, Lid og Stene 2009).

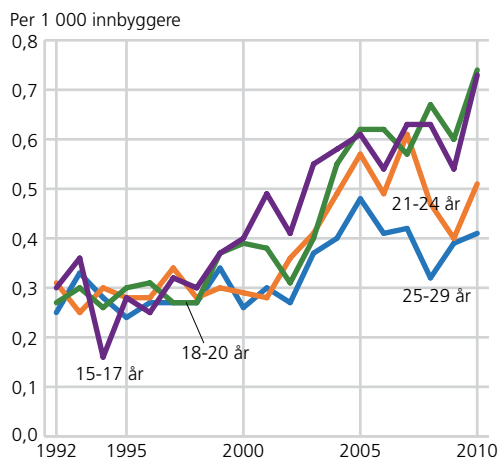
endret på begynnelsen av 2000-tallet (se tekstboks). Ut fra det årlige gjennomsnittet i perioden 1992-2002 ble om lag 270 forskjellige personer i alderen 15-29 år siktede med seksualkriminalitet som hovedlovbrudd. I perioden 2006-2010 var det tilsvarende antallet 470 personer. Dette tilsier en økning på mer enn 70 prosent. I samme periode var den relative økningen enda større for barn, mens økningen av siktede for seksuallovbrudd var betydelig mindre for de voksne i aldersgruppen 30 år og over. De yngste hadde relativt sett størst økning, og jo eldre ungdom, jo mindre økte antall siktede.

Hvor stor andel av seksuallovbruddene politiet oppklarer og som resulterer i at en eller flere personer blir siktet, varierer i stor grad for ulike typer av seksuallovbrudd. Ut fra de siste årenes kriminalstatistikker ble om lag 70 prosent av de registrerte tilfellene av seksuell omgang med barn oppklart, mens dette gjaldt kun for om lag 24 prosent av de ferdig etterforskede voldtektene. Vi vet dermed i mye større grad hvem som har begått de anmeldte tilfellene av

seksuell omgang med barn, enn hvem som har begått de anmeldte voldtektene.

Seksuell omgang med barn er det seksuallovbruddet flest ungdommer og unge voksne er siktet for. Siden begynnelsen av 1990-tallet er det disse seksuallovbruddene som også har økt mest i antall siktede innenfor alle ungdomsgruppene. Ut fra antall siktede i årene 1992-1996 og 2006-2010 er det for aldersgruppen 15-29 år blitt nesten 140 prosent flere siktede for seksualkriminalitet. I aldersgruppen 30 år og over har det derimot vært en reduksjon i den samme perioden. Ungdom og unge voksne blir i hovedsak straffeforfulgt for seksuell omgang med barn i alderen 10-15 år, og av alle 345 siktede med disse hovedlovbruddene i 2010 var to av tre i alderen 15-29 år.

Figur 9.13. **Siktede med seksualkriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Folkemengde 1. januar 1993-2011, Statistisk sentralbyrå.

9.8. Skadeverk – flest barn og unge som blir tatt

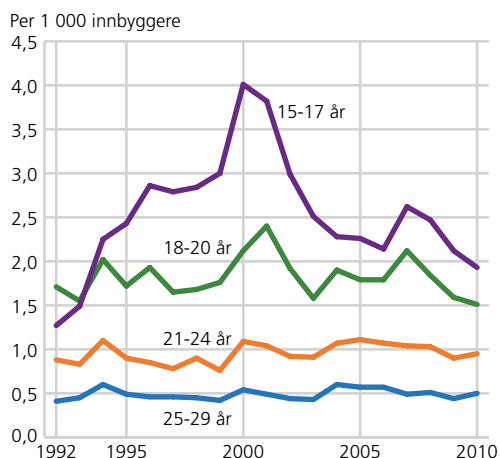
Av alle ferdig etterforskede skadeverk blir kun om lag hvert femte oppklart. Vi vet derfor kun i begrenset grad hvem som har begått de fleste av de anmeldte skadeverkene. Av alle kjente gjerningspersoner i 2010 var mer enn halvparten ungdommer og unge voksne. Av de drøyt 1 900 siktede i alderen 15-29 år var det om lag 600 i hver av de to yngste ungdomsgruppene – altså betydelig flere enn i de to gruppene med ungdommer med høyere alder. Disse siktede i alderen 15-29 år hadde da totalt 2 700 siktelsler for skadeverk, hvor de aller fleste (86 prosent) var for brudd på straffelovens bestemmelser om simpelt skadeverk.

Før vi ser på hva ungdom og de unge voksne blir tatt for av skadeverk, må vi nevne at det også er et betydelig antall barn som siktes for denne lovbruddstypen. I 2010 ble 936 siktelsler for skadeverk gitt til 743 barn i alderen 5-14 år. Mer enn hver femte person som siktes for ett eller flere skadeverk, er dermed et barn under den kriminelle lavalder, og skadeverk er også den nest viktigste årsaken til at barn blir tatt for lovbrudd.

På 1990-tallet var det en kraftig økning i både antall og andelen ungdommer

tatt for skadeverk, og økningen skyldtes i hovedsak flere siktede for graffiti. Økningen i antall siktede gjaldt først og fremst ungdom i alderen 15-17 år, og fra 1992 til 2001 ble det om lag tre ganger flere siktede (Stene 2003a). Etter dette har antall siktede ungdommer under myndighetsalder vært noe færre. Siden begynnelsen av 1990-tallet og frem til i dag har antall siktede ungdommer i de eldre ungdomsgruppene også variert noe, men langt mindre enn blant de yngste (se figur 9.14).

Figur 9.14. Siktede med skadeverk som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Folkemengde 1. januar 1993-2011, Statistisk sentralbyrå.

9.9. Hvilke kriminalitetstyper er det først og fremst ungdom som blir tatt for?

Hvem er det, egentlig, som begår de forskjellige typene av lovbrudd som skjer i Norge? For mange typer av kriminalitet er dette spørsmålet, ut fra de empiriske kildene vi har i dag, vanskelig og komplisert å gi et riktig eller rimelig godt svar på. For andre typer av lovbrudd vet vi langt mer, som for eksempel drap – som nesten alltid anmeldes og oppklares, og heller ikke blir skjult i statistikkene fordi gjerningspersonene også begår andre lovbrudd med en høyere strafferamme (se tekstbokser tidligere i kapitlet, spesielt om utvalget og lovbruddsbegrepene).

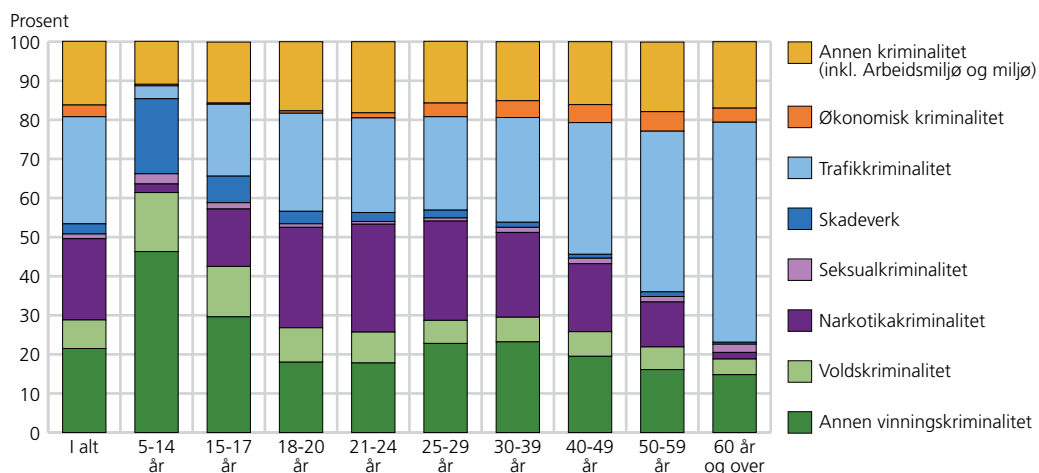
Vi har til nå vist at ungdom oftere enn andre blir siktet for å ha begått lovbrudd. Vi har også vist at dette ikke gjelder for alle former for kriminalitet, og at få alderstrinn kan ha mye å si for både omfang og hva som er de mest typiske hovedlovbruddene innenfor de ulike gruppene av ungdom. I figur 9.15 fremgår det på en annen måte,

ved bruk av statistikk over siktelsener som indikator, hvilke kriminalitetsformer som personene i de ulike aldersgruppene begår.

Den viser blant annet at nesten halvparten av alle siktelsene mot barn under den kriminelle lavalder i 2010 ble gitt på grunn av vinningskriminalitet, mens 19 prosent var for skadeverk og 15 prosent for vold. Blant ungdom i alderen 15-17 år var 30 prosent av siktelsene for vinningslovbrudd, mens det for denne aldersgruppen var trafikk- og annen kriminalitet som var den nest og tredje største lovbruddsgruppen – med henholdsvis 18 og 15 prosent av siktelsene (se figur 9.15).

Siktelsene mot dem i alderen 18-29 år har imidlertid en annen sammensetning enn blant de yngre, og er mer lik siktelsene til dem som er i aldersgruppen 30-39 år. Av alle siktelsene til dem i alderen 18-29 år var 26 prosent for narkotikakriminalitet, 24 prosent for trafikkriminalitet og 20 prosent for vinningskriminalitet.

Figur 9.15. **Siktelsener, etter alder og lovbruddsgrupper. 2010. Prosentandel**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 2010, Statistisk sentralbyrå.

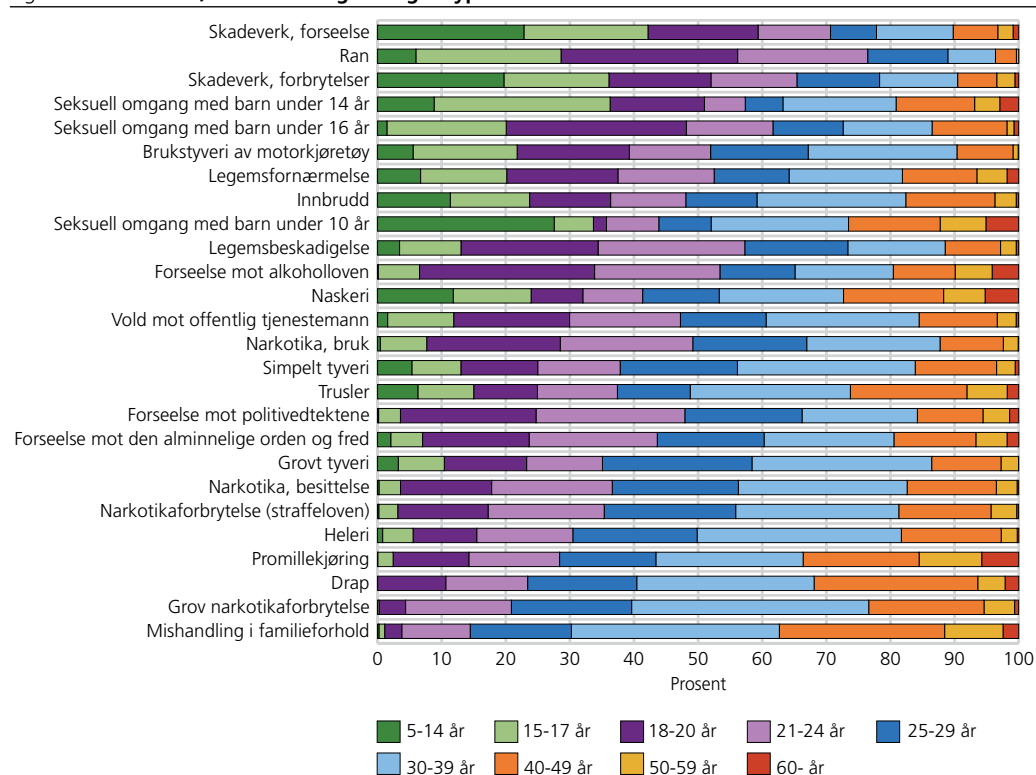
Typisk ungdomskriminalitet?

Ut fra siktelsesstatistikken blir noen typer lovbrudd i stor grad begått av barn og de yngste ungdommene, mens andre kriminalitetstyper først og fremst har eldre ungdom og voksne som gjerningspersoner. Figur 9.16 illustrerer hvor stor andel av de enkelte typer av lovbrudd som barn, ungdom eller voksne står bak. Vi ser at skadeverk er lovbruddstyper med høyest andel barn og unge, i og med at personer under myndighetsalderen har 42 prosent av siktelsene for skadeverkforsøelser og 36 prosent av siktelsene for skadeverkforbrytelser.

Naskeri og ran er de typene av vinningslovbrudd som har størst andel unge gjerningspersoner. Sett i forhold til de aller fleste andre type lovbrudd, er en relativt stor andel av naskeriene begått av barn under den straffbare alder (12 prosent). Ran er ut fra statistikken over siktelser det lovbruddet som i størst grad blir begått av ungdom. Hele 70 prosent av alle siktelser for ran i 2010 var til gjerningspersoner i alderen 15-24 år.

Relativt mange fysiske voldslovbrudd er også begått av unge personer. Mer enn en tredel av både legemsfornærmelsene og de mer alvorlige legemsbeskadigelsene er

Figur 9.16. **Siktelser, etter alder og utvalgte typer lovbrudd. 2010. Prosentandel¹**

¹ Andeler av alle siktelser mot personer. Type lovbrudd er sortert synkende etter andelen av siktelsene som er gitt til personer i alderen 5-20 år.

Kilde: Etterforskede lovbrudd 2010, Statistisk sentralbyrå.

begått av personer under 21 år. Flertallet av disse voldsforbrytelsene, henholdsvis 52 og 57 prosent, har siktede under 25 år. Også mer enn halvparten av de oppklarte tilfellene av seksuell omgang med barn har en gjerningsperson på under 25 år. Ifølge denne statistikken er trusler i større grad et voldslovbrudd som blir begått av voksne, hvor de i alderen 30 år og eldre har mer enn halvparten av alle siktelsene. Mishandling i familieforhold kan sies å være et enda mer utpreget voksenlovbrudd, i og med at personer i alderen 30 år eller eldre har to tredeler av alle siktelsene for denne typen voldslovbrudd.

Halvparten av alle siktelsene for bruk av narkotika er mot en person under 25 år. Men andre mer grove narkotikaforbrytelser – samt noen typer lovbrudd som en del narkotikasiktede også blir siktet for, som heleri og enkelte typer grovt tyveri (Stene 2008) – er blant de typer av lovbrudd som har størst andel gjerningspersoner i siste halvdel av 20-årene og 30-årene. Sammenliknet med de andre store lovbruddsgruppene er med andre ord narkotikalovbrudd i større grad dominert av eldre ungdom og voksne.

Endringer over tid

Det er mange ulike forhold som har påvirket innholdet i statistikkene over etterforskede lovbrudd og siktede de siste 20-30 årene (se også kapittel 3 og 13 i Thorsen, Lid og Stene 2009).

I tillegg til forhold som er tema for demografiske, juridiske, rettssosiologiske og kriminologiske studier, er også endringer av mer statistikkfaglig og teknisk art viktig for innholdet og fortolkningen av endringer i kriminalstatistikken. For eksempel var det slik at innføringen og utviklingen av politiets elektroniske straffesaksregister i løpet av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet, samt klarleggingen av retningslinjene for registrering av lovbrudd på midten av 1990-tallet, bidro til at det ble flere lovbrudd – og muligens også noe høyere antall siktede personer – i statistikken (se blant annet Olaussen 2004). Bearbeidingen av datagrunnlaget i SSB kan også være av betydning, som de endringene SSB foretok fra og med 2002-årgangen som medførte et noe lavere antall siktede (om lag 2-3 prosent) enn tidligere.

Hvilke statistiske enheter man har tilgjengelig eller bruker (se tidligere tekstboks om sentrale begreper), kan også ha stor betydning for hvordan utviklingen kan og blir beskrevet. At det i de historiske statistikkene frem til og med 2009 kun er tilgjengelige data og statistikk over de siktedes hovedlovbrudd, er et eksempel på hvordan fremstillingene avgrenses til ikke å kunne gi mer fullstendige beskrivelse av de endringene som har skjedd i ungdom og unge voksens lovbrudd og kontakt med rettssystemet.

9.10. Barn – ungdom – eller voksen?

Ser vi dagens ungdom og unge voksne, de i alderen 15-29 år, samlet – og sammenlikner denne gruppen med de tidligere generasjonene i samme alder, kan «ungdomskriminalitetens utvikling» i perioden 1992-2010 beskrives på denne forenklete måten:

En mindre andel av dagens ungdommer ender opp som siktede for vinningskriminalitet eller trafikkriminalitet. Men aldri før har så mange ungdommer og unge voksne blitt siktet for narkotikakriminalitet og seksuallovbrudd, og kun i årene rundt tusenårsskiftet var det større andeler av ungdomsbefolkningen som ble siktet for voldskriminalitet, skadeverk og handlinger som inngår i lovbruddsgruppen «annen kriminalitet» (se figur 9.17).

Dette er i samsvar med deler av de beskrivelsene som vi har gitt i kapittel 9.2-9.8. I vår presentasjon har vi imidlertid også vist at disse generelle beskrivelsene grupperer både tidsperiode, alder og de siktetes hovedlovbrudd i for store grupper. Som vi har sett så har omfanget og utviklingen for de forskjellige ungdomsaldersgruppene og typene av lovbrudd vært til dels svært ulike – i ulike tidsperioder.

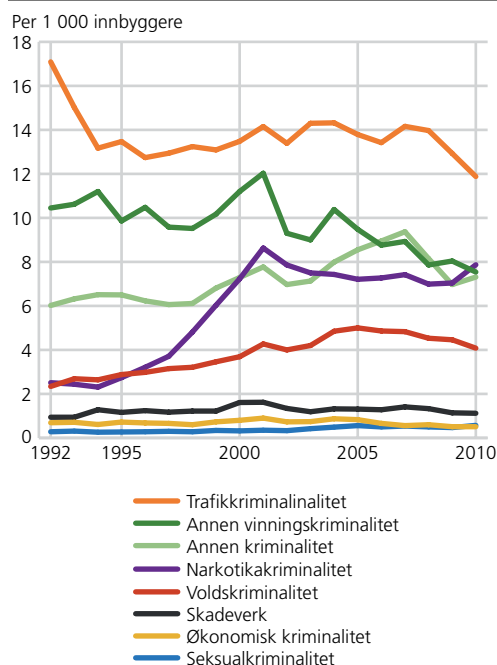
Rundt årtusenskiftet var det en historisk høy andel av 15-17-åringer som ble tatt for skadeverk, men ti år etter var denne andelen halvert. Vi har også sett at de yngste ungdommene og barn under 15 år har et mer likt nivå og en mer lik utvikling for skadeverk i løpet av 2000-tallet, sammenliknet med siktede for denne typen lovbrudd i de eldre ungdomsgruppene. Frem til 2008 var det også en betydelig økning i antallet 15-17-åringer som ble anmeldt og siktet for legemsfornærmelser, og til tross for en tilsvarende nedgang de aller siste årene, utgjør fremdeles disse mindre alvorlige tilfellene av fysisk vold en langt større andel av alle voldslovbruddene til

de yngste ungdommene enn det de gjør for de eldre ungdomsgruppene.

Aldersgruppen 15-17 år skiller seg også noe ut i forhold til de eldre ungdommene ved at den relativt til nivået rundt 2000 hadde størst nedgangen av siktede for forseelser i trafikken.

De yngste ungdommene hadde også størst nedgang av siktede for forseelser i de sosiale rom hvor blant annet ordensforstyrrelser og andre rusrelaterte forseelser sanksjoneres. I løpet av det siste tiåret hadde de yngste ungdommene i tillegg en nedgang i andelen siktede for narkotikaforbrytelser og en stor nedgang i antall siktede for vinningskriminalitet, da spesielt for grovt tyveri og tyveri av motorkjøretøy. Antall 15-17-åringer som siktes for seksu-

Figur 9.17. **Siktede 15-29 år, etter utvalgte hovedlovbruddsgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere**

Kilde: Etterforskede lovbrudd 1992-2010, Folkemengde 1. januar 1993-2011, Statistisk sentralbyrå.

allovbrudd ser imidlertid ut til å øke, og er doblet i løpet av det siste tiåret.

Men, som vi tidligere har sett, alle disse trendene på 2000-tallet var ikke helt unike for 15-17-åringene. Aldersgruppen 18-20 år hadde en enda tydeligere økning av siktede for trusler og seksuallovbrudd, og en enda klarere nedgang for narkotikaforbrytelser. For trafikklovbrudd hadde de to yngste ungdomsgruppene en relativt lik nedgang, og i de aller siste årene var nedgangen for disse forseelsene parallell for alle ungdomsaldersgruppene. Noe av det tilsvarende ser vi for de rusrelaterte forseelsene og vinningskriminaliteten.

For de fleste lovbruddstyper er imidlertid svingningen langt mindre for dem i alderen 25-29 år enn for de tre yngre ungdomsaldersgruppene. De unge voksne i alderen 25-29 år skiller seg særlig mye fra de yngre på grunn av økningen for narkotikakriminalitet. Denne økningen, og flere andre tendenser fra det foregående tiåret, likner da mer på utviklingen for voksne over 30 år – enn den utviklingen vi har sett for ungdom i alderen 15-24 år.

Selv om ungdom for mange typer lovbrudd er overrepresentert og utgjør en relativt stor andel av dem som blir anmeldt og siktet, ser vi av illustrasjonene i del 9.9 at det er få lovbrudd som domineres helt av ungdom. Hvilke aldersgrupper blant ungdom og unge voksne som har det høyeste nivået av siktede, varierer også fra lovbruddstype til lovbruddstype – og har dels endret seg over tid. Vi har i tillegg sett at de «typiske ungdomslovbruddene» ikke alltid er de mest vanlige lovbruddstypene blant de siktede ungdommene. Ut fra omfanget av ungdom som hvert år blir siktet, er det heller ikke grunnlag for å si at det i ungdomsbefolkningen er vanlig eller normalt å begå noen bestemte typer av lovbrudd.

I denne oppsummeringen av utviklingen de siste årene, og hvem som blir tatt for hvilke typer av lovbrudd, har vi sett at det finnes noen felles trekk ved kriminalitetsutviklingen til aldersgruppen 15-29 år. Vi har imidlertid også vist at det i mange sammenhenger er problematisk å definere entydig hvem ungdom er, og hva som bør regnes som «ungdomskriminalitet». For noen lovbrudd vil det være mer relevant å se kriminaliteten til de yngste ungdomsgruppene som en del av lovbruddsbildet blant barn. For andre kriminalitetstyper vil det være mer fruktbart å betrakte de unge lovbrysterne sammen med de mer voksne. Og kun for enkelte former for lovbrudd har ungdom i alderen 18-24 år et nivå og en utvikling som skiller seg fra hva vi ser for andre aldersgrupper. Vi har også sett at dette kan endres over tid, og at det over både lengre og kortere perioder kan skje ganske store forskyvninger i hvilke aldersgrupper som blir tatt for hvilke former for kriminalitet.

Referanser

Anmeldte lovbrudd: <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>, Statistisk sentralbyrå.

Etterforskede lovbrudd: <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/>, Statistisk sentralbyrå.

Fengslinger: <http://www.ssb.no/kriminalitet/fengsling/>, Statistisk sentralbyrå.

Folkemengde: <http://www.ssb.no/folkemengde/>, Statistisk sentralbyrå.

Haslund, Ulla (2003): *Straffereaksjoner mot unge*. Kriminalitet blant barn og unge, Del 2, Notater 2003/14, Statistisk sentralbyrå

Lid, Stian og Stene, Reid J. (2011): Kriminalitetsbilder i endring, *Samfunnsspeilet* 5-6, 2011, Statistisk sentralbyrå.

Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd: <http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/>, Statistisk sentralbyrå.

Ofre for lovbrudd anmeldt: <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbruddo/>, Statistisk sentralbyrå.

Olaussen, Leif Petter (2004): «Oppklaringsprosenten – en indikator på hva?» *Lov og rett*, nr. 7-8, 2004, s. 440-463.

Olaussen, Leif Petter (2006): Norske husstanders utsatthet for boliginnbrudd og enkelte andre former for tyveri, *Lov og rett*, nr. 6, 2006, Universitetsforlaget.

POD (2012): *Politiets nasjonale innbyggerundersøkelse 2012*, Rapport, Politidirektoratet.

Skarðhamar, Torbjørn (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår. En analyse av fødselskullet 1977*, Rapporter 2005/9, Statistisk sentralbyrå.

Skarðhamar, Torbjørn (2006): *Kriminalitet gjennom ungdomstiden blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. En analyse av fødselskullet 1977*, Notater 2006/33, Statistisk sentralbyrå.

Skarðhamar, Torbjørn (2007): «Oppvekstkår og registrert kriminalitet», i Normann, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå.

Statistikkbanken, Etterforskede lovbrudd, <https://www.ssb.no/statistikkbanken/>, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. og Thorsen, Lotte Rustad (2007): «Ungdomskriminalitet og straff i endring», i Normann, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003a): *Barn og unge inn i rettssystemet*. Kriminalitet blant barn og unge, Del 1, Notater 2003/13, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003b): Narkotika, kontroll og bruk, *Samfunnsspeilet 1*, 2003, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2007): Ung, utsatt og tatt – men eldre enn før, *Samfunnsspeilet 5-6*, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2008): Narkotikasiktedes lovbrudd preger rettssystemet, *Samfunnsspeilet 1*, 2008, Statistisk sentralbyrå.

Straffereaksjoner: <http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/>, Statistisk sentralbyrå.

Thorsen, Lotte Rustad og Haslund, Ulla (2008): *Dokumentasjon av statistikk over straffereaksjoner*, Notater 2008/29, Statistisk sentralbyrå.

Thorsen, Lotte Rustad, Lid, Stian og Stene, Reid J. (2009): *Kriminalitet og rettsvesen 2009*, Statistiske analyser 110, Statistisk sentralbyrå.

Toril Sandnes

10. Unges sosiale kapital

Ungdom og unge voksne generelt er i hovedtrekk sosialt aktive, de har tillit til andre og et godt nettverk. De har fortrolige og noen som viser interesse for det de gjør. Men, selv om bildet i hovedsak er positivt, er andelen lavere på disse levekårsområdene blant ungdom og unge voksne som står utenfor arbeid og utdanning, og blant sosialhjelpsmottakere, som er dem vi her har definert som marginaliserte. De unge er mer plaget av ensomhet enn eldre. Andelen er høyere blant unge kvinner enn blant unge menn, og sosialhjelpsmottakere er mest utsatt.

10.1. Innledning

Ved hjelp av Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse 2011 (se tekstboks om datagrunnlag) skal vi i dette kapitlet se nærmere på ungdom og unge voksnes sosiale kapital. I det begrepet legger vi her mellommenneskelig tillit, ulike former

for nettverk og tilgang til ressurser i disse nettverkene (praktisk hjelp og råd). Videre i kapitlet skal vi se nærmere på organisasjonsaktivitet og deltakelse.

Sosial kapital henger også sammen med ulike former for kontakt med venner og

Datagrunnlag

Levekårsundersøkelsen EU-SILC

Levekårsundersøkelsen EU-SILC (Survey on Income and Living Conditions) er en årlig utvalgsundersøkelse med en fast kjerne av spørsmål forordnet av EUs statistikkorgan Eurostat.

Undersøkelsen gir opplysninger om økonomi, boforhold og boligøkonomi, og om arbeidssituasjon og arbeid siste kalenderår. Den faste delen suppleres med ulike roterende tema, og i 2011 var temaene fritid, friluftsliv og organisasjonsaktivitet, politisk deltakelse og sosialt nettverk. Det var første gang i 2011 at sosial kapital var med som tema i levekårsundersøkelsen.

I 2011 var det 4 864 personer som ble intervjuet, og undersøkelsen er representativ for den voksne befolkningen (16 år og eldre) i Norge som ikke bor på institusjon. Til undersøkelsen knyttes også en rekke opplysninger fra registre, blant annet om inntekt og utdanning. For nærmere beskrivelse av undersøkelsen, se Vrålstad mfl. (2012).

Levekårsundersøkelsen 2008

Statistisk sentralbyrå gjennomfører også levekårsundersøkelser om helse, omsorg og sosial kontakt samt arbeidsmiljø, omtrent hvert tredje år. I 2008 var hovedtemaet helse, omsorg og sosial kontakt. Siden undersøkelsen er en såkalt tverrsnittsundersøkelse, gir den oss bare data om situasjonen på et gitt tidspunkt i ungdommenes liv.

6 465 personer ble intervjuet, og undersøkelsen er representativ for den voksne befolkningen (16 år og eldre) i Norge som ikke bor på institusjon. Til undersøkelsen knyttes også en rekke opplysninger fra registre, blant annet om inntekt og utdanning. For nærmere beskrivelse av undersøkelsen, se Wilhelmsen (2009).

familie, om man har noen å snakke fortrolig med, samt følelsen av ensomhet. Dette belyser vi ved hjelp av levekårsundersøkelsen 2008 (se tekstboks om datagrunnlag).

Hensikten med kapitlet er å se nærmere på hvordan ungdom og unge voksne sosiale kapital er, hvor aktive de er sosialt og innenfor ulike organisasjonsaktiviteter. Spesielt er vi opptatt av å belyse dette for ungdom og unge voksne som på en eller annen måte befinner seg i randsonen eller har falt utenfor samfunnet, som vi her kaller marginaliserte. Vi har valgt å se nærmere på dem i alderen 16-30 år som står utenfor utdanning og arbeid eller verneplikt, og uføre, (videre kalt de utenfor arbeid og utdanning), og i hvilken grad de skiller seg ut på ulike levekårsområder. Vi sammenligner med befolkningen i alt i samme alder, og med dem som er 31 år og eldre. Hvis vi tenker oss at de som står utenfor arbeid eller utdanning er en marginalisert gruppe, har vi også trukket

inn sosialhjelpsmottakere som en gruppe som er mer i randsonen eller mulig gruppe som på sikt kan falle utenfor (se tekstboks om usikkerhet i analysen og sosialhjelpsmottakere).

Å være marginalisert på ett tidspunkt behøver ikke være uttrykk for en permanent tilstand, men heller en midlertidig tilstand som kan vare i kortere eller lengre tid (Rønning og Starrin 2009). Det vil si at man er på veg inn i noe annet. Marginalisering er en prosess som kan beskrives av usikkerhet – det kan slå begge veier. Man kan for eksempel komme seg inn på arbeidsmarkedet igjen, eller man kan havne permanent utenfor.

Ulike former for kapital

Kapital kan generelt forstås som ressurser som kan konverteres (Bø og Schiefloe 2007). Det vil si at kapital er noe som kan brukes for å oppnå noe annet. De sosiologiske bidragene til forståelsen av kapital

Usikkerhet i analysen

Levekårsundersøkelsen er en utvalgsundersøkelse der utvalget er trukket tilfeldig og er representativt for den befolkningen undersøkelsen dekker. I utvalgsundersøkelser er det alltid en viss usikkerhet knyttet til resultatene. Når antallet observasjoner er lite, øker usikkerheten. Den enkelte observasjon får mer å si, og endringer og forskjeller mellom grupper kan skyldes tilfeldigheter. Det er få sosialhjelpsmottakere i utvalget, noe som fører til at gruppen blir for liten til at forskjeller blir signifikante, men vi får likevel interessante funn som peker i samme retning.

Marginaliserte Levekårsundersøkelsen 2008

Når man analyserer mindre grupper i materialet, slik som sosialhjelpsmottakere, er analysene basert på et lite antall observasjoner. I Levekårsundersøkelsen 2008 var det 190 personer som oppfylte definisjonen av sosialhjelpsmottaker, men ettersom vi her er interessert i personer i alderen 16-30 år, er det kun snakk om 67 personer som er sosialhjelpsmottakere.

Ser vi nærmere på dem som står utenfor skole, arbeid og verneplikt i Levekårsundersøkelsen 2008, gjelder dette 1 642 personer i hele materialet, men i alderen 16-30 år er det kun snakk om 124 personer.

Marginaliserte Levekårsundersøkelsen EU-SILC

I levekårsundersøkelsen EU-SILC var det i 2011 137 personer som oppfylte definisjonen av sosialhjelpsmottaker, men ettersom vi her er interessert i personer i alderen 16-30 år, er det kun snakk om 55 personer som er sosialhjelpsmottakere.

Ser vi nærmere på dem som står utenfor skole, arbeid og verneplikt i undersøkelsen fra 2011, gjelder dette 1 642 personer i hele materialet, men i alderen 16-30 år er det kun snakk om 115 personer.

kan særlig føres tilbake til den franske sosiologen Pierre Bourdieu.

Bourdieu snakker om tre former for kapital: Den økonomiske kapitalen representerer verdier «som umiddelbart og direkte kan konverteres til penger, og som kan være institusjonalisert gjennom eiendomsrett» (Bourdieu 1986). Den kulturelle kapitalen handler om kunnskap om kulturelle uttrykksformer. Dette knytter seg til språk, arbeidsformer, kunnskap, ambisjoner og generelle sosiokulturelle ferdigheter. Den tredje hovedformen av kapital, som vi skal se nærmere på her, er det Bourdieu kaller sosial kapital. Det vil si de ressursene som er tilgjengelige gjennom deltakelse i nettverk (Bø og Schiefloe 2007). Det er ikke den enkelte deltaker i en gruppe som har sosial kapital, men den sosiale kapitalen ligger i kvaliteten i relasjonene mellom deltakerne.

Sosial kapital er summen av de faktiske eller potensielle ressursene som er knyttet til det å ha varig nettverk av mer eller mindre institusjonaliserte relasjoner preget av gjensidig kjennskap og anerkjennelse. Bourdieu (1986).

I økonomisk tenkning snakker man også om humankapital. Det vil si de ressursene enkeltpersoner rår over, i form av utdanning, ferdigheter og kunnskap, og som de kan omsette på arbeidsmarkedet. Flere studier peker i retning av at foreldrenes

humankapital samvirker med sosial kapital. Jo mer humankapital, jo mer effektivt skapes sosial kapital (Backe-Hansen og Hydle 2010).

Hva handler så sosial kapital om? Det handler om å ha ressurser i sosiale nettverk, som kommer oss til gode når vi trenger dem (Rønning og Starrin 2009). I motsetning til andre kapitalformer kan vi ikke selv kontrollere den sosiale kapitalen fritt, da den forutsetter tilknytning til nettverk. Vi opparbeider kapitalen ved egen aktivitet, men suksessen og bruken er avhengig av nettverket og støtte fra nettverket. Som igjen kan bidra til at vi tilegner oss andre former for kapital.

Sosial kapital er et begrep som blir brukt på både individuelt nivå og på makronivå. Mens Bourdieu og Waquant (1992) legger vekt på sosial kapital som en form for kapital knyttet til individet eller til grupper, legger Putnam vekt på sosial kapital som noe kollektivt, sterkt inspirert av sosiologen James Coleman (Rønning og Starrin 2009). Når sosial kapital diskuteres i offentligheten i dag, blir ofte Putnams versjon av begrepet referert til.

Putnam definerer sosial kapital som «... trekk ved sosialt liv i form av nettverk, normer og tillit, og som setter deltakerne i stand til å handle mer effektivt sammen for å løse felles oppgaver», Putnam (1995).

Sosialhjelpsmottakere

Til levekårsundersøkelsen er det koblet inntektsdata fra inntektsregisteret, heriblant sosialhjelp, som brukes til å definere sosialhjelpsmottakere.

De som blir intervjuet, og som bor i en husholdning der minst en person i husholdningen har mottatt minst en krone i sosialhjelp i løpet av det året intervjuet ble foretatt, definerer vi som sosialhjelpsmottakere. Intervjupersonen er i alderen 16-30 år.

Om ikke denne personen nødvendigvis selv mottar sosialhjelp, vet vi at inntekter og utgifter ofte deles i en husholdning, slik at hvis én person er økonomisk utsatt, er gjerne de andre medlemmene i husholdningen det også.

Via deltakelse i organisasjoner og grupper utvikles gjensidige normer som binder mennesker sammen og siden skaper mellommenneskelig tillit. Den sosiale kapitalen blir hos Putnam selve fundamentet for et velfungerende samfunn fordi det får mennesker til å samarbeide for kollektivets beste. Atferd på individnivå avspeiles på makronivået (Bø og Schiefloe 2007).

I likhet med mange andre samfunnsvitenskapelige begreper er ikke sosial kapital et statistisk begrep som er bestemt en gang for alle, men snarere gjenstand for stadig utvikling og debatt (Rønning og Starrin 2009). Det finnes, som nevnt, flere definisjoner av sosial kapital, men det er likevel noen elementer som er sentrale, og som kan brukes når vi analyserer sosial kapital i alle former for fellesskap. Det dreier seg om nettverk, normer og sanksjoner (Halpern 2005). I tillegg har vi tillit som er sentralt i mange av definisjonene, da det er en forutsetning for at nettverket skal bestå.

Nettverk og tillit

Sosial kapital kan ses på som en ressurs bestående av to deler: nettverk og tillit. Sosial kapital bygger på båndene mellom individer som inngår i slike nettverk, og normer for gjensidighet og pålitelighet som oppstår i dem (Putnam 2006). Tillit kan både handle om tillit til samfunnsinstitusjoner og om mellommenneskelig tillit, eller tilliten til «folk flest». Dette utgjør ressurser som man på individnivå kan dra nytte av, både den sosiale kapitalen en selv besitter, og den generelle sosiale kapitalen som er tilgjengelig i samfunnet (Putnam 2006). Den sosiale kapitalen i et samfunn er ikke nødvendigvis jevnt fordelt mellom ulike grupper, og kan potensielt forsterke allerede eksisterende sosiale forskjeller (Wollebæk og Segaaard 2011).

Innenfor sosiologien finnes det et stort og sammensatt felt som omhandler sosial kapital (se for eksempel Putnam 2000, Cole-

man 1988 og Bourdieu 1986). Nettverk og tillit er sentrale elementer i både Putnams, Colemans og Bourdieus teorier om sosial kapital, selv om det er forskjeller mellom disse tre i hva som er deres hovedanliggende når de anvender begrepet i forskning (Backe-Hansen og Hydle 2010).

Den amerikanske sosiologen Alejandro Portes (1998), som i stor grad bygger på arbeidene til Bourdieu og Coleman, viser til en økende enighet i faglitteraturen om sosial kapital som aktørers mulighet til å sikre seg goder gjennom medlemskap, i nettverk og andre sosiale strukturer.

En viktig forutsenning for å bygge sosial kapital er at de sosiale nettverkene etablerer sterke lojalitetsbånd innenfor en homogen gruppe (bonding). Sosial kapital som «bonding», vil si det vi utvikler sammen med andre som på mange måter er lik oss selv. Mens «bridging» går på å skape nettverk (bånd) med folk som er ulike en selv og som vi vanligvis ikke ville hatt kontakt med. Sånne sammenbyggende og overbyggende nettverk samler borgere til gjensidig tillitskapende og normdannende aktiviteter (Backe-Hansen og Hydle 2010). Begge deler har ulike fordelaktige sider som gjør at vi trenger begge (Rønning og Starrin 2009).

10.2. De fleste har stor tillit til andre ...

Det finnes mange måter å måle sosial kapital på. Vi skal først ta for oss en av de to komponentene i sosial kapital: tillit. I levekårsundersøkelsen 2011 er det to spørsmål som fanger opp mellommenneskelig tillit. De som blir intervjuet, må svare på i hvilken grad man forventer rettferdig behandling av andre på en skala fra 0-10, der 0 betyr at folk flest vil utnytte en, mens 10 innebærer at folk flest vil behandle deg rettferdig. Det andre tillitsspørsmålet handler om hvor mye tillit man har til

andre på en skala fra 0-10, der 0 betyr at man ikke kan være for forsiktig i omgang med andre, mens 10 innebærer at folk flest er til å stole på.

Gjennom spørsmål som dette kan man måle den mellommenneskelige tilliten i et samfunn. Det vil si tilliten man har til mennesker generelt, og ikke tilliten som er basert på om man kjenner noen (Vrålstad 2012). De fleste tror at folk flest vil behandle dem rettferdig. Ser vi på dem i alderen 16-30 år generelt, er det 6 prosent som svarer at de tror andre vil utnytte dem (som svarer fra 0 til 4 på skalaen fra 0-10), andelen er halvparten så stor blant dem 31 år og eldre (3 prosent). Det er en noe høyere andel blant dem som står utenfor arbeid og utdanning i alderen 16-30 år (underkant av 12 prosent), mens andelen er høyest blant sosialhjelpsmottakerne i samme alder (20 prosent).

Studier viser at yngre generasjoner som kommer til, er mer tillitsfulle enn de eldre som går ut av befolkningen. Viktige forklaringer er en befolkning med stadig høyere utdanning, et økende velstandsnivå uten store inntektsforskjeller, samt en høy og svakt økende tillit til institusjoner (Wollebæk og Seegaard 2011).

Ser vi videre på det andre tillitsspørsmålet, mener de fleste at folk flest er til å stole på. Det er 8 prosent blant dem i alderen 16-30 år som svarer at man ikke kan være for forsiktig (som svarer fra 0 til 4 på skalaen fra 0-10), og i underkant av 5 prosent blant dem over 31 år. Det er noe høyere andel blant dem som står utenfor arbeid og utdanning i alderen 16-30 år (underkant av 23 prosent) mens andelen er høyest blant sosialhjelpsmottakerne i samme alder (24 prosent). Tilliten til andre er videre høyere blant kvinner enn blant menn, og jo høyere utdanning man har, jo høyere er tilliten til andre (Vrålstad 2012).

... og noen som står dem nær

Videre skal vi se på nettverk, som er den andre komponenten i sosial kapital. I de fleste tilfeller er uformelle nettverk viktig. Dersom vi har gode, tillitsfulle og varige relasjoner til andre mennesker, har vi et godt utgangspunkt for å håndtere mange av livets utfordringer (Bø og Schiefloe 2007). Men i noen tilfeller snakker vi om negativ sosial kapital. Det er en problemstilling som særlig er relevant i forbindelse med kriminalitet blant ungdom (Bø og Schiefloe 2007). Disse relasjonene er også gode å ha for mange, men kan like fullt være nettopp det som leder inn i marginalisering og sosial eksklusjon på sikt. Negativ sosial kapital blir ikke tatt opp videre i dette kapitlet.

Ifølge levekårsundersøkelsen har de fleste av oss noen som står oss nær hvis vi får personlige problemer. I aldersgruppen 16-30 år oppgir litt over 50 prosent at de har fem eller flere som står dem nær. Det er en langt lavere andel som oppgir å ha fem eller flere som står dem nær blant dem som er 31 år og eldre, og blant dem som ikke er i utdanning og arbeid, henholdsvis 36 og 42 prosent (se tabell 10.1). Blant sosialhjelpsmottakere gjelder dette 32 prosent.

Det er under 1 prosent som oppgir at de ikke har noen som står dem nær. Men disse kan altså antas å ikke ha noen i det hele

tatt som de kan snakke fortrolig med om personlige forhold, som kan representere et alvorlig problem (Normann 2007).

Det er langt færre kvinner (35 prosent) enn menn (51 prosent) som oppgir å ha fem eller flere nærstående blant dem som står utenfor arbeid og utdanning. Blant 16-30 åringer generelt og for dem som er 31 år eller eldre, er det omvendt.

Både nære relasjoner og relasjoner i frivillige organisasjoner inngår i sosiale uformelle nettverk. Samhandling i nettverk kan både vedlikeholde tilliten vi har til dem vi kjenner, og den kan også bygge generalisert tillit, det vil si tillit til «folk flest» (Wollebæk og Segaaard 2011).

Gjennom å måle styrken i de personlige relasjonene kan vi altså si noe om hvor mye sosial kapital som finnes i samfunnet (Vrålstad 2012). Det å ha noen som stiller opp om vi trenger hjelp eller råd, gir både en følelse av trygghet og kan være avgjørende for om vi klarer å løse de problemene vi står overfor. Vi har derfor slått sammen noen spørsmål fra levekårsundersøkelsen om hvorvidt man har familie, venner eller naboer man kan spørre om råd angående helseproblemer eller sykdom, dersom man skulle havne i en alvorlig konflikt eller for å finne frem i et offentlig byråkrati.

10 prosent i alderen 16-30 år oppgir at de ikke har noen å spørre om råd, omtrent samme andel som blant dem 31 år og over (11 prosent). Dette gjelder 14 prosent blant dem som står utenfor arbeid og utdanning, og 20 prosent blant sosialhjelpsmottakerne (se tabell 10.2). Størst kjønnsforskjell ser vi blant dem uten utdanning og arbeid selv om den ikke er så stor, henholdsvis 13 prosent menn og 15 prosent kvinner.

Tabell 10.1. **Andel som har fem eller flere nærstående, hvis personlige problemer. Etter kjønn og alder. 2008. Prosent**

	I alt	Andel menn	Andel kvinner	Antall
16-30 år i alt	52	50	54	1 438
31 år og eldre	36	34	38	5 027
16-30 år utenfor arbeid og utdanning	42	51	35	124
16-30 år sosialhjelpsmottakere ¹	32	-	-	67

¹ For få observasjoner til å dele på kvinner og menn.

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Hvis vi ikke slår sammen spørsmålene som går på om man har noen å spørre om ulike typer råd, og heller ser på spørsmålene hver for seg, er det særlig det å ha noen å spørre for å finne frem i et offentlig byråkrati de færreste sosialhjelpsmottakerne har noen å spørre til råds om.

Noen å spørre om hjelp

Ser vi nærmere på om man har noen å spørre om hjelp, har vi også her slått sammen en del spørsmål om man har noen til å hjelpe seg med å utføre vedlikehold eller reparasjon på boligen, hjelp med PC/datamaskin, til å se på problemer med bilen eller til frakt av større gjenstander. Noen har svart hypotetisk på dette spørsmålet da de oppgir at de ikke disponerer PC og bil, men likevel har noen til å hjelpe dem med vedlikehold og reparasjon av disse.

8 prosent i alderen 16-30 år oppgir at de ikke har noen å spørre om hjelp, det samme som blant dem som står utenfor arbeid og utdanning. Dette gjelder 6 prosent blant dem som er 31 år og eldre, og 15 prosent blant sosialhjelpsmottakerne (se tabell 10.3). Størst kjønnsforskjell ser vi blant dem uten utdanning og arbeid, med henholdsvis 10 prosent menn og 7 prosent kvinner.

Tabell 10.2. **Andel som oppgir at de ikke har familie, venner eller naboer som de kan spørre om ulike typer råd. Etter kjønn og alder. 2011. Prosent**

	I alt	Andel menn	Andel kvinner	Antall
16-30 år i alt	10	10	11	960
31 år og eldre	11	12	10	3 904
16-30 år utenfor arbeid og utdanning	14	13	15	115
16-30 år sosialhjelpsmottakere ¹	20	-	-	55

¹ For få observasjoner til å dele på kvinner og menn.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC2011, Statistisk sentralbyrå.

Hvis vi lar være å slå sammen spørsmålene som går på om man har noen å spørre om hjelp, og i stedet ser på dem hver for seg, er det færrest som har noen å spørre om hjelp hvis de får problemer med bilen – både blant ungdom og unge voksne generelt, blant dem uten arbeid og utdanning, og sosialhjelpsmottakerne.

De fleste har noen i familien eller blant venner som de kan spørre om å få låne en mindre sum penger for å dekke en uforutsett utgift (se tabell 10.4). 96 prosent av dem i alderen 16-30 år svarer ja, og vi ser ingen særlig kjønnsforskjell. Ungdom og unge voksne utenfor arbeid og utdanning har også i stor grad noen å spørre om økonomisk hjelp i en slik situasjon (92 prosent), men vi ser at en langt større andel kvinner enn menn svarer ja på dette. Dette gjelder 87 prosent av sosialhjelpsmottakerne. Blant dem som er over 31 år, er det 85 prosent som svarer at de har noen å spørre.

10.3. Kontakt med familie og venner

Gjennom den sosiale kontakten vi har med andre, bygger vi opp sosial kapital som bidrar til at vi integreres i samfunnet og kan delta på viktige samfunnsarenaer (Normann 2007). Sosial kontakt gir også personlig trygghet og er viktig i form av at

Tabell 10.3. **Andel som oppgir at de ikke har familie, venner eller naboer de kan spørre om hjelp. 2011. Etter kjønn og alder. Prosent**

	I alt	Andel menn	Andel kvinner	Antall
16-30 år i alt	8	7	9	960
31 år og eldre	6	6	6	3 904
16-30 år utenfor arbeid og utdanning	8	10	7	115
16-30 år sosialhjelpsmottakere ¹	15	-	-	55

¹ For få observasjoner til å dele på kvinner og menn.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC2011, Statistisk sentralbyrå.

man har noen rundt seg som kan støtte en i ulike livsfaser. Kontakt med andre påvirker også helsen generelt og den psykiske helsen spesielt. De som ikke har noen å snakke fortrolig med, har oftere dårligere psykisk helse enn dem som har én fortrolig; likeledes har de som har flere fortrolige, bedre helse enn dem som bare har én fortrolig (Barstad 1997).

Det er viktig at mennesker har både formelle og uformelle arenaer for sosial kontakt. Ungdom har i større grad enn voksne et sosialt nettverk, men ungdom med en svak tilknytning til utdannings- og arbeidsliv kan være mer utsatt for å mangle et nettverk enn andre ungdommer (Normann 2007).

Sosial kapital henger sammen med ulike former for sosial kontakt, og det finnes mange måter å måle denne på. Vi skal ved hjelp av Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse 2008 (se tekstboks om data-

grunnlag) se nærmere på om man stort sett har noen nær man kan snakke fortrolig med, og om andre viser interesse for det du gjør, og om følelsen av ensomhet.

Vennskap er en viktig del av den sosiale kontakten, og de aller fleste har en fortrolig venn og noen som står dem nær. 97 prosent blant dem i alderen 16-30 år oppgir å ha fortrolige, og andelen er omtrent den samme for kvinner og menn. Blant dem som står utenfor arbeid og utdanning, svarer 94 prosent ja. Andelen var noe høyere i 2005 da 98 prosent oppgav å ha fortrolige. Andelen blant dem over 31 år er i underkant av 94 prosent i 2008 (97 prosent i 2005). Andelen er noe lavere blant sosialhjelpsmottakere, 90 prosent. Men her ser vi en økning fra 2002 da 83 prosent oppga å ha fortrolige.

Analyser viser at jo høyere utdanningsnivå, jo mindre er sjansen for å være helt uten gode venner. Derimot har ikke utdanningsnivået i seg selv betydning for savnet av en nær venn (Barstad 2009).

For mange er også opplevelsen av å bli lagt merke til, og det at noen viser interesse for det en gjør, viktig. Ser vi på gruppen som opplever at andre viser liten eller ingen deltakelse og interesse (inkludert usikre), finner vi at 8 prosent blant de unge opplevde dette i 2008. Andelen var høyere blant sosialhjelpsmottakerne, 13 prosent. Andelen er høyere og lik blant dem som

Tabell 10.4. Andel som svarer ja eller nei på om de har noen i familien eller blant venner de kan spørre om å få låne en mindre sum penger for å dekke en uforutsett utgift. Etter kjønn og alder. 2011. Prosent

	I alt		Andel menn		Andel kvinner		Antall
	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei	
16-30 år i alt	96	4	96	4	97	3	960
31 år og eldre	85	15	86	14	85	16	3 904
16-30 år utenfor arbeid, utdanning, verneplikt	92	9	86	14	97	3	115
16-30 år sosialhjelpsmottakere ¹	87	13	-	-	-	-	55

¹ For få observasjoner til å dele på kvinner og menn.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2011, Statistisk sentralbyrå.

står utenfor arbeid og utdanning i alderen 16-30 år, og blant dem som er 31 år og over, 15 prosent.

Sammenligner vi med tall fra 2002, var det 5 prosent blant de unge og 13 prosent blant dem som står utenfor arbeid og utdanning i alderen 16-30 år, som svarte at de opplevde at andre viser liten eller ingen deltakelse og interesse (inkludert usikre). Blant sosialhjelpsmottakerne svarte 20 prosent at de opplevde dette i 2002.

10.4. En av tre unge plaget av ensomhet

I 2008 oppga en av tre unge i alderen 16-30 år at de var litt, ganske eller veldig plaget av ensomhet (se tekstboks om spørsmål om ensomhet i levekårsundersøkelsen). Blant personer 31 år og over var en av fire plaget av ensomhet i 2008. Ungdom og unge voksne er altså generelt noe mer plaget av ensomhet enn personer som er 31 år og over, og tallene kan tyde på at det er de unge i alderen 16-25 år som er mest plaget. Drøyt en av tre i denne gruppen er plaget i ulik grad (Normann 2007). Studier har vist at jenter føler større grad av ensomhet enn gutter når de mangler en bestevenn, mens gutters ensomhetsfølelse i større grad er knyttet til det å mangle sosialt nettverk (Hegna 2005).

Spørsmål om ensomhet i levekårsundersøkelsen

I forbindelse med levekårsundersøkelsen i 2008 ble det sendt ut et postalt tilleggsskjema til dem som ble intervjuet. I dette skjemaet inngår en sammenstilling av en rekke ulike problemer som intervjupersonen blir bedt om å angi hvor mye de har vært plaget av de siste 14 dagene. «Følelse av ensomhet» er en av plagene, og dermed kan vi si noe om dette. Men fordi dette spørsmålet inngår i et større batteri av spørsmål (Hopkins Symptom Check List), må vi være varsomme med tolkningen når vi velger ut kun ett av forholdene (Normann 2007).

Generelt er unge kvinner mer plaget av ensomhet enn unge menn. Ser vi bare på dem som er ganske eller veldig mye plaget, oppgir 10 prosent av kvinnene i alderen 16-30 år at de har vært plaget av ensomhet i løpet av de siste 14 dagene (se tabell 10.5). Dette gjelder 4 prosent blant menn. Blant dem som er 31 år og over, er kjønnsforskjellene mindre. Men det er store kjønnsforskjeller blant dem uten arbeid og utdanning, henholdsvis 16 prosent blant kvinner og 4 prosent blant menn.

Tallene fra 2008 tyder på at sosialhjelpsmottakere er de som er mest utsatt for ensomhet blant de gruppene vi ser på (se tabell 10.5). Nesten tre av fire var plaget

Tabell 10.5. **Andel som har følt seg ganske/veldig mye ensom i løpet av de siste 14 dagene. Etter kjønn og alder. 2008. Prosent**

	I alt	Andel menn	Andel kvinner	Antall
16-30 år i alt	7	4	10	1 438
31 år og eldre	5	5	5	5 027
16-30 år utenfor arbeid og utdanning	15	4	16	124
16-30 år sosialhjelpsmottakere ¹	21	-	-	67

¹ For få observasjoner til å dele på kvinner og menn.

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

av ensomhet i 2008, 21 prosent var ganske eller veldig mye plaget. Naturlig nok har familiefase også mye å si for ensomhetsfølelsen. Enslige er i større grad plaget enn personer som er gift eller samboende (Normann 2007). Dette kan henge sammen med det å ha en fortrolig person man kan forholde seg til. I 2008 var nesten halvparten av dem som manglet en fortrolig, plaget av ensomhet, og flere enn en av fem var veldig plaget.

Vi skal som nevnt være veldig forsiktige i tolkningen av et slikt enkeltspørsmål som følelse av ensomhet er i et stort batteri av spørsmål (Hopkins Symptom Check List), men vi kan likevel konkludere med at en rekke ungdommer opplever ensomhet, selv om de har et sosialt nettverk rundt seg (Normann 2007).

10.5. Deltakelse i organisasjoner og politisk virksomhet

Som arena for sosial kontakt, og som arena for å bygge opp sin sosiale kapital, er organisasjoner viktige (Normann 2007). Deltakelse i ulike typer organisasjoner gir ikke bare sosialt samvær, men gir også trening i aktiv medvirkning, organisasjonsarbeid og beslutningstaking.

Selv om ikke politisk deltakelse inngår i begrepet sosial kapital, tar vi det med her da det er en måte å delta i samfunnet på. Å være medlem av et politisk parti er en kanal for påvirkning, og rundt 8 prosent blant de i alderen 16-30 år bruker denne kanalen. Noen færre blant dem som står utenfor arbeid og utdanning (6 prosent), og i underkant av 5 prosent blant sosialhjelpsmottakerne.

Langt flere bruker stemmeretten sin. I 2009 brukte 76 prosent stemmeretten ved stortingsvalget (Statistisk sentralbyrå 2009). Dette gjaldt 67 prosent av dem som

var mellom 18-31 år. Noen flere menn (69 prosent) enn kvinner (62 prosent) i denne aldersgruppen stemte. Blant dem utenfor utdanning og arbeid stemte 59 prosent, og vi ser en høyere andel av menn (66 prosent) enn av kvinner (52 prosent). Blant dem som var 31 år og eldre, stemte i underkant av 84 prosent, og vi ser ingen særlig kjønnsforskjell. 49 prosent av sosialhjelpsmottakerne stemte. Allikevel, andelen som faktisk deltar i valg, er lavere enn andelen som tror de kommer til å stemme når de får stemmerett (NOU 2011:20).

Det finnes mange måter å gå frem for å prøve å forbedre ulike forhold i samfunnet eller forhindre at ting går galt. Den vanligste formen for politisk påvirkning, av dem vi har sett på i levekårsundersøkelsen, er å kontakte en politiker eller offentlig tjenestemann. Det er særlig utbredt blant yrkesaktive og høyt utdannede. Menn kontakter også oftere politikere og offentlige tjenestemenn enn kvinner (Vrålstad 2012).

Ved å slå sammen en del spørsmål for politisk påvirkning som omhandler om man har skrevet innlegg på Internett, i avis eller tidsskrift, kontaktet en politiker eller offentlig tjenestemann, gjort en frivillig innsats for et politisk parti eller deltatt i en lovlig demonstrasjon, ser vi at 69 prosent ungdom og unge voksne ikke har deltatt i noen form for slik politisk påvirkning. Dette gjelder 72 prosent av dem som er 31 år og over.

Her ser vi at flere er aktive blant dem uten arbeid og utdanning, og blant sosialhjelpsmottakere, sammenlignet med befolkningen ellers. 62 prosent av dem som står uten arbeid og utdanning, og 60 prosent av sosialhjelpsmottakerne, oppgir ikke å ha deltatt i noen form for politisk påvirkning.

Vi ser ingen store forskjeller mellom gruppene hvis vi ser på de ulike formene for politisk påvirkning hver for seg, men det er noen variasjoner – 21 prosent av dem som står utenfor arbeid og utdanning, og 25 prosent av sosialhjelpsmottakerne, oppgir å ha deltatt. Dette gjelder 18 prosent av ungdom og unge voksne, og 17 prosent blant dem 31 år og over.

Aktive i ulike typer organisasjoner

Innenfor samfunnsvitenskapene er det tradisjon for å se deltaking i frivillige organisasjoner som indikator på et godt samfunn. Organisasjonene er viktige blant annet fordi de er «skoler i demokrati» og formidler kunnskap. I Norge oppfattes organisasjonene som sentrale bidragsytere til utformingen av velferdssamfunnet. Motivene for å delta i organisasjoner er framfor alt knyttet til det sosiale aspektet. Det er først og fremst «vennskap» og «opplevelse av sosialt fellesskap» som blir oppgitt som motivasjon for aktiv organisasjonsdeltaking. Men også ønsket om å hjelpe folk som trenger det (Barstad 2006).

Over halvparten av alle i aldersgruppen 16-30 år er medlemmer av en eller annen type organisasjon, og de aller fleste betegner seg som svært eller noe aktive (95 prosent av medlemmene). Idrettslag eller idrettsforeninger er overveiende de mest populære organisasjonene (Normann 2007).

Vi har videre valgt å ta utgangspunkt i aktivitet og ikke medlemskap i organisasjoner, fordi det er aktiviteten i seg selv som representerer den sosiale kontakten. Som medlem kan man være passiv deltaker ved bare å betale kontingent og så videre.

Det er gjennom selve aktiviteten man får mulighet til å bygge opp sosial kapital. Medlemskap som kun eksisterer på papiret, gir ikke noe grunnlag for å skape sosial

kapital, siden den mellommenneskelige samhandlingen utgår (Putnam 2006). I levekårsundersøkelsene spørres det, i tillegg til om man er medlem eller ikke, om hvor aktiv man er i organisasjonen, for å kunne si ut papirmedlemskapene (Vrålstad 2012).

Ungdom er totalt sett noe mindre aktive i organisasjoner enn eldre. Mer enn to av tre blant ungdom og unge voksne er ikke aktive i noen organisasjon, dette gjelder halvparten av dem som er 31 år og over. De som står utenfor arbeid og utdanning, er mindre aktive (73 prosent) enn ungdom generelt, og lavest aktivitet finner vi blant sosialhjelpsmottakerne (86 prosent). Her finner vi signifikante forskjeller (se tabell 10.6).

Tidligere studier peker også på at unge er mindre integrert i organisasjonssamfunnet enn andre (Andresen 1999). Det er også interessante forskjeller når vi ser på antallet organisasjoner man er aktiv i. Ungdom er omtrent like aktive i en og to organisasjoner som personer 31 år og over. Men når vi kommer til aktivitet i tre eller flere organisasjoner, viser det seg at ungdom og unge voksne deltar i mindre grad enn eldre (Normann 2007). Blant dem i alderen 16-30 år er det også en tendens til at menn er jevnt over mer aktive i organisasjoner enn kvinner.

Tabell 10.6. **Andel som ikke er aktive i noen organisasjoner. Etter kjønn og alder. 2011. Prosent**

	I alt	Andel menn	Andel kvinner	Antall
16-30 år i alt	62	62	63	960
31 år og eldre	54	51	56	3 904
16-30 år utenfor arbeid og utdanning	73	78	68	115
16-30 år sosialhjelpsmottakere ¹	86	-	-	55

¹ For få observasjoner til å dele på kvinner og menn.

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC2011, Statistisk sentralbyrå.

Ikke overraskende finner vi også en sammenheng mellom utdanning og organisasjonsdeltakelse, noe også Andresen fant i sin rapport om organisasjonsdeltakelse fra 1983 til 1997 (Andresen 1999). Blant dem med utdanning på høyskole- og universitetsnivå er nesten sju av ti aktive, mens blant dem som har bare grunnskoleutdanning, er drøyt fire av ti aktive.

De som fra før er mest ressurssterke, ut fra tilknytning til arbeidsmarkedet og utdanningsnivå, er også dem som er mest aktive i organisasjonsaktiviteter og dermed kan styrke sin sosiale kapital. De som allerede står utenfor viktige arenaer for sosial kontakt og akkumulering av sosial kapital, er også dem som deltar minst i organisasjonslivet. Dette kan bidra til å forsterke forskjeller på lang sikt (Normann 2007).

Utvikling i sosial kapital over tid

Vi har til nå kun sett på sosial kapital på et gitt tidspunkt, men hvordan har den sosiale kapitalen utviklet seg over tid? Dette kan vi ikke si noe om ved hjelp av levekårsundersøkelsene fordi vi til nå kun har tall for ett år, 2011, men Putnam (2000) tegner et relativt pessimistisk bilde av utviklingen av den sosiale kapitalen på samfunnsnivå, da med utgangspunkt i USA. Han finner at den amerikanske befolkningens deltakelse i frivillig, organisert virksomhet, har vist en fallende tendens de siste ti årene. Både medlemstall og aktivitet har gått jevnt nedover. Valgdeltakelse og partipolitisk aktivitet viser samme tendens.

Videre har den generelle tilliten til andre vært jevnt synkende over tid. Putnam konkluderer med at amerikanerne i økende grad konsentrerer tidsbruk og oppmerksomhet omkring seg selv og sin nærmeste familie, og at engasjementet for det lokale og det nasjonale fellesskapet er synkende.

De skandinaviske landene skiller seg ut i internasjonale sammenhenger både når det gjelder deltakelse i frivillige organisasjoner, og når det gjelder generell tillit. Dette til tross for at årsaksfaktorene som Putnam forklarer nedgangen i USA med, også er til stede i de skandinaviske landene (Bø og Schiefloe 2007).

Mye av forklaringen på hvordan sosial kapital skapes på samfunnsnivå kan derfor tenkes at ligger i det politiske systemet, og at stor grad av sosial likhet og godt utbygde sosiale velferdsordninger er av stor betydning for det høye nivået av sosial kapital som påvises i Norge og i nabolandene (Wollebæk og Selle 2005).

10.6. Oppsummering

I vår gjennomgang har vi særlig sett på noen indikatorer for sosial kapital, sosial kontakt med andre, organisasjonsdeltakelse og politisk virksomhet for ungdom og unge voksne som på en eller annen måte er marginalisert eller befinner seg i randsonen, ved at de står utenfor arbeid og utdanning eller er sosialhjelpsmottakere. Oftest er det snakk om marginaliseringsprosesser da det kun er et mindretall av ungdom og unge voksne som utvikler så alvorlige problemer at de blir marginalisert (Rapport 2009).

Det finnes mange måter å måle sosial kapital på, men kort fortalt kan det ses på som en ressurs bestående av to deler: nettverk og tillit. I dette kapitlet har vi ved hjelp av levekårsundersøkelsene sett nærmere på to spørsmål som fanger opp mellommenneskelig tillit. På spørsmålet om i hvilken grad man forventer rettferdig behandling av andre, er det få blant dem i alderen 16-30 år som svarer at de tror at andre vil utnytte dem, og enda færre blant dem som er 31 år og eldre. Det er noe høyere andel blant dem som står utenfor arbeid og

utdanning, mens andelen er høyest blant sosialhjelpsmottakerne i samme alder.

Den samme tendensen ser vi på det andre spørsmålet om tillit; det er også der en høyere andel av dem som står utenfor arbeid og utdanning som svarer at man ikke kan være for forsiktig i omgang med andre, enn blant dem i alderen 16-30 år og blant dem som er 31 år og eldre. Høyest andel ser vi blant sosialhjelpsmottakerne.

Videre har vi sett nærmere på om vi har noen som står oss nær hvis vi får personlige problemer, og noen å spørre om råd og hjelp. Vi ser den samme tendensen her; de fleste har noen å spørre til råds og få hjelp av, og noen som står en nær. Men andelen er likevel lavere blant dem i alderen 16-30 år som står utenfor arbeid og utdanning, og lavest blant sosialhjelpsmottakerne.

Gjennom den sosiale kontakten vi har med andre, bygger vi opp sosial kapital som bidrar til at vi integreres i samfunnet og kan delta på viktige samfunnsarenaer. Vennskap er en viktig del av den sosiale kontakten, og de aller fleste har en fortrolig venn. Høyest andel finner vi blant dem som er i alderen 16-30 år, og noe lavere, men lik andel blant dem som er 31 år og over og blant dem utenfor arbeid og utdanning.

Igjen ser vi lavest andel blant sosialhjelpsmottakere i 2008.

Ungdom og unge voksne er generelt noe mer plaget av ensomhet enn personer 31 år og over. Generelt er unge kvinner mer plaget av ensomhet enn unge menn. Blant dem som er 31 år og over, er kjønnsforskjellene mindre. Men vi ser at en mye høyere andel kvinner enn menn er plaget av ensomhet blant dem uten arbeid og utdanning i alderen 16-30 år. Men igjen, tallene fra 2008 tyder på at sosialhjelpsmottakere er dem som er mest utsatt for ensomhet blant de gruppene vi ser på.

Til slutt i kapitlet har vi sett på deltakelse i organisasjoner og politisk virksomhet. Organisasjoner er viktige som arena for sosial kontakt, og som arena for å bygge opp sin sosiale kapital. Å være medlem av et politisk parti er en kanal for påvirkning og i underkant av en av ti bruker denne kanalen, noen færre blant dem som står utenfor arbeid og utdanning, men enda færre blant sosialhjelpsmottakerne. Langt flere bruker stemmeretten sin. Men vi ser likevel samme tendens; flest stemmer blant de eldre enn blant de unge (her definert som 18-31 år). Noe lavere andel finner vi blant dem som er utenfor utdan-

ning og arbeid, og lavest andel ser vi blant sosialhjelpsmottakerne.

Det finnes mange måter å gå frem for å prøve å forbedre ulike forhold i samfunnet eller forhindre at ting går galt. Den vanligste formen for politisk påvirkning, av dem vi har sett på i levekårsundersøkelsen, er å kontakte en politiker eller offentlig tjenestemann. Ved å slå sammen en del spørsmål for politisk påvirkning ser vi her at det er flere aktive blant dem uten arbeid og utdanning, og sosialhjelpsmottakere, sammenlignet med befolkningen ellers. Men ser vi nærmere på hvor aktive ulike grupper er i organisasjoner, ser vi at ungdom totalt sett er noe mindre aktive enn personer 31 år og over. De som står utenfor arbeid og utdanning, er mindre aktive enn ungdom generelt, og lavest aktivitet finner vi blant sosialhjelpsmottakerne.

Mottakere av sosialhjelp har per definisjon et levekårsproblem som gjør at de har behov for støtte til livsopphold. Vi ser her at det å være ung og sosialhjelpsmottaker gjør at man er mer utsatt for sosiale problemer enn andre, også sammenlignet med dem som står uten arbeid og utdanning. Her har vi da kun sett på situasjonen på et tidspunkt i de unges liv.

Det samme viser Slagsvold og van der Wel til i sin analyse av sosial kapital blant langtidsmottakere av sosialhjelp. De kjenne-tegnes ved å ha lite sosial kapital, mindre tilgang til nettverk, og har mindre kontakt med familie og venner enn andre (van der Wel 2006).

Referanser

Andresen, Øyvind (1999): *Organisasjonsdeltakelse i Norge fra 1983 til 1997*, Rapporter 1999/34, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (2009): Gode venner – sjeldne fugler? *Samfunnsspeilet* 1, 2009, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (2006): Sosial og politisk deltaking. Flere vennskap og stabil organisasjonsdeltaking, *Samfunnsspeilet* 5/6, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (1997): Psykisk helse: Fortrolighet forebygger? *Samfunnsspeilet* 2, 1997, Statistisk sentralbyrå.

Bourdieu, Pierre (1986): The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood), 241-258.

Bourdieu Pierre og Loïc Waquant (1992): *An invention to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

Bø, Inge og Morten Schiefloe (2007): *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning*, Universitetsforlaget.

Coleman, James (1988): «Social capital in the creation of human capital», *American Journal of Sociology*, vol. 94, Supplement: 95-120.

Halpern, David (2005): *Social Capital*. Cambridge: Polity Press.

Hegna, Kristinn (2005): «*Likestillingsprosjektets*» barn. *Endringer i kjønnsforskjeller blant ungdom fra 1992 til 2002*, Rapport 21/05, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Normann, Tor Morten (red.) (2007): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå.

NOU (2011: 20): Ungdom, makt og medvirkning.

Portes, Alejandro (1998): Social capital: Its origins and Applications in modern Sociology. *Annu. Rev. Sociol.* 1998. 24:1-24. http://digicult.net/moss_texts/SOCIAL-CAPITAL_ItsOriginsandApplicationsinModernSociology.pdf

Putnam Robert (2005): Tuning in, Tuning out: The strange Disappearance of Social Capital in America. *Political Science and Politics*, Vol. 28, 4.

Putnam, Robert (2000): *Bowling alone: The Collapse and Revival of American community*. New York: Simon Schuster.

Rapport (2009): Ungdoms fritidsmiljø. Ungdom, demokratisk deltagelse og innflytelse, Utredning fra ekspertgruppe nedsatt av BLD januar 2008.

Rønning og Starrin (red.). (2009): Sosial kapital i et velferdsperspektiv. Om å forstå og styrke utsatte gruppers sosiale forankring. Gyldendal Norsk forlag.

van der Wel, Kjetil (red.) (2006): *Funksjonsevne blant langtidsmottakere av sosialhjelp*, Rapport, Høgskolen i Oslo.

Statistisk sentralbyrå (2009): Stortingsvalet 2009. 2 696 000 deltok ved stortingsvalet. (<http://www.ssb.no/emner/00/01/10/stortingsvalg/>)

Backe-Hansen, Elisabeth og Ida Hylde (red.): *Sosial kapital og andre kapitaler hos barn og unge i Norge*, Rapport 20/10, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Vrålstad Signe (2012): Mer aktive med tillit til andre, *Samfunnsspeilet* 2, 2012, Statistisk sentralbyrå.

Vrålstad Signe, Kjersti Stabell Wigger og Lotte R. Thorsen (2012): Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2012, Tema: Friluftsliv, organisasjonsaktivitet, politisk deltagelse og sosialt nettverk, Notater 34/2012, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/90/notat_201234/notat_201234.pdf

Wilhelmsen, Marit (2009): Samordnet levekårsundersøkelse 2008 – Tverrsnittsundersøkelsen, Notater 2009/40, Statistisk sentralbyrå.

Wollebæk Dag og Signe Bock Seggaard (2011): Sosial kapital i Norge, Cappelen Damm Akademisk.

Wollebæk og Selle (2005): Hvorfor studere sosial kapital i Norge? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 46: 221-235. 15

Toril Sandnes

11. I et internasjonalt perspektiv

I Norden har vi høy levestandard og lav arbeidsledighet sammenlignet med mange andre land i Europa. Få opplever materielle mangler eller bor i husholdninger med lav arbeidsintensitet. Men andelen ungdom med lavinntekt er høy i Norden sammenlignet med resten av Europa. Andelen ekskluderte fra arbeidsmarkedet er høy blant de unge i de fleste europeiske land i 2010, sammenlignet med Norden, som kan tilsi at finanskrisen har satt sine spor. De fleste unge vurderer sin egen helse som god, og få har sterkt nedsatt funksjonsevne.

11.1. Innledning

Vi skal i dette kapitlet se hvordan unge i Norge har det sammenlignet med Norden og resten av Europa når det kommer til fattigdom, arbeidstilhørighet, marginalisering, ekskludering og uførhet, samt egenvurdert helse og nedsatt funksjonsevne. Her er det valgt ut noen få sentrale indikatorer og tidsperioden er fra 2006 til 2010/2011 (se tekstboks om datagrunnlag).

Først skal vi se nærmere på ungdom og unge voksne med risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon. Alderen vi ser på her, er 16-24 år, som er aldersinndelingen i Eurostats publiseringer for dem under 30 år. EU har utarbeidet en tiårig strategi, kalt EU 2020, der bekjempelse av fattigdom er en av fem hovedmål. For å måle dette har de laget en indikator kalt «At-risk-of-poverty or social exclusion» (se tekstboks og mer omtale av indikatoren i kapittel 5 om materielle og sosiale mangler).

Datagrunnlag

Data – EU Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)

EU-SILC er en utvalgsundersøkelse regulert av EU (kommisjonen, rammeverksforordning EC No 1177/2003). Formålet med EU-SILC er å danne grunnlag for komparativ statistikk om inntektsfordeling og sosial eksklusjon på europeisk nivå.

Undersøkelsen gir opplysninger om økonomi, boforhold og boligøkonomi, opplysninger om arbeidssituasjon og arbeid, utdanning og helse siste kalenderår. Den ble gjennomført første gang i 2003.

Som for alle utvalgsundersøkelser er også resultater basert på EU-SILC beheftet med usikkerhet. Retningslinjene setter imidlertid krav til utvalgsgestrelser slik at usikkerheten skal være minst mulig i alle land som gjennomfører undersøkelsen. Aggregerte tall basert på EU-SILC gir derfor nokså sikre anslag.

I dette kapitlet er tallene for marginaliserte, ekskluderte, uføre, egenvurdert helse og om nedsatt funksjonsevne laget på grunnlag av microdata fra EU-SILC for årene 2006-2010. Resten av tallene er hentet fra Eurostats webside for årene 2006-2011.

For ytterligere informasjon om EU-SILC-samarbeidet, se Eurostats webside:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Vi ser at andelen varierer over tid for EU 2020-indikatoren i de ulike landene (se tabell 11.1).

For de nordiske landene skårer unge i Norge og Danmark høyt på indikatoren, henholdsvis 35 og 39 prosent i 2011, en økning for begge landene siden 2006. For Norges del var nivået i 2006 spesielt lavt, men det har siden økt, og andelen har

ligget på et jevnere nivå i årene 2007-2011. Sverige lå omtrent på samme nivå som Norge og Danmark i 2006, rundt 31 prosent, men andelen blant de unge har siden gått ned – til 27 prosent i 2011. For Finland har andelen vært stabil på rundt 24-27 prosent fra 2006-2011, den samme stabiliteten ser vi for Island, selv om de i hele perioden har ligget på et lavere nivå, 13-18 prosent.

Tabell 11.1. **Andel unge med risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon (EUs 2020 indikator). 16-24 år. Europa. 2006- 2011. Prosent**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	31,8	36,0	36,7	35,7	33,4	35,3
Danmark	31,7	32,9	30,3	31,9	35,3	38,5
Finland	26,4	24,7	26,4	25,5	27,1	26,5
Island	15,4	13,8	13,0	16,1	17,8	17,0
Sverige	30,6	27,5	26,8	28,2	28,8	26,7
EU 27 ¹	29,5	28,5	28,4	27,8	29,3	29,7
Belgia	23,4	23,4	23,9	20,7	21,3	21,7
Bulgaria	59,9	62,8	33,4	44,4	41,4	49,1
Tsjekkia	20,2	19,3	18,7	17,4	17,8	20,0
Tyskland	23,4	24,9	24,7	24,9	23,9	23,4
Estland	21,3	20,3	17,9	22,8	26,4	28,9
Irland	24,2	24,7	23,5	27,5	35,7	:
Hellas	34,5	33,3	34,3	32,2	38,1	39,3
Spania	23,6	23,5	25,8	25,9	30,6	32,7
Frankrike	25,0	25,9	27,0	26,6	28,0	28,4
Italia	31,4	30,8	30,6	30,1	31,1	34,6
Kypros	23,2	21,6	21,0	21,5	20,1	21,6
Latvia	40,4	33,6	29,0	34,1	39,4	44,0
Litauen	37,4	27,2	28,3	28,5	36,2	39,4
Luxembourg	21,1	19,3	18,5	28,1	20,3	22,2
Ungarn	34,8	35,1	35,9	36,8	36,7	38,5
Malta	14,2	15,1	13,8	16,7	20,5	21,9
Nederland	23,1	21,7	22,6	25,0	26,7	25,1
Østerrike	17,3	15,7	18,7	17,3	17,1	14,7
Polen	45,7	39,8	34,7	30,8	31,0	30,1
Portugal	24,1	25,8	28,6	28,2	29,2	28,5
Romania	:	44,8	46,1	44,5	43,1	45,9
Slovenia	14,7	15,4	17,4	14,3	16,3	16,7
Slovakia	28,1	23,3	23,0	22,0	23,5	23,6
Storbritannia	26,8	23,6	26,0	24,9	28,3	28,2
Sveits	:	:	16,7	15,4	15,6	17,5
Kroatia	:	:	:	:	33,4	32,7

¹ Inkluderer ikke Norge, Sveits, Island og Kroatia.

Kilde: Eurostat, EU-SILC.

Hvordan EUs 2020-indikator slår ut for ulike land

I Norden har vi høy levestandard og lav arbeidsledighet sammenlignet med mange andre land i Europa, derfor er det også få som opplever materielle mangler eller bor i husholdninger med lav arbeidsintensitet. Det er dermed andelen med lavinntekt som slår ut mest på EUs 2020-indikator i de nordiske landene (se tabell 11.2 som viser andelen unge i alderen 16-24 år som er i en husholdning med lavinntekt, en av delindikatorene i EU 2020).

Går vi over til å se på indikatoren i resten av Europa, ser vi en høy andel blant unge i Latvia, Litauen, Romania, Bulgaria, Ungarn og Hellas i 2011 (se tabell 11.1), med rundt 40 prosent og over. Det er særlig materielle mangler som fører til at disse landene skårer høyt på EU 2020-indikatoren, og ikke lavinntekt (se tabell 11.2) som er tilfelle for de nordiske landene. Sveits, Slovenia og Østerrike ligger på samme nivå som Island, 14-17 prosent i 2011. Fra 2010 til 2011 økte andelen for 16 av de 30 landene vi har tall for. Andelen sank i sju land og holdt seg stabil i sju land.

For de nordiske landene ser vi at det er en større andel kvinner enn menn som skårer

høyt på indikatoren (se vedleggstabell 1). Dette gjelder i hele perioden 2006-2011 med noen få unntak. Andelen for menn var høyere i Norge i 2006. Det samme gjaldt i Sverige i 2006 og 2007. Vi ser det samme i resten av Europa, med høyere andel kvinner enn menn, men med noen unntak. Belgia, Bulgaria, Tsjekkia, Hellas, Litauen, Romania og Sveits hadde alle lavere andeler for kvinner enn for menn i 2011.

Andel unge med lavinntekt

Tabell 11.2 viser andelen unge i alderen 16-24 år med lavinntekt (se tekstboks og mer om temaet i kapittel 4 om inntekt) i ulike europeiske land for årene 2006 til 2011. I og med at referanseåret for inntekt i EU-SILC er året forut for selve datainnsamlingen, dekker dette inntekter fra 2005 til 2010. Lavinntekt er et relativt mål, der en ser på andelen som faller inn under en definert inntektsgrense, som oftest er satt ut fra inntektsnivået i befolkningen. Dette er derfor ikke et direkte fattigdomsmål, selv om det ofte omtales som det (mer om dette i kapittel 5, avsnitt 5,1).

For de nordiske landene ser vi at i Norge og Danmark er andelen unge (16-24 år) med lavinntekt høy, henholdsvis 31 og 35 pro-

Indikator for risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon

Indikatoren viser andel personer som bor i en husholdning med lavinntekt, lav arbeidsintensitet eller har materielle mangler.

Lavinntekt

Mindre enn 60 prosent av medianinntekten per forbruksenhet. Ved måling av lavinntekt brukes en såkalt ekvivalensskala (se tekstboks om lavinntekt).

Lav arbeidsintensitet

Husholdninger hvor de voksne (16-59 år) arbeider mindre enn 20 prosent av deres totale arbeidspotensial i løpet av det siste året. Studenter i alderen 16-25 år er ikke med i beregningen.

Materielle mangler

Har levekår begrenset av mangel på ressurser og opplever minst fire av de ni følgende deprivasjonselementene: ikke råd 1) til å betale husleie / boliglån eller elektrisitet / kommunale avgifter i tide, 2) å holde hjemmet tilstrekkelig varmt, 3) å møte uventede utgifter (en uforutsett utgift på 10 000 kroner), 4) å spise kjøtt eller fisk annenhver dag, 5) en ukers ferie borte fra hjemmet, 6) en privatbil, 7) vaskemaskin, 8) farge-TV, eller 9) en telefon (inkludert mobiltelefon).

sent i 2011 (se tabell 11.2). Og det har vært en økning for begge landene siden 2006. Sverige lå omtrent på samme nivå som Norge og Danmark i 2006, samme som på EUs indikator (se tabell 11.1), men andelen har siden gått ned hvert år – til 24 prosent i 2011. For Finland har andelen vært stabil på rundt 22-23 prosent fra 2006-2011. Den samme stabiliteten ser vi for Island fram til 2008. Fra 2009 til 2010 økte andelen

for Island mer enn for de andre nordiske landene. Men de har i hele perioden ligget på et lavere nivå, 11-15 prosent.

Ser en på hele befolkningen under ett, har Norge en lav andel med lavinntekt sammenlignet med andre land i Europa, kun 11 prosent hadde lavinntekt i 2010 ifølge EUs indikator (se tekstboks for definisjon). Tar vi bort studentgruppen, hadde 9 pro-

Tabell 11.2. **Andel unge under lavinntektsgrense for fattigdomsrisiko, etter sosiale overføringer. 16-24 år. Europa. 2006-2011. Prosent**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	28,1	32,4	33,9	32,6	30,9	31,4
Danmark	28,4	28,1	27,4	28,5	32,2	35,0
Finland	22,0	21,6	22,9	23,1	23,3	22,5
Island	11,4	10,6	11,1	14,2	14,8	12,8
Sverige	27,3	24,7	24,9	26,3	26,9	24,4
EU 27 ¹	20,1	20,8	20,2	20,5	21,5	22,0
Belgia	16,6	17,2	17,5	16,2	14,8	15,3
Bulgaria	18,4	25,4	21,4	20,2	20,3	23,6
Tsjekkia	12,6	13,9	13,1	12,2	12,9	14,5
Tyskland	14,9	19,9	19,9	20,4	19,1	18,5
Estland	17,9	18,6	15,7	16,8	19,8	22,1
Irland	20,1	17,9	14,9	17,3	19,4	:
Hellas	25,1	24,9	23,6	23,0	27,8	26,8
Spania	19,5	19,6	21,6	21,0	25,3	26,4
Frankrike	20,0	20,6	20,5	21,2	22,2	22,2
Italia	24,8	24,4	22,3	22,8	24,2	26,0
Kypros	10,4	9,9	12,8	11,2	10,9	10,1
Latvia	20,6	18,8	19,2	21,6	22,5	23,3
Litauen	20,6	17,6	19,1	18,4	24,2	26,7
Luxembourg	19,4	16,9	16,4	22,8	17,6	18,7
Ungarn	18,2	17,4	18,7	18,2	17,9	20,2
Malta	9,5	11,1	9,0	11,7	14,9	15,7
Nederland	17,7	16,3	17,5	19,1	18,6	20,2
Østerrike	11,9	12,7	11,8	11,8	13,1	11,5
Polen	24,7	22,1	21,0	20,9	21,7	22,0
Portugal	18,4	17,4	19,7	19,2	21,9	23,4
Romania	:	24,8	25,7	25,2	25,3	29,7
Slovenia	9,1	9,2	10,3	8,4	10,5	10,8
Slovakia	14,1	13,7	13,3	13,7	15,7	15,9
Storbritannia	21,0	19,7	18,8	20,1	21,2	20,1
Sveits	:	:	13,9	12,6	12,9	14,3
Kroatia	:	:	:	:	22,1	21,7

¹ Inkluderer ikke Norge, Sveits, Island og Kroatia.

K.lde: Eurostat, EU-SILC.

sent lavinntekt i 2010 (Statistisk sentralbyrå 2012). Andelen med lavinntekt er altså betraktelig høyere for ungdom og unge voksne enn den er blant voksne.

Hva er så årsaken til forskjellene mellom landene? Ulike lands studielånsordninger vil kunne påvirke inntektstallene for unge. Hvor stor andel som fortsatt bor hjemme hos mor og far, har også stor betydning for inntektsnivået, og her er tradisjonen ulik for Norden sammenlignet med land ellers i Europa. De unge flytter tidligere ut fra foreldrehjemmet i Norden, og andelen unge som bor hjemme, er mye høyere sør i Europa. Dermed nyter unge i Norden i mindre grad godt av foreldrenes høye inntekter og stordriftsfordelene ved å høre til en familie (Otnes 2007).

I 2011 bodde 40-43 prosent av de unge i alderen 18-24 år i Danmark, Norge og Finland fortsatt hjemme hos foreldrene sine. Andelen var noe høyere i Sverige og på Island, med henholdsvis 54 og 65 prosent. I Italia, Kroatia, i Slovenia, Slovakia og på Malta bodde over 90 prosent av de i alderen 18-24 år fortsatt hjemme (Eurostats database).

I Norge mottar ni av ti studenter økonomisk støtte i form av enten stipend og/eller lån fra Lånekassen (Barstad mfl. 2012). Studielånet er stort og stipendet lite. Lånet inngår ikke i inntekten, men stipendet er med. Dette gjør at en stor del av studentene havner under lavinntektsgrensen i Norge. Hvordan dette er i andre land, har vi ikke oversikt over, men hvordan studielånsordningene er, og hvor stor andel som har flyttet hjemmefra, vil påvirke andelen unge som havner inn under lavinntektsgrensen.

Ellers i Europa ser vi at land som Tsjekkia, Slovenia, Slovakia og Kypros har lav andel unge med lavinntekt (10-15 prosent), på lik linje med Finland, Island og Sverige. De jevnt over høyeste andelen med lavinntekt finner vi i Latvia, Litauen, Romania og Bulgaria (23-30 prosent). Også Spania og Hellas har høye lavinntektsandeler blant dem i alderen 16-24 år. Andelen er i 2011 høyere blant kvinner enn menn for alle landene, med noen få unntak: Bulgaria, Tsjekkia og Kroatia (se vedleggstabell 2).

Lavinntektsandelen økte fra 2008 til 2009 i 14 av de 30 landene vi har tall for, ande-

Lavinntekt

Eurostat bruker andelen som havner under grensen for lavinntekt som en indikator på «at-risk-of-poverty», altså en indikator for fattigdomsrisiko.

Disponibel inntekt (inntekt etter skatt) summeres for alle personer i husholdningen og vektet etter en ekvivalensvekt for å ta høyde for stordriftsfordeler. Første voksne person får vekten 1, andre voksne får vekten 0,5, og barn får vekten 0,3. Personer i husholdninger som har mindre en 60 prosent av median ekvivalensinntekt, regnes for å være i fattigdomsrisiko.

Dette er dermed en lavinntektsgrense basert på inntektsfordelingen i ulike land, som ofte brukes som en definisjon på fattigdom.

len gikk ned i sju land, mens den holdt seg stabil i ni land (se tabell 11.2). Vi ser ikke noen entydig utvikling som viser at finanskrisen har slått ut i økte lavinntektsandeler hvis vi ser på Europa under ett. Men ser en på enkeltland, kan vi likevel finne eksempler på at finanskrisen har hatt betydning.

11.2. Færre sysselsatte unge i 2010 enn i 2006 ...

Det har vært mye oppmerksomhet rundt de unges posisjon på arbeidsmarkedet i forbindelse med den økonomiske krisen i Europa, og frykten for at man får en generasjon med svak tilknytning til arbeidsmarkedet er stor. Det å måle tilknytning til arbeidsmarkedet for unge kan være en utfordring siden de også i stor grad er under utdanning (Normann mfl. 2013).

Ser vi på andelen sysselsatte 15-24 åringer fra 2006 til 2011, kan vi også se på trenden i løpet av den økonomiske krisens første år, og for de nordiske landene ser vi særlig en nedgang fra 2008 til 2009 (se tabell 11.3, tekstboks om sysselsetting og kapittel 3 om arbeid og arbeidsmiljø). Vi finner lavest sysselsetting blant de unge i alderen 15-24 år i Sverige og Finland med begge rundt 41 prosent i 2011. Høyest er andelen på Island med 62 prosent. Danmark og Norge finner vi et sted midt i mellom de andre nordiske landene, med henholdsvis 58 og 51 prosent.

Andelen sysselsatte kvinner i alderen 15-24 år er høyere enn blant menn, i alle de nordiske landene i 2010 og 2011 (se vedleggstabell 3). Vi ser særlig en endring fra 2008 til 2009, da finanskrisen slo til, og andelen blant kvinner steg mer enn den gjorde for menn. Unntaket er Island der andelen sysselsatte menn gikk ned fra 70 prosent i 2008 til 57 prosent blant i 2009, og tilsvarende fra 74 til 66 prosent blant sysselsatte kvinner.

Vi ser den samme trenden med en nedgang i sysselsettingen blant de unge fra 2006 til 2011, og særlig fra 2008 til 2009 for de fleste land i Europa, selv om nedgangen ikke har vært like stor i land som Østerrike, Nederland og Sveits (se tabell 11.3). Et unntak her er Tyskland der sysselsettingen har økt hvert år og er tredje høyest i 2011, med i underkant av 48 prosent.

Lavest andel sysselsatte i 2011 finner vi blant de unge i Hellas (16 prosent), Ungarn (18 prosent), Italia (19 prosent), Litauen (underkant av 20 prosent). Høyest andel, i tillegg til Tyskland, ser vi i Sveits (63 prosent) og i Østerrike (55 prosent) i 2011 (se tabell 11.3). Vi ser at andelen sysselsatte kvinner er lavere enn for menn i alle de europeiske landene, med to unntak: Irland, Nederland (se vedleggstabell 3).

For de nordiske landene følger utviklingen i sysselsettingen for 15-24-åringer stort sett trenden for befolkningen i alt. Et generelt trekk er at sysselsettingen blant unge faller noe mer enn blant alle, spesielt fra 2008 til 2009. Noe av det samme kan vi se i resten av Europa, og spesielt i Irland og Spania har sysselsettingen blant unge falt mer enn i befolkningen i alt (Normann mfl. 2013).

11.3. ... og flere arbeidsledige

Sysselsetting og arbeidsledighet henger naturligvis sammen – her er det arbeidsledige som andel av arbeidsstyrken (se tekstboks) vi ser på. Arbeidsledighet blant unge kan være et bedre mål på ungdoms posisjon på arbeidsmarkedet enn sysselsetting, siden arbeidsledighet forutsetter at en regnes som en del av arbeidsstyrken og dermed aktivt søker arbeid.

I en velferdsstat kan arbeid ses både som plikt og rett, og velferdsstaten skal bidra

Tabell 11.3. **Andel unge sysselsatte. 15-24 år. Europa. 2006-2011. Prosent**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	52,4	54,5	57,3	52,6	51,4	50,8
Danmark	64,6	65,3	66,4	62,5	58,1	57,5
Finland	42,1	44,6	44,7	39,6	38,8	40,4
Island	72,1	74,3	71,7	61,5	61,7	62,5
Sverige	40,3	42,2	42,2	38,3	38,7	40,5
EU 27 ¹	36,6	37,3	37,4	35,0	34,0	33,7
Belgia	27,6	27,5	27,4	25,3	25,2	26,0
Bulgaria	23,2	24,5	26,3	24,8	22,2	20,1
Tsjekkia	27,7	28,5	28,1	26,5	25,2	24,7
Tyskland	43,5	45,4	46,6	46,0	46,2	47,9
Estland	31,6	34,5	36,4	28,9	25,7	31,5
Irland	50,3	50,4	45,9	35,8	30,5	28,2
Hellas	24,2	24,0	23,5	22,9	20,4	16,3
Spania	39,5	39,1	36,0	28,0	24,9	21,9
Frankrike	29,8	31,0	31,3	30,4	30,2	29,9
Italia	25,5	24,7	24,4	21,7	20,5	19,4
Kypros	37,4	37,4	38,0	35,5	33,8	29,3
Latvia	35,9	38,4	37,2	27,7	26,4	27,2
Litauen	23,7	25,2	26,7	21,5	19,2	19,7
Luxembourg	23,3	22,5	23,8	26,7	21,2	20,7
Ungarn	21,7	21,0	20,0	18,1	18,3	18,3
Malta	44,2	45,7	45,9	44,0	44,8	44,7
Nederland	66,2	68,4	69,3	68,0	63,0	63,5
Østerrike	54,0	55,5	55,9	54,5	53,6	54,9
Polen	24,0	25,8	27,3	26,8	26,3	24,9
Portugal	35,8	34,9	34,7	31,3	28,5	27,2
Romania	24,0	24,4	24,8	24,5	24,3	23,8
Slovenia	35,0	37,6	38,4	35,3	34,1	31,5
Slovakia	25,9	27,6	26,2	22,8	20,6	20,2
Storbritannia	53,8	52,9	52,4	48,4	47,6	46,4
Sveits	63,3	62,6	62,4	61,6	62,5	62,9
Kroatia	25,5	26,5	27,1	25,6	23,0	20,1

¹ Inkluderer ikke Norge, Sveits, Island og Kroatia.

Kilde: Eurostat (Labour Force Survey).

Data om sysselsetting og arbeidsledighet

Data om sysselsetting og arbeidsledighet er hentet fra eksisterende statistikk basert på Labour Force Survey (LFS). I Norge kalt arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Syssette er definert med at man har hatt, eller vært midlertidig fraværende fra, minst en time inntektsgivende arbeid siste uke. Andel regnes som prosent av befolkningen.

Arbeidsledige er definert som personer uten inntektsgivende arbeid som har forsøkt å skaffe seg slikt arbeid i løpet av de siste fire ukene, og som kunne ha påtatt seg arbeid i løpet av referanse-uka eller de to påfølgende ukene. Arbeidsledigheten regnes i prosent av arbeidsstyrken.

Sammenheng mellom begrepene: arbeidsledige + sysselsatte = arbeidsstyrken. Arbeidsstyrken + utenfor arbeidsstyrken = befolkningen. Andel sysselsatte er i dette kapitlet oppgitt som andel av befolkningen.

til å sikre retten til arbeid. De nordiske velferdsstatene vektlegger dette sterkt, og har en rekke aktive offentlige tiltak for å få folk i arbeid og holde arbeidsledigheten nede. Arbeidsledige skal også sikres en minimumsinntekt, og dermed har arbeidsledighet også en utgiftsside for velferdsstatene. På samme måte som for sysselsettingsandeler vil arbeidsledighet selvfølgelig være tett forbundet med konjunktursvingninger (Normann mfl. 2013).

Det er store forskjeller i ledigheten blant de unge (under 25 år) mellom de nordiske landene. Norge har lavest andel blant dem under 25 år, og virkningene av finanskrisen er også relativt liten, selv om vi ser en økning fra 2008 til 2009. Forut for det falt ledigheten noe fra 2006 til 2008 og fra 2010 til 2011 (se tabell 11.4, og kapittel 3, avsnitt 3.2 for mer om temaet).

Tabell 11.4. **Andel unge arbeidsledige som andel av arbeidsstyrken under 25 år. Europa. 2006-2011. Prosent**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	8,8	7,2	7,3	9,2	9,2	8,7
Danmark	7,7	7,5	8,0	11,8	14,0	14,2
Finland	18,7	16,5	16,5	21,5	21,4	20,1
Island	8,0	7,0	8,0	16,0	16,0	15,0
Sverige	21,5	19,2	20,2	25,0	25,2	22,9
EU 27 ¹	17,5	15,7	15,8	20,1	21,1	21,4
Belgia	20,5	18,8	18,0	21,9	22,4	18,7
Bulgaria	18,3	14,1	11,9	15,1	21,8	25,0
Tsjekkia	17,6	10,8	9,9	16,7	18,4	18,1
Tyskland	13,8	11,9	10,6	11,2	9,9	8,6
Estland	11,9	10,1	12,1	27,5	32,9	22,3
Irland	8,7	9,1	13,3	24,0	27,6	29,1
Hellas	25,2	22,9	22,1	25,8	32,9	44,4
Spania	17,9	18,2	24,6	37,8	41,6	46,4
Frankrike	22,4	19,8	19,3	24,0	23,6	22,9
Italia	21,6	20,3	21,3	25,4	27,8	29,1
Kypros	9,9	10,2	9,0	13,7	16,6	22,4
Latvia	13,5	11,9	14,5	36,2	37,2	31,0
Litauen	8,6	6,8	12,2	29,0	35,3	32,2
Luxembourg	15,5	15,6	17,3	16,5	15,8	16,4
Ungarn	19,1	18,1	19,9	26,5	26,6	26,1
Malta	15,8	13,9	12,2	14,4	13,1	13,8
Nederland	7,5	7,0	6,3	7,7	8,7	7,6
Østerrike	9,1	8,7	8,0	10,0	8,8	8,3
Polen	29,8	21,6	17,2	20,5	23,6	25,7
Portugal	20,1	20,4	20,2	24,8	27,7	30,1
Romania	21,0	20,1	18,6	20,8	22,1	23,7
Slovenia	13,9	10,1	10,4	13,6	14,7	15,7
Slovakia	27,0	20,6	19,3	27,6	33,9	33,5
Storbritannia	14,0	14,3	15,0	19,1	19,6	21,1
Kroatia	28,9	24,0	21,9	25,1	32,6	36,1

¹ Inkluderer ikke Norge, Sveits, Island og Kroatia.

Kilde: Eurostat (Labour Force Survey).

Både Danmark og Island hadde lavere ledighet blant de unge under 25 år enn Norge i 2006. Fra 2006 til 2008 var utviklingen relativt stabil, men i begge land er det en økning fra 2008 til 2009. I Danmark var økningen fra 8 til 12 prosent, mens på Island ble andelen nesten fordoblet fra 8 til 16 prosent. I Danmark fortsatte økningen også inn i 2011, mens det da stabiliserte seg på Island og gikk noe ned fra 2010 til 2011.

Fra 2006 til 2008 var utviklingen relativt stabil, men i begge land var det en økning fra 2008 til 2009. I Danmark var økningen fra 8 til 12 prosent, mens på Island ble andelen nesten fordoblet fra 8 til 16 prosent. I Danmark fortsatte økningen også inn i 2011, mens det da stabiliserte seg på Island fra 2009 til 2010, og gikk noe ned fra 2010 til 2011 (se tabell 11.4).

I nesten alle de europeiske landene er arbeidsledigheten blant personer under 25 år høyere i 2011 enn i 2006, med noen få unntak. I Belgia har ledigheten falt fra 21 til 19 prosent, I Tyskland fra 14 til i underkant av 9 prosent, Malta fra 16 til 14 prosent og Polen fra nær 30 til 26 prosent. Noen land skiller seg ut med en ganske drastisk økning blant de unge. Dette gjelder først og fremst Kypros, Latvia, Litauen, Irland, Portugal, Hellas og Spania.

Det er lavere andel kvinner enn menn som er arbeidsledige i de nordiske landene i 2011 (se vedleggstabell 4). Slik har det vært i hele perioden 2006- 2011 med et par unntak; andelen var høyere blant kvinner i Sverige i 2006 og i Danmark i 2008. I Europa ellers skiller Hellas seg ut med særlig stor arbeidsledighet blant kvinner i 2011 (52 prosent) sammenlignet med menn (39 prosent). Det samme gjelder for Frankrike, Italia, Luxembourg, Polen, Slovakia og Kroatia med større andel arbeidsledige kvinner enn menn, men forskjellen

er langt fra så stor mellom kvinner og menn som i Hellas.

11.4. Unge utenfor arbeidsmarkedet

Vi skal videre se hvor stor andel ungdom og unge voksne (16-30 år) som havner utenfor eller i randsonen av arbeidsmarkedet, ved å bruke data fra EU-SILC i perioden 2006-2010.

Vi skal se på tre ulike trekk, eller fenomener, knyttet til inkludering på arbeidsmarkedet. De tre indikatorene har vi kalt marginalisering, ekskludering og uførhet (se tekstboks om definisjoner).

Marginalisering beskriver her en tilstand hvor man befinner seg i randsonen av arbeidsmarkedet. Man er ikke fullstendig integrert, men heller ikke helt ekskludert i form av at man har en permanent og avklart situasjon utenfor arbeidsmarkedet. Marginalisering er altså en prosess som kan slå begge veier. Man kan komme seg inn på arbeidsmarkedet, eller man kan havne permanent utenfor.

Ekskludering fra arbeidsmarkedet er en tilstand som skiller seg fra marginalisering ved at den representerer en mer permanent situasjon. Arbeidsledighet er inkludert i definisjonen av ekskludering (se tekstboks om definisjoner). Arbeidsledighet kan sies å være en form for tilknytning til arbeidsmarkedet, mens ekskludering beskriver en posisjon utenfor.

Definisjoner

Marginalisering er her definert ut fra egenrapportert hovedaktivitet for hver måned av inntektsåret. Personer som har definert seg selv som yrkesaktiv i mindre enn halvparten av året (fem måneder eller mindre), samtidig som de har definert seg selv som arbeidsledig eller inaktiv i minst seks måneder, er definert som marginaliserte. Personer som har studert i seks måneder eller mer, er ikke regnet som marginaliserte.

Ekskludering

Definisjonen er basert på egendefinert økonomisk status på intervjudtidspunktet. Som ekskluderte har vi definert personer som er arbeidsledige, hjemmевærende eller har en annen form for inaktivitet på intervjudtidspunktet, samtidig som man ikke har hatt lønns- eller næringsinntekt i referanseåret for inntekt (i praksis kalenderåret forut for intervjudtidspunktet). Vi har i tillegg lagt til en betingelse om at man ikke kan være i noen form for jobb på intervjudtidspunktet.

Mødre og fedre som er hjemmевærende med vanlig fødselspermisjon, skal ifølge retningslinjene for EU-SILC regnes som i arbeid, slik at disse ikke faller inn under definisjonen for ekskluderte.

Uførehet

Definisjon er basert på egendefinert økonomisk status på intervjudtidspunktet. De som betegner seg selv som uføre eller som ute av stand til å arbeide på intervjudtidspunktet, og tillegg ikke har hatt lønns- eller næringsinntekt i referanseåret for inntekt (i praksis året før), regner vi som uføre. Dette ser vi uavhengig av om man mottar noen form for uførestønad. I tillegg har vi lagt til en betingelse om at man ikke kan være i noen form for jobb på intervjudtidspunktet.

Frivillig og tvungen marginalisering og ekskludering

Vi kan skille mellom frivillig og tvungen marginalisering og ekskludering. Det kan være noen som velger å stå utenfor arbeidsmarked og utdanning i relativt lange perioder, de tar kanskje et «friår» eller velger å være hjemme for å ivareta omsorgsoppgaver eller lignende. Når vi diskuterer graden av frivillighet, må vi også her nevne at den kan henge sammen med den allmenne tilstanden på arbeidsmarkedet. Dersom det i utgangspunktet er svært vanskelig å skaffe seg jobb, kan det tenkes at det blir lettere å «velge» å stå utenfor arbeidsmarkedet en periode. Dette kan vi ikke fange opp ved hjelp av våre data (Normann mfl. 2013).

11.5. Utvikling fra 2006 til 2010 for unge i Norden ...

Figurene 11.5-11.7 viser marginaliserte, ekskluderte og uføre ungdom og unge voksne (16-30 år) i Europa i perioden 2006-2010. Ser vi først på Norden, er det Finland som stort sett har de høyeste andelen marginaliserte unge (8 prosent), ekskluderte (6 prosent) og uføre (nær 1 prosent, likt som Norge) i 2010. Finland er da også, sammen med Sverige, det landet med lavest sysselsetting og høyest arbeidsledighet i Norden.

Island, som har den høyeste sysselsettingen i Norden, og fram til 2008 også forholdsvis lav arbeidsledighet, har lav andel marginaliserte i alderen 16-30 år fra 2006 til 2009 (1-2 prosent). Men så øker andelen til 4 prosent i 2010. Vi ser den samme tendensen når det gjelder ekskluderte og uføre (se tabell 11.6 og 11.7).

Det er altså klare tegn på at flere unge islendinger befinner seg i randsonen av og utenfor arbeidsmarkedet i 2010 enn i årene før. Når en tenker på at 2010-tallene i stor grad dekker kalenderåret 2009,

stemmer dette godt overens med bildet vi fikk gjennom sysselsetting og arbeidsledighet – altså et mye strammere arbeidsmarked på Island blant de unge fra 2009 på grunn av finanskrisen.

Danmark har en positiv utvikling blant marginaliserte og ekskluderte unge, og andelen holder seg stabilt fram til og med 2009, men utviklingen snur i 2010. Når det gjelder unge uføre, viser tallene en minimal nedgang fra 2006-2008 (0,7-0,1

prosent), for så å holde seg på samme lave nivå i 2009 og 2010 (0,3 prosent).

Norge, som er det nordiske landet der arbeidsmarkedet ble minst berørt av finanskrisen, har relativt lave andeler marginaliserte og ekskluderte blant dem i alderen 16-30 år. Andelen uføre er også lav blant de unge i Norge, men her ser vi en liten økning fra 2008 til 2010, fra 0,4 til 0,8 prosent. Sverige er ikke så ulikt Norge når det gjelder marginaliserte og ekskluderte

Tabell 11.5. **Andel unge som er marginalisert. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent av alle**

	2006	2007	2008	2009	2010
Norden	4,9	4,5	4,1	4,4	4,7
Norge	3,8	3,8	3,0	2,5	1,9
Danmark	2,9	2,3	0,9	1,4	2,8
Finland	7,8	8,0	7,8	7,1	8,4
Island	1,3	1,2	1,9	1,8	4,3
Sverige	3,6	3,7	3,9	4,5	4,5
Europa ¹	3,7	3,4	3,3	3,1	3,8
Belgia	2,8	3,8	2,8	2,9	3,6
Bulgaria	..	6,1	4,9	4,4	4,5
Sveits	..	..	3,1	1,8	3,5
Kypros	5,8	6,7	5,6	2,6	..
Tsjekkia	2,6	3,4	2,6	3,0	4,4
Estland	4,8	4,5	4,2	5,8	7,9
Spania	3,8	4,0	3,5	5,0	6,2
Frankrike	3,6	4,6	3,6	3,6	4,8
Hellas	5,0	4,0	4,5	2,9	3,9
Ungarn	4,6	5,3	4,5	4,1	4,9
Irland	3,1	2,3	3,2	0,0	..
Italia	4,7	2,7	2,1	2,5	2,7
Litauen	3,9	3,8	1,8	3,0	4,2
Luxembourg	2,3	2,7	3,8	2,7	2,4
Latvia	3,2	3,5	3,7	3,4	6,0
Malta	..	..	..	2,8	2,7
Nederland	2,8	2,7	1,7	1,1	2,1
Østerrike	4,6	4,2	4,3	3,5	4,4
Polen	4,9	4,8	4,1	3,2	4,4
Portugal	3,7	4,0	3,8	3,4	2,9
Romania	..	0,7	1,3	0,7	1,1
Slovakia	3,4	2,1	1,9	2,2	3,4
Storbritannia	1,8	1,0	3,7	3,1	2,7

¹ Inkluderer landene i tabellen.

Kilde: EU-SILC (database).

i alderen 16-30 år fram til 2008. Etter det ser vi en større økning i Sverige enn det som er tilfelle i Norge. Andelen unge uføre er lav og omtrent på samme nivå som for Norge i perioden 2006-2010.

Utviklingen i marginalisering, ekskludering og uførhet gir ikke noe entydig bilde av lik utvikling i Norden for de unge i alderen 16-30 år, som vi ser på her. Men Island er landet der sysselsettingen har gått mest ned og arbeidsledigheten mest

opp fra 2006 til 2010. Vi ser også at en høyere andel er marginalisert og ekskludert på Island, sammenlignet med unge ellers i Norden. Tar vi som utgangspunkt at andelen uføre er nokså uendret, og at andelen marginaliserte og ekskluderte har gått ned, skiller Norge seg ut med den mest positive utviklingen av de nordiske landene.

Tabell 11.6. **Andel unge som er ekskludert. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent av alle**

	2006	2007	2008	2009	2010
Norden	2,8	2,6	2,6	3,0	2,9
Norge	2,5	2,4	1,6	1,8	1,9
Danmark	1,7	1,5	1,7	1,7	1,9
Finland	4,4	4,6	4,6	4,5	6,3
Island	0,8	0,6	0,4	0,6	2,1
Sverige	2,6	2,4	2,7	3,7	3,3
Europa ¹	9,6	9,5	8,7	9,7	10,2
Belgia	10,4	7,8	7,1	7,9	8,6
Bulgaria	..	23,0	15,8	17,5	16,3
Sveits	..	..	1,9	2,5	2,5
Kypros	5,5	5,3	5,6	6,3	
Tsjekkia	13,2	12,9	11,9	9,8	11,5
Estland	8,2	7,0	6,4	7,1	10,4
Spania	8,2	8,4	7,5	8,6	12,5
Frankrike	6,3	6,0	5,1	6,4	5,3
Hellas	15,1	14,3	13,5	12,2	15,4
Ungarn	10,1	10,8	12,2	10,8	13,0
Irland	9,4	8,7	12,3	15,5	..
Italia	13,2	12,9	12,7	13,1	12,9
Litauen	7,3	5,7	4,5	7,8	11,6
Luxembourg	4,8	5,1	4,4	7,7	6,8
Latvia	8,7	6,3	6,1	10,4	12,0
Malta				10,2	9,5
Nederland	2,6	2,1	1,8	1,6	2,0
Østerrike	6,5	6,4	6,2	6,4	7,2
Polen	13,7	11,2	10,0	9,8	11,2
Portugal	9,3	9,5	9,8	9,1	10,7
Romania		15,6	13,2	13,5	14,3
Slovakia	9,6	8,2	6,4	8,2	10,6
Storbritannia	10,7	9,9	10,0	13,5	12,6

¹ Inkluderer landene i tabellen.

Kilde: EU-SILC (database).

... og for unge ellers i Europa

I resten av Europa ser vi at Estland, Spania og Latvia har høy andel marginaliserte i alderen 16-30 år i 2010. Og vi ser en særlig økning fra 2008 til 2009 og videre til 2010 for disse landene. Vi ser samtidig at de har forholdsvis lav sysselsetting, med en nedgang mellom 2008 og 2009 og høy arbeidsledighet, med særlig økning i samme tidsperiode, som følge av finanskrisen. Bulgaria, Tsjekkia, Frankrike, Ungarn, Litauen og Polen ligger mer på nivå med Sverige når det gjelder andelen margi-

naliserte unge (4-5 prosent). Vi ser en nedgang i andelen marginaliserte unge i de fleste europeiske land fra 2006 til 2007, for så å øke igjen fram til 2010 (se tabell 11.5).

Andelen ekskluderte er høy blant de unge i de fleste land i Europa, sammenlignet med Norden (se tabell 11.6). Finland har som før nevnt høy andel i 2010 med 6 prosent – men likevel har mange land i Europa dobbelt så høy andel, og høyest finner vi i Bulgaria (16 prosent), Hellas (15 prosent)

Tabell 11.7. **Andel unge som er ufør. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent av alle**

	2006	2007	2008	2009	2010
Norden	0,6	0,6	0,4	0,6	0,7
Norge	0,4	0,6	0,4	0,7	0,8
Danmark	0,7	0,4	0,1	0,3	0,3
Finland	1,2	0,8	0,8	1,1	0,8
Island	0,2	0,3	0,4	0,3	0,6
Sverige	0,7	0,6	0,5	0,4	0,7
Europa ¹	0,9	0,9	0,8	0,8	1,0
Belgia	0,6	0,5	0,3	0,8	0,7
Bulgaria	..	0,8	0,9	0,7	0,7
Sveits	..	..	..	..	0,3
Kypros	0,8	0,8	0,4	0,2	..
Tsjekkia	0,8	1,0	1,0	0,9	0,9
Estland	1,3	1,1	0,8	0,7	0,7
Spania	0,7	0,7	0,6	0,8	0,7
Frankrike	0,8	1,0	0,8	0,9	1,2
Hellas	0,7	0,9	0,9	0,6	0,6
Ungarn	0,8	0,7	0,7	0,7	0,9
Irland	1,7	1,6	2,3	2,1	
Italia	0,5	0,5	0,6	0,5	0,7
Litauen	2,1	1,5	2,0	1,3	1,2
Luxembourg	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0
Latvia	1,0	0,1	0,9	0,6	1,0
Malta	..	..	..	0,7	0,9
Nederland	0,8	0,6	1,0	0,8	0,6
Østerrike	0,1	0,3	0,5	0,3	0,4
Polen	1,3	1,2	1,2	1,1	1,2
Portugal	1,1	1,4	1,0	0,9	1,1
Romania	..	1,2	1,4	0,8	0,7
Slovakia	0,4	0,4	0,4	0,8	0,9
Storbritannia	1,5	1,3	1,1	1,2	2,2

¹ Inkluderer landene i tabellen.

Kilde: EU-SILC (database).

og Romania (14 prosent). Disse landene har samtidig lav andel sysselsatte unge og høy andel arbeidsledige i 2010. Tett etterfulgt finner vi Tsjekkia, Spania, Ungarn, Italia, Litauen og Latvia der det også er mange ekskluderte unge. Lavest andel ekskluderte i Europa finner vi blant de unge i Sveits og Nederland med andel på rundt 2-2,5 prosent.

Andelen uføre i alderen 16-30 år holder seg for de fleste land under 1 prosent fra 2006 til 2010, med unntak av Irland, Polen, Portugal og Storbritannia. Lavest andel unge uføre finner vi i Luxembourg og Sveits, og høyest i Frankrike og Polen i 2010 (se tabell 11.7).

Jevnt over er det en høyere andel kvinner enn menn som er marginalisert og eks-

kludert blant de unge i Europa i 2010 (se vedleggstabell 5). Men vi ser noen unntak. I Norden ser vi en lavere andel ekskluderte unge kvinner enn menn på Island og i Sverige. Dette gjelder også marginaliserte på Island i 2010. For resten av Europa gjelder dette for marginaliserte i Belgia, Frankrike, Litauen og Storbritannia, og i Litauen også for ekskluderte.

Når det gjelder unge uføre, er det jevnt over en høyere andel kvinner enn menn som er dette i de fleste land i Europa i 2010. I Norden ser vi likevel en høyere andel blant unge menn i Finland, Sverige og Norge i 2010 (se vedleggstabell 5). Men uføreandelene er små blant unge, så endringene fra et år til et annet er ekstra usikre.

11.6. Egenvurdert helse blant unge

Vi lever stadig lenger, og de fleste opplever mange år med god helse. Men til tross for dette lever mange med varige sykdommer. EU-SILC har spørsmål om egenvurdert helse og nedsatt funksjonsevne som kan gi en indikasjon på befolkningens helsetilstand og potensialet for å øke eller unngå nedgang i sysselsettingen i årene som kommer. Vi skal avslutte dette kapitlet med å se nærmere på hva de unge selv (16-30 år) har svart angående egenvurdert helse og nedsatt funksjonsevne (se også kapittel 6 om helse) i årene 2006-2010.

Mange europeiske land har gjennomgått en finanskrise, og selv om det ikke er mulig å måle direkte effekt av denne ved å bruke enkle mål på helsetilstanden, er det en bakenforliggende endring som kan påvirke hvordan folk vurderer sin egen helse. Men det er viktig å huske på at vurderingene av helse og funksjonsevne er subjektive og vil kunne variere med hva som regnes som «normalt» for en gruppe eller i et land (Normann mfl. 2013).

Det er få unge som vurderer sin egen helse som dårlig, og Finland, Island og Sverige er de landene i Norden med lavest andel. For de i alderen 16-30 år varierer andelen mellom 1-2 prosent i hele perioden 2006-2010 (se tabell 11.8 og vedleggstabell 6). Vi ser en noe høyere andel for Danmark og Norge, mellom 2-4 prosent i det samme tidsrommet. For alle de nordiske landene har andelen holdt seg forholdsvis stabil i hele tidsperioden, men for Danmark og Norge ser vi en større økning fra 2009 til 2010.

Andelen som rapporterer dårlig eller meget dårlig helse, stiger – ikke helt uventet – med alder. I alderen 30-66 år oppgir 8 prosent i Norge å ha dårlig eller meget dårlig helse. De i alderen 67 år og eldre oppgir 13 prosent det samme.

Ser vi nærmere på de andre landene i Europa, er andelen unge som rapporterer om dårlig helse, lav i alle land (se vedleggstabell 6), de fleste er under 2 prosent, og lavest andel finner vi i Nederland (0,8 prosent), Sveits (0,9 prosent), Spania (0,8 prosent), Hellas (0,6 prosent) og Malta (0,5 prosent). Portugal skiller seg ut med en større andel unge med dårlig helse i 2010 (4 prosent), og en større økning i andelen fra 2006 til 2010, sammenlignet med de andre landene i Europa. Dette gjelder også Luxembourg og Østerrike.

De fleste land har en nedgang fra 2006 til 2010 i andel som rapporterer om dårlig helse. Størst nedgang ser vi i Spania, fra 1,9 til 0,8 prosent.

11.7. Unge med nedsatt funksjonsevne

Går vi over til å se på unge med nedsatt funksjonsevne i Norden ser vi at rundt ni av ti i alderen 16-30 år oppgir ikke å ha nedsatt funksjonsevne i 2010 (se tabell 11.9). Danmark startet først med gradering av funksjonsevne i 2008, så her mangler tall for 2006 og 2007.

Sverige og Norge har høyest andeler unge uten nedsatt funksjonsevne av landene i Norden, henholdsvis 94 og 91 prosent i 2010. Dette gjelder 85 prosent blant unge i Finland (se tabell 11.9).

I Europa ellers ser vi at andelen unge uten nedsatt funksjonsevne er høy i de fleste land i 2010. Høyest andel finner vi i Hellas (99 prosent), Malta (nær 99 prosent) og Litauen (97 prosent). Høyest andel unge med sterkt nedsatt funksjonsevne finner vi i Storbritannia og Sveits med i underkant av 3 prosent, og i Polen og Slovakia med underkant av 2 prosent (se vedleggstabell 11.7).

Med unntak av Danmark har de nordiske landene rapportert om en nedgang blant de unge i andelen med sterk eller noe nedsatt funksjonsevne fra 2006 til 2010. Det har de til felles med Spania, Hellas, Tsjekkia, Ungarn, Italia, Estland, Litauen og Latvia. Frankrike, Nederland er eksempler på land som rapporterer om en økning i samme tidsperiode (mer om dette temaet i kapittel 3 og 6).

11.8. Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett hvordan ungdom og unge voksne i Norge har det sammenlignet med unge i resten av Norden og i Europa, ved å se på noen sentrale indikatorer for fattigdom, arbeidstilhørighet, uførhet, marginalisering og ekskludering, samt egenvurdert helse og nedsatt funksjonsevne.

I EUs strategi for å bekjempe fattigdom har de utarbeidet en indikator (EU 2020) for måle andel personer i Europa som bor i en husholdning med lavinntekt og/eller lav arbeidsintensitet og/eller materielle mangler. Norden kjennetegnes med høy levestandard og lav arbeidsledighet sammenlignet med mange andre land.

Få opplever materielle mangler eller bor i husholdninger med lav arbeidsintensitet, men andelen unge med lavinntekt er høy i Norden sammenlignet med andre europeiske land. Dette kan skyldes forskjellige studielånsordninger i de ulike landene, og

hvor stor andel som fortsatt bor hjemme hos mor og far, har også stor betydning for inntektsnivået. Dermed nyter nordisk ungdom i mindre grad godt av foreldrenes høye inntekter og stordriftsfordelene ved å høre til en familie. For de nordiske landene ser vi at det er en større andel kvinner enn menn som skårer høyt på indikatoren.

Latvia, Litauen, Romania, Bulgaria, Ungarn og Hellas skårer alle høyt på indikatoren blant de unge i 2011. Det er særlig materielle mangler som gir de høye andelen, ikke lavinntekt som er tilfelle for de nordiske landene.

Det har vært mye oppmerksomhet rundt de unges posisjon på arbeidsmarkedet i forbindelse med den økonomiske krisen i Europa. Ser vi andelen sysselsatte 15-24 åringer fra 2006 til 2011, kan vi også se på trenden i løpet den økonomiske krisens første år, og for de nordiske landene ser vi særlig en nedgang fra 2008 til 2009. Vi ser den samme trenden i resten av Europa, med en nedgang i sysselsettingen fra 2006 til 2011, og særlig fra 2008 til 2009.

Som før nevnt er arbeidsledigheten i Norden lav sammenlignet med resten av Europa. Norge har lavest andel blant dem under 25 år, og virkningene av finanskrisen er også relativt liten, selv om vi ser en økning fra 2008 til 2009. I nesten alle de europeiske landene er arbeidsledigheten

Tabell 11.8. **Andel unge som har svart at de har dårlig egenvurdert helse. 16-30 år. Norden. 2006-2010. Prosent**

	2006	2007	2008	2009	2010
Norden	1,8	1,7	1,5	1,4	1,5
Norge	3,6	3,3	2,3	2,2	3,8
Danmark	2,3	2,5	1,6	2,3	3,1
Finland	2,2	1,0	0,7	0,9	1,3
Island	1,8	1,7	1,2	1,2	1,4
Sverige	1,7	1,7	1,0	1,6	1,7

Kilde: EU-SILC (database).

blant personer under 25 år høyere i 2011 enn i 2006.

Marginalisering, ekskludering og uførhet er indikatorer som kan si noe om de unge er utenfor eller i randsonen av arbeidsmarkedet. Utviklingen fra 2006 til 2010 gir ikke noe entydig bilde av lik utvikling i Norden for de unge i alderen 16-30 år. Men Island er landet der vi ser at sysselsettingen har gått mest ned og arbeidsledigheten mest opp fra 2006 til 2010. Vi ser også at flere er marginalisert og ekskludert på Island sammenlignet med unge ellers i Norden. Tar vi som utgangspunkt at andelen uføre er nokså uendret, og at andelen marginaliserte og ekskluderte har gått ned, skiller altså Norge seg ut med den mest positive utviklingen av de nordiske landene.

I resten av Europa ser vi at Estland, Spania og Latvia har høy andel marginaliserte i alderen 16-30 år i 2010. Vi ser en nedgang for de unge i de fleste europeiske land fra 2006 til 2007 for andelen marginaliserte, men siden har andelen økt fram til 2010. Andelen ekskluderte er høy blant de unge i de fleste land nedover i Europa i 2010, sammenlignet med Norden. Og derfor har disse landene samtidig lav andel sysselsatte unge og høy andel arbeidsledige. Andelen uføre i alderen 16-30 år holder seg for de fleste land på et lavt nivå. Jevnt over er det en høyere andel kvinner enn

menn som er marginaliserte, ekskluderte og uføre blant de unge i Europa i 2010.

Egenvurdert helse og nedsatt funksjonsevne kan gi en indikasjon på befolkningens helsetilstand og potensialet for å øke eller unngå nedgang i sysselsettingen i årene som kommer. Få vurderer helsa si som dårlig blant de unge i alderen 16-30 år i Norden og Europa ellers, og det er også svært få med sterkt nedsatt funksjonsevne i perioden vi ser på, 2006-2010.

Tabell 11.9. **Andel unge som har svart at de ikke har nedsatt funksjonsevne. 16-30 år. Norden. 2006-2010. Prosent**

	2006	2007	2008	2009	2010
Norden ¹	87,5	89,5	89,4	89,0	89,6
Norge	89,7	91,5	92,3	91,8	91,4
Danmark	..	..	81,4	83,0	83,4
Finland	77,0	83,6	87,2	84,3	84,6
Island	87,9	93,2	91,4	90,7	89,5
Sverige	91,3	90,8	93,0	93,2	94,3

¹ Tallene for Norden i 2006 og 2007 inkluderer ikke Danmark siden de ikke graderte funksjonsevne før i 2008.

Kilde: EU-SILC (database).

Referanser

Barstad, Anders, Torkil Løwe og Lotte R. Thorsen (2012): *Studenters inntekt, økonomi og boutgifter. Lvekår blant studenter 2010*, Rapporter 2012/38, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_student/rapp_201238/rapp_201238.pdf

Eurostats database: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database

Normann, Tor Morten, Elisabeth Rønning og Elisabeth Nørgaard (2013): *Utfordringer for den nordiske velferdsstaten - sammenlignbare indikatorer 2. utgave*, NOSOSCO Nordisk Socialstatistisk Komité (komende).

Otnes, Berit (2007): *Lavinntekt i Norge og Europa. Resultater fra European Survey of Income and Living Conditions. (EU-SILC)*, Rapporter 2007/16, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200716/rapp_200716.pdf

Statistisk sentralbyrå (25. april 2012): *Husholdningenes inntekter, ulike grupper, 2010*. <http://prod.ssb.no/inntekt-og-forbruk/statistikker/inntind>

Vedleggstabell 1. **Andel unge med risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon (EUs 2020 indikator), etter kjønn. 16-24 år. Europa. 2006- 2011. Prosent**

	Menn						Kvinner					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	33,2	32,8	33,0	32,4	33,8	34,1	30,2	39,4	40,3	39,2	33,0	36,6
Danmark	29,0	30,2	27,5	29,1	33,5	37,6	34,4	35,7	33,2	34,9	37,2	39,5
Finland	24,7	22,0	25,9	26,0	26,1	25,2	28,1	27,5	26,9	25,0	28,1	27,8
Island	11,6	10,3	11,6	11,9	14,9	16,5	19,5	17,4	14,4	20,6	20,9	17,6
Sverige	32,0	29,9	26,8	28,2	27,9	24,6	29,1	25,1	26,8	28,4	29,8	28,8
EU 27 ¹	28,4	27,5	27,2	26,9	28,4	28,4	30,7	29,5	29,6	28,6	30,2	31,1
Belgia	22,2	23,9	24,4	20,2	21,6	22,4	24,5	22,8	23,4	21,2	21,0	21,0
Bulgaria	62,5	62,4	34,5	45,7	42,1	50,9	57,1	63,2	32,4	43,1	40,7	47,2
Tsjekkia	22,1	20,3	17,9	19,4	19,1	20,4	18,0	18,3	19,5	15,3	16,4	19,5
Tyskland	22,5	22,8	22,3	21,6	21,2	20,7	24,6	27,3	27,4	28,3	26,6	26,2
Estland	21,0	21,1	18,0	22,9	26,3	28,4	21,7	19,6	17,9	22,6	26,5	29,4
Irland	24,4	24,3	23,9	26,2	33,4	:	24,1	25,2	23,0	29,0	38,5	:
Hellas	32,4	33,7	31,9	29,1	34,5	39,8	36,6	32,9	36,6	35,2	41,6	38,7
Spania	22,5	20,8	24,5	25,6	30,2	32,5	24,7	26,3	27,1	26,2	31,1	32,9
Frankrike	23,2	25,8	27,1	26,2	27,6	27,5	26,7	26,0	26,9	27,1	28,4	29,4
Italia	29,0	29,3	28,9	29,6	30,4	33,7	33,9	32,3	32,4	30,7	32,0	35,5
Kypros	23,5	21,9	20,7	21,4	21,9	21,9	22,8	21,2	21,3	21,5	18,4	21,2
Latvia	38,0	32,7	28,3	35,1	39,7	43,4	43,0	34,6	29,6	33,1	39,1	44,7
Litauen	36,9	25,9	26,3	27,2	37,4	40,2	37,9	28,5	29,9	29,5	35,2	38,6
Luxembourg	17,9	18,4	17,1	25,8	17,2	19,1	24,3	20,3	20,0	30,4	23,8	25,7
Ungarn	35,6	36,1	35,6	36,4	36,0	38,1	34,0	34,0	36,3	37,2	37,4	38,8
Malta	14,1	13,7	14,2	16,4	19,8	20,7	14,3	16,7	13,2	17,0	21,2	23,2
Nederland	21,2	19,5	21,0	23,9	23,3	22,9	25,0	23,9	24,2	26,0	30,2	27,4
Østerrike	16,3	13,9	18,6	16,2	15,6	13,4	18,3	17,5	18,8	18,5	18,8	16,1
Polen	44,8	39,4	34,4	30,6	30,4	29,2	46,6	40,2	34,9	31,1	31,6	31,1
Portugal	23,3	24,8	27,0	29,0	28,9	25,2	24,9	27,0	30,2	27,3	29,6	31,8
Romania	:	46,7	46,2	45,4	44,9	47,1	:	42,8	46,0	43,6	41,1	44,6
Slovenia	14,4	14,2	16,6	13,0	16,1	15,5	15,1	16,7	18,3	15,6	16,4	18,1
Slovakia	29,1	22,8	23,2	21,9	23,3	23,5	27,1	23,8	22,8	22,1	23,8	23,6
Storbritannia	24,8	22,1	23,6	24,2	27,9	25,2	29,0	25,0	28,6	25,6	28,8	31,4
Sveits	:	:	14,0	13,4	14,1	18,3	:	:	19,5	17,6	17,2	16,5
Kroatia	:	:	:	:	31,9	32,5	:	:	:	:	35,3	32,8

¹ Inkluderer ikke Norge, Sveits, Island og Kroatia.

Kilde: Eurostat, EU-SILC.

Vedleggstabell 2. **Andel unge under lavinntektsgrense for fattigdomsrisiko, etter sosiale overføringer. Etter kjønn. 16-24 år. Europa. 2006-2011. Prosent**

	Menn						Kvinner					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	29,7	29,6	30,2	29,1	30,8	29,8	26,3	35,4	37,7	36,2	30,9	33,0
Danmark	26,1	25,6	24,6	26,4	31,2	34,2	30,8	30,7	30,3	30,6	33,2	35,9
Finland	8,6	7,7	10,8	10,2	12,5	12,1	14,5	13,6	11,5	18,3	17,3	13,6
Island	20,7	19,5	22,4	23,5	21,7	22,3	23,4	23,8	23,4	22,7	25,0	22,7
Sverige	28,1	26,5	25,0	25,9	25,5	21,5	26,5	22,8	24,8	26,7	28,3	27,4
EU 27 ¹	19,0	19,9	19,2	19,5	20,5	20,5	21,3	21,6	21,3	21,5	22,5	23,5
Belgia	16,2	17,9	18,5	15,3	15,1	14,6	16,9	16,5	16,5	17,1	14,4	15,9
Bulgaria	17,8	24,5	21,0	20,4	20,3	24,2	19,1	26,4	21,9	20,0	20,3	22,9
Tsjekkia	13,9	14,6	13,2	12,8	13,1	15,1	11,3	13,0	13,1	11,6	12,7	13,7
Tyskland	13,8	18,0	18,2	17,8	16,1	16,4	16,3	22,0	21,6	23,0	22,1	20,6
Estland	17,3	18,8	15,4	16,3	19,1	20,8	18,5	18,3	16,1	17,3	20,4	23,3
Irland	20,5	17,4	13,7	17,4	19,5	:	19,6	18,6	16,3	17,2	19,3	:
Hellas	23,7	24,5	23,2	22,5	27,2	26,9	26,5	25,4	23,9	23,6	28,3	26,6
Spania	17,9	17,1	20,0	20,3	24,5	25,3	21,1	22,3	23,3	21,6	26,2	27,7
Frankrike	18,6	21,0	20,7	20,3	21,6	21,0	21,4	20,1	20,2	22,1	22,9	23,4
Italia	22,1	22,7	20,6	21,6	23,2	25,3	27,5	26,2	24,1	24,1	25,2	26,8
Kypros	9,5	8,9	12,8	11,1	11,5	9,4	11,3	10,8	12,9	11,3	10,3	10,8
Latvia	19,4	17,7	17,3	21,0	23,0	21,9	21,9	20,1	21,2	22,1	21,9	24,8
Litauen	20,1	17,1	18,1	17,9	24,5	24,7	21,1	18,2	19,9	18,8	23,9	28,7
Luxembourg	16,5	16,4	15,5	21,0	15,1	16,3	22,3	17,3	17,3	24,5	20,5	21,5
Ungarn	17,8	16,6	17,8	17,7	16,5	18,6	18,7	18,2	19,7	18,8	19,4	21,9
Malta	8,7	10,3	8,3	11,6	14,7	15,4	10,3	11,9	9,9	11,7	15,0	16,1
Nederland	16,6	13,4	16,4	19,0	15,4	19,0	18,8	19,3	18,6	19,2	21,9	21,4
Østerrike	10,6	10,5	11,6	10,6	11,9	11,1	13,3	15,1	12,0	12,9	14,5	12,0
Polen	24,1	22,2	20,8	20,1	21,0	20,5	25,4	21,9	21,2	21,8	22,4	23,4
Portugal	17,1	16,3	18,4	19,5	21,5	21,5	19,6	18,5	21,0	19,0	22,4	25,5
Romania	:	26,4	23,9	24,1	25,8	29,6	:	23,1	27,5	26,4	24,7	29,9
Slovenia	8,9	8,3	9,8	7,4	10,2	10,2	9,3	10,1	10,8	9,4	10,9	11,5
Slovakia	15,1	13,7	12,6	12,7	15,3	15,5	13,1	13,6	13,9	15,0	16,1	16,5
Storbritannia	19,6	18,4	16,9	19,5	21,1	16,7	22,6	21,0	20,9	20,7	21,3	23,7
Sveits	:	:	11,0	10,3	12,0	14,1	:	:	17,0	15,1	13,9	14,6
Kroatia	:	:	:	:	20,9	22,2	:	:	:	:	23,6	21,0

¹ Inkluderer ikke Norge, Sveits, Island og Kroatia.

Kilde: Eurostat, EU-SILC.

Vedleggstabell 3. **Andel unge sysselsatte, etter kjønn. 15-24 år. Europa. 2006-2011. Prosent**

	Menn						Kvinner					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	51,9	52,8	56,5	50,9	50,4	49,4	53,0	56,2	58,1	54,3	52,6	52,3
Danmark	65,0	66,5	67,4	62,2	56,7	56,6	64,1	64,0	65,3	62,8	59,5	58,5
Finland	42,6	44,5	44,3	37,7	37,7	39,5	41,6	44,7	45,1	41,5	39,9	41,2
Island	70,2	74,0	70,1	56,9	58,2	58,7	74,2	74,6	73,5	66,4	65,3	66,6
Sverige	40,2	42,0	42,2	37,7	38,2	40,1	40,4	42,3	42,1	38,9	39,2	41,0
EU 27 ¹	39,6	40,4	40,3	37,0	36,2	35,8	33,5	34,2	34,4	32,9	31,8	31,4
Belgia	30,4	29,9	29,7	27,4	27,3	27,7	24,7	25,0	25,0	23,2	23,1	24,2
Bulgaria	25,4	27,1	29,3	28,0	25,4	22,8	21,0	21,8	23,1	21,4	18,9	17,2
Tjekkia	31,5	32,8	32,4	31,1	29,6	29,2	23,7	23,9	23,5	21,7	20,6	19,9
Tyskland	45,3	47,2	48,7	47,5	47,9	49,7	41,6	43,5	44,5	44,4	44,6	46,1
Estland	37,0	38,9	39,5	30,8	27,4	33,6	26,1	30,0	33,2	27,0	24,0	29,4
Irland	53,9	53,0	46,7	33,5	28,4	26,3	46,5	47,8	45,0	38,1	32,6	30,0
Hellas	29,7	29,2	28,5	27,7	24,5	19,6	18,7	18,7	18,5	18,1	16,2	12,9
Spania	44,4	44,2	39,3	29,4	25,6	22,1	34,4	33,8	32,5	26,5	24,2	21,8
Frankrike	33,4	34,1	34,3	32,6	33,3	32,8	26,3	27,9	28,3	28,2	27,1	26,9
Italia	30,6	29,6	29,1	26,1	24,3	23,1	20,1	19,5	19,4	17,0	16,5	15,5
Kypros	41,0	39,1	39,4	36,4	33,9	30,5	34,1	36,0	36,7	34,6	33,7	28,3
Latvia	42,8	43,4	42,4	29,3	27,8	30,0	28,7	33,1	31,9	26,0	25,1	24,4
Litauen	26,4	29,6	30,9	22,0	20,2	21,9	20,9	20,5	22,2	20,9	18,2	17,4
Luxembourg	25,4	26,5	27,0	29,1	22,1	22,8	21,2	18,4	20,6	24,2	20,3	18,5
Ungarn	24,5	24,2	23,2	19,9	20,0	19,9	18,8	17,8	16,8	16,3	16,6	16,7
Malta	46,9	48,1	47,7	46,3	47,8	48,6	41,3	43,2	43,9	41,4	41,5	40,5
Nederland	67,2	68,9	69,8	67,5	62,6	62,7	65,1	67,9	68,8	68,4	63,5	64,4
Østerrike	58,2	59,6	59,5	57,3	57,9	59,8	49,9	51,5	52,3	51,6	49,4	50,1
Polen	26,9	29,2	31,0	30,4	30,3	29,6	21,0	22,4	23,7	23,2	22,1	20,1
Portugal	39,8	39,1	38,5	33,2	30,4	29,3	31,6	30,6	30,8	29,4	26,5	24,9
Romania	27,3	28,3	29,1	28,3	28,1	27,0	20,6	20,2	20,2	20,6	20,4	20,4
Slovenia	39,2	43,2	43,0	39,1	37,6	35,7	30,3	31,4	33,2	31,0	30,0	26,9
Slovakia	29,2	30,9	30,8	26,8	23,8	25,0	22,5	24,1	21,5	18,7	17,4	15,1
Storbritannia	54,9	54,4	53,8	48,5	48,5	47,0	52,6	51,4	51,0	48,2	46,6	45,7
Sveits	64,6	65,4	63,6	60,9	64,1	64,1	62,0	59,7	61,2	62,4	60,9	61,7
Kroatia	29,1	31,6	33,2	31,0	27,7	23,9	21,8	21,1	20,6	19,4	17,9	15,8

¹ Inkluderer ikke Norge, Sveits, Island og Kroatia.

Kilde: Eurostat (Labour Force Survey).

Vedleggstabell 4. **Andel unge arbeidsledige som andel av arbeidsstyrken, etter kjønn. Under 25 år. Europa. 2006-2011. Prosent**

	Menn						Kvinner					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Norge	8,8	8,0	7,8	10,3	10,7	9,5	8,8	6,5	6,8	8,0	7,7	7,9
Danmark	7,9	7,6	7,4	13,3	16,1	15,7	7,5	7,4	8,7	10,3	11,8	12,7
Finland	19,0	16,4	17,1	24,1	23,8	21,8	18,4	16,6	15,8	19,0	19,0	18,4
Island	9,0	8,0	9,0	20,0	18,0	18,0	8,0	6,0	8,0	12,0	14,0	11,0
Sverige	21,0	18,7	19,7	26,3	26,7	23,8	22,0	19,8	20,8	23,7	23,7	22,0
EU 27 ¹	17,2	15,4	15,8	21,2	21,8	21,9	17,9	16,1	15,8	18,8	20,2	20,8
Belgia	18,8	17,1	17,3	21,5	22,4	18,7	22,6	20,9	18,7	22,5	22,4	18,7
Bulgaria	17,7	13,5	12,8	16,7	22,8	26,0	18,9	14,8	10,5	12,8	20,3	23,6
Tsjekkia	16,7	10,6	9,9	16,7	18,3	18,2	18,7	11,0	10,0	16,7	18,5	18,0
Tyskland	14,8	12,6	11,0	12,5	10,9	9,3	12,6	11,1	10,0	9,8	8,8	7,8
Estland	10,0	12,0	12,7	31,7	35,2	23,7	14,6	7,3	11,3	22,0	30,0	20,7
Irland	9,0	9,9	16,0	30,7	33,7	35,0	8,3	8,0	10,3	17,0	21,2	22,7
Hellas	17,7	15,7	17,0	19,4	26,7	38,5	34,7	32,1	28,9	33,9	40,6	51,5
Spania	15,0	15,2	23,7	39,1	43,2	48,2	21,6	21,9	25,8	36,4	39,8	44,4
Frankrike	21,1	19,1	19,3	24,7	23,0	22,0	23,9	20,7	19,4	23,0	24,4	24,0
Italia	19,1	18,2	18,9	23,3	26,8	27,1	25,3	23,3	24,7	28,7	29,4	32,0
Kypros	8,9	10,9	8,7	13,5	16,0	23,3	11,1	9,4	9,4	13,9	17,2	21,5
Latvia	11,6	12,4	14,5	40,2	38,0	31,3	16,3	11,2	14,6	30,9	36,3	30,6
Litauen	8,8	5,5	11,4	35,2	38,9	34,3	8,4	8,6	13,4	20,7	30,6	29,3
Luxembourg	16,0	13,8	13,4	15,0	17,2	15,1	14,9	18,2	22,0	18,2	14,3	17,9
Ungarn	18,6	17,6	19,1	28,2	27,9	27,2	19,8	18,6	20,9	24,2	24,9	24,6
Malta	17,2	15,8	13,7	15,9	14,1	13,8	14,1	11,6	10,4	12,5	11,9	13,7
Nederland	6,7	6,3	6,3	8,1	8,8	7,5	8,4	7,8	6,4	7,3	8,6	7,8
Østerrike	8,9	8,3	7,9	10,5	8,9	7,9	9,3	9,1	8,2	9,4	8,8	8,8
Polen	28,3	20,0	15,2	20,2	22,4	23,6	31,6	23,7	19,6	21,0	25,3	28,8
Portugal	18,8	17,5	17,2	24,1	27,4	28,7	21,7	24,0	23,8	25,5	28,0	31,7
Romania	21,6	21,1	18,8	21,2	22,3	23,7	20,2	18,7	18,3	20,1	21,8	23,8
Slovenia	11,6	9,4	9,9	13,8	15,2	15,0	16,8	11,2	11,3	13,4	13,8	16,8
Slovakia	26,6	20,6	18,6	27,9	34,8	33,1	27,5	20,7	20,3	27,1	32,6	34,1
Storbritannia	15,7	15,8	17,0	21,8	21,5	23,5	12,0	12,5	12,7	16,0	17,3	18,4
Kroatia	27,2	20,9	18,5	23,1	31,1	35,6	31,1	28,5	27,2	28,4	35,1	36,8
Kroatia	:	:	:	:	20,9	22,2	:	:	:	:	23,6	21,0

¹ Inkluderer ikke Norge, Sveits, Island og Kroatia.

Kilde: Eurostat (Labour Force Survey).

Vedleggstabell 5. **Andel unge som er ekskludert, ufør og marginalisert, etter kjønn. 16-30 år. Europa. 2010. Prosent**

	Ekskludert		Ufør		Marginalisert	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Norden	2,9	2,8	0,7	0,6	3,9	5,5
Norge	1,9	1,9	1,0	0,7	1,2	2,7
Danmark	1,2	2,5	0,2	0,5	2,6	3,1
Finland	5,2	7,5	0,9	0,6	6,4	10,5
Island	2,4	1,9	0,3	0,9	4,7	3,8
Sverige	3,6	3,0	1,0	0,5	4,4	4,5
Europa ¹	7,9	12,5	1,0	1,1	3,7	4,0
Belgia	6,6	10,5	0,7	0,7	3,8	3,4
Bulgaria	11,6	21,3	1,0	0,4	3,7	5,3
Sveits	1,9	3,2	0,6	0,0	3,4	3,6
Tsjekkia	8,0	15,2	1,0	0,8	3,6	5,2
Estand	8,1	12,8	0,6	0,9	7,2	8,6
Hellas	11,7	19,3	0,7	0,4	3,6	4,1
Spania	11,2	13,7	0,9	0,5	6,0	6,3
Frankrike	4,6	5,9	0,2	2,1	5,0	4,5
Italia	9,1	16,8	0,9	0,5	2,6	2,7
Latvia	10,3	13,7	0,8	1,3	5,1	7,0
Litauen	12,2	11,1	1,1	1,2	5,9	2,6
Luxembourg	5,4	8,2	0,0	0,1	1,7	3,1
Ungarn	7,9	18,1	1,0	0,8	4,8	5,1
Malta	6,7	12,5	1,2	0,6	2,0	3,4
Nederland	1,2	2,8	0,7	0,5	1,7	2,5
Østerrike	4,3	10,2	0,4	0,4	3,7	5,2
Polen	7,8	14,6	1,4	1,0	4,0	4,8
Portugal	10	11,4	1,2	0,9	2,6	3,1
Romania	9,6	19,2	0,9	0,5	0,9	1,3
Slovakia	8,6	13	0,9	0,8	3,3	3,4
Storbritannia	10,5	14,9	2,0	2,4	2,8	2,6

¹ Inkluderer landene i tabellen.

Kilde: EU-SILC (database).

Vedleggstabell 6. **Andel unge som har svart at de har god, verken god eller dårlig eller dårlig egen-vurdert helse. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent**

		2006	2007	2008	2009	2010
Norden	God helse	89,2	90,4	89,2	89,7	89,2
	Verken god eller dårlig	8,5	7,5	9,5	8,6	8,5
	Dårlig helse	2,3	2,1	1,3	1,7	2,3
Norge	God helse	88,0	88,5	87,6	87,6	85,6
	Verken god eller dårlig	8,5	8,2	10,1	10,3	10,7
	Dårlig helse	3,6	3,3	2,3	2,2	3,8
Danmark	God helse	90,3	90,0	87,2	86,5	84,9
	Verken god eller dårlig	7,5	7,5	11,2	11,2	12,0
	Dårlig helse	2,3	2,5	1,6	2,3	3,1
Finland	God helse	89,2	92,4	91,1	90,9	91,9
	Verken god eller dårlig	8,6	6,5	8,2	8,2	6,8
	Dårlig helse	2,2	1,0	0,7	0,9	1,3
Island	God helse	90,7	89,7	89,7	88,3	88,5
	Verken god eller dårlig	7,5	8,6	9,2	10,5	10,1
	Dårlig helse	1,8	1,7	1,2	1,2	1,4
Sverige	God helse	89,2	90,8	90,1	92	91,8
	Verken god eller dårlig	9,2	7,6	9,0	6,4	6,5
	Dårlig helse	1,7	1,7	1,0	1,6	1,7
Europa ¹	God helse	90,3	91,2	92,5	92,4	92,5
	Verken god eller dårlig	7,9	7,1	6,1	6,2	6,1
	Dårlig helse	1,8	1,7	1,5	1,4	1,5
Belgia	God helse	92,6	92,0	91,8	92,7	92,2
	Verken god eller dårlig	5,4	6,1	6,2	5,7	6,1
	Dårlig helse	2,0	1,9	2,1	1,6	1,7
Bulgaria	God helse	..	93,2	94,3	95,5	96,4
	Verken god eller dårlig	..	4,5	4,0	3,3	2,2
	Dårlig helse	..	2,3	1,7	1,2	1,4
Sveits	God helse	..	..	92,3	89,9	92,0
	Verken god eller dårlig	..	..	7,2	9,2	7,1
	Dårlig helse	..	..	0,6	0,9	0,9
Kypros	God helse	96,1	95,6	97,0	95,7	..
	Verken god eller dårlig	2,8	3,1	2,2	3,5	..
	Dårlig helse	1,1	1,3	0,8	0,8	..
Tsjekkia	God helse	91,4	92,1	93,7	93,2	94,0
	Verken god eller dårlig	6,7	6,3	4,8	5,0	4,7
	Dårlig helse	2,0	1,5	1,5	1,8	1,3
Estland	God helse	84,2	87,3	89,7	85,7	85,8
	Verken god eller dårlig	13,4	10,7	9,0	11,9	12,0
	Dårlig helse	2,4	2,0	1,3	2,4	2,2
Spania	God helse	92,6	91,6	94,5	93,0	94,6
	Verken god eller dårlig	5,6	6,9	4,8	6,0	4,7
	Dårlig helse	1,9	1,5	0,6	1,0	0,8
Frankrike	God helse	91,9	92,0	91,8	91,3	89,9
	Verken god eller dårlig	6,6	6,7	7,0	7,4	8,6
	Dårlig helse	1,5	1,3	1,2	1,2	1,5

Vedleggstabell 6. (forts.) **Andel unge som har svart at de har god, verken god eller dårlig eller dårlig egenvurdert helse. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent**

		2006	2007	2008	2009	2010
Hellas	God helse	97,1	97,2	97,3	98,3	97,9
	Verken god eller dårlig	1,8	1,5	1,5	1,0	1,5
	Dårlig helse	1,1	1,3	1,2	0,8	0,6
Ungarn	God helse	86,1	85,3	90,9	92,3	92,0
	Verken god eller dårlig	11,5	12,0	6,6	5,9	6,3
	Dårlig helse	2,4	2,6	2,5	1,8	1,7
Irland	God helse	94,2	94,8	95,4	94,4	..
	Verken god eller dårlig	4,9	4,5	4,2	5,1	..
	Dårlig helse	0,9	0,6	0,4	0,6	..
Italia	God helse	89,9	91,9	92,8	93,4	94
	Verken god eller dårlig	8,8	6,6	5,2	5,2	4,8
	Dårlig helse	1,4	1,5	1,9	1,5	1,2
Litauen	God helse	80,7	83,9	87,9	85,9	91,1
	Verken god eller dårlig	17,3	13,4	10,4	12,3	7,7
	Dårlig helse	2,1	2,8	1,8	1,8	1,2
Luxembourg	God helse	93,5	91,9	92,5	92,0	93,5
	Verken god eller dårlig	5,7	7,2	6,3	6,1	4,9
	Dårlig helse	0,8	0,9	1,2	2,0	1,6
Latvia	God helse	77,1	78,3	78,7	81,4	84,2
	Verken god eller dårlig	20,5	19,2	18,6	16,3	13,4
	Dårlig helse	2,5	2,6	2,7	2,3	2,4
Malta	God helse	..	..	..	92,2	91,2
	Verken god eller dårlig	..	..	..	7,5	8,3
	Dårlig helse	..	..	..	0,3	0,5
Nederland	God helse	90,5	88,9	90,4	91,9	92,4
	Verken god eller dårlig	7,8	9,7	7,3	7,5	6,8
	Dårlig helse	1,7	1,3	2,3	0,6	0,8
Østerrike	God helse	94,0	94,2	92,8	91,2	92,6
	Verken god eller dårlig	4,9	4,7	5,9	6,8	5,6
	Dårlig helse	1,1	1,2	1,3	2,0	1,8
Polen	God helse	88,9	90,5	91,0	90,6	91,6
	Verken god eller dårlig	8,8	7,2	6,8	7,0	6,4
	Dårlig helse	2,4	2,3	2,3	2,4	2,0
Portugal	God helse	84,2	81,5	84,0	82,8	83,2
	Verken god eller dårlig	13,1	15,6	13,3	14,1	13,0
	Dårlig helse	2,7	2,9	2,7	3,1	3,9
Romania	God helse	..	95,5	95,8	96,6	97,1
	Verken god eller dårlig	..	2,8	2,7	2,1	1,8
	Dårlig helse	..	1,7	1,5	1,3	1,0
Slovakia	God helse	88,6	89,5	92,6	92,9	94,0
	Verken god eller dårlig	9,4	8,5	5,6	5,2	4,7
	Dårlig helse	2,0	2,1	1,9	1,9	1,4
Storbritannia	God helse	89,3	90,4	93,5	93,9	92,8
	Verken god eller dårlig	8,9	7,8	5,5	5,2	5,8
	Dårlig helse	1,8	1,8	1,0	0,9	1,4

¹ Inkluderer landene i tabellen.

Kilde: EU-SILC (database).

Vedleggstabell 7. **Andel unge som har svart at de har sterkt, noe eller ikke nedsatt funksjonsevne. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent**

		2006	2007	2008	2009	2010
Norden ¹	Sterkt nedsatt	3,03	2,50	2,44	2,50	2,06
	Noe nedsatt	9,44	8,05	8,21	8,52	8,32
	Ikke nedsatt	87,52	89,45	89,35	88,98	89,62
Norge	Sterkt nedsatt	2,77	2,38	1,89	2,33	1,68
	Noe nedsatt	7,51	6,16	5,79	5,86	6,89
	Ikke nedsatt	89,72	91,46	92,31	91,81	91,44
Danmark	Sterkt nedsatt	..	..	3,99	3,83	2,54
	Noe nedsatt	..	..	14,66	13,17	14,07
	Ikke nedsatt	..	..	81,35	83,00	83,39
Finland	Sterkt nedsatt	4,79	1,72	2,02	2,02	2,59
	Noe nedsatt	18,26	14,69	10,83	13,67	12,82
	Ikke nedsatt	76,95	83,59	87,16	84,3	84,59
Island	Sterkt nedsatt	2,36	3,06	4,27	4,07	4,24
	Noe nedsatt	9,77	3,76	4,30	5,27	6,27
	Ikke nedsatt	87,87	93,18	91,44	90,67	89,49
Sverige	Sterkt nedsatt	2,37	2,87	2,07	2,05	1,67
	Noe nedsatt	6,32	6,29	4,94	4,74	4,06
	Ikke nedsatt	91,31	90,83	92,99	93,21	94,27
Europa ²	Sterkt nedsatt	1,71	1,72	1,63	1,61	1,60
	Noe nedsatt	5,09	5,27	5,09	5,32	5,32
	Ikke nedsatt	93,19	93,01	93,27	93,08	93,09
Belgia	Sterkt nedsatt	2,5	1,8	1,9	1,7	2,4
	Noe nedsatt	5,4	5,6	5,8	5,8	5,9
	Ikke nedsatt	92,1	92,6	92,3	92,6	91,8
Bulgaria	Sterkt nedsatt	..	0,4	1,0	0,6	0,7
	Noe nedsatt	..	0,3	2,9	4,1	2,4
	Ikke nedsatt	..	99,4	96,1	95,3	97
Sveits	Sterkt nedsatt	..	..	2,2	2,5	2,9
	Noe nedsatt	..	..	10,5	11,0	9,4
	Ikke nedsatt	..	..	87,4	86,5	87,8
Kypros	Sterkt nedsatt	1,7	2,4	1,2	1,9	..
	Noe nedsatt	2,9	3,5	2,7	3,1	..
	Ikke nedsatt	95,5	94,1	96,1	95	..
Tsjekkia	Sterkt nedsatt	1,8	1,1	1,1	1,7	1,7
	Noe nedsatt	7,8	5,5	4,3	5,7	4,8
	Ikke nedsatt	90,3	93,4	94,6	92,6	93,6
Estland	Sterkt nedsatt	2,0	1,5	1,4	1,6	1,3
	Noe nedsatt	10,3	9,7	6,2	6,8	7,6
	Ikke nedsatt	87,7	88,8	92,4	91,6	91,1
Spania	Sterkt nedsatt	2,3	2,6	0,9	1,2	1,0
	Noe nedsatt	5,3	6,7	5,2	6,6	5,3
	Ikke nedsatt	92,4	90,6	94,0	92,2	93,7
Frankrike	Sterkt nedsatt	1,2	1,5	1,5	1,4	1,9
	Noe nedsatt	5,3	6,4	5,1	5,6	6,5
	Ikke nedsatt	93,6	92,1	93,4	93,0	91,6

Vedleggstabell 7 (forts.). **Andel unge som har svart at de har sterkt, noe eller ikke nedsatt funksjonsevne. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent**

		2006	2007	2008	2009	2010
Hellas	Sterkt nedsatt	0,8	1,3	1,1	0,3	0,5
	Noe nedsatt	3,2	1,7	1,5	0,3	0,5
	Ikke nedsatt	96,0	97,0	97,5	99,4	99,1
Ungarn	Sterkt nedsatt	1,7	1,6	1,9	1,3	1,4
	Noe nedsatt	4,5	3,8	4,4	3,8	4,1
	Ikke nedsatt	93,8	94,6	93,8	94,8	94,5
Irland	Sterkt nedsatt	2,8	2,0	2,2	2,3	..
	Noe nedsatt	4,9	6,4	5,6	5,9	..
	Ikke nedsatt	92,3	91,6	92,2	91,8	..
Italia	Sterkt nedsatt	1,3	1,4	1,8	1,3	0,8
	Noe nedsatt	3,4	4,8	4,8	4,5	2,7
	Ikke nedsatt	95,3	93,8	93,4	94,2	96,5
Litauen	Sterkt nedsatt	2,5	1,9	1,7	1,1	0,6
	Noe nedsatt	6,3	5,1	4,9	3,5	2,7
	Ikke nedsatt	91,2	93	93,4	95,4	96,6
Luxembourg	Sterkt nedsatt	1,9	2,1	2,1	1,9	1,8
	Noe nedsatt	6,7	7	7,2	5,2	5,9
	Ikke nedsatt	91,4	90,9	90,7	92,9	92,4
Latvia	Sterkt nedsatt	1,7	1,5	1,7	1,1	1,1
	Noe nedsatt	10,0	9,6	8,8	8,4	7,8
	Ikke nedsatt	88,2	88,9	89,5	90,5	91,1
Malta	Sterkt nedsatt	..	..	..	1,0	0,4
	Noe nedsatt	..	..	..	1,7	1,2
	Ikke nedsatt	..	..	..	97,3	98,5
Nederland	Sterkt nedsatt	3,34	2,62	1,53	1,30	1,35
	Noe nedsatt	7,14	8,45	10,76	12,04	10,87
	Ikke nedsatt	89,52	88,93	87,7	86,65	87,78
Østerrike	Sterkt nedsatt	1,8	2,0	2,5	2,2	1,5
	Noe nedsatt	5,6	5,8	7,0	8,0	6,9
	Ikke nedsatt	92,6	92,2	90,5	89,8	91,5
Polen	Sterkt nedsatt	1,2	1,4	1,5	1,9	1,6
	Noe nedsatt	4,8	5,0	3,8	4,2	4,5
	Ikke nedsatt	94,1	93,6	94,7	93,9	93,9
Portugal	Sterkt nedsatt	1,8	2,2	2,4	2,2	1,9
	Noe nedsatt	4,0	5,0	4,7	7,2	6,9
	Ikke nedsatt	94,2	92,8	92,9	90,6	91,2
Romania	Sterkt nedsatt	..	1,4	1,4	1,0	0,9
	Noe nedsatt	..	1,8	1,9	2,2	3,5
	Ikke nedsatt	..	96,8	96,7	96,7	95,6
Slovakia	Sterkt nedsatt	2,2	1,7	1,9	2,3	1,9
	Noe nedsatt	6,1	5,8	7,5	7,0	7,3
	Ikke nedsatt	91,8	92,6	90,6	90,7	90,8
Storbritannia	Sterkt nedsatt	2,0	2,0	1,9	2,2	2,6
	Noe nedsatt	4,9	5,0	5,6	4,3	6,1
	Ikke nedsatt	93,1	93,1	92,5	93,5	91,3

¹ Tallene for Norden i 2006 og 2007 inkluderer ikke Danmark siden de ikke graderte funksjonsevne før i 2008.² Inkluderer landene i tabellen.

Kilde: EU-SILC (database).

Figurregister

1. Demografi blant ungdom og unge voksne	
1.1. Befolkningsutvikling i Norge. 1900-2012. Absolutte tall.....	26
1.2. Andel personer i alderen 16-30 år i befolkningen. 1900-2012. Prosent.....	26
1.3. Befolkningsutvikling for personer i alderen 16-30 år i de fire største byene. 1982-2012. Absolutte tall.....	27
1.4. Antall kvinner (16-30 år) per 100 menn (16-30 år). 1. januar 2012	27
1.5. Gjennomsnittsalder ved giftermålet, etter kjønn. Ikke tidligere gifte. 1981-2011	29
1.6. Foreldrenes gjennomsnittsalder ved førstefødsler. 1981-2011	31
1.7. Antall flyttinger til/fra utlandet. Personer i alderen 16-30 år. 1991-2011	32
1.8. Hele befolkningen, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, etter alder. I prosent av alle i gruppen. 1. januar 2012	33
3. Arbeid og arbeidsmiljø for ungdom og unge voksne	
3.1. Midlertidig ansatte, etter alder. 2011. Prosent av alle ansatte i hver gruppe.....	79
3.2. Yrkesfordeling blant ansatte, etter aldersgruppe og ansettelsesvilkår. 2009. Prosent	94
4. Inntekt og marginalisering	
4.1. Utvikling i medianinntekt etter skatt per forbruksenhet, etter alder. 2000-2011. Indeks. 2000=100	105
4.2. Median husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av medianinntekten i befolkningen. Personer 16-30 år i ulike husholdningstyper. 2011.....	107
4.3. Median husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av medianinntekten i befolkningen. Personer 16-30 år som mottar ulike stønader. 2011	108
4.4. Median husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av medianinntekten i befolkningen. Personer 16-30 år bosatt i ulike fylker. 2011	108
4.5. Andel personer som er delvis marginalisert og marginalisert. 18-30 år. 2004-2011. Prosent.....	110
4.6. Andel marginaliserte og delvis marginaliserte personer 18-30 år, etter alder, utdanning og familiesituasjon. 2011. Prosent.....	112
4.7. Andel som har gjeld større enn tre ganger samlet inntekt. 18-30 år. 2004-2011. Prosent.....	120
4.8. Andel personer i alderen 23-24 år i 2011 som er boligeiere, etter hvilken inntektsklasse for husholdningsinntekt de tilhørte som barn (16-17 år) i 2004. Prosent	121
4.9. Formue og gjeld for husholdninger, etter hovedinntektstakers alder. 18-30 år. 2011. Gjennomsnitt og median	122
5. Materielle og sosiale mangler	
5.1. Andel ungdom og unge voksne som bor alene, sammen med foreldre eller med ektefelle/samboer. 16-30 år. 2010. Prosent.....	127
5.2. Andel ungdom og unge voksne som synes det er svært vanskelig eller vanskelig å få endene til å møtes og ikke kan greie en uforutsett utgift. 16-30 år. 2010. Prosent	130
5.3. Andel ungdom og unge voksne som ikke har råd til ulike materielle goder. 16-30 år. 2010. Prosent.....	132
5.4. Andel som ikke klarer en utfordret regning, etter antall år de har oppgitt dette, og etter alder. Panel 2008-2010. Prosent	136

5.5.	Andel som oppgir at det er svært vanskelig eller vanskelig å få endene til å møtes, etter alder og antall år de har oppgitt dette. Panel 2008-2010. Prosent	137
5.6.	Andel som ikke har betalt enten husleie, boliglån eller elektrisitet i tide, etter alder og antall år de har oppgitt dette. Panel 2008-2010. Prosent	137
5.7.	Andel ungdom og unge voksne som ikke har råd til ulike sosiale goder. 16-30 år. 2009. Prosent	140
5.8.	Sosialt nettverk blant ungdom og unge voksne. 16-30 år. 2008. Prosent.....	141
5.9.	Andel med lavinntekt, lav arbeidsintensitet, materielle mangler og i risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon, etter alder. 2010. Prosent	143
6.	Ungdom og unge voksnes helse	
6.1.	Andel unge med psykiske plager blant unge 16-30 år som har opplevd ingen, en eller flere negative livshendelser (av tolv mulige) det siste året. 16-30 år. 2008. Prosent	160
6.2.	Andel mottakere av uførepensjon i befolkningen, etter utvalgte aldersgrupper. 2001-2010. Prosent.....	162
7.	Fra videregående opplæring til jobb og sosiale stønader	
7.1.	Første sysselsetting for unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent	170
7.2.	Første arbeidsledighet for unge født 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent.....	171
7.3.	Første ordinære arbeidsmarkedstiltak for unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent.....	172
7.4.	Første mottak av sykepenger for unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent	175
7.5.	Første gang registrert som midlertidig arbeidsufør for unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent	175
7.6.	Første mottak av fødselspenger og enslig forsørgerbistand for kvinner født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent.....	177
7.7.	Første økonomiske sosialhjelpsmottak blant unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent.....	184
7.8.	Unge født i 1980 etter siste mottak av sosialhjelp, og etter fullføring av videregående opplæring, kjønn og alder. 16-30 år. 1996-2010. Prosent	186
7.9.	Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, etter avslutning av økonomisk sosialhjelp og sysselsettingsstatus. 16-30 år. 1996-2010. Prosent	186
8.	Unge voksne på boligmarkedet	
8.1.	Boliggjeldsbelastning for eierhusholdninger, etter alder. 2010. Prosent.....	206
8.2.	Boliggjeldsbelastning for eierhusholdninger, etter alder. 2008-2010. Prosent.....	209
9.	Ungdomskriminalitet i aldring og endring	
9.1.	Siktede 5-49 år, etter hovedlovbruddskategori og alder. 2010. Per 1 000 innbyggere	218
9.2.	Siktede for forbrytelse, etter aldersgrupper. 1980-2010. Prosentandel.....	220
9.3.	Siktede for forbrytelse, etter aldersgrupper. 1980-2010. Antall	220
9.4.	Siktede med trafikklovbrudd som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere	222
9.5.	Siktede med annen kriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere	224

9.6. Siktete med annen vinningskriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere	225
9.7. Siktete 15-29 år, etter utvalgte typer vinningslovbrudd. 1992-2010. Antall	226
9.8. Siktete for utvalgte typer tyveri og aldersgrupper. 1992-1996 og 2006-2010. Endring i prosent	227
9.9. Siktete med narkotikakriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere	230
9.10. Siktete 15-29 år, etter utvalgte typer narkotikaforbrytelser. 1992-2010. Antall	230
9.11. Siktete med voldskriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere	232
9.12. Siktete for utvalgte typer voldslovbrudd og aldersgrupper. 1992-2010. Antall	233
9.13. Siktete med seksualkriminalitet som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere	235
9.14. Siktete med skadeverk som hovedlovbrudd, etter utvalgte aldersgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere	236
9.15. Siktelser, etter alder og lovbruddsgrupper. 2010. Prosentandel.....	237
9.16. Siktelser, etter alder og utvalgte typer lovbrudd. 2010. Prosentandel.....	238
9.17. Siktete 15-29 år, etter utvalgte hovedlovbruddsgrupper. 1992-2010. Per 1 000 innbyggere	240

Tabellregister

1. Demografi blant ungdom og unge voksne

1.1. Aldersavhengige dødsfallsrater for menn og kvinner. Døde pr. 100 000 middelfolkemengde. Årsgjennomsnitt. 1971-2011	29
1.2. Skilsmisserater for menn og kvinner, etter alder. 1981-2010	30
1.3. Fødte etter mors alder ved fødselen. 1980-2011. Antall og prosent	31
1.4. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 16- 30 år, etter bydel i Oslo. 1. januar 2012. Antall og prosent	34

Vedleggstabeller

1. Framskrivning av folkemengden, etter alder, kjønn og fylke. 2015-2040. Absolutte tall og prosent	36
2. Folkemengde, etter kjønn, alder og sivilstand. 1. januar 2012. Absolutte tall	37
3. Foreldrenes gjennomsnittsalder ved fødsler. 1946-2011	38
4. Innenlandske flyttinger, etter alder og fylke. 2011. Absolutte tall	39
5. Flytting til og fra utlandet, etter fylke. 2011. Absolutte tall.....	41
6. Innvandring, etter fraflyttingsland og utvandring, etter tilflyttingsland. 2011. Absolutte tall	44
7. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, etter alder og landbakgrunn. 1. januar 2012. Absolutte tall	45

2. Ungdom og unge voksnes utdanning

2.1. Andel av befolkningen 16 år og over, etter utdanningsnivå. 1985-2011. Prosent	49
2.2. Andel personer, etter utdanningsnivå, kjønn og alder. 16-34 år. 2011. Prosent.....	51
2.3. Andel innvandrere, etter utdanningsnivå, kjønn og alder. 16-34 år. 2011. Prosent.....	51
2.4. Andel norskfødte med innvandrerforeldre, etter utdanningsnivå, kjønn og alder. 16-34 år. 2011. Prosent	52
2.5. Andel personer, etter utdanningsnivå og fylke. 16-30 år. 2011. Prosent	53
2.6. Antall personer på grunnskolenivå, etter kjønn, sosial bakgrunn og innvandrings- kategori. 21-30 år. 2000	54
2.7. Antall deltakere i videregående utdanning, etter alder og utdanningsinstitusjon. 1. oktober 2011	56
2.8. Antall elever som startet på videregående trinn 1 for første gang høsten 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, utdanningsprogram og sluttkompetanse. Prosent.....	59
2.9. Elever, lærlinger og lærekandidater i videregående opplæring, etter studieretning/ utdanningsprogram og kjønn. oktober 2011. Antall og prosent.....	59
2.10. Antall elever som startet i videregående trinn 1 for første gang høsten 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, etter utdanningsprogram og kjønn. 2006. Prosent.....	61
2.11. Antall elever som startet på videregående trinn 1 for første gang 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, og etter grunnskolepoeng. Prosent	63
2.12. Antall elever som startet på videregående trinn 1 for første gang 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, etter foreldrenes utdannings- nivå. Prosent.....	64

2.13. Antall elever som startet på videregående trinn 1 for første gang 2006, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, etter fylke. Prosent	64
2.14. Personer som ikke har fullført videregående opplæring, og som ikke er i arbeid eller utdanning, etter fylke og alder. 2011. Prosent og absolutte tall.....	66
2.15. Gjennomsnittlig studiepoengproduksjon for ordinære heltidsstudenter med oppnådde studiepoeng i høyere utdanning, etter type institusjon, kjønn og alder. Studieåret 2010/11. Absolutte tall	69

Vedleggstabell

1. Personer 21-30 år i 2000 på grunnskolenivå, fordelt etter foreldrenes utdanningsnivå, innvandringskategori og eget utdanningsnivå i 2011. Antall.....	74

3. Arbeid og arbeidsmiljø for ungdom og unge voksne

3.1. Personer 15-29 år, etter arbeidsstyrkestatus, hovedsakelig virksomhet og alder. 2011. Antall og prosent.....	79
3.2. Sysselsatte personer, etter avtalt arbeidstid og ettårig alder. 15-19 år. 2008. Prosent	84
3.3. Sysselsatte personer, etter utdanningsnivå og avtalt arbeidstid. 15-19 år. 2008. Antall og prosent.....	84
3.4. Andel personer utenfor arbeidsmarkedet i 2008, etter hovedstatus i 2011. 15-19 år. Prosent.....	85
3.5. Sysselsatte i alt og sysselsatte med funksjonshemning, etter alder. 2. kvartal 2012. Antall og prosent.....	88
3.6. Usikre vilkår blant ansatte 18-30 år, og ansatte 31-66 år. 2009. Prosent.....	90
3.7. Sammenheng mellom usikre vilkår og kjønn, alder, utdanning, fødeland og funksjonsevne. 18-30 år. Logistisk regresjon. 2009. N=1771	91
3.8. Andel på usikre vilkår, etter ulike kjennetegn og alder. 2009. Prosent.....	92
3.9. Sammenheng mellom usikre vilkår og kjønn, alder, utdanning, fødeland, funksjonsevne og om en er student. 18-30 år. Logistisk regresjon. 2009. N=1770	93
3.10. Sammenheng mellom usikre vilkår og kjønn, alder, utdanning, fødeland, funksjonsevne, om en er student og yrkesgruppe. 18-30 år. Logistisk regresjon. 2009. N=1770.....	95
3.11. Andel på usikre vilkår, etter ulike kjennetegn og alder. 2009. Prosent.....	96
3.12. Bedrifter med fagforening og fagforeningsmedlemskap blant ansatte, etter alder og tilsettingsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent.....	97
3.13. Jobbkraft blant ansatte, etter alder og tilsettingsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent.....	97
3.14. Selvbestemmelse blant ansatte, etter alder og tilsettingsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent	98
3.15. Psykososialt arbeidsmiljø blant ansatte, etter alder og tilsettingsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent.....	99
3.16. Helseplager blant ansatte, etter alder og tilsettingsvilkår. 18-66 år. 2009. Prosent	100

4. Inntekt og marginalisering

4.1. Delvis marginaliserte og marginaliserte, 18-30 år, etter ulike kjennemerker. 2011. Prosent.....	113
4.2. Marginalisering blant bosatte personer som var 23-24 år i 2011 etter ulike kjennemerker ved husholdningen de tilhørte som barn (16-17 år) i 2004. Prosent.....	114
4.3. Andel personer 16-30 år med vedvarende lavinntekt ¹ , etter ulike kjennemerker. 2011	117
4.4. Personer 16-30 år som hadde vedvarende lavinntekt i 2007. Andel over og under lavinntektsgrensen i 2010. Prosent.....	118
4.5. Boligeierskap, etter aldersgruppe i perioden 2004-2011. 18-30 år. Antall og prosent.....	119

5. Materielle og sosiale mangler

5.1. Andel ungdom og unge voksne, etter ulike kjennetegn. 16-30 år. 2010. Prosent	128
5.2. Andel som synes det er vanskelig å få endene til å møtes, og ikke kan greie en uforutsett utgift, etter husholdningstype og alder. 2010. Prosent.....	129
5.3. Andel som ikke har råd til ulike goder, etter alder og husholdningstype. 2010. Prosent.....	131
5.4. Sammenheng mellom å mangle minst ett materielt gode på grunn av økonomi og ulike bakgrunnsfaktorer. 16-30 år. Logisk regresjon. Oddsratioer. 2010. N=1 080	133
5.5. Andel med ulike levekårsproblemer, etter alder og antall år med problem. Panel 2008-2010. Prosent.....	135
5.6. Andel som ikke har – og ikke har råd til – ulike sosiale goder, etter alder. 2009. Prosent.....	139

6. Ungdom og unge voksnes helse

6.1. Andel som har rapportert om god og dårlig egenvurdert helse, langvarig sykdom og nedsatt funksjonsevne, etter kjønn, alder, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent	149
6.2. Andel som har konsultert allmennlege, spesialist utenfor sykehus, spesialist på sykehus, psykolog eller psykiater, vært innlagt på sykehus over natten, fysioterapi og/eller hatt alternativ behandling de siste tolv månedene, etter kjønn, alder, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent	151
6.3. Andel som har rapportert om varige eller tilbakevendende plager av ulik art i løpet av de siste tre månedene, etter kjønn, alder, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent	152
6.4. Andel som har drukket noen form for alkohol, eller følt seg tydelig beruset de siste tolv månedene etter kjønn, alder, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent	153
6.5. Andel som røyker eller snuser daglig, av og til og aldri, etter alder, kjønn, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent.....	155
6.6. Andel som mosjonerer eller trener på fritiden, etter hyppighet, kjønn, alder, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent.....	156
6.7. Andel som har rapportert betydelige psykiske plager (HSCL-25 skår>1,75), etter alder. 1998-2008. Prosent.....	157
6.8. Andel unge fordelt etter utdanningsnivå, psykiske plager og aktivitet. 16-30 år. 2008. Prosent.....	158
6.9. Andel som har svart at de er misfornøyd, litt fornøyd, fornøyd eller svært fornøyd på spørsmålet «Fornøyd med livet i sin alminnelighet?», etter kjønn, alder, unge med nedsatt psykisk helse og unge utenfor jobb, verneplikt og skole. 2008. Prosent	159
6.10. Andel unge med psykiske plager og unge generelt, som har opplevd utvalgte negative livshendelser de siste tolv månedene. 16-30 år. 2008. Prosent.....	160
6.11. Andel uførepensjonister i aldersgrupper under 30 år, etter de største diagnosegruppene per 31. desember 2011. Antall og prosent.....	162

7. Fra videregående opplæring til jobb og sosiale stønader 167

7.1. Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring fra 1996 til 2000, og etter kjønn og andel med utsatt startår. Prosent.....	168
7.2. Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, arbeidsmarkedsstatus og kjønn. 1996-2010. Prosent	169
7.3. Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, etter sykdomsrelaterte ytelser og kjønn. 1996-2010. Prosent	173
7.4. Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring, og etter mottak av fødselspenger, enslig forsørgerbistand og kjønn. 1996-2010. Prosent	177

7.5.	Unge født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000, og andel som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998. Absolutte tall og prosent.....	178
7.6.	Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000 og kjønn. Absolutte tall og prosent	178
7.7.	Unge født i 1980 som har mottatt omsorgstiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000. Absolutte tall og prosent	178
7.8.	Unge født i 1980 som har mottatt hjelpetiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000. Absolutte tall og prosent.....	179
7.9.	Unge født i 1980 som har mottatt ettervern fra barnevernet i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring i perioden 1996-2000. Absolutte tall og prosent.....	179
7.10.	Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og ettervern i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring, og overgang til arbeidsmarkedet i perioden 1996-2010. Absolutte tall og prosent.....	180
7.11.	Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og ettervern i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring, og etter sykdomsrelaterte ytelser i perioden 1996-2010. Absolutte tall og prosent.....	181
7.12.	Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og ettervern i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring og mottak av fødselspenger og enslig forsørgerbistand. 1996-2010. Prosent	182
7.13.	Unge født i 1980 som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og ettervern i perioden 1999-2000, etter fullføring av videregående opplæring, sosialhjelpsmottak og etter kjønn. 1996-2010. Prosent.....	183
7.14.	Unge som har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1994-1998 og unge ellers født i 1980, etter fullføring av videregående opplæring. I prosent av sysselsettings-status sosialhjelpsmottak. 1996-2010	185
8.	Unge voksne på boligmarkedet	
8.1.	Boligtype og boligstandard for personer, etter alder. 2010. Prosent.....	191
8.2.	Boligøkonomi for husholdninger, etter alder. 2010.....	196
8.3.	Boligtype og boligstandard for unge voksne 20-35 år, etter marginalisering. 2010. Prosent	200
8.4.	Boligøkonomi for unge voksnes husholdninger, etter marginalisering. 20-35 år. 2010.....	202
8.5.	Vanskeligstilte på boligmarkedet som ikke bor med foreldre, etter ulike kjennetegn. 20-35 år. 2010. Prosent	203
8.6.	Logistisk regresjon, sannsynlighet for å være vanskeligstilt på boligmarkedet, etter ulike kjennetegn, personer 20-35 år som ikke bor med foreldre. 2010.....	205
8.7.	Eie-leieforhold, etter alder. 2008-2010. Prosent.....	208
8.8.	Eie-leieforhold blant de unge voksne, etter ulike kjennetegn. 20-35 år. 2008-2010. Prosent.....	211
8.9.	Leieforhold for personer som er leietakere, etter alder. 2012. Prosent	212

10. Unges sosiale kapital

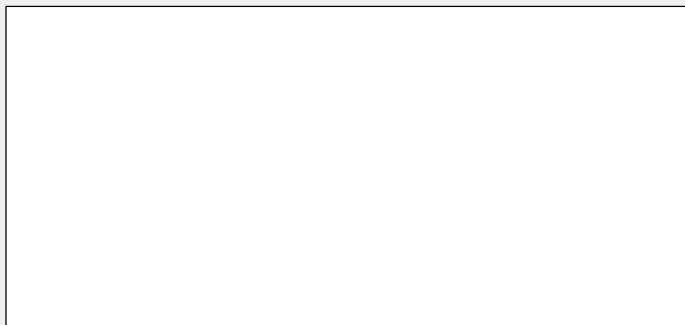
10.1. Andel som har fem eller flere nærstående, hvis personlige problemer. Etter kjønn og alder. 2008. Prosent	248
10.2. Andel som oppgir at de ikke har familie, venner eller naboer som de kan spørre om ulike typer råd. Etter kjønn og alder. 2011. Prosent	249
10.3. Andel som oppgir at de ikke har familie, venner eller naboer de kan spørre om hjelp. 2011. Etter kjønn og alder. Prosent	249
10.4. Andel som svarer ja eller nei på om de har noen i familien eller blant venner de kan spørre om å få låne en mindre sum penger for å dekke en uforutsett utgift. Etter kjønn og alder. 2011. Prosent	250
10.5. Andel som har følt seg ganske/veldig mye ensom i løpet av de siste 14 dagene. Etter kjønn og alder. 2008. Prosent	251
10.6. Andel som ikke er aktive i noen organisasjoner. Etter kjønn og alder. 2011. Prosent	253

11. I et internasjonalt perspektiv

11.1. Andel unge med risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon (EUs 2020 indikator). 16-24 år. Europa. 2006- 2011. Prosent	260
11.2. Andel unge under lavinntektsgrense for fattigdomsrisiko, etter sosiale overføringer. 16-24 år. Europa. 2006-2011. Prosent	262
11.3. Andel unge sysselsatte. 15-24 år. Europa. 2006-2011. Prosent	265
11.4. Andel unge arbeidsledige som andel av arbeidsstyrken under 25 år. Europa. 2006-2011. Prosent	266
11.5. Andel unge som er marginalisert. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent av alle	269
11.6. Andel unge som er ekskludert. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent av alle	270
11.7. Andel unge som er ufør. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent av alle	271
11.8. Andel unge som har svart at de har dårlig egenvurdert helse. 16-30 år. Norden. 2006-2010. Prosent	274
11.9. Andel unge som har svart at de ikke har nedsatt funksjonsevne. 16-30 år. Norden. 2006-2010. Prosent	275

Vedleggstabeller

1. Andel unge med risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon (EUs 2020 indikator), etter kjønn. 16-24 år. Europa. 2006- 2011. Prosent	277
2. Andel unge under lavinntektsgrense for fattigdomsrisiko, etter sosiale overføringer. Etter kjønn. 16-24 år. Europa. 2006-2011. Prosent	278
3. Andel unge sysselsatte, etter kjønn. 15-24 år. Europa. 2006-2011. Prosent	279
4. Andel unge arbeidsledige som andel av arbeidsstyrken, etter kjønn. Under 25 år. Europa. 2006-2011. Prosent	280
5. Andel unge som er ekskludert, ufør og marginalisert, etter kjønn. 16-30 år. Europa. 2010. Prosent	281
6. Andel unge som har svart at de har god, verken god eller dårlig eller dårlig egenvurdert helse. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent	282
7. Andel unge som har svart at de har sterkt, noe eller ikke nedsatt funksjonsevne. 16-30 år. Europa. 2006-2010. Prosent	285

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
NO-2225 Kongsvinger

Ungdoms levekår beskriver ulike sider ved levekårene til ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år i Norge, med særlig vekt på dem som på en eller annen måte er marginalisert. Marginalisering betyr at man befinner seg utenfor eller i utkanten av en gruppe eller sammenheng. Dette er definert på ulike måter i publikasjonen. Gjennom elleve kapitler ser vi nærmere på temaer som demografi, utdanning, arbeid og arbeidsmiljø, inntekt, materielle og sosiale mangler, helse, bolig, ungdomskriminalitet, sosial kapital, veien fra videregående opplæring til jobb og sosiale stønader, og vi ser på ungdom og unge voksne i et internasjonalt perspektiv.

Avsender:
Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Kongens gate 6, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-8671-1 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-8672-8 Elektronisk versjon
ISSN 0804-3221

Pris kr 300,- inkl. mva.

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway